

Analízis

Szoboszlai György: **Búcsú a jogállamtól.** A hatalommegosztás modellje a 2011. évi alaptörvényben

Az elmúlt húsz évben a hatalommegosztást intézményesítő polgári demokratikus jogállamban éltünk – anélkül, hogy az alkotmányban szerepelt volna a hatalommegosztás kifejezés. A 2012. január elsejétől életbe lépő Alaptörvényben viszont szerepel a kifejezés – de facto azonban az új többség semminemű jelentős korlátozásnak nincs és nem lesz kitéve. Hogyan lehetséges ez? Pontos válaszokat kapunk alkotmányjogász-politológus szerzőnkől..... 5

Colin Leys: **Egészség, egészségügy és kapitalizmus**

A ma közkeletű felfogás szerint az egészségügyi viszonyok terén az elmúlt 100-150 év során elért óriási javulás egyértelműen a kapitalizmus vívmányai közé sorolandó. A valóságban a kapitalizmus és az egészségügyi állapotok javulása közti viszony nagyon ellentmondásos, így a közegészségügyi forradalom, illetve később az univerzális társadalombiztosítási rendszerek kialakítása gyakorta a tőkésék aktív ellenállása mellett zajlott le. A tőkés fejlődésben kevésbé előrehaladott – vagy éppen nem tőkés rendszerű – országok is képesek voltak viszonylag csekély költséggel a várható élettartam drámai javulását elérni. A kapitalizmus képtelen a makacsul fennmaradó egészségügyi problémák egyik fő okának, a társadalmi egyenlőtlenségnek az érdemi kezelésére, sőt e probléma felvetésének is ellenáll. Az elmúlt évtizedekben a magántőkés érdekek fokozódó mértékben meghatározóakká váltak az egészségügyi rendszer működtetésében – ennek következménye az ellátáshoz való hozzáférésben és a kapott ellátás színvonalában mutatkozó növekvő egyenlőtlenség 32

François Houtart: **A felszabadítási teológia jelenlegi helyzete Latin-Amerikában**

A felszabadítási teológia gondolatmenetének kiindulópontja az elnyomottak helyzete. A szeretet Istene nem létezhet ott, ahol igazságtalanság, kizsákmányolás és háború van. Olyan teológia tehát ez, amely nem arra keresi a választ, hogy Isten létezik-e, hanem arra, hogy hol van. Gondolati hátterének és diskurzusának alapját az igazság érdekében vívott társadalmi harc valósága és a kereszteny elkötelezettség jelenti 63

Carlos Antonio Aguirre Rojas: **Mexikó a kronológiai 2011-ben: Üdvözljük a történelmi 2010-et!**

Mexikó mára permanens háborús zónává alakult át, ahol a korrupt államhatalom legitimitását már csak a sokféle erőszakgépezet egyre vehemensebb használatával akarja és tudja biztosítani. Ennek következménye a „társadalmi elégedetlenség hőmérőjének” drasztikus emelkedése. Meddig lehet elnyomásban tartani egy népet? Mik voltak az 1810-es függetlenségi háború és az 1910-es forradalom kiváltó okai? Miben hasonlít a mai kép az akkori helyzethez és mik a biztosítékok

a történelmi 2010 eljövételére? Mit fog hozni egyáltalán a történelmi 2010? Nos
vemos en el 2010! (Találkozunk 2010-ben)..... 74

Kislexikon

Fülöp Ádám: **A neozapatista mozgalom: elmélet és gyakorlat**

Mindeközben a zapatista gyalogol. Gyalogol és kérdez. Lassan, de halad. Egy lépést
előre, kettőt hátra. Elveti a magokat, tanítja gyermekeit, figyel. Beszél, cselekszik,
meghallgat. Mosolyog, énekel a földeken. Mitől alapjaiban más a Zapatista Auto-
nómia, mint az uralkodó kultúra által nap mint nap újratermelt társadalom-politikai
berendezkedéseink? Működik ez a nagyon más? És ha igen, mitől? 89

Dokumentumok

Hatodik Selva Lacandona-i nyilatkozat 95

„Első az emberfia, csak azután a számok, adatok” Nyílt levél Evo Moraleshez
és Álvaro Garcíához, Cochabamba (*La Lajta*), 2010. december 30..... 118

Az Alternatív Ellenállási Hálózat Kiáltványa

Nyugat-európai és latin-amerikai csoportok 1999-ben programot tettek közzé világ-
méretű civil ellenhatalom létrehozására. Ez a liberter kommunizmusnak nevezett
alternatíva az életforma megváltoztatásán alapul. Olyan – a polgári rendszerrel
szembeni – szolidáris ellenállás, amely az egyének szabványosításának, betago-
lásának, elkülönítésének, elszigetelésének a tagadása és meghaladása 122

Történelem

Carlos Antonio Aguirre Rojas: **Az 1910-es mexikói forradalom a hosszú törté-
nelmi időtartam szemszögéből**

Az 1910-es mexikói forradalom századik évfordulóján a forradalom újra vita tárgya
lett. E történet felülvizsgálata (is) nagy hévvel zajlik. Mindez egy olyan logikán
belül történik, amely egyáltalán nem pusztán arra törekszik, hogy visszahódítsa a
múltat. Igazából az a célja, hogy szelektíven aktualizálja, hogy megvilágítsa azokat
a személyiségeket, tetteket, folyamatokat vagy helyzeteket, melyek legitímálják
és megszilárdítják legaktuálisabb jelenünk folyamatait, társadalmi csoportjait és
személyiségeit. Állítsuk helyre a történelmi igazságot, hogy eligazodjunk a jelen-
ben..... 133

Arcok

Alan Woods: **El Salvador: Romero érsek meggyilkolása**

Miután Latin-Amerika oligarchikus társadalmában a társadalmi feszültségek for-
rongást idéztek elő a katolikus egyházon belül is, és az 1960-as években életre
hívták a felszabadítás teológiáját, széles körűvé vált az egyházi személyekkel
szembeni állami megtorlás. Oscar Romero salvadori érsek az elnyomottak melletti
hajthatatlan kiállásával, valamint 1980-as mártírhalálával a felszabadítás teológiá-
jának emblematikus figurájává vált. Romero gyilkosainak kiléte éppúgy jól ismert,
mint a salvadori oligarchia sok más büntetlenség kitervelői és végrehajtói, mégis a
gyilkosok mindmáig büntetlenek maradtak. A tényleges igazságtétel – a mélyre-

ható társadalmi változáshoz hasonlóan – mindaddig lehetetlen, amíg a politikai és gazdasági hatalom legfőbb emeltyűi a oligarchia kezében maradnak 154

Balog Iván: **Bibó István aktualitása**

Az Eszmélet Társadalomkritikai Szabadegyetemen elhangzott előadás szerkesztett változata Bibó István örökségéről mint a magyar humanista hagyomány egy fejezetéről 169

Olvasójel

Globális? Emberi? Jogok?

Szabó Gábor: *Szétszakadó világunk – a globalizáció emberi jogi kockázatai*. Pécs, Publikon, 2010..... 174

Asszociáció

Hajdu János: **A német kérdés – ma**

A cikk szerint a német politikai szerep növekvő tendenciát mutat az Európai Unióban, mert ezt eredményezi az ország gazdasági ereje. Arra a dolgok mai állása mellett nincs semmi biztosíték, hogy ez a megnövekedett súly progresszív, jó irányba mutat..... 179

Másképp – Más kép

Tütő László: **Digitális önszerveződés – határokkal**

Az internetes közösségek példák az önszerveződésre. Sok esetben túllépnek a magántulajdonon és az emberek közötti árukapcsolatokon. De pusztán részleges antikapitalizmusuk a tőkés rendszer működését is szolgálhatja 188

Kultúra

Bálint József: **A hitlerista műkinszrablás a Szovjetunió megszállt területein**

A modern történelemhamisítás egy „ügyes” diskurzusváltással a kulturális kincsek, „műkincsek” náci elrablásáról a figyelmet a Szovjetunió háborút követő „kompenzációs” politikájára helyezte át. Térjünk vissza a forrásokhoz és lássuk meg a Szovjetunió kulturális kifosztásának méreteit és a német tőke érdekeit az eredeti források tükrében..... 195

Címlapkép: Fülöp Ádám fotója (Oventic, Chiapas)

E számunk fotóit Fülöp Ádám készítette Mexikóban.

Következő számunk tartalmából:

- Munkásság, (állam)szocializmus, rendszerváltás
- Wallerstein elmélete és magyar visszhangja
- A holokauszt az új generáció értelmezésében

Helyreigazítás

Előző számunk 64. oldalán, Dirk Andriaensens *Irak: a sötétség kora* c. írásában az USA iraki háborús kiadásaiával, majd a közel-keleti konfliktusok egészének két évtizedes költségeivel kapcsolatban *hibásan* 3 milliárd, illetve 12 milliárd dollár szerepel. A helyes szám ennek ezerszerese: 3 *billió* és 12 *billió* USD. Olvasóink szíves elnézését kérjük.

A szerk.

Az Eszmélet folyóirat támogatói 2011-ben

NEMZETI ERŐFORRÁS
MINISZTERIUM

a József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány és
a Szabad Sajtó Alapítvány.
Segítségüket köszönjük.

Az Eszmélet szerzői és tanácsadói tiszteletpéldányukat folyóiratunk rendezvényein, illetve Nagy Évától, lapunk terjesztési és előfizetési ügyekkel megbízott szerkesztőségi tagjától (tel.: +36 30 567-6815) vehetik át.

Búcsú a jogállamtól

A hatalommegosztás modellje a 2011. évi alaptörvényben

Az új alkotmány történeti keretben szemlélve

Az országgyűlés mintegy féléves előkészítés után, 2011. április 18-án az ellenzéki pártok támogatása nélkül fogadta el Magyarország új alaptörvényét és ezzel a rendszerváltást megalapozó és annak keretétől szolgáló alkotmányt a történelmi dokumentumok sorába utalta. Az 1989. októberi reformalkotmány¹ magát ideiglenesnek tételizte, miután a bevezető mondata szerint az új alkotmány megalkotásáig tartó időszakra – voltaképpen egy átmeneti korszakra – tekintette magát érvényesnek. Ezt az átmenetben rejlő ideiglenességet szokás eltúlozni, formailag a megszűlés politikai feltételei magyarázzák az átmeneti jelleget. A tartalmat tekintve az átmenetiség azt jelentette, hogy az alkotmányos szerkezet nyomokban magán viselte a történelmi kompromisszum jegyeit, azt a körülményt, hogy az 1980-as évek végén az államszocialista uralkodó elit – a világpolitikai kényszerek hatására – a különböző ellenzéki csoportosulásokkal együttműködve-alkudozva fogadta el és alakította ki a politikai versenyre épülő legitimációs kereteket, lépésről-lépésre feladva hatalmi pozícióit. 1989 őszén a régi hatalom még megpróbálta a vegyes gazdaság kereteiben a társadalmi átalakulást egy tervezett, államilag ellenőrzött mederben tartani, azzal a szándékkal, hogy a változás ne sokkszerű legyen. Az alkotmányos változásokat e téren fékezni igyekeztek, a közhatalmi szférában azonban egyedül a köztársasági elnök ellensúlyozó szerepét akarták megszilárdítani a parlamenti választások előtti közvetlen elnökválasztással. Egyébként az alkotmány minden fontos intézménye a formális demokratizmus igényeihez igazodott egy parlamentáris kormányformában, a jogállami követelmények messzemenő tiszteletben tartásával. Nem lehet eléggé hangsúlyozni a jogállamiság uralkodó értékét, azt a tényt, hogy az egész átmenet a joguralom klasszikus eszméjének elfogadásával, csorbítatlan követésével ment végbe. Ez megalapozta az alkotmányos jogfolytonosságot, ami azt jelentette, hogy nem volt szükség forradalmi jogteremtésre, nem kellett megszakítani a törvényhozó hatalom működését, nem kellett az egész intézményrendszert egyik pillanatról a másikra megszüntetni, éles cezúrát vonva a régi

és az új rend közé. A kérdés ebben a fokozatos, békés, átmenetben az volt, hogy a változások mennyire radikálisak, mélyrehatóak, milyen gyors az ütemük, mennyire kiterjedtek az intézményi átalakulások, az állami apparátusok személyi-szervezeti összetételének módosulása milyen ritmusban megy végbe. Az akkori liberális erők (SZDSZ és Fidesz) a változások kevésbé kompromisszumos folyamatát támogatták, míg a mérsékelt konzervatív csoportok, elsősorban az MDF, az óvatos modellváltás hívei voltak (ez utóbbit szimbolizálta később a „nyugodt erő” választási szlogenje). A hatalom és az ellenzék között 1989 szeptemberében megszületett az egyezség a békés átmenet jogi kereteiről, az alkotmány átfogó reformjáról és a többpárti választási rendszeréről. Ez a kompromisszum egy évekkel korábban elkezdődött rendszer-átalakulási folyamatot foglalt alkotmányos keretbe, nem értelmezhető tehát a korábbi alkotmányerejű változások nélkül. Hogy csak a legfontosabb állomásokat említssem: az Elnöki Tanács felszámolása, az egyesülési és gyülekezési jog valószínű intézményesítése, az Alkotmánybíróság (AB) létrehozása, a közvetlen demokrácia szabályozása a népszavazási törvénnyel, a parlament és a kormány viszonyának átalakítása, a törvényhozó hatalom megerősítése. Mindezt betetőzte az 1989. október 23-án kihirdetett reformalkotmány, ami formálisan az 1949. évi XX. törvény módosítása, ám az alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvénnyel megállapított alkotmányszövegnek már az egyáltalán semmi köze nem volt a korábbi államszocialista berendezkedés alaptörvényéhez. A megszületés körülményei magyarázzák tehát az alkotmány új bevezetőjét: „A többpártrendszert, a parlamenti demokráciát és a szociális piacgazdaságot megvalósító jogállamba való békés politikai átmenet elősegítése érdekében az Országgyűlés – hazánk új Alkotmányának elfogadásáig – Magyarország Alkotmányának szövegét a következők szerint állapítja meg: [...]” Megalkotói zömmel még a régi rendben, 1985-ben nyerték el törvényhozói megbízatásukat, és nem kívánták kisajátítani a végleges alkotmányozás jogát, hanem azt az 1990 tavaszán – immár plurális, többpárti keretek között – megválasztandó parlamentre bízta.

A tömör, tárgyyszerű bevezetés azt üzenté, hogy a reformalkotmány addig marad érvényben, amíg a parlament elfogadja az átmenetet lezáró alkotmányt. Az idézett rövid preambulum nem állapított meg határidőt, a később megalakuló parlamentet ebben sem kívánta korlátozni, ami politikai visszafogottságot tükröz. Az új parlamentnek megvolt a legális felhatalmazása az alaptörvény átfogó revíziójára, mivel a hatályos alkotmány módosításához elegendő volt az országgyűlési képviselők kétharmados (2/3-os) többsége.² Az átmenetiség természetesen jelen volt az egész szerkezetben; a helyzetet képletesen úgy szemléltethetjük, hogy kész volt az épület szerkezete, álltak a falak, kész volt a tető, egyes helyiségek teljesen be voltak rendezve, de a befejező munkálatok még hátravoltak, a működtető szerkezetek még nem készültek el teljesen.

Külön kell említést tenni a legitimitásról és az alkotmánymódosítás legális feltételeiről. Nem lehet kérdéses, hogy az alkotmányos szerkezet átalakítása élvezte a társadalom többségének – hol aktív, hol legalább passzív – támogatását. Azt várták, hogy demokratikus irányban, a szabadság értékei mentén változik a közhatalom, az állam a társadalom által ellenőrzöttebb és hatékonyabb lesz a köz szolgálatában, oldódik a hatalom elidegenedettsége és társadalomtól való távolsága. Remény volt arra, hogy az európai trendekhez közeledünk és a demokratikus értékek a gazdasági szféra hatékonyság-növekedésével is összekapcsolódnak, leépülnek az autokratikus hatalomgyakorlás maradványai, eltűnnek az irracionális bürokratikus korlátozások, kiteljesedik a magánélet szabadsága, az állam tiszteltben tartja az emberi méltóság eszméjét, és garantálja védelmét. Reméltni lehetett, hogy tartalommal telítődnek az alkotmányban már 1949-ben rögzített értékek: a bírói függetlenség, a sajtószabadság, a törvény előtti egyenlőség, a szabad vallásgyakorlás, az állam és az egyház elválasztása, az egyesülési és a gyülekezési szabadság, a lakóhely szabad megválasztása stb. A demokratikus átalakulást és a jogállamiságot volt hivatott biztosítani a köztársasági államforma, a demokratikusan választott parlament, az újonnan létesített intézmények, elsősorban az AB, az ellensúlyozó szerepet betöltő köztársasági elnök, az állampolgári jogok országgyűlési biztosa, az országgyűlésnek felelős ügyészség, az állam számvevőszék, végül az átalakított parlament-kormány viszony.

Miben fejeződött ki az átmenetiség? Elsősorban abban, hogy a magát felszámoló politikai elit – szakítva a politikai monopólium közjogi eszközeivel, az egypártrendszerrel – meg kívánta őrizni a szociáldemokrácia („demokratikus szocializmus”) értékeit, összeegyeztetve azokat a polgári demokrácia értékeivel, ami nyilvánvalóan illuzórikus tételezés volt. Ennél fontosabb egy intézményi-szervezeti és egy procedurális korlátozás, amit a hatalmat átadók tartósítani kívántak: a köztársasági elnök közvetlen választása és a fontosabb törvények minősített többséghez kötése.

Az első többpárti választások után a kormánytöbbséget alkotó MDF–FKgP–KDNP koalíció és az SZDSZ még a kormányalakítás előtt egyezséget kötött a kormányozhatóság biztosítása érdekében. Ekkor jött volna el a történelmi pillanat, hogy az alkotmányt véglegesítsék, mivel az átmenetiség korszaka lényegében lezárult. Az alkotmányos jogállam tartalmának kibontása, a szerves alkotmányos fejlődés már nem igényelte a szerkezet átépítését. Az új elitek konszenzusával, az egyes választásokon kialakuló új többségekkel meg lehetett volna tenni a szükséges korrekciókat; az alkotmányos berendezkedés akár lényeges elemeit is át lehetett volna szabni egy teljesen új állammodellre való áttérés nélkül. Ráadásul az új alkotmánynak tartalmat adott az alkotmányvédő intézmény, az AB, amely döntő szerepet játszott abban, hogy az új alkotmányos berendezkedés megszilárdult és az egymásra épülő alkotmány-értelmezésekkel teljessé, logikus egésszé épült. Az AB nélkül a magyar jogállam könnyen az egymással marakodó elitcsoportok

martalékává válhatott volna. A törvényhozó hatalomba került pártelitek – bázisdemokratikus ellenőrzés hiányában – nem voltak képesek konszenzusos hatalomgyakorlást kialakítani. A túlhatalom határait az AB döntései jelölték ki, a magyar államiság azon a sávon belül fejlődhetett, amelyet az AB határozatai megállapítottak és folyamatosan karbantartottak. Az elmúlt húsz évben az alkotmányozás voltaképpen folyamatossá vált, de ennek a sajátos alkotmányos építkezésnek nem az egymással kiegyezni képtelen „frakcióelíttek” voltak a szereplői; ezt a funkciót az AB vállalta, amely a „láthatatlan alkotmány” előhívásának tudatos küldetésével tartalmat adott az alaptörvény értelmezést igénylő, ki nem bontott viszonylatainak.

Az új alkotmányos berendezkedés nagy mulasztása a társadalmi legitimitás megteremtésének elmulasztása volt. Fennmaradt az a szerencsétlen megoldás, hogy a konszenzuskényszer a 2/3-os többség szimbolizálta, s ezáltal az alkotmányfejlődés a 2/3 foglyává vált. Ez a „többség” elvtelen alkukra kényszerítette a párteliteket, megakadályozta a szerves fejlődést, állandósította a „betartás” demokráciáját, a dekonstruktivitás politikai kultúráját. Különösen szerencsétlennek minősíthető az alkotmányozáshoz szükséges 2/3 fenntartása, mivel ez végül a hatalom egyoldalú kisajátításának modelljéhez vezetett. Ebben döntő szerepe volt a rendszerváltáskor megalkotott – ideiglenesnek szánt – választási rendszer fenntartásának, amelyet, mikor egyértelművé váltak torzító aránytalanságai, mindenképpen meg kellett volna reformálni és arányossá kellett volna tenni. Erre nem került sor és meghiúsult a rendszerváltás szimbolikus lezárása.

Ettől elválasztandóan, a hazai piacgazdasági és költségvetési modell a merev, túlbiztosított kormányzati szerkezetben (konstruktív bizalmatlansági konstrukció) megújulásra képtelenné vált. A több cikluson átívelő politikai rendszer-fejlődés elkerülhetetlenül vezetett – a 2008-ban kialakult nemzetközi pénzügyi-gazdasági válság árnyékában – az új rendszerváltáshoz, a 2/3-os többség egyoldalú, sok tekintetben voluntarista, olykor nyíltan önkényuralmi hatalomgyakorlási modelljéhez. 2010-ben a Fidesz–KDNP koalíció alkotmányozó 2/3-os többséget szerzett és hozzálátott az új alkotmányt megalapozó jogállami dekonstrukcióhoz. Ezt a folyamatot a hatalommegosztás fogalmi keretében mutatom be, áttekintve a rendszerváltás államának hatalomszerkezeti jellemzőit, majd az új alkotmány hatalommegosztási modelljét.

Hatalommegosztás, fékek és ellensúlyok a demokratikus alkotmányban

A rendszerváltás alkotmánya három hullámban szilárdult meg, miközben – mint említettem – az AB folyamatosan finomította, építette, korrigálta az alkotmány élő szövetét. Az első szakaszt az 1989. évi alkotmányreform korrekciója zárta le. A Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról

szóló 1990. évi XL. törvény – mint közismert – kiiktatta azokat a kompromisszumos elemeket, amelyeket a reformalkotmány még nyomokban tartalmazott (demokratikus szocializmus, alkotmányerejű törvény, a köztársasági elnök közvetlen választása); ennél azonban fontosabb, hogy egy új hatalomszerkezeti modellt alakított ki a kormány testületi jellegének formálissá tételével azáltal, hogy bevezette a kancellária típusú kormányzást, és ennek megfelelően a miniszterelnököt kiemelte a „primus inter pares” szerepkörből és egyértelműen a végrehajtó hatalom középpontjába helyezte, megerősítve a konstruktív bizalmi szavazás intézményével. A reformalkotmány átfogó módosításával teljessé vált a közjogi rendszerváltás, a helyi hatalom kivételével befejeződött az államszervezet átalakítása. Az új kormány már az újonnan megválasztott köztársasági elnök általi jelölés és kinevezés alapján alakult meg és hozzáláthatott a piacgazdasági intézmények kialakításához. A második szakaszban, 1990 nyarán-őszén a tanácsrendszert felváltotta az önkormányzásra épülő helyi-területi hatalmi intézményrendszer. Az önkormányzáshoz fűződő jogok alkotmányos védelem alá kerültek. A harmadik szakasz az 1994–1998 közötti ciklushoz köthető. Ekkor az MSZP–SZDSZ koalíció 2/3-os többséggel bírt a parlamentben és ez lehetővé tette, hogy az alkotmányos szerkezet egyes pontjain változásokat jelenítsen meg. Ezek között néhány már a megszületés időpontjában ellentmondásos és erősen vitatható volt. Ilyennek tekintem a polgármesteri és parlamenti képviselői funkció összeférhetlenségének alkotmányos jelentőségű megszüntetését, ami nem igényelte közvetlenül az alkotmány módosítását, ám a parlament politikai összetételének megváltozása következtében a következő ciklustól döntő mértékben befolyásolta a közpolitikai viszonyokat és torzította a helyi hatalmi relációkat is. Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács felállítása és ezáltal az állam bíróságokat igazgató szerepének átalakítása tovább erősítette a jogállami szerkezetet. Ebbe a sorba illeszkedik a népszavazás újraszabályozása, az önkormányzati választási rendszer reformja (arányosítás és a polgármesterek közvetlen választása) és a választási eljárás átfogó kodifikálása.

Az AB tevékenységének eredményeként megszilárdult a rendszerváltás államának hatalommegosztási modellje, miközben gyengült az állam társadalmi kontrollja és visszaszorult, illetőleg diszfunkcionálissá vált a közvetlen demokrácia intézményrendszere. A társadalom általi demokratikus ellenőrzés fokozatosan a „leváltó demokráciára” zsugorodott, vagyis a túlbiztosított kormányzás végső korrekciója csakis a választási váltógazdálkodás lehetett, amit stabil demokráciák jól teljesíthetnek; de a demokratikus hagyományokat nélkülöző modellekben, megfelelő garanciák nélkül könnyen vezethetnek autokratikus fordulatokhoz.

A rendszerváltás átmeneti alkotmánya a fékek és ellensúlyok sajátos szerkezetét hozta létre, amely a hatalommegosztást explicit módon nem munkálta ki, az államhatalmi ágakat nem definiálta, és még a klasszikus hatalmi ágakat sem nevesítette. Az, hogy a jogállamnak

nélkülözhetetlen része az egyes hatalmi ágak elválasztása, valamint kölcsönös együttműködésük és ellenőrzésük intézményes rendszere, az AB jogfeltáró és alkotmányfejlesztő tevékenységében jelent meg. Maga az AB fokról-fokra bontotta ki a hatalommegosztás rendszerét, és értelmezte az egyes hatalmi ágak egymáshoz való viszonyát, egymásra reflektáltságuk alkotmányos határait és imperatívuszait. AB kimondta, hogy a hazai jogállam a hatalommegosztás elvére épül, ami a jogállam elválaszthatatlan része. Egy 1990-ben meghozott határozatban megfogalmazódik, hogy az alkotmány egyes rendelkezéseinek értelmezésénél „messzemenően figyelembe kell venni a hatalmi ágak megosztásának elvét, amely a magyar államszervezet legfontosabb szervezeti és működési alapelve”. [31/1990. (XII. 18.) AB határozat] Ezt az AB egy későbbi határozatával megerősítette, azzal a következtetéssel, hogy magának az AB-nek a hatáskörét is, és ezáltal döntési kompetenciájának határait is e hatalommegosztási keretek között kell megvonni, ami azt jelenti, hogy „az Alkotmánybíróság hivatkozott hatáskörét megszorítóan kell értelmezni”. A kiterjesztő értelmezés ugyanis „óhatatlanul oda vezetne, hogy az Alkotmánybíróság magára vállalná a törvényhozó, sőt a végrehajtó hatalom felelősségét, és – az Alkotmányban rögzített államszervezeti elvekkel szöges ellentétben – egyfajta alkotmánybíróági kormányzás alakulna ki”.³

Az AB az egyes ügyekben – attól függően, hogy melyik alkotmányos szerv kompetenciáját és államszervezetbe illeszkedését vizsgálta – eltérő oldalakról bontotta ki a fékek és ellensúlyok rendszerét, és ezáltal fokozatosan alakult ki a hatalmi ágak elválasztásának képe, valamint azok a követelmények, amelyek e viszonyrendszerben meghatározóak. Így a törvényhozói és a bírói hatalom viszonyát több AB határozat is különböző megközelítésekben és mélységben taglalta, abból indulva ki, hogy a bírói hatalom nem merül ki a bírói függetlenségben, a bíróságok rendszere és ítélezési tevékenységük a törvényhozó és a végrehajtó hatalomtól elkülönülő önálló hatalmi ágot képvisel: „A bírói hatalom – amely a magyar parlamenti demokráciában is elválik a törvényhozó és a végrehajtó hatalomtól – az állami hatalomnak az a megnyilvánulása, amely az erre rendelt szervezet útján a vitássá tett vagy megsértett jogról – törvényben szabályozott eljárás során – kötelező erővel dönt. A bírói hatalom tehát – amelyhez a bírói függetlenség kapcsolódik – döntően az ítékezésben ölt testet. Ezt fejezi ki az Alkotmány 50. § (3) bekezdése, melynek szóhasználata szerint »A bírák függetlenek, és csak a törvénynek vannak alárendelve.« E függetlenséghez nyújt garanciát az Alkotmány 48. § (1)–(3) bekezdése, kimondván, hogy a Legfelsőbb Bíróság elnökét az Országgyűlés választja, helyetteseit és a hivatásos bírákat pedig a köztársasági elnök nevezi ki, továbbá azzal, hogy szigorú feltételekhez köti a bírák tisztségükből való elmozdítását.”⁴

A hatalommegosztás elvéből kiindulva közelítette meg az AB a rendszerváltás előtti, illetőleg annak folyamatában kialakuló állami működés

egyes intézményeinek alkotmányosságát. Ily módon nyilvánította az AB alkotmányellenesnek az ügyészi törvényességi óvást,⁵ ebből kiindulva semmisítette meg az 1989-ben megalkotott népszavazási törvényt⁶, és erre alapozva vonta meg az egyes hatalmi ágak szabályozási és normaértelmezési kompetenciáját.⁷ Az egyes AB-döntések egységes logikai rendet alkotnak, a későbbi határozatok gyakran hivatkoznak a korábbi állásfoglalásokra még azokban az esetekben is, amikor a korábbi döntéssel látszólag ellentétes értelmezést fogadnak el, illetőleg kitágítják a korábbi értelmezési határokat.⁸

Az egymásra épülő részértelmezések a hatalommegosztás egyes viszonyaitat világítják meg. Az összegezés sem váratott sokáig magára. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosainak jogkörét szabályozó törvény kapcsán az AB összefoglalta azokat az alkotmányos elveket, amelyek az alkotmány jogállami struktúrájából és a modern államiség demokratikus működési elveiből, valamint az ehhez kapcsolódó nemzetközi egyezményekből levezethetők. [17/1994. (III. 29.) AB határozat] Az AB, hivatkozva arra, hogy már több határozatában [53/1991. (X. 31.) AB határozat; 38/1993. (VI. 11.) AB határozat] értelmezte a hatalmi ágak elválasztásának, ezen belül a bírói hatalom függetlenségének az Alkotmány 50. §-ában⁹ meghatározott természetét és garanciális tartalmát, kinyilvánította, hogy az egyes hatalmi ágak között nincs szimmetrikus viszony, az adott hatalmi ág természetéből és államszervezetén belüli helyéből következően sajátosságokkal rendelkezik. Az AB szerint a leginkább körülhatárolható a bírói hatalom, „a hatalmi ágak elválasztásának alkotmányos szerkezetében a bírói hatalom függetlenségének kitüntetett szerepe van” [17/1994. (III. 29.) AB határozat], a többi hatalmi ág befolyása erre a szférára különösen korlátozott, ami abból következik, hogy a bírói hatalom legfőbb sajátossága a másik két, „politikai” jellegű hatalmi ággal szemben az, hogy állandó és semleges. „Ezt a semlegességet fogalmazza meg az Alkotmány 50. § (3) bekezdése annak kimondásával, hogy a bírák függetlenek, és csak a törvénynek vannak alávetve. A bíróságok tehát nincsenek olyan kölcsönös meghatározottságban és függőségben a többi hatalmi ágtól, mint amilyenben azok egymás között vannak.”

Mit jelent az, hogy a többi hatalmi ág egymással kölcsönös meghatározottságban és függőségben áll? Ezen a ponton tárja fel az AB a parlamentáris berendezkedésben megnyilvánuló hatalomkoncentráció kényes egyensúlyát és legjellemzőbb sajátosságát a merev hatalom-elválasztású – többnyire elnöki – kormányzati rendszerekkel szemben. Az AB szerint az alkotmány által létrehozott parlamentáris kormányzati rendszerben a törvényhozói és a végrehajtó hatalom egymástól szervezetenként elválasztva működnek ugyan, „ám a politikai akaratképzésnek e parlamentáris szerkezetében a törvényhozó és a végrehajtó hatalom elválasztása a hatalommegosztás elméletének klasszikus formájához képest a szükségképpen mindig részleges és viszonylagos. A törvény-

hozó és végrehajtó hatalom elválasztása ma lényegében a hatáskörök megosztását jelenti a parlament és a kormány között, amelyek azonban politikailag egymással rendszerint összefonódnak. Ahogy erre az Alkotmánybíróság már rámutatott, a mai parlamentáris rendszerekben a parlamenti többséget alkotó pártok alakítanak kormányt, a parlament többnyire a kormány törvényjavaslatait szavazza meg, a kormány és hivatalai – a végrehajtó hatalom – a törvények kezdeményezése és végrehajtása során hatalmi túlsúlyra tehetnek szert.”

Az egymásra vonatkoztatott, kölcsönös függésben álló és hatalmilag összefonódó törvényhozó és végrehajtó hatalom együttese mellett különös jelentőségre tesznek szert az alkotmányos ellensúlyok, első helyen a bírói hatalom, az alkotmányos ellenőrt képező alkotmánybíróság, a parlamenti ellenőrzés szervei és eljárásrendjei, az állampolgári jogok érvényesülése fölött őrködő intézmények.¹⁰

A hatalmi ágak elválasztásának az az alkotmányos funkciója, hogy lehetőség szerint megelőzze, megakadályozza a hatalom torzulásait, az államhatalom monopolizálását, általában véve a diktatórikus, ellenőrizetlen hatalomgyakorlást. Ebben a keretben felértékelődik az alkotmánybíráskodás és a bírósági tevékenység az állam és a polgárok közötti jogvitákban. A bírói hatalom a törvényalkotás keretei között működik, az alkotmányosan megalkotott jogszabályok a bírói hatalom korlátjaként is felfoghatók. Maga az alkotmány az alkotmányvédelem korlátjaként értelmezhető, a parlament – az emberi és állampolgári jogok, valamint az általánosan elfogadott nemzetközi jog korlátai között – az AB-nek is korlátokat állít magával az alkotmányozással. Ennek ellenére megfogalmazódik az a kérdés, hogy nem fenyeget-e a bírói „túlhatalom” veszélye? Az AB ezt a kérdést is megvizsgálta és arra a következtetésre jutott, hogy az „alkotmányellenes hatalomösszpontosítás veszélye az egyes hatalmi ágakat különbözőképpen és különböző mértékben érintheti, a bírói »túlhatalom« veszélye azonban a kontinentális jellegű jogrendszerekben eleve csekély. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a bírói hatalomkoncentráció – a bíróságoknak az államéletben betöltött sajátos szerepe folytán – kevésbé merülhet fel azokban az alkotmányos rendszerekben, amelyekben elkülönült alkotmánybíráskodás honosodott meg. Ezekben a rendszerekben a bírói hatalom fő megnyilvánulását jelentő ítélezési tevékenységbe történő bármely külső beavatkozás sokkal súlyosabb fenyegetést jelent az alkotmányos berendezkedésre, mint a bírói hatalom esetleges túlsúlya. Ezért az alkotmányos biztosítékoknak alapvetően arra kell vonatkozniuk, hogy a bíróságok és a másik két hatalmi ág között ne jöjjön létre olyan politikailag meghatározott függés, mint a parlament és a kormány között.”

Ebből a kifejtésből az AB arra a következtetésre jutott, hogy legitim törekvés a végrehajtó hatalom korlátozása mind a parlamenti ellenőrzés intézményeinek megerősítésével, mind a közigazgatás bírói kontrolljának általánossá tételével, ám a „bírói hatalomba való külső

beavatkozásnak szigorúbbak és alapvető garanciális elveken nyugvók az alkotmányos korlátai”. Erre az alkotmányos követelményre volt tekintettel az AB, amikor megállapította [38/1983. (VI. 11.) AB határozat], hogy a bírói hatalomnak függetlennek kell lennie a másik két hatalmi ág politikai meghatározottságától és annak változásaitól; e követelmény kizárja a másik két hatalmi ág befolyását a bíróságok ítélkezésére.

Az előbb ismertetett elemzése alapján az AB a bírói hatalom függetlenségét messzemenően elismerte, egyedi döntésein keresztül következetesen megvédte, és egyértelműen kinyilvánította, hogy az AB „állandó és következetes gyakorlata szerint az Alkotmány 50. § (3) bekezdése alapján a minden külső befolyástól független bírói ítélkezés feltétel nélküli követelmény és lényegében abszolút alkotmányos védelem alatt áll. Alkotmányos indokok megléte esetén, a bírói szervezetet érintő külső hatalmi jogkör érvényesülése is csak a független ítélkezés sérelme nélkül engedhető meg, illetve fogadható el alkotmányosnak. A szűk határok közötti alkotmányos külső igazgatási jogkörön túl, az európai államokban is csak a – rendszerint szervezetileg elkülönült – alapjogi (alkotmány)bíráskodás, valamint az Európai Emberi Jogi Bíróság jelenti e tekintetben kizárólag a bírói szervezeten kívüli kontrollt.” [17/1994. (III. 29.) AB határozat]

Mint láttuk, az 1989-et követő alkotmányfejlődésben a hatalommegosztás elve és követelménye nem pozitív normaként épült be a jogrendszerbe, hanem azt az AB alkotmányértelmező tevékenysége munkálta ki és a döntésein keresztül fejlesztette alkotmányos követelménnyé. A hatalmi ágak megosztásának követelménye a normatív rendszerben éppenséggel az alkotmánybíróság működésének szabályairól szóló korai törvényben jelenik meg, mint alkotmányos igény.¹¹

Az AB a saját ügyrendjét érintő alkotmánybírói eljárás kapcsán részletesen foglalkozott az akkor hatályos alkotmány hatalomszerkezeti viszonyaival, a fékek és ellensúlyok rendszerével.¹² Mivel a parlament a törvényi felhívás ellenére sem alkotta meg az AB ügyrendjét, az erre vonatkozó alkotmányossági kifogások miatt az AB-nek állást kellett foglalnia saját helyéről a hatalmi ágak rendszerében. Ennek kapcsán a testület abból indult ki, hogy bár az alaptörvény „az államhatalmi ágak elválasztása elvét szövegszerűen nem tartalmazza, a Magyar Köztársaság államszerkezete ezen elv alapján épül fel. Ezt bizonyítják az egyes állami szervek (hatalmi ágak) feladatát és hatáskörét leíró alkotmányi rendelkezések, az állami szervek egymáshoz való viszonyát érintő szabályok (szervezeti és eljárási garanciák), illetve az Alkotmányba foglalt összeférhetetlenségi rendelkezések.” [2/2002. (I. 25.) AB határozat] Az AB, visszautalva egyik korábbi határozatára – az AB-nek a hatalommegosztás rendszerében elfoglalt szerepéből kiindulva –, azt is kinyilvánította, hogy „A magyar közjogi berendezkedés egyik alapja az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében megállapított jogállamiság elve. Az Alkotmánybíróság megítélése szerint e jogállamban az Alkotmánybíróság hatáskörének a klasszikus

alkotmányos szervekkel azonos alkotmányos védelmet kell biztosítani.” [66/1997. (XII. 29.) AB határozat] Ebből az következik, hogy az AB a saját hatáskörét is a hatalommegosztás rendszerében értelmezte és a saját hatáskörét alkotmányosan védettnek tekintette. Ebből levezethető volt az AB-nek az alaptörvényben meghatározott önállósága és függetlensége. Az ügyrendi megalkotásra vonatkozó törvényi szabályozás együttműködést feltételez a parlament és az AB között. Ennek keretében az AB szerint nem csorbul a hatalmi ágak elválasztásának elve, nevezetesen, hogy a független alkotmányos szervek a maguk hatáskörében eljárva kölcsönösen tiszteletben tartják egymás belső működését.

A hatalmi ágak elválasztása nem statikus állapot; alkotmányos követelmény az egymástól elválasztott hatalmi ágak együttműködése és a határkörök kölcsönös tiszteletben tartása. Az AB a maga alkotmányos szerepkörét elemezve jutott arra a következtetésre, hogy „a hatalommegosztás elve elsősorban nem az államhatalmi ágak merev elválasztását jelenti, hanem az alkotmányos szervek működésének, a hatalomgyakorlásnak kölcsönös ellenőrzését, kiegyensúlyozását”. [2/2002. (I. 25.) AB határozat] A levezetés logikusan vezet el annak rögzítéséhez, hogy az AB független, kizárólag az alkotmány alá rendelt alkotmányos szerv, közjogi státusa a mindenkori alaptörvényen alapul. Alacsonyabb szabályozási szinten tehát az AB védett hatásköre nem korlátozható. Az országgyűlés ezért csak alaptörvényi szinten szabályozhatja az alkotmányvédelmet, csakis az alkotmány keretében, annak megváltoztatása útján írható át az AB hatásköre; maga az alkotmányvédelmi funkció jogállami keretek között nem üresíthető ki, és alkotmányos úton ki sem iktatható.

A megszilárdult reformalkotmányból levezethető hatalommegosztási modell az AB többirányú alkotmányértelmezése alapján rajzolható fel. A középpontban az aktív törvényhozó-végrehajtó hatalom áll, szervezeti elkülönültségben, ám a vázoltak szerinti egybeépítettségben, kölcsönös függési rendszerben. A törvényhozást elsősorban az AB ellenőrzi, a populáris akció az elmúlt két évtizedben lehetővé tette, hogy bármelyik állampolgár korlátozás nélkül a testülethez fordulhatott és az AB – mérlegelve a beadvány fontosságát – a napirendre vétellel kifejezésre juttathatta, hogy a kezdeményezést mennyire tartja jelentősnek az alkotmányosan védendő értékek és intézmények szempontjából. A törvényhozó és végrehajtó hatalom mellett külön hatalmi ág a bírói hatalom, amelynek az autonómiáját az AB hangsúlyosan kezelte és őrködött azon, hogy igazgatási úton a végrehajtó hatalom ne avatkozhasson be a bíróságok ítélezési tevékenységébe és arra semmiféle tartalmi befolyással ne rendelkezzen. Sajátos helyet foglal el az ügyészi szervezet, amely az elemzett alkotmányos modellben a parlamenthez kötődik, de annak szervezetenleg nem alárendelt, az országgyűlés normatív eszközökkel befolyásolja tevékenységének irányát, szervezeti felépítését és működését, számára jogpolitikai elvárásokat fogalmazhat meg, de egyedi ügyekben nem adhat

utasítást, a konkrét ügyekbe nem avatkozhat be sem formálisan, sem informálisan. A legfőbb ügyészt a modellben a parlament választja, az ügyészhez a képviselők kérdést tehetnek fel és interpellálható is, és ez alkalmas arra, hogy a nyilvánosság fényét az ügyészségre irányítsa, de a befolyás lehetősége itt megáll. Az ügyészi tevékenység felett áttételesen a bírói hatalom áll az ügy tartalmi elbírálásával, tehát nem szervezetileg. Az alkotmányos veszély az ügyészi nem-cselekvésben érhető tetten, ezt a magánvád intézménye némiképp kiegyenlíti, de kétségtelen tény, hogy a vádmonopólium, ami az ügyészség igazi fegyvere az állam büntető igényének érvényesítésében, negatív értelemben ad valóságosan elkülönülő hatalmat az ügyészi intézménynek. Bár többször felmerült annak a lehetősége és igénye, hogy az ügyészi szervezetet, mint egyes európai országokban, rendeljék a kormány alá, ez nem valósult meg, egyébként pedig lényegesen nem érinthetné az ügyész önállóságát, önálló felelősségét.

A fő hatalmi pilléreken túl ellensúly szerepet játszanak az alkotmányban szabályozott egyes intézmények (többnyire az állami működés egy-egy külön metszetében és szakmai területen): az állampolgári jogok biztosai, az Állami Számvevőszék és – a monetáris politikában – a Magyar Nemzeti Bank.¹³

Ha a hatalomellenőrzés eljárási oldalát vesszük szemügyre és nem kizárólag a szervezeti intézményesítést, első helyen a népszavazást és a népi kezdeményezést kell említenünk. Megfigyelhetjük, hogy a közvetlen demokrácia nem véletlenül veszít jelentőségéből azzal párhuzamosan, amint a rendszer alkotmányosan megszilárdul. 1989-ben még az alkotmányt burkoltan módosító népszavazásra is volt lehetőség (ún. „négyigenes” népszavazás); 1990-ben kifejezetten alkotmányos kérdésben, a köztársasági elnök közvetlen választásáról dönthetett az állampolgárok közössége; 1997-ben az észak-atlanti szövetséghez való csatlakozásról rendeztek véleménynyilvánító szavazást; 2003-ban az Európai Unióhoz való csatlakozás nyert legitim társadalmi támogatást; 2004 decemberében a közvéleményt igencsak megosztó referendum befolyásolta a központi hatalom ténykedését az egészségügyi közszolgáltató intézmények, kórházak állami és önkormányzati tulajdonban maradásáról, valamint a nem Magyarországon élő, magukat magyar nemzetiségűnek vallók állampolgárságáról; végül 2008 tavaszán a kifejezetten költségvetési ügyekben megtartott „szociális népszavazás” a fekvőbeteg-gyógyintézeti ellátásért fizetendő kórházi napidíjról, a háziorvosi ellátásért, fogászati ellátásért és a járóbeteg-szakellátásért fizetendő vizitdíjról és az államilag támogatott felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatók által fizetendő tandíjról a kormány megbuktatásához vezetett. A népszavazás alkotmányos helyéről – miután e tekintetben az eredeti alkotmányszöveg enigmatikus volt, majd az 1997. évi alkotmánymódosítás szerencsétlen módon utat engedett a megszorító értelmezésnek¹⁴ – az AB több emblematisz határozatot is hozott, amelyek jól jelezték, hogy ennek az alkotmányos

berendezkedésnek az egyik legkényesebb és legérzékenyebb pontja a képviseleti és a közvetlen demokrácia viszonya.

A vázolt kiterjedt alkotmánybíróági jogértelmezés eredményeként vált teljessé a rendszerváltás alaptörvényi építménye az új évezred első évtizedének derekára, amely kisebb hibái, meg nem felelései és hézagai ellenére jól működő demokratikus keretként szolgált a politikai váltógazdálkodás számára. Az 1998-ban kezdődő ciklus kezdetéig keresztülvitt alkotmánymódosításokkal, s ezzel a két évtizeden átívelő alkotmánybíróági alaptörvény-fejlesztéssel a jogállami átalakulás alkotmányos szinten megszilárdult, és ily módon megteremtődtek a feltételei annak, hogy az ideiglenesnek tételezett rendszerváltó alkotmányt egy, az időközi változásokat egységbe ötvöző, az egyenlenségeket, részleges meg nem feleléseket és a 2/3-os korlátokat kiiktató új, egységes szerkezetű alkotmányt fogadjanak el a parlamenti pártok, a tervezett megemelt konszenzussal, négyötödös többséggel. Az új berendezkedés legitimációs bázisát csak növelte volna, ha az így elfogadott alkotmányt népszavazás útján meg is erősítik. Mint tudjuk, ez a forgatókönyv nem valósult meg, s bár az új, konszolidált alkotmányt az igazságügyi tárca keretében megkezdett szakmai munka után a parlamenti alkotmány-előkészítő bizottságban is kidolgozták, a kormányon belül a konszenzus menetközben a napi politikai alkudozások és közvetlen hatalmi osztozkodások áldozatává vált. A következő három ciklusban mind a társadalom, mind a politikai elit egyre távolabb került az alkotmányos vívmányok megszilárdításától és ezáltal fokozatosan megkérdőjeleződött a rendszerváltás alkotmányos kereteinek a legitimitása. Ami pozitív irányba mozgott a 2/3-os hatalmi keretben 1989-ben, az 2010-2011-ben az ellenkezőjére fordult; a parlament egy alkotmányos ellenforradalmat vitt végbe, leépítette a demokratikus ellensúlyokat, a jogállami fékeket, és egyetlen hatalmi ágat állított az államiság középpontjába, az egybeépített törvényhozó-végrehajtó hatalmat, aminek csak magán belül lehetséges kontrollja. Az önkorlátozás kultúrája azonban ki sem épült, s ami volt, az fokozatosan elsorvadt.

Ami a politikai rendszerből hiányzott, az nem az alkotmány határain belül keresendő, hanem azon kívül: a politikai elitek képtelenné váltak a racionális együttműködésre, az egyes politikai filozófiák távolsága, a kettős társadalom történelmi törésvonala olyan ideológiai béklyót rakott a politikai elitekre, ami azt eredményezte, hogy a 2/3-os hatalom megszerzése vált a legfőbb politikai stratégiai céljá.

A 2010. évi parlamentáris választásoknak – először a rendszerváltás történetében – nemcsak a kormányzati hatalom megszerzése volt a tétje, hanem az is, hogy egyetlen politikai erő, egy monolit pártszövetség, koalíciós kényszer nélkül megszerezze az alkotmányozó hatalmat és azt kisajátítva – formálisan legálisan – egy új alkotmányos berendezkedést hozzon létre. Az alkotmányozó hatalom az önkorlátozás hiányában a rendszerváltás dekonstrukciójához vezetett, amit egy új rendszerváltás korszakhatárának is tekinthetünk: 2010. április 25-ét követően egy új po-

litikai rendszer épül ki, egy új alkotmányos keretben, amely folyamatnak három fő fázisát és jogi konstrukcióját különböztethetjük meg. Az első szakasz és jogi konstrukció a létező alkotmányos hatalommegosztás leépítése, a jogállam fokozatos felszámolása 2010 májusától 2011. március 15-ig. A második szakasz és az új rendszer fő jogi alapköve az új alkotmány megalkotása és maga az új alaptörvény, az április 25-ei kihirdetéssel bezárólag. A harmadik etap az alaptörvényben meghatározott 2/3-os többséget igénylő törvények – az új elnevezéssel: sarkalatos törvények – fokozatos megalkotása; ez utóbbi szakasznak nincs lezárása, miután ez a hatalomgyakorlás aktuális eszköze mindaddig, amíg a 2/3-os többség adott a parlamentben.

Hatalommegosztás az alaptörvényként megnevezett új alkotmányban

Kezdjük az elnevezés magyarázatával. A radikális jobboldali erők miért nem alkotmánynak nevezik az új berendezkedést megalapozó jogi konstrukciót? Mint láttuk, az eredeti 1949. évi XX. törvény (a Magyar Népköztársaság Alkotmánya) az alkotmányt úgy határozta meg, hogy az a /nép/köztársaság alaptörvénye (71.§ /1/ bekezdés).¹⁵ A szóban forgó kifejezések tehát a magyar jogrendszerben szinonimák, jelentéstartományuk nagyrészt átfedik egymást, közelítően ugyanazt jelentik: az alkotmány az államberendezkedés alapszerkezete, szekvenciális konstitúciója, amelyre a jogrendszer egész építménye támaszkodik; belőle erednek a közhatalom gyakorlásának forrásai, alapintézményei és korlátai, benne fogalmazódnak meg a hatalmi ágak elválasztásának alapvető szabályai, innen származnak az alapvető jogok és garanciák. Az alkotmány a különböző társadalmi formációkon túlmutató közhatalmi berendezkedések átfogó megjelölése is, ilyen értelemben beszélhetünk történeti alkotmányról, visszamenve azokba a korszakokba, amikor még szoros értelemben vett államiság sem létezett. Az íratlan alkotmány az állami berendezkedést meghatározó alapvető törvények és szokásjogok le nem határolt szövege, amelyet a mindenkor hatalom, és azon belül a közhatalmat és állami kényszert alkalmazó intézmények mindennapi működése, különös hangsúllyal a bíróságok ítélkező tevékenysége tölt meg tartalommal. Az írott alkotmány bizonyos értelemben a történeti alkotmány tagadása, annak kifejezése, hogy a történeti alkotmányt felváltja egy kiszámíthatóbb, állandóbb és a hatalomgyakorlást legális korlátok közé szorító formula, a zárt jogrend, amelyen belül a szokásjogot a kodifikált jog uralma váltja fel, ha nem is szünteti meg.

Az alaptörvény fogalmának alkalmazása az alkotmány helyett mégis fontos üzenetet hordoz, beleillik abba a koncepcióba, ami az új konstitúció megalkotásához vezetett. Ebben a megközelítésben az alaptörvény azt jelenti, hogy feléled a közelebből nem definiált történelmi alkotmány, a magyar államiság ezeréves folytonossága, amit az illegitim uralom,

az idegen elnyomás alá kényszerült államiság megszakított volna 1944. március 19. és 1990. május 2. között – amint ezt az alaptörvény preambuluma kifejezetten hangsúlyozza. Innen szemlélve az alaptörvény kifejezi az újabb cezúrát: elfogadásával új korszak kezdődik, a magyar társadalom „újjaszervezése”, a „centrális erőter”¹⁶ állami berendezkedése, a magyar állam lehető legnagyobb mértékű kiterjesztése a külföldi hatalmakkal szemben – legyenek azok államiak vagy gazdaságiak. Az alaptörvény tehát szándékoltan nem alkotmány és védeltsége sem olyan erős, mint egy valóságos alkotmányé. Ezt fejezi ki, hogy nem erősítette meg népszavazás, nem külön alkotmányozó testület alkotta meg, egy a törvények sorában; bár a legelső és a legfontosabb, nem önmagában, hanem a homályban tartott történelmi alkotmány keretei között érvényesül.¹⁷

Az alaptörvény államának szervezeti képe alig változott, az előzetes félelmek nem bizonyultak megalapozottnak, a berendezkedés nem mozdult el az elnöki vagy a félelnöki szisztéma felé, s így módon a végrehajtó hatalom megerősítésére nem került sor. A hatalomszerkezet alappillérei nem változtak meg: nincs második kamara, nem szűnt meg az alkotmánybíróság, a berendezkedés maradt formális parlamentáris demokrácia, az államforma továbbra is köztársaság. A hatalommegosztás elve – mint erre utaltam – verbálisan bekerült az alaptörvénybe, de nincs ténylegesen intézményesítve, a hatalmi ágak közötti kapcsolatok sincsenek pontosan kidolgozva, ami azt jelenti, hogy az AB ez irányú hűszéves heroikus teljesítménye elveszni látszik. Ez nem tekinthető véletlennek, mivel a politikai cél a meghirdetett elvvel ellentétben éppenséggel a hatalmi ellensúlyok kiiktatása volt. Ennek summázata, hogy egyetlen hatékony hatalmi központ létezik – ami nem is tekinthető klasszikus értelemben elkülönült hatalmi ágnak –, s ez nem más, mint az egybeépült törvényhozó és végrehajtó hatalom, amit az AB – a korábbiakban idézettek szerint – oly szemléletesen jellemzett. Az AB által leírt hatalmi helyzetnek éppen az az alkotmányjogi jelentősége, hogy felértékelődnek az alkotmányvédelem szervezetei, a tényleges kontroll-csatornák, a hatalommegosztás két fő pillére, az alkotmánybíróság és a bírói hatalom. Mielőtt ezekre rátérnénk, szót kell ejteni az alaptörvényről magáról, hogy lássuk, miként jelenik meg benne az államhatalom új modellje.¹⁸

Az alaptörvény négy részre tagolódik.¹⁹ Az első rész: a nemzeti hitvallásnak elnevezett preambulumban, avítt, történelemszemléletében erősen torzított, dagályos szöveg, nacionalista túlzásokkal és a magyar történelem egyes szakaszainak hamis értékelésével. Nem is kellene ezzel az ideológiai egyveleggel foglalkozni, ha nem mondaná ki, hogy az alaptörvény rendelkezéseit a nemzeti hitvallással és történelmi alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni. Ez azt jelenti, hogy az ország „alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét” a Szent Korona testesíti meg. Hogy ez az alaptörvény konkrét, egyedi ügyre vonatkoztatva mit jelent majd az AB határozatának megformulázásakor,

ma még nehéz megjósolni. A második rész az alapvetés címet kapta, ebben szerepelnek az államhatalom gyakorlásának és a társadalmi berendezkedésnek legfontosabb szabályai. A korábbi alkotmánnyal való folytonosságra utaló megfogalmazások és tételek éppúgy fellelhetők itt, mint az eltérések és a hangsúlyeltolódások. A harmadik rész a szabadság és egyenlőség cím alatt a jogokról és a kötelességekről szól, a negyedik pedig az állam felépítéséről, az egyes főbb állami szervekről és működésük alapvető szabályairól. Ez utóbbiból vezethető le a hatalommegosztás modellje, annak fő jellemzői.

Az alaptörvény a hatalommegosztás ma is létező szerkezetét formálisan nem forgatja fel, de a hangsúlyváltások és intézményes változtatások irányát egyértelmű: az újradefiniált szerkezet az egybeépülő törvényhozó-végrehajtó hatalmi ág kiemelt, egyeduralkodó státuszát alkotja újra, ebben a tekintetben formálisan visszakanyarodva az 1989. évi reformalkotmányt megelőző időszakhoz, azzal a lényegi különbséggel, hogy formálisan nem intézményesíti az egyetlen párt/politikai erő vezető szerepét. Ez megfelel a centrális erőter politikológiai fogalmának: létezik ugyan a politikai pluralizmus és nem számolódik fel a versengő többpártrendszer, de a hatalom gyakorlásában egyetlen politikai centrum kizárólagos uralma érvényesül a jogrendszer teljes területén, azáltal, hogy ez az erő alkotmányozó hatalommal bír. Az a paradox helyzet jött létre, hogy amikor az alkotmány kinyilvánítja, hogy az állam működése a hatalom megosztásának elvén alapszik, maga a konstrukció megszünteti a hatalmi ágak korábban ki nem nyilvánított, de ténylegesen létező, messzemenően érvényesülő, és az alkotmánybíróság által elismert és kikényszerített intézményes és procedurális elválasztását.

Az államberendezkedés kinyilvánított elvei és értékei szintjén a változások egyrészt szimbolikusak, másrészt a lényegét érintő megfogalmazásbeli változtatások. Így például az ország elnevezése ezentúl nem Magyar Köztársaság, hanem Magyarország, ez a módosítás nem bír közvetlen alkotmányos jelentőséggel, de a váltás a köztársasági eszmétől való eltávolodást fejez ki. Ilyenformán ha az államforma királyságra változna, amit 2/3-os többséggel a parlament akadály nélkül megszavazhatna, az ország nevét nem kellene megváltoztatni. Nincs változás abban, hogy az állam jellegét az alaptörvény miként határozza meg, az továbbra is független, demokratikus jogállam. A jogállam tartalmát a szöveg nem bontja ki, ez a feladat az AB-re vár, s e tekintetben az elmúlt húsz év alkotmánybírósági joganyaga minden bizonnyal a jövőben is zsinórmértékül szolgál.

A népszuverenitás meghatározása viszont finomodott. A ma még hatályos szöveg szerint: „A Magyar Köztársaságban minden hatalom a népé, amely a népszuverenitást választott képviselői útján, valamint közvetlenül gyakorolja” – amiből az következik, hogy a hatalomgyakorlás két formája között nincs értékkülönbség, a kettő egymás mellett, egymást kiegészítve létezik. Ezt az állampolitikai gyakorlatba nem sikerült átültetni, a rend-

szerváltás után az államhatalom gyakorlása igen gyorsan „visszakonzolidálódott”, az uralom elit-jellege a közvetlen demokratikus formákat szinte azonnal eliminálta. Ezt erősítette meg az AB több határozatában is, amikor kinyilvánította, hogy a népszavazás kivételes döntési forma. Ezt az alkotmánybírói tételt vette át az alaptörvény, egyértelmű helyzetet teremtve, amiben persze az a szintén AB által kimunkált tétel is megbújik, hogy a népszavazás kivételes megvalósulási formájában megelőzi a képviselet általi döntést, annak tartalma a parlamentre is kötelező. Az új formula hallgat arról, hogy az általában vett hatalom vajon a népé-e? A választott definíció pontosságra törekedett, amennyiben nem a hatalom fogalmat használja, hanem a közhatalom kifejezést és ez kétségtől elvártabb. A szuverenitás tétel szerint így „A közhatalom forrása a nép”; ez összhangban van a képviseleti hatalomgyakorlás primátusával, és ez felel meg a modern polgári tömegdemokráciák többsége hatalomfelfogásának. Ebben a tekintetben azokhoz az országokhoz közeledtünk, amelyekben az alkotmány nem ismeri a népszavazás intézményét, vagy azt nagyon kivételes eszköznek fogják fel (NSZK, Egyesült Királyság). A néphatalom azonban mégis megjelenik, amikor a két hatalomgyakorlási forma meghatározásra kerül: „A nép a hatalmát választott képviselői útján, kivételesen közvetlenül gyakorolja”. Ez a megfogalmazás pontot tesz a két évtizedes vita végére, hogy mi a viszony a képviseleti és a közvetlen demokrácia között.

Döntő kérdés, hogy a törvényhozó hatalmat, mint a népszuverenitást hordozó erőközpontot ellensúlyozó intézmények szerepe hogyan alakul az új alaptörvényben. Az új berendezkedésben, amely az alkotmány megváltoztatását továbbra is a megszokott 2/3-os keretben tartja²⁰, ami biztosítja a többség korlátok nélküli hatalmát a kisebbség fölött, különös jelentőségre tesznek szert az államiságon belüli alkotmányos fékek és ellensúlyok.

A reformalkotmány a törvényhozó hatalom szerveként működő országgyűlést a köztársaság legfelsőbb államhatalmi és népképviseleti szerveként határozta meg, mint az állam központi intézményét. Az új alaptörvény az államhatalmi jelleget kiemeli, és a parlamentet a legfőbb népképviseleti szervként definiálja. Ez nehezen magyarázható megoldás, mivel a vázolt népszuverenitás konstrukciójának valójában az felel meg, hogy a parlament testesíti meg az államhatalom teljességét, a többi intézmény a parlamenti keretek között működik, a parlamentet korrigáló jogalkotói hatalommal csak a népszavazás rendelkezik, ám alkotmányt referendummal csak a parlament jóváhagyásával lehet módosítani. A törvényhozó hatalomtól függ az összes állami intézmény, nincs olyan rendelkezés, ami az alkotmányozó hatalmat a jövőre nézve korlátozná, vagyis nincs az alaptörvényben megváltoztatást tiltó klauzula. Eszerint a parlament az alkotmányban alakítja ki az elkülönült hatalmi intézmények hálózatát. Az alapvető alkotmányos intézményekre vonatkozó felsorolás kijelöli a hatalmi berendezkedés súlypontjait, amelyeket azonban az

alaptörvény – a kormány kivételével – nem definiál külön hatalmi ágaként. Ennek megfelelően az országgyűlés által intézményesített kiemelt hatalmi tényezők: a köztársasági elnök, az Alkotmánybíróság, a Kúria, a legfőbb ügyész, az alapvető jogok biztosa, az Állami Számvevőszék, a miniszterelnök és a Kormány.

A köztársasági elnök szerepköre alig változott, továbbra is kiegyensúlyozó, biztosíték szerepet játszik, kifejezi a nemzet egységét és őrökdi az államszervezet demokratikus működése felett; a végrehajtó hatalomban való részesedése is a kiegyensúlyozó szerephez kötődik és erősen korlátozott. A parlament-feloszlatási joggal csak szűk sávban élhet, azt elősegítendő, hogy az országgyűlés létrehozza a kormányzati hatalmat és konszenzus hiányában ne béníthassa meg a végrehajtó hatalom működését. E szerint az elnök akkor oszthatja fel az újonnan megválasztott országgyűlést, ha a miniszterelnöknek javasolt személyt negyven napon belül nem választják meg, illetőleg, ha az esedékes költségvetést március 31-ig nem fogadják el. Megszűnik az a lehetőség, hogy az elnök feloszlatja a parlamentet, ha az egy éven belül négy alkalommal megvonja a bizalmat a kormánytól – ez a lehetőség a konstruktív bizalmi szavazás intézményével nehezen volt összeegyeztethető és nem is volt életszerű. A költségvetés el nem fogadása viszont új invenció, kifejezetten a kormányfőt erősítő eszköz az esetleg szétagolódó parlamenttel szemben, növelendő a kormány súlyát, adott esetben fegyver a miniszterelnök kezében saját frakciójának fegyelmezésére is. Ugyanakkor a törvényhozó hatalommal szemben megmaradt az a köztársasági elnöki eszköz, hogy az elfogadott törvényt az alaptörvénnyel való összhangjának vizsgálatára megküldheti az AB-nek, vagy megfontolásra visszaküldheti az országgyűlésnek. Ez utóbbi eszközök valóságos ellensúly-funkciót biztosítanak az elnöknek, ami akkor értékelődhet fel, ha a parlamenti többség és az elnök között értékrendbeli-ideológiai különbségek keletkeznek.

Az alaptörvény kimondja, hogy a kormány a végrehajtó hatalom általános szerve, a feladat- és hatásköre általános, vagyis kiterjed mindenre, amit az alaptörvény vagy más jogszabály nem utal kifejezetten más szerv hatókörébe. Ez az általános jelleg konstituálja a kormányzati hatalmat és adja meg a kormányfő cselekvési szabadságát. Változatlan a miniszterelnök alkotmányos szerepe: erős, kancellár-típusú kormány élén áll, amely a parlamenti többség bizalmától függ. Elmozdítását megnehezíti az erősen vitatott, de végül megtartott konstruktív bizalmatlanság intézménye, vagyis az a technika, hogy a bizalmatlansági indítványban meg kell jelölni a miniszterelnöki tisztségre javasolt személyt és a bizalmatlansági indítvány elfogadásával egyúttal az új kormányfő is megválasztásra kerül. Az intézmény megtartását valószínűleg az magyarázza, hogy a végrehajtó hatalom stabilitását hatékonyan szolgálja. A miniszterelnöki kormányzás tehát fennmarad, a kormányfő pozíciója felértékelődik, amit az új csúcsminisztériumi struktúra még inkább hangsúlyoz. Ebben a keretben a miniszter – jogilag védett hatásköre

mellett – egyértelműen felelős a miniszterelnöknek, a kormány tagjaként pedig a parlamentnek.

A hatalommegosztás rendszerében a bíróságok az elmúlt húsz évben egyre hangsúlyosabban szerepeltek mint önálló hatalmi ág. Az AB több határozatában is kifejezte a bírói hatalom önállóságát, alkotmányos védeltségét a parlamenttel és a végreható hatalommal szemben is. A bírósági igazságszolgáltatást az AB semleges, a politikai befolyástól mentes államhatalmi tényezőként védte, mint az állam demokratikus működésének egyik kiemelten fontos biztosítékát. Ezt a függetlenséget szolgálta a bírósági öngazgatás kiépítése a Horn-kormány időszakában. Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács (OIT) létrehozása – az összes, egyes részeiben megalapozott jogszociológiai kritika ellenére – fontos szerepet játszott abban, hogy a kormányzati szervek igazgatási úton történő beavatkozása a minimumra csökkent. Ennek azért van jelentősége, mert a konstrukció korlátozta az informális befolyás érvényesítését. Már a Kádár-korszak második felében, a hetvenes évektől kezdődően érvényesült a bírói függetlenség ethosza, a bírák kiválasztásában és a bírói tevékenységben a pártatlanság és a semlegesség elve. A végrehajtó hatalomnak meg kellett elégednie a sajátos igazgatási és jogpolitikai érdekek ügyészégi szervezeten keresztül történő érvényesítésével. Ennek is gátat szabott azonban a nyilvánosság elve, a garanciák intézményes és informális hálója. Az új alaptörvény a bírói hatalmat nem határozza meg önálló hatalmi ággként és ez már önmagában árukodó, arra utalhat, hogy a hatalom a kivívott bírói hatalmi függetlenség csorbítására készül, nyitva hagyja az utat az igazgatási úton történő befolyás újrintézményesítése előtt. OIT sem szerepel immár az alaptörvényben, csupán az a kitétel, hogy a „bírói önkormányzati szervek közreműködnek a bíróságok igazgatásában”. Ez hatalmas visszalépés, magyarrá fordítva azt jelenti, hogy megszűnik az autonóm bírósági öngazgatás, és a végrehajtó hatalom visszaveszi azt a jogkört, amit a késő Kádár-korszakban élvezett. A hatalom, amely nem tartja tiszteletben a kialakult politikai etikai szabályokat, amely egyeduralom kiépítésébe kezdett, visszabontotta a jogállam masszív építményét és a koncentrált állameszme szolgálatába állt. Félő, hogy megkísérli az igazságszolgáltatás befolyásolását mind a büntető igazságszolgáltatás terén, mind azokban polgári jogvitákban, ahol az állam mellérendelt peres pozíciót foglal el. A bírák kinevezésének befolyásolásán keresztül, hatékony humán erőforrás nyilvántartások felhasználásával a hatalom rejtett, rafinált, igen áttételes, de annál hatékonyabb informális hatalomra tehet szert, és az igazságszolgáltatást a társadalom aktív egyedeinek féken tartására, megfélemlítésére és szélső esetben ellehetetlenítésére használhatja fel. A bírósági autonómia visszavétele valóságos orwelli látomásokat idéz. Hogy ez nem csupán túlzás, megalapozatlan félelem vagy fantazmagória, igazolja az, hogy az alaptörvény elfogadásának folyamatában az utolsó pillanatban került be a szövegbe az a kitétel, hogy a kúria elnöke kivételével – akit a

parlament nem rövidebb időre, mint kilenc évre választ – a bíró jogszolgálati jogviszonya az általános öregségi nyugdíjkorhatár betöltéséig állhat fenn.²¹ A bírói hatalom relativizálása az egyik legnyilvánvalóbb támadás a kialakult jogállami felépítménnyel szemben, amit csak az AB alkotmányi szerepkörének átalakítása múl felül.

Az ügyészséget nem tekinthetjük külön hatalmi ágnak, és az alaptörvényben sem történik ez irányban elmozdulás. Az ügyészi szervezet relatív függetlenségét a legfőbb ügyésznek a parlament általi kétharmados többségű megválasztása biztosíthatja, eltekintve az informális befolyási mezőktől. Megszűnt a legfőbb ügyész interpellálhatósága, a parlamentben felvetődő kérdésekre azonban továbbra is válaszolnia kell és évente köteles a törvényhozó hatalomnak a működéséről beszámolni. Az alaptörvény az ügyészeknél is bevezette a korhatár szerinti nyugdíjazást, aminek a jelentősége nem éri el a bírák esetét, mivel a hatalmi ági védetség itt nem olyan feltétlen, de természetesen a vezetői szint átalakítása ebben a szférában is a lopakodó autokráciát idézi fel.

Az állampolgári jogok biztosai szintjén egyfelől alkotmányos megszorítást tapasztalhatunk, másrészt az ombudsman alkotmányvédelmi kezdeményező funkciót kapott. Az új megfogalmazás szerinti „alapvető jogok biztosa” mellett a többi biztosi funkciót betöltő személy (nemzetiségi és etnikai kisebbségi jogok és a jövő nemzedék érdekeinek védelmét őrző biztos) tisztségüket helyettesi státuszban látják el, ami nemcsak szociológiai, hanem jogi alárendeltséget is jelenthet. Fontosabb ennél, hogy az alaptörvény nem említi az adatvédelmi biztost, ami arra utal, hogy ez a funkció nem értékelődött fel, sőt. Az információs jogvédelem súlyos sérelmét jelentené az adatvédelmi biztosi hivatal megszüntetése vagy lényeges korlátozása.

Az alkotmányos ellensúlyt betöltő intézmények között kell említenünk az Állami Számvevőszéket (ÁSZ), a Költségvetési Tanácsot (KT) és a Magyar Nemzeti Bankot (MNB). Mindhárom szerv a közpénzügyek terén és a költségvetési folyamatokban játszik kiemelt szerepet és ebben a funkcióban a végrehajtó hatalom kiegyensúlyozására alkalmas intézmények a hatalommegosztás rendszerében. Az alaptörvény államról szóló fejezetében külön rész tartalmazza a közpénzek témakörét, szervezeti-intézményi és eljárásrendi szabályait – ez a témakör korábban nem szerepelt az alkotmányban. Itt kerül megfogalmazásra az MNB szerepköre, amelyben nincs lényeges változás. Az viszont új, hogy az MNB-t is korlátozza a 2/3-os szabály, mivel a szervezet és a működés részletes szabályainak elfogadását 2/3-ossá tették, ami azt jelenti, hogy a hivatalban levő kormány meghosszabbítja a befolyását arra az időszakra is, amikor már nincs hatalmon. Az ÁSZ költségvetési ellenőrzési feladatköre érzékeny pontokon változott, de a szabályozás fontos elemei nem az alaptörvénybe kerültek, hanem a sarkalatos törvénybe utaltattak. A 2008-ban létrehozott, az állami költségvetés készítésének folyamatát felügyelő független testület, a KT az alkotmány szintjére került intézmény,

de veszített a függetlenségéből, és immár az országgyűlés törvényhozó tevékenységét támogató szervvé minősül, amely a központi költségvetés megalapozottságát vizsgálja, s egyúttal vétőjogot kap a költségvetés elfogadásának a folyamatában. Az alaptörvény ugyanis előírja, hogy a parlament nem fogadhat el olyan költségvetést, amelynek eredményeként az államadósság meghaladná a teljes hazai termék felét. Mivel ez a távoli jövő, az alaptörvény azt is előírja, hogy amíg az államadósság meghaladja ezt a szintet, a parlament csak olyan költségvetést fogadhat el, amely az államadósság teljes hazai össztermékéhez viszonyított arányának csökkentését tartalmazza. Ennek a szabálynak a betartását a konzervatív államfilozófia nem politikai célként fogalmazta meg, hanem a jövő kormányzatait is korlátozó alkotmányos előírásként. A KT ezen a ponton válik kormánybuktató tényezővé, mivel a vázolt alkotmányos előírások nem-teljesítése esetén megtagadhatja a hozzájárulását a költségvetés elfogadásához. Ha pedig – mint láttuk – a parlament nem fogadja el a soron következő éves költségvetést március 31-ig, a köztársasági elnök feloszlathatja a parlamentet. Mivel a közgazdasági fogalmak értelmezésében a szakértők között is hatalmas különbségek lehetnek, a KT kezébe alkotmányos fegyver került, amelyet a köztársasági elnök süthet el politikai mérlegelési jogkörében.

Az önkormányzatok alkotmányos helyzete a részletszabályok tükrében lényeges változáson ment keresztül. Mivel álláspontom szerint a helyi önkormányzat nem része a hatalommegosztás rendszerének, (nem tagadva ezzel az autonómia és az önálló hatáskör alkotmányos védelemre méltóságát), e kérdéssel itt nem kell részletesen foglalkozni. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy a helyi önkormányzatok államon belüli helyzete olyan irányba mozdult el, ami a modern államfejlődés szükségleteit fejezi ki. Hogy e tekintetben mennyire lendül át az intézményi átalakulás a túlsó oldalra és mennyiben szolgálja az öncélú központosítást, a hatalomkoncentrációt és a pénzügyi kiszivattyúzást, nehéz az alaptörvény szövegéből levezetni. Az aggályok megalapozottak lehetnek, különösen azon a ponton, hogy a megyei kormányhivatalok vezetői önkormányzati rendeletet alkothatnak a hatáskör címzettjének mulasztása esetén. Ez a kormányznak korlátlan beavatkozást jelent az önkormányzatok működésébe, különösen akkor, ha a kormányznak lojális közigazgatási bíróságok ilyen irányú tevékenységét jogszabályokon keresztül ebbe a mederbe terelik. A parlament jogalkotó hatalmával szembeni fékek felszámolása esetén ez a forgatókönyv egyáltalán nem zárható ki.

Ezen a ponton jutunk el a rendszerváltás utáni alkotmányfejlődés kikiküléséhez, a kialakult jogállamiság teljes kiüresedéséhez. Mint láttuk, a reformalkotmány legnagyobb vívmánya a hatékony alkotmányvédelem, az alkotmánybíróságnak a törvényhozást ellensúlyozó szerepe és aktív, kompromisszumot nem ismerő, többnyire konzekvens és pozitív alkotmányfejlesztő tevékenysége. Az első támadást az alkotmányvédelem akkor szenvedte el, amikor lehetővé vált, hogy az alkotmánybírákat a

parlamenti többségen belül egyedül a Fidesz-frakció támogatásával lehessen jelölni és az így szelektált jelölteket a kétharmados többséggel megválasztani. A korábbi jelölési rendben a frakciók egyenlő arányban voltak jelen a jelölést előkészítő bizottságban, ami azt jelentette, hogy konszenzuskényszer intézményesült, egyik politikai oldal sem érvényesíthette szempontjait a másik fél beleegyezése nélkül. Ez a konszenzuskényszer iktatódott ki és nyílt meg a lehetőség az AB informális átpolitizálása előtt. A második korlátozás akkor született meg, amikor a parlament, élve a 2/3-os hatalommal, szűkítette az AB hatáskörét azzal, hogy egyes költségvetési és pénzügyi törvényeket csak akkor semmisíthet meg, ha azok tartalma az élethez és az emberi méltósághoz, a személyes szabadsághoz, a személyes adatok védelméhez való jogot, a gondolat, lelkiismeret és vallás szabadságát vagy a magyar állampolgársághoz kapcsolódó jogokat sérti. A felsorolásból a tulajdonhoz való jog védelme hiányzik, és ez tette lehetővé, hogy amikor az AB a végkielégítésekre visszamenőlegesen kivetett 98 százalékos adót alkotmányellenesnek minősítette, a kormányzat alkotmánymódosítással az adót újra intézményesítse. Ez a döntés az AB hatáskörének súlyos korlátozását jelentette, de még mindig széles út maradt nyitva az alkotmányvédelem előtt, hiszen a felsorolt jogok sérelme könnyen összefüggésbe hozható a tulajdonhoz való jog sérelmével. Így a törvényhozó és a végrehajtó hatalom leghatékonyabb korlátját jelentő alkotmányvédelmet teljes mértékben át kellett alakítani ahhoz, hogy ez a korlát leértékelődjön a hatalmi ágak rendszerében.

Ennek eszköze a populáris akció kiiktatása, azaz annak a lehetőségnek a megszüntetése, hogy az alkotmánybíróság eljárását bárki kezdeményezhesse. Az alaptörvény az utólagos normakontrol kezdeményezését súlyosan korlátozta: ilyen indítvánnyal személyes érintettség nélkül, vagyis elvi-alkotmányossági alapon az új szabályozás szerint csak a kormány, az országgyűlési képviselők egynegyede és az alapvető jogok biztosa kezdeményezheti a jogszabályok alaptörvénnyel való összhangjának felülvizsgálatát. A kormány e jogköre csak a ciklusát megelőző jogszabályok tekintetében merülhet fel, ám itt is funkciótlan, mivel a korrekciót jogalkotással is elvégezheti. A képviselők egynegyede túlzottan magas követelmény, ami elaprózott ellenzék és kibékíthetetlen ideológiai ellentétek esetén az alkalmazhatóságot kétségessé teszi. Marad az alapvető jogok biztosa, ám a biztos egyéni mérlegelési lehetősége nem mérhető ahhoz, hogy eddig az állampolgárok vagy csoportjaik szabadon vehették igénybe az alkotmányvédelmet. A populáris akció általánosságának helyébe a szelektált és procedurálisan megnehezített alkotmányvédelem lép, sűrűre font szűrő beépítésével: az AB az új modellben egyedi bírósági eljárásban a bíró kezdeményezésére vizsgálhatja felül az adott ügyben alkalmazandó jogszabály alkotmányosságát. Ez a bíró kompetenciájába utalt eszköz nyilvánvalóan nem egyenértékű az általános eljárás-kezdeményezési joggal. Az alkotmányjogi panasz szín-

tén az egyedi ügyben hozott bírósági vagy más hatósági határozathoz kapcsolódó egyedi jogérvényesítési eszköz, ami feltételezi az eljárás jogerős lezárását és csak azt követően vehető igénybe. Ez az eszköz így nagyfokú időbeli eltolódást foglal magában, ami erősen késleltetett jogérvényesítést jelent. Ez a már létező eszköz sem pótolja azonban a közvetlen AB-hez fordulás lehetőségét. A populáris akció pótlékeként szereplő egyedi, állampolgári és egyéb jogalanyok rendelkezésére álló lehetőségek nem oldják meg azokat a jogsérelmeket, amikor közvetlen egyedi jogérvényesítési lehetőség nincs, de a szabályozás áttételesen – például egy jövőben bekövetkező állapotból eredően – érinti az egyéni vagy kollektív jogokat, vagy általában véve az emberi és állampolgári jogokat. Példaként a választójogi szabályok alkotmány sértő megváltoztatását hozhatjuk fel: ebben az esetben főszabályként nincs mód az egyedi keresetőségre, ám a közvetett érintettség a szabadságjogok és a politikai jogok terén megállapítható.

A korlátozás mellett az alaptörvény új hatásköröket biztosít az AB-nek. Ezek között a legfontosabb az AB-nek a bírósági határozatok alkotmányosságának vizsgálata, ami az AB-t a bírói hatalom feletti szuperfórummá alakítja át. Nem arról van tehát szó, hogy szűkül az AB hatásköre, ahogy ez a közbeszédben megfogalmazódik, hanem arról, hogy az alkotmányvédelem a hagyományos procedurális és kazuisztikus bíráskodás irányába megy át, vagyis alapvető alkotmányos helye és szerepe változik meg.

Az AB jogkorlátozását, a korábbi demokratikus hatalomellenőrző szerep drasztikus felszámolását a költségvetési korlát alkotmányba foglalása koronázza meg. Ezt a korlátozást nem az AB-ről szóló 24. cikkben találjuk meg, hanem a közpénzekről szóló részben, a 37. cikk alatti szövegben.²² A korlátozás annak ellenére került be az új alaptörvénybe, hogy azt a bevezetésekor ideiglenesnek szánták és a végkielégítésekre az adót ismételtelen bevezették. Ez a lépés azonban nem bizonyult hatékonynak, miután az AB a visszamenőleg kivetett végkielégítés-adót másodjára is alkotmány sértőnek találta, az aktuális adóév előtti év kivételével – igaz a még hatályos korábbi alkotmány módosítás alapján –, miután a visszamenőleges jogalkotást az emberi méltóságba ütközőnek minősítette. Az AB hatáskörének az államadósság egy adott szintjéhez kötése magyarra fordítva azt jelenti, hogy a hatalom felmentést kap az alkotmányosság követelménye alól a kivételeken túli körben és arra az időszakra, amíg az AB az alkotmány sértést kivételekbe utalt körben találja megalapozottnak. Ez a felfogás az alkotmányosság felfüggesztését jelenti egy nehezen definiálható és pontatlan közgazdasági tétel alkotmányba foglalásával, sutba dobva a jog egyik legfontosabb elemét, a kiszámíthatóságot.²³

Itt a kör bezárul: megállapíthatjuk, hogy befejeződött a jogállamból levezethető, és immár közvetlenül az alaptörvénybe írt hatalommegosztási modell felszámolása. Egyetlen hatalmi mező maradt: a centrális erőter

uralma alá került egybeépült törvényhozó-végrehajtó hatalom, amellyel szemben eszköztelenül maradtak a munkavállalói és a civil társadalmi szervezetek. Kérdés, hogy a megerősödött állammal szemben az új alap-törvény rendszerében milyen módon képesek megvédeni a társadalmat a diktatórikus hajlamú szélsőségesektől?

Jegyzetek

- ¹ E kifejezés használatát az indokolja, hogy érzékeltessük: 1989 októberében az akkor hatályos alkotmányszöveg radikális átépítésével új alkotmány született, egy rendszerváltó társadalmi-gazdasági reformfolyamat végén és eredményeként.
- ² A kétharmados többségi szabály már az eredeti 1949. évi alkotmányban is szerepelt. Akkor formálisan még élt a többpártrendszer, de a szabály az összes későbbi politikai változást túlélte, voltaképpen a legstabilabb alkotmányos intézménynek minősül.
- ³ A 16/1991. (IV. 20.) AB határozat idézi a korábbi állásfoglalást.
- ⁴ 53/1991. (X. 31.) AB határozat. A határozathoz Ádám Antal és Vörös Imre alkotmánybírák különvéleményt fűztek, mivel a végrehajtó hatalom túlzott igazgatási befolyását állapították meg és ezen az alapon további garanciákat tartottak szükségesnek a bírói hatalom érvényesüléséhez. Abból kiindulva, hogy „A hatalommegosztás és az ebből eredő bírói függetlenség elve olyan nagy jelentőségű alkotmányos elv, amelynek érvényesülése alkotmányos garanciák megfogalmazását kívánja meg”, arra a következtetésre jutnak, hogy az igazságügyi miniszter a jogszabályi keretek között olyan beavatkozási lehetőségekkel és igazgatási jogkörökkel rendelkezik a bíróságok irányában, amely jogosítványok „sértik a bírói függetlenség alkotmányos alapelvét, ezért alkotmányellenesek”.
- ⁵ 9/1992. (I. 30.) AB határozat. „Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a törvényességi óvás jogintézménye alkotmányellenes. Ezért az Alkotmánybíróság a törvényességi óvás emelésére vonatkozó jogszabályi rendelkezéseket 1992. december 31-i hatállyal megsemmisíti. Azokat a büntető eljárási szabályokat azonban, amelyek szerint a törvényességi óvás alapján terheltre kiható hatállyal a jogerős határozatban megállapítottnál hátrányosabb rendelkezést lehet hozni, az Alkotmánybíróság e határozat közzétételének napjától semmisíti meg.” A határozat indoklásában az AB részletesen taglalja a jogállamiságból következő államszervezeti alapelveket: „Az Alkotmány 2. § (1) bekezdése kimondja, hogy »a Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam«. Az Alkotmánynak ez az általános rendelkezése a köztársaság alapértékeit nyilvánítja ki: a függetlenséget, a demokráciát és a jogállamiságot. A jogállamiság elvét az alaptörvény további rendelkezései részletezik, e szabályok ugyanakkor nem töltik ki teljes egészében ezen alapérték tartalmát, ezért a jogállam fogalom értelmezése az Alkotmánybíróság egyik fontos feladata. A jogállamiság alapértékét kitöltő elveket az Alkotmánybíróság egy-egy konkrét ügy kapcsán, fokozatosan fejti ki. Noha az Alkotmánybíróság a jogszabályok alkotmányossági felülvizsgálata során a vizsgált rendelkezésnek elsősorban az Alkotmány valamely konkrét rendelkezésével való összhangját vizsgálja, ez nem jelenti azt, hogy az általános rendelkezéseket formális deklarációnak tekinti, s az alapelveknek pusztán kiegészítő, másodlagos szerepet szánna. Az Alkotmányban tételesen szereplő

jogállam alapértékének sérelme önmagában is megalapozza valamely jogszabály alkotmányellenességét.”

Ez a nagyjelentőségű alkotmányértelmezési alapvetés az AB későbbi tevékenységének egyik sarokpontját képezi.

- ⁶ 2/1993. (I. 22.) AB határozat. A népszavazási törvény (Nsztv.) megsemmisítését az AB a következő érveléssel indokolta: „Az Alkotmánybíróság az értelmezés során megállapította, hogy az 1989-ben elfogadott jogállami Alkotmány előtt alkotott Nsztv.-nek a népszavazásra bocsátható kérdések körét rendező szabályai nincsenek összhangban a hatalommegosztás elvére épülő új alkotmányi előírásokkal. Az Alkotmánybíróság [...] az indítvány kapcsán, de annak kereteit túllépve, hivatalból megállapította a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség fennállását és felhívta az Országgyűlést jogalkotói feladatának teljesítésére. A népszavazás intézményének újraszabályozása során – az Országgyűlés feloszlásának kimondásán kívül is – indokolt megvizsgálni az Országgyűlés hatáskörébe tartozó ügyeket abból a szempontból, hogy azok népszavazásra bocsátása összeegyeztethető-e az Alkotmány rendelkezéseivel.”

- ⁷ Így például az AB következetesen a hatalommegosztás rendszeréből vezette le az országgyűlés jogértelmezési hatáskörének korlátait: Az Alkotmánybíróság a 38/1993. (VI. 11.) AB határozatában rögzítette, hogy jogszabály alkotmányossági vizsgálata eredményeképpen határozattal megállapíthatja azokat az alkotmányos követelményeket, amelyeknek a norma értelmezéseinek meg kell felelniük. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az Országgyűlés jogszabály-értelmező elvi állásfoglalásának kötelező ereje és személyi hatálya a hatalommegosztás és a hatalmi ágak elválasztásának alkotmányos elvei szerint állapítható meg.

A törvényhozó és a végrehajtó hatalom elválasztása a hatáskörök megosztását jelenti, nem pedig hierarchikus alá-fölérendeltséget. A törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalom viszonyából következik, hogy az Országgyűlés jogszabálynak nem minősülő jogértelmezése sem a bíróságokra, sem a büntető eljárásban részt vevő egyéb hatóságokra nem kötelező. A hatalmi ágak elválasztása következtében nincs az Országgyűlésnek alárendelt hatalmi ág; az elvi állásfoglalásban történő jogszabály-értelmezés csupán az Országgyűlésre magára és szerveire nézve kötelező. Az ennél tágabb címzetti körre az Országgyűlés a törvényi rendelkezések értelmezésére a legális (törvénnyel való) jogértelmezést veheti csak igénybe. Lásd: 41/1993. (VI. 30.) AB határozat.

- ⁸ Különösen a népszavazásra vonatkozó határozatok esetében figyelhető meg az egyes döntések közötti ellentmondások szövevénye, ami csak részben magyarázható az egymásra épülő szabályozási következetlenségekkel, és így módon arra vezethető vissza, hogy maga az AB értékelte át a közvetlen demokráciára, annak alkotmányos helyére vonatkozó álláspontját.

- ⁹ 50. § (1) A Magyar Köztársaság bíróságai védik és biztosítják az alkotmányos rendet, a természetes személyek, a jogi személyek és a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek jogait és törvényes érdekeit, büntetik a bűncselekmények elkövetőit.

(2) A bíróság ellenőrzi a közigazgatási határozatok törvényességét.

(3) A bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alárendelve. A bírák nem lehetnek tagjai pártnak és politikai tevékenységet nem folytathatnak.

(4) A bíróságok igazgatását az Országos Igazságszolgáltatási Tanács végzi, az igazgatásban bírói önkormányzati szervek is közreműködnek.

(5) A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról, továbbá a bírák jogállásáról

és javadalmasításáról szóló törvény elfogadásához a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.

- ¹⁰ A határozat megállapítja, hogy az ellenőrző szervek kiemelt funkcióval bírnak a hatalmi torzulások kialakulását megelőzendő: „A parlamenti ellenőrzés szervei – közöttük a parlamenti biztosok hivatalai – a mai parlamentáris rendszerű állam parlamenti ellenőrzésének olyan intézményei, amelyek feladata, hogy a végrehajtó hatalom tevékenysége során a törvények uralmát és az állampolgárok jogvédelmét biztosítsák. Ez az igény és követelmény a modern demokráciákban általánosan megjelenik, tekintettel a közigazgatás rendszerint szakismeretben, létszámban, államvezetési tapasztalatokban és technikában is megnyilvánuló informális »túlhatalmára«, illetőleg az abban rejlő veszélyekre.”
- ¹¹ *Egyetlen kivételként maga az AB hivatkozik az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény bevezető mondatára, amely szerint a törvény megalkotására „a jogállam kiépítése, az alkotmányos rend és az Alkotmányban biztosított alapjogok védelme, a hatalmi ágak elválasztása és kölcsönös egyensúlyának megteremtése, az alkotmányvédelem legfőbb szervének felállítása” érdekében kerül sor. Lásd: 2/2002. (I. 25.) AB határozat.*
- ¹² Az eljárást kezdeményező utólagos normakontroll keretében kérte vizsgálni az alkotmánybírósági törvény 29. §-ának alkotmányosságát, nevezetesen, hogy a hatalommegosztás elvét sérti az a rendelkezés, miszerint „Az Alkotmánybíróság szervezetére és eljárására vonatkozó részletes szabályokat az Alkotmánybíróság ügyrendje állapítja meg, amelyet az Országgyűlés – az Alkotmánybíróság javaslatára – törvényben határoz meg.” Az indítványozó szerint az alkotmány-nak az AB-re vonatkozó szabályozásából és az alkotmánybírósági törvény preambulumból az következik, hogy az AB önálló hatalmi ág, s mint ilyen az ügyrendjét maga kell, hogy meghatározhassa, s erre tekintettel az ügyrendre vonatkozó törvényi szabályozás alkotmányellenes.
- ¹³ Léteznek olyan megközelítések, amelyekben az önkormányzatok az állammal szemben önálló hatalmi ágat képeznek. Ez lehet egy politológiai elemzés következtetése és mint ilyen, védhető is, mert kétségtelen, hogy a helyi-területi hatalom elkülönült hatalmi mező és a központi hatalommal szemben relatív önállóságra tehet szert, válsághelyzetekben át is veheti a dezintegrálódó központi hatalom egyes funkcióit. Közjogi értelemben azonban nem rendelkezik a törvényhozó hatalommal szemben ellensúlyt képező jogokkal, túl azon, hogy a választópolgárok helyi közösségének önkormányzáshoz való jogát az államnak tiszteletben kell tartania. Ezt fejezte ki a polgármesteri tisztség ellátásának egyes kérdéseiről szóló 1990. évi LXVII. törvény 4. § (1) bekezdés a) pontja utolsó fordulata, ami szerint a polgármesteri tisztséggel összeférhetetlen az országgyűlési képviselői megbízatás. Az önkormányzati rendszer megalkotásakor, 1990-ben az alkotmányjogi filozófia az önkormányzatoknak az állammal szembeni autonómiáját nem tagadta, a relatív elválasztás ebbe az irányba történő elmozdulást nem zárta ki. A további alkotmányfejlődés azonban más irányt vett. A polgármesteri tisztségnek a parlamenti képviselőséggel való összeférhetőségét lehetővé tevő 1994. évi törvénymódosítás szociológiai szinten kétségkívül gyengítette az önkormányzatiságnak a törvényhozó hatalomtól való elválasztását. Jogilag a törvényhozó hatalomnak az önkormányzatokkal szembeni eszközei korlátozottak, nincs közvetlen irányítási lehetőség, ebben a jogállami alkotmány konzekvens, nem megengedő. A parlament és a kormányzat intervenciós szabadsága normatív keretek közé szorított, a kormány nem kerülhetett közvetlen irányítói, de még törvényességi ellenőrzési pozícióba az alkotmányosan védett

önkormányzatokkal szemben. A felosztási jog szintén körülhatárolt, gyakorlása megszabott eljárásrendben történik, az AB közbeiktatásával. Az új alaptörvény ezt az egyensúlyt az állam javára alakítja át.

- ¹⁴ Amit az AB ki is használt, hogy azután később az értelmezésben „visszatáncoljon” és – működésének történetében először – kilépett a politika-szemleges szerepkörből és túlterjeszkedett hatáskörén; azzal a huszárvágással, hogy a „szociális népszavazás” ügyében megkülönböztette a költségvetés kiadási és bevételi oldalához tartozó tételeket, az utóbbi körben feloldotta az alkotmányos tilalmat.

- ¹⁵ A 2011. december 31-éig hatályos alkotmány szerint: 77. § (1) Az Alkotmány a Magyar Köztársaság alaptörvénye. Az 1949-ben elfogadott eredeti alkotmány-szöveg – a népet leszámítva – tartósan bizonyult: 71. § (1) Az Alkotmány a Magyar Népköztársaság alaptörvénye.

- ¹⁶ Az kifejezés Orbán Viktor pártelnök és frakcióvezető elhíresült kótcsei beszédében kapott különös hangsúlyt. Jobban megértjük az alaptörvény hatalomberendezkedését, ha felidézzük az ott elhangzottakat: „S most vessünk egy pillantást a magyar politika párterőterére is. Magyarországon a legutóbbi időkig egy duális párterőter alakult ki. [...] A legutóbbi időkig valóban ez a duális erőter jellemezte a magyar politikai viszonyokat. Napjainkra azonban megszűnni látszik a rendszer dualitása, s egy centrális politikai erőter van kialakulóban, ami egyrészt a jobboldali konjunktúrának, másrészt a mi megerősödésünknek köszönhető. Hogy így néz-e majd ki ez a politikai erőter a választásokat követően is, azt nem tudom, csak szeretném, ha így nézne ki. Annyi azonban bizonyos: megvan a reális lehetősége annak, hogy a magyar politika következő tizenöt-húsz évét ne a duális erőter határozza meg, amely állandó értékvitákkal, megosztó, kicsinyes és fölösleges társadalmi következményeket generál. Ehelyett huzamosan létrejön egy nagy kormányzó párt, egy centrális politikai erőter, amely képes lesz arra, hogy a nemzeti ügyeket megfogalmazza – és ezt nem állandó vitában teszi, hanem a maga természetességével képviseli.” (<http://www.hirextra.hu/2010/02/18/megorizni-a-letezes-magyar-minoseget-orban-kotcsei-beszede-szorol-szora/>)

- ¹⁷ Innen már csak egy lépés az államforma megváltoztatása és a királyság visszaállítása. Ez jelentené a történelmi Magyarország igazi restaurálását, a magyar kultúrnmegőrzés szimbolikus határainak visszaállítását. Ide nincs közvetlen átvezetés, de a kormányzóság intézményesítése már nem utalható a fantazmagóriák világába.

- ¹⁸ Az alaptörvény nyelvezetét elemezve és szerkezetét áttekintve előtűnik, hogy a ma hatályos alkotmány sorvezetőként szolgált, mintegy kiinduló alapként. Megalkotói, ahol lehetett, nemcsak a konstrukciót őrizték meg, hanem a konkrét mondatokat és szófordulatokat is. A szövegváltozások olykor nagyon árulkodóak.

- ¹⁹ Meg kell jegyezni, hogy az alaptörvény szerkezeti megjelenítése nem szolgálja az áttekinthetőséget, a számozás nem folyamatos. Az Alapvetés című fejezet az abc nagybetűivel jelölt cikkekre tagolódik A-tól T-ig, a Szabadság és felelősség című fejezet római számokkal jelölt cikkekre van tagolva I-től XXIX-ig, az Állam címet viselő rész arab számokkal van cikkekre osztva 1-től 54-ig, míg a záró négy rendelkezés arab számozása nélkülözi a „cikk” megjelölést. Mindez azt eredményezi, hogy a szöveg idézése nehézkes és nehezen követhető. A választott technika a közérthetőséget nem szolgálja.

- ²⁰ Az S) cikk szerint: „Alaptörvény elfogadására vagy az Alaptörvény módosítására irányuló javaslatot a köztársasági elnök, a Kormány, országgyűlési bizottság

vagy országgyűlési képviselő terjeszthet elő. Alaptörvény elfogadásához vagy az Alaptörvény módosításához az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.”

- ²¹ Jelenleg a szolgálati jogviszony a 70. életév betöltéséig tart, de ezt nem az alkotmány határozza meg, hanem a bírósági törvény. A szolgálati idő drasztikus lerövidítése mellett semmiféle racionális érv nem hozható fel, ellenkezőleg: a 62 éves jelenlegi korhatár érvényesítése a bírói kar legtapasztaltabb részét iktatja ki, s hangsúlyosan a vezető pozícióban tevékenykedő bírakat. Ez durva beavatkozás egy független hatalmi ág működésébe, s mint ilyen, nyilvánvalóan alkotmányellenes. Mivel a korhatár meghatározása a kétharmados szervezeti törvénybe illeszkedik és a kormányzat ilyen többséggel rendelkezik, a korlátozást e törvény módosításával is bevezethette volna. A korlátozásnak az alkotmányba való beemelését csak egyetlen körülmény magyarázza, nevezetesen, hogy az AB alkotmányossági ellenőrzése alól mentesüljön. Több, mint átlátszó alkotmányozási lépés. A helyzetet jól jellemzi, hogy a KDNP kormánypárti képviselője, Rubovszky György, az új előírás parlamenti bizottsági vitájában megjegyezte, hogy e lépés „nyílt támadás a testület ellen”. Lásd: (<http://www.168ora.hu/itthon/feszultseg-a-koalicioban-a-kdnp-kiakadt-a-fideszre-73439.html>).

- ²² 37. cikk ide vonatkozó két bekezdése:

(4) Mindaddig, amíg az államadósság a teljes hazai össztermék felét meghaladja, az Alkotmánybíróság a 24. cikk (2) bekezdés b)–e) pontjában foglalt hatáskörében a központi költségvetésről, a központi költségvetés végrehajtásáról, a központi adónemekről, az illetékekről és járulékokról, a vámokról, valamint a helyi adók központi feltételeiről szóló törvények Alaptörvénnyel való összhangját kizárólag az élethez és az emberi méltósághoz való joggal, a személyes adatok védelméhez való joggal, a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához való joggal vagy a magyar állampolgársághoz kapcsolódó jogokkal összefüggésben vizsgálhatja felül, és ezek sérelme miatt semmisítheti meg. Az Alkotmánybíróság az e tárgy körbe tartozó törvényeket is korlátozás nélkül jogosult megsemmisíteni, ha a törvény megalkotására és kihirdetésére vonatkozó, az Alaptörvényben foglalt eljárási követelmények nem teljesültek.

(5) Az államadósság és a teljes hazai össztermék számítási módját, valamint a 36. cikkben és az (1)–(3) bekezdésben foglaltak végrehajtására vonatkozó szabályokat törvény határozza meg.

- ²³ Fel lehet tenni azt a kérdést, hogy mi a helyzet akkor, ha az államadósság a hazai össztermék fele körül mozog és az egyik évben 50% alá kerül, majd azt meghaladja és így tovább. Az AB döntési kompetenciája évenként fog változni? Az ilyen szabályozás nyilvánvalóan nem felel meg a jogállamiság legelemibb követelményeinek sem.

Egészség, egészségügy és kapitalizmus

Széles körben elterjedt nézet szerint a kapitalizmusnak köszönhető az a hatalmas mértékű javulás, amely az egészségügyi helyzetet illetően az elmúlt egy és negyed évszázadban végbement. A kapitalizmusra mint a növekedés nagyszerű motorjára tekintenek, a növekedésre pedig mint az egészségügyi helyzet javításának nélkülözhetetlen feltételére. Csakhogy ez nem igaz. A szegény országok elvben képesek lakosságukat a dagadokénál jobb egészségi állapotba hozni, és időnként élnek is e lehetőséggel. Világszerte az Egyesült Államokat ismerik el az orvostudomány élvonalának, holott valójában csak az egészségügyi piac kudarcát illetően jár az élen: az USA hatalmas nemzeti jövedelmének közel egyötödét költi egészségügyre, aminek eredményeképpen az átlagos egészségügyi helyzet csak egy kicsit jobb – bizonyos területeken pedig rosszabb – mint a szomszédos Kubában, amelynek egy főre jutó nemzeti jövedelme alig egy huszada az USA-énak. Az egészségstudomány és -technológia – így a nukleáris orvostudomány, génterápia, nanotechnológia – terén elért „áttörésekre” mint a kutatásba való tőkés befektetés diadalára tekintenek. Ám a valóságban a legtöbb innovatív kutatást állami finanszírozású orvosegyetemeken és kutatólaboratóriumokban végzik.

Annak az elgondolásnak az eredetét, amely szerint a kapitalizmus jót tesz az egészségnek, a várható élettartam forradalmából eredeztethetjük, amely a XIX. század végén Angliában kezdődött. Az azt megelőző teljes írott történelem folyamán az emberek nagy többségének a várható élettartammal mérhető egészségi állapota felettébb nyomorúságos volt. Gyakoriak voltak a fertőző betegségek – ezek számos esetben eredetileg a háziállatokról jutottak át az emberre, a letelepedett agráréletmódra való áttérést követően. Az emberek fertőzött élelmet ettek, és olyan folyók vizét itták, amelyek egyben szennyvízgyűjtőként is szolgáltak. (Ez utóbbi mind a mai napig kényszerű gyakorlat a globális dél országaiiban.) Amikor az iparosodás nyomán embertömegek áramlottak vidékről a városokba, a helyzet még súlyosabbá vált. Liverpoolban 1840-ben a munkáscsaládokban született gyerekek átlagos várható élettartama csupán 15 év volt, de a felsőbb osztálybeli gyerekeké is csak 35 év.¹ Továbbá, nagyon kevés kivétellel (mint amilyen a himlő elleni, 1800-tól kezdve széles körben alkalmazott vakcina) a fertőző betegségek elleni legtöbb kezelési eljárás hatástalan, vagy éppenséggel – mint például az érvágás – kifejezetten káros volt. Még az 1850-es években is véreztettek halálra pácienseket,

akik akár fel is gyógyulhattak volna, ha békén hagyják őket, és a nők számára biztonságosabb volt az otthonszülés, mint a kórházi szülés, ahol sok esetben az anyák több mint negyedét elvitte a gyermekágyi láz (Porter 1999, 369–370).

Majd egyszer csak, az 1870-es évektől kezdve – először Angliában – a lakosság egészségügyi helyzete drámai mértékben javulni kezdett. 1850-ben a várható élettartam Angliában és Walesben átlagosan kb. 40 év volt. 1950-re a várható élettartam mintegy 70 évre nőtt – ilyen nagyságrendű javulásra korábban nem volt példa az emberi történelemben. Azóta a javulás üteme lelassult, de az átlagos várható élettartam azóta is nagyjából két és fél évvel nő minden egyes évtizeddel. Ez a javulási pálya nagy vonalakban megismétlődött Nyugat-Európában és Észak-Amerikában, majd pedig – további késéssel, gyakran egészen más úton, és az egyes társadalmi osztályok közti jelentős különbségekkel – szerte az egész világon.² A végbemenő változást gyakran „epidemiológiai átmenet”-nek nevezik – abból a korszakból, amelyben a halálozások fő okai a fertőző betegségek voltak, abba a korba, amelyben a halálozások fő okát a főleg idősebbeket érintő, nem fertőző, krónikus betegségek jelentik. És ez az átmenet legelőször Angliában zajlott le, vagyis az ipari kapitalizmus epicentrumában. Ám tekintettel arra, hogy a tőkés iparosítás súlyosbította a fertőző betegségek által jelentett fenyegetést, és hogy az angol tőkések gyakran ellenálltak azoknak az intézkedéseknek, amelyek végül legyűrték ezeket a betegségeket, az átmenetre sokkal inkább a kapitalizmus ellenére, mint a kapitalizmusnak köszönhetően került sor. A nyugat-európai tőkés munkaadók az 1880-as évektől életbe léptetett társadalombiztosítási rendszerek által nyújtott védeltséget is elleneztek (e rendszerekkel a szervezett munkásmozgalom által jelentett politikai fenyegetésnek igyekeztek elejét venni). A társadalombiztosítás eleinte a munkahelyi balesetekből lábadozó munkásoknak nyújtott pénzügyi támogatást, de az 1930-as évekre az orvostudomány végre odáig fejlődött, hogy nem csupán megértette a betegségek kialakulásának az okát – és ezáltal lehetővé tette a betegségek megelőzését –, hanem képes volt gyógy módokat is kifejleszteni rájuk. Ez az úgynevezett *terápiás forradalom* a második világháború előtt, alatt és után ment végbe. Most, hogy az életet fenyegető betegségek növekvő sorát voltak képesek sikerrel kezelni, az egészségügyi *ellátáshoz* való hozzáférés hirtelen valóban nagy értékévé vált, és a munkásmozgalom elég erős volt ahhoz, hogy képes legyen biztosítani, miszerint a munkások – és családjaik – legyenek a fő kedvezményezettek. A társadalmilag biztosított egészségügyi ellátás különféle formái épültek ki a legtöbb nyugati és kommunista országban 1945-öt követően.

Az a tény, hogy a terápia forradalma időben egybeesett a szociáldemokrata és kommunista jóléti államokkal szerte a világban, valós történelmi jelentőséggel bír. De egyidejűleg egy növekvő befolyással rendelkező tőkés egészségipar is kifejlődött, mindenekelőtt az Egyesült Államokban,

valamint egyes nyugat-európai országokban is. Ez az egészségipar nem arra koncentrált, hogy mi a legjobb az emberek nagy többsége számára, hanem hogy mi hozza a legtöbb profitot. Az Egyesült Államokban a magán-egészségipar sikeresen ellenállt az univerzális egészségügyi ellátási rendszer bevezetésére tett minden kísérletnek, és az 1980-as évek óta a magánszektor azon van, hogy a más országokban 1945 óta kiépített univerzális rendszereket visszaalakítsa egészségpiacokká, végső soron felszámolva az ellátáshoz való egyenlő hozzáférést. A magán-egészségügyi szektor egyben fokozódóan aláveti az egészségügyi kutatást és képzést saját érdekeinek. A neoliberais korszak újfent élesen demonstrálja, hogyan idézi elő, vagy legalábbis állandósítja a kapitalizmus a rossz egészségi állapotot a mai új orvosi lehetőségek közepette, mindenekelőtt a fokozódó – mind a nemzetek közötti, mind pedig az azokon belüli – egyenlőtlenségen keresztül. Még a leggazdagabb országok némelyikében is a szegények várható élettartama tíz vagy akár húsz évvel kisebb lehet, mint a gazdagoké.³

A fentieket alátámasztó tömérek bizonyíték ellenére világszerte az emberek nagy többsége tudatosan vagy önkéntelenül elfogadja azt a mítoszt, hogy „a kapitalizmus jót tesz az egészségnek”. Bármiféle racionális analízisnek nélkülözhetetlen feltétele e mítosztól való megszabadulás.

A kapitalizmus és a várható élettartam forradalma

Miben állt a kapcsolat egyfelől a kapitalizmus, másfelől a halálozási ráta 1850 és 1950 között megfigyelhető drámai csökkenése között? A csökkenést nem lehet az abban az időben rendelkezésre álló piaci alapú egészségügynek betudni, elvégre az alig rendelkezett hatékony gyógyító eljárásokkal. A legújabb időkig az volt az általános nézet, hogy a növekvő reáljövedelmek miatt javuló táplálkozás volt a kedvező változás fő oka, de a további történelmi kutatás kimutatta, hogy ez a legjobb esetben is csak részlegesen magyarázza a várható élettartam emelkedését.⁴ A XIX. század első kétharmadában, miközben a jövedelmek és a táplálkozás emelkedett, a városokban a halálozási ráta nem esett vissza; a vidéki területeken, ahol a jövedelemszint alacsony maradt, a halálozási ráták kedvezőbbek voltak. A városi mortalitás jelentős esése csak akkor kezdődött meg, amikor az 1870-es években éreztetni kezdte hatását a „köztisztasági mozgalom”: szennyvízcsatornák és tiszta ivóvíz, javuló lakáskörülmények és szennyezetlen élelmiszer. A köztisztasági intézkedések gyakran a tökések ellenállásába ütköztek – például azon munkaadókéba, akik nem akartak magasabb adót fizetni a szennyvízcsatornák miatt, vagy pénzt költeni a munkások emberibb lakáskörülményei érdekében. Ellenálltak az ivóvíz, illetőleg a szennyezett élelmiszer forgalmazására specializálódott magánvállalkozók is. De végül a köztisztasági mozgalom felülkerekedett, köszönhetően egyrészt a járványtól való félelemnek – el-

végre a járványokkal szemben a közép- és felső osztályok is védtelenek voltak; másrészt a települési önkormányzat reformját követelő mozgalom elszántságának; végül szerepet játszott a század vége felé a betegségek okainak megértésében történt előrelépésnek a közvéleményre gyakorolt hatása.

A köztisztasági mozgalom kezdetben téves elgondolásokon alapult a betegségek okait illetően (mindenekelőtt azon a hiedelmen, hogy az okokat a levegőszennyeződésben, avagy a „miazmákban” kell keresni). Az 1870-es években született felismerés, mely szerint a fertőzéseket baktériumok okozzák, megerősítette, hogy a jó higiéniai viszonyok valóban kulcsfontosságúak, de ez az új tudás egyben a közegészségügyi tevékenység palettájának szélesítéséhez és az iskolák és háztartások egészségügyi képzéséhez is vezetett: a higiéné fontosságáról, a csecsemő- és gyermekgondozásról stb. Egymás után sikerrel azonosították a fertőző betegségek kórokozóit, és új, megelőző intézkedéseket foganatosítottak, beleértve a védőoltásokat. Az eredmény drámai volt. 1871 és 1940 között a fertőző betegségeknek az összes halálozásokon belül képviselt aránya 31%-ról 10%-ra esett vissza Angliában és Walesben. 1951-re a fertőző betegségek a halálozásoknak csupán 6%-áért voltak felelősek, miközben az (ezer főre vetített) átlagos halálozási ráta 22,4-ről 6,1-re esett vissza. (Easterlin 2004, 108) Megint csak fontos hangsúlyozni, hogy e csökkenés jóformán teljes egészében a megelőzésnek volt köszönhető. A szóban forgó időszak legnagyobb részében ugyanis a fertőző betegségek döntő többségére még nem léteztek hatékony gyógymódok (a szulfanilamidok csak 1935-től, a penicillin 1941-től, a széles spektrumú antibiotikumok 1947-től álltak rendelkezésre).

Richard Easterlin (2004, 7. fejezet) a következőképpen foglalta össze a történelmi tények alapján levonható következtetést az egészségügy és a tőkés piacok viszonyát illetően. Először, a várható élettartam stagnált, vagy legjobb esetben csak enyhén javult a XIX. század nagyobbik részében a világnak azokon a területein, amelyek gyors gazdasági növekedést éltek át. A várható élettartam (és a fizikai állapot) csak akkor javult drámai mértékben, amikor hatékonnyá vált a betegségmegelőzés; a munkások növekvő reáljövedelméből fakadó javuló táplálkozás önmagában nem idézte elő ezt a változást. Másodszor, a várható élettartam forradalmát előidéző megelőző intézkedések legnagyobb része (tiszt ivóvíz mindenkinek, szennyvízcsatorna stb.) közjóság, amely kollektív cselekvést igényel, és amelyből mindenki részesedik, függetlenül attól, hogy hozzájárult-e annak költségeihez. A tőkés piacok nem kínáltak – és nem is fognak kínálni – ilyen közjóságokat. Ugyanez érvényes a védőoltásokra – ezek csak akkor működnek megbízhatóan, ha a lehető legszélesebb körben alkalmazzák őket. Mivel a többség valószínűleg nem lenne hajlandó fizetni érte, az államnak kell finanszíroznia. Hasonló a helyzet a háztartási higiénia területén: „mivel az új tudás nem hozott magánhasznot tulajdonosának, nem lehetett a piacra bízni e tudás

elterjesztését”. Harmadszor, az egészségtudomány és a megelőző intézkedések által elért drámai javulás költségei mérsékeltek voltak. Nem volt hozzájuk szükség a nemzeti jövedelem hatalmas növekedésére (amit a kapitalizmus produkált), és valójában az élethossz terén elért drámai javulás a legutóbbi időkben olyan szegény országokban is végbement, mint Kína (az 1950-es években), Kuba (az 1960-as években), vagy Kerala állam (az 1970-es években).⁵ Végezetül, azon kutatásoknak a költsége, amelyek a fenti egészségügyi vívmányokhoz vezettek, maga is meglehetősen csekély volt, és nem függött a tőke által hajtott gazdasági növekedéstől. „Amikor az olyan tudósok kezdetleges laboratóriumaira gondolunk, mint Pasteur, Koch vagy Fleming – jegyzi meg Easterlin –, nehéz elhinni, hogy az ő felszereltségük nagyságrendekkel jobb lett volna, mint akár kétszáz évvel korábban kutató elődeiké.” A valamenyny tudományterületre kiterjedő (állami és magán) kutatás és fejlesztés teljes költsége még 1929-ben is csak a GDP 0,2%-ára rúgott, és ezen belül az orvosi kutatások a teljes összegnek csupán töredékét tették ki. (Easterlin 2004, 134) Mára az orvosi kutatás költségei hatalmas mértékben megnövekedtek – a belőlük származó össztársadalmi haszon más kérdés, amint azt látni fogjuk.

A közegészségügyi mozgalom, amely Angliában elindította a várható életkor forradalmát, csak annyira nevezhető – a szándékolt hatást tekintve – a kapitalizmus vívmányának, mint amennyire az orosz forradalom a cári önkényuralomnak, vagy az indiai függetlenség a brit Rádzs érdemének tekinthető. A mortalitási forradalmat előidéző közegészségügyi mozgalom a kapitalizmus társadalmi következményeivel szembeni reakció volt, nem pedig a tőkésosztály által felkínált jótétemény; másfelől nem kapitalista országok is utolértek, némely esetben felül is múltak jó pár kapitalista országot a várható élettartam emelését illetően. Ezzel együtt a várható élettartam forradalma kétségtelenül összefüggött az ipari kapitalizmus felemelkedésével. Végso soron mégiscsak több profitot ígérő tevékenység volt vízvezeték-rendszert építeni az állam számára, mint ivóvizet árusítani korlátozott számú magánvásárlónak. A mortalitási rátában bekövetkezett forradalomnak sokféle, gyakran egymásnak ellentmondó oka volt.

A tudományfejlődés maga is egyértelműen az okok egyike. A fizikai tudományok virágoztak – különösen a fizika és a kémia –, miután ékesen bizonyították értéküket a tőkefelhalmozás számára. A biológiai tudományok jelentős eredményei későbbre tehetőek, profitpotenciáljuk pedig jóval ezt követően vált világossá. De általában véve, a tőkésosztálynak a tudományokkal szembeni támogató attitűdje – amely a fizikai tudományokból nyert gazdasági haszonból eredt – fontos tényező volt abban, hogy lehetővé váljanak akár az orvostudományban, akár a közegészségügyi technikai megoldások terén elért áttörések. E támogató magatartás pedig a megelőző polgári forradalom által biztosított intellektuális szabadságjogokból fakadt. Noha a várható élettartam

forradalma nem a tőkésék szándékolt teljesítménye volt, a burzsoázia felemelkedése biztosította – habár gyakran közvetett és komplex összefüggéseken keresztül – azt a közeget, amelyben e forradalom tudományos bázisa kifejlődhetett. Érdemes azonban megjegyezni, hogy a várható életkor forradalmának csúcspontján, a késő XIX. században, az orvostudományi kutatás még viszonylag érdektelen volt, és képes maradt a kritikus gondolkodásra. Még nem kezdte elveszíteni integritását úgy, ahogyan a főáram-közgazdaságtan elvesztette, a már Marx által megfigyelt módon. „[az osztályharc] Megkondította a tudományos polgári gazdaságtan lélekharangját. Most már nem arról volt szó, hogy ez vagy az az elméleti megállapítás igaz-e, hanem arról, hogy a tőkének hasznos-e vagy káros [...] Az önzetlen kutatást bérencek költözködése; az elfogulatlan tudományos vizsgálatot az apologetika rossz lelkiismerete és gonosz szándéka váltotta fel.” (Marx 1973, Utószó a második kiadáshoz.) Száz évvel ezelőtt még nem érkezett el a bérencek kora az orvosi biológiai kutatásokban – orvosoké, akiknek hatalmas összegeket fizetnek, hogy nevüket adják a gyógyszeripari vállalatok által az orvosi szaklapokba írt cikkekhez, egészségpolitikai kutatóké, akik gátlástalanul meghamisítják a kutatási eredményeket az egészségbiztosítási cégek érdekében.⁶

A várható életkor forradalma után

Ennyit a kapitalizmusnak a mortalitási forradalomban játszott ellentmondásos szerepéről. Mi volt a kapitalizmus szerepe, miután e forradalom túlnyomórészt befejeződött?

A XX. század közepe óta a várható élettartam tovább nőtt, különösen a fejlett tőkés országokban, ahol 2000-ben átlagosan kb. 80 év volt. (Bongaarts 2006, 1. táblázat) A kapitalizmus intellektuális bérenceinek némelyike úgy érvel, hogy a gazdasági növekedés végső soron igenis növeli a várható élettartamot, függetlenül attól, hogyan használják fel a növekvő forrásokat, tehát az egészségügyi politika illetékeseinek a növekedést kellene legfőbb prioritásnak tekinteniük. E tézist („gazdagabb: egészségesebb”) Larry Summers is elővezette sokat idézett cikkében, amikor a Clinton-adminisztráció tagjaként az Egyesült Államok helyettes pénzügyminisztere volt.⁷

Tekintettel arra, hogy a betegségek okaira vonatkozó tudásunk sokkal árnyaltabb ma, mint 150 évvel ezelőtt, a legszegényebb állampolgárok életszínvonalának emelkedése még a nagyon szegény országokban is – kedvező feltételek mellett – egészségi állapotuk javulásához vezethet, pusztán az egyéni magatartás változása révén (jobb étrend, jobb személyi higiénia, moszkítóhálók használata stb.). De általánosságban a tapasztalat nem támasztja alá a „gazdagabb: egészségesebb” tézist. A várható élettartam folytatódó növekedése a fejlett tőkés országokban

legnagyobbrészt a megelőzésre irányuló ama gyakorlat további elmélyülésének tudható be, amely eleve kiváltotta a várható élettartam forradalmát. Viszonylag csekély szerepe volt a jobb táplálkozásnak vagy az egyéni fogyasztás más elemeinek, és csak 10-15%-ban játszott szerepet az egészségügyi ellátás.⁸ Továbbá, a javulás nem ott volt a legszámottevőbb, ahol a jövedelmek a legjobban nőttek, hanem ahol a jövedelmek megoszlása a legkevésbé egyenlőtlen. *A leggazdagabb országok körén belül nem a GDP szintje, hanem a jövedelemegyenlőség mértéke határozza meg az átlagos várható élettartamot.* (Wilkinson 2005, 4. fejezet, különösen 119–123.)

Am épp az egyetlen dolog, amit a kapitalizmus újra és újra hiba nélkül mindig képes reprodukálni, az az *egyenlőtlenség*: egyrészt a munkaerőpiac normális működése és az értéktöbblet töketulajdonosok általi elsajátítása révén (osztalék és járadék formájában); másrészt a tőkének a közpolitikára – az adórendszerre, a társadalmi infrastruktúrára (oktatás, egészségügy, tartós ápolás és társadalombiztosítás) – gyakorolt hatásán keresztül.⁹ A kapitalizmus inherens tendenciája a egyenlőtlenség elmélyítése mindegyik dimenziók mentén, és minél inkább megszabadítják a korlátoktól, annál kiáltóbb lesz az egyenlőtlenség. A neoliberais korszakban, az 1970-es évektől kezdve, az egyenlőtlenség szinte mindenütt növekedett, különösen az olyan országokban, mint az Egyesült Államok vagy az Egyesült Királyság, ahol a legkövetkezetesebben alkalmazták a neoliberális gazdaság- és társadalompolitikát; de nőtt az egyenlőtlenség a gazdag és szegény országok között is. (Smith et al. 2003, 459–465) Sok volt kommunista országban a kapitalizmusra való hirtelen áttérés hatása még rosszabb volt – a rendszerváltozás a mortalitás sokkoló növekedését eredményezte, különösen a férfiak körében.

Összetett és széles körben vitatott kérdés, hogy milyen mechanizmusokon keresztül termeli ki az egyenlőtlenség a rossz egészségi állapotot. (Smith /Ed./ 2003, xxxv–xxxvii. és 440) Az anyagi nélkülözés, amelyeknek a szegények gyakrabban ki vannak téve, közvetlenül is egészségügyi kockázatokat (fertőzések, alultápláltság, krónikus betegségek és sérülések), fejlődési problémákat (késleltetett vagy gátolt kognitív és kapcsolatteremtési képesség), szociális problémákat (a szocializáció, valamint a munkára és a családi életre való felkészülés terén) idéz elő; és mindegyik probléma halmozódhatnak és egymást erősíthetik, különböző életkorban különböző betegségeket okozva. (Raphael 2006, 651–677) A Richard Wilkinson sokat idézett elméletét alátámasztó bizonyítékok – Wilkinson elmélete szerint az alacsony gazdasági és társadalmi státusz már önmagában is patológikus fiziológiai reakciókat idéz elő – nem igazán meggyőzőek, de afelől kevés kétség van, hogy az aktív és szoros emberi viszonylatok pozitív és kölcsönös hatása sokféle módon segíti a jó egészségi állapotot, és az egyenlőtlenség általában rombolóan hat a tényezőkre. (Wilkinson 2005, valamint Wilkinson – Pickett 2009, 66–67) Ez különösen releváns a mentális betegségek vonatkozásában, mint

amilyen a napjainkban járványos méreteket öltő, a legegyszerűsebb országokban a felnőttek negyedét-ötödét érintő depresszió.

Az összefüggések komplexitása csak úgy ragadható meg, ha különböző korokban élt generációk különféle társadalmi körülmények között leélt élettartama folyamán elszenvedett egészségügyi problémák specifikus meghatározó tényezőit kutatjuk. Például bizonyos időskori betegségek, mint a gyomorrák, a TBC, vagy az agyvérzés olyan, kora gyermekkorban történt eseményekhez köthetők, amelyek főleg szegény családokban fordulnak elő. Más betegségek leginkább a fiatal felnőttkorhoz köthető események vagy magatartás eredményeképpen állnak elő, mint a balesetek vagy munkahelyi sérülések – ezek szintén gyakrabban fordulnak elő szakképzetlen fizikai munkásokkal; megint más betegségeket kifejezetten időskorban felmerülő tényezők okoznak. Az egyenlőtlenségnek a korai fázisokban megnyilvánuló hatásai kombinálódhatnak, és halmozottan növelhetik az egyén kitettségét a betegségeknek a későbbi fázisokban.

A betegség további oka lehet bármelyik életkorban az elégtelen orvosi ellátás, márpedig az orvosi ellátáshoz való hozzáférés többnyire a legkevésbé jómódúak, vagy a nem, etnikai hovatartozás, rokkantság, fogyatékosság stb. miatti hátrányos helyzetben lévők számára szokott leginkább gondot okozni. Még az Egyesült Királyságban is, ahol az egészségügyi költségeket majdnem teljes egészében adóbevételekből finanszírozzák, és gyakorlatilag ingyenesek mindenki számára, általában érvényesül a Julian Tudor Hart által megfogalmazott nevezetes „inverz ellátás törvénye” – vagyis a kapott orvosi figyelem többnyire fordítottan arányos az orvosi figyelem iránti szükséglettel. E szabály egész földrajzi térségek lakosságára, de az egyénekre és a közösségeken belüli csoportokra is érvényes – így például a legszegényebb skizofrén betegek csoportja átlagban nyolc évvel később kap kezelést, mint a leggazdagabbaké, és a teljes népességen belül a legszegényebbek súlyos szívbetegségét sokkal kevésbé látják el, mint a leggazdagabbakét. (Hart 2006, 67. és 145. oldal, 58. lábjegyzet; valamint Smith 2003, 494) A fejlődő országok legtöbbszörében – ha ugyan nem az összesben – az 1945 után létrehozott, államilag finanszírozott és működtetett egészségügyi rendszerek elsorvadtak, helyet adva a privát, szabályozatlan és veszélyes szolgáltatásoknak, úgyhogy bizonyos területeken a korábban elért haladás az egészségügyi állapot terén romlásba fordult.¹⁰ A WHO jelentette 2008-ban hogy „a kis, független szolgáltatók sokasága által nyújtott, szabályozatlan, fizetős egészségügyi ellátás – ami eredetileg városi jelenség volt – mára az egészségügyi ellátás domináns formája lett Szubszaharai Afrikában, valamint Ázsia és Európa átmeneti gazdaságaiban”.¹¹ Némileg hasonló regresszióra került sor a volt Szovjetunió országaiban, különösen azokban, ahol 1990-et követően gyors, tömeges privatizációra került sor. Az öt legérintettebb ilyen országban a munkanélküliség 23%-ra ugrott, a felnőtt férfiak körében pedig a mortalitás megdöbbentő módon 42,3%-ra emelkedett. (Shukler – King – McKee 2009, 399–407)

Az átlagos élettartam tehát minden egyes társadalomban történelmileg meghatározott. A gazdag országokban (ahol majdnem az összes, a szociális viszonyok és az egészség közti kapcsolatokra vonatkozó beható kutatást végeztek) ellentétes tendenciák kombinációját láthatjuk: csökkenő átlagos mortalitási ráták, de egyben a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenséggel párhuzamosan *növekvő szórás* a várható élettartamot illetően. Ahogy George Davey Smith találóan összefoglalja: „be lehet azonosítani azokat a társadalmi folyamatokat, amelyek révén a kedvezőtlen hatásoknak való kitettség a kevésbé privilegizált társadalmi körülmények között élők körében koncentrálódik, a születéstől a halálig [...] Az egyéneknek és azok szüleinek társadalmilag formálódott táplálkozási, egészségi és környezeti tapasztalatai befolyásolják egyebek mellett a születési súlyt, a magasságot, a testsúlyt és a tüdőkapacitást, ezek pedig a jövőbeli egészségi állapot fontos indikátorai. A testeknek (és a testek történetének) ezek a biológiai aspektusai *megdermedt társadalmi viszonyokként* is felfoghatóak.” (Smith /Ed./ 2003, xlvii. [kiemelés a szerzőtől – Leys]).

Közegészségügy¹²

A társadalmi viszonyrendszer tehát kulcsfontosságú tényezője a népesség egészségi állapotának, ennek ellenére az 1980-as évek óta a jelenkori kapitalizmus társadalmi viszonyrendszerének megváltoztatása egyetlen főbb országban nem volt napirenden; elszomorítóan kevés jel utal arra, hogy a betegségek társadalmi okai bárhol is, bármiféleképpen tükröződnének a jelenkori közpolitikában. Az egészség társadalmi determináló tényezőivel szembeni kormányzati politika lényegében azok figyelmen kívül hagyása. Még az olyan szerény intézkedéseknek is, mint az adóztatás kevésbé regresszív tétele, az iskolai osztálylétszámok csökkentése, vagy a foglalkoztatás bizonytalanságának a mérséklése – mindazoknak az állami döntéstől függő intézkedéseknek, amelyek javíthatnák a legkevésbé egészséges társadalmi csoportok egészségi állapotát –, a prioritásuk alacsony, a politikai retorikától függetlenül, miközben az egyenlőtlenség óhatatlanul nő. Ehelyett az egészségpolitika mindenekelőtt az egyénre, és az ő állítólagosan önkéntes viselkedésére koncentrál – „a saját egészségi állapot iránti felelősségvállalásra”; másodsorban pedig az egyes betegeknek nyújtott „high-tech” orvosi eljárásokra, holott ez utóbbiak iránti szükséglet nagyrészt fel se merülne másféle társadalmi feltételek mellett.

Mindez drámai visszavonulást jelent ahhoz képest, amilyen ambíciók a közegészségügyi szakmát annak felemelkedő fázisában – a várható élettartam forradalmának sikerei nyomán – jellemezték. A közegészségügyi szakma inkább a népesség mint egész, semmint az egyén egészségére, és inkább a megelőzésre, mint a gyógymódra koncentrált. Amint a társadalmi kérdések előtérbe kerültek a munkásmozgalom

felemelkedése nyomán a XX. század első felében, „az orvostudomány figyelmét azoknak a mélyen beágyazódott és széleskörű működési zavaroknak az ingoványára irányította, amelyeket addig alig vett észre: beteges kisgyermek, fejlődésben visszamaradt gyermekek, vérszegény anyák, gyomorfekélyes irodai dolgozók, reuma, hátfájás, agyvérzés, örökölt betegségek, depresszió és a neurózis egyéb formái, valamint az öregkort kísérő betegségek [...] Az egészségügyi fenyegetéseknek, amelyekkel a modern társadalom szembenéz, több közülük van a fiziológiai és pszichológiai abnormitásokhoz, a széleskörű és talán veleszületett betegség-hajlamokhoz a népesség azon részének körében, amelyet a nyomor, tudatlanság, egyenlőtlenség, rossz táplálkozási és lakásviszonyok, munkanélküliség és túlmunka diszfunkcionalitásra és improduktivitásra ítél. Hogy az orvostudomány megküzdhesen az életetek eme pazarlásával, a nélkülözéssel és szenvedéssel, pozitív és szisztematikus megközelítésre van szüksége, felvállalva a szemlátomást egészséges és normális emberek tervszerű felülvizsgálatát csakúgy, mint a betegeké, a kisgyermekkortól az öregkorig történő nyomonkövetést, feljegyezve a krónikus, örökölt és alkati betegségek előfordulását, a betegségek előfordulásának statisztikai egybevetését olyan változókkal, mint a jövedelem, képzettség, osztály-hovatartozás, étrend és lakáskörülmények.” (Porter 1999, 633–634)

Az 1980-as évek végére azonban az ilyen ideálokat (csakúgy, mint a hozzájuk inherensen kapcsolódó, államcentrikus megközelítést, és a – talán – enyhén autoritárius felhangot) határozottan elutasították, és nem csupán a vezető neoliberális országokban. A közegészségügyben dolgozó orvosok rámutattak, hogy a közegészségügyi tapasztalatokra támaszkodó társadalom- és gazdaságpolitikára nagyobb szükség volna, mint valaha. Fenntartották, hogy a közpolitika minden területét mint az egészségpolitika egy-egy elemét kellene tekinteni, és mind a fizikai környezetet (szennyezés, globális felmelegedés, energia, a termőföld minőségének romlása stb.) mind pedig a társadalmi környezetet (munkanélküliség, lakhatás, közlekedés, élelmiszer-termelés) közegészségügyi problémaként kell kezelni. A közegészségügynek és az egészségügyi szolgáltatásoknak ki kell egészíteniük egymást. De a gyakorlatban gyakran ennek ellenkezője valósult meg, ahogy azt egy brit orvos akkoriban megállapította: „a [közegészségügy és az orvosi ellátás közt] komplementer viszony meg nem értését ékesen bizonyítja, valahányszor egy miniszter figyelmen kívül hagyja a szegénység, a kényszerű munkanélküliség, a hajléktalanság és egyéb egészségügyi kockázatok nagyarányú növekedését az elmúlt évtized folyamán, és azzal kérkedik, hogy a Nemzeti Egészségügyi Szolgálat »több pácienszt kezel, mint valaha«, nyilvánvalóan azt képzelve, hogy ez valamiféle *egészségügyi vívmány!*” (Draper 1991, 20)

Amikor még az európai szociáldemokrata pártok is lemondtak a közegészségügy eredeti ideáljairól, a közegészségügy egykor nagy presz-

tízzsel bíró művelői sokat veszítettek befolyásukból. Korábbi katalizátor-szerepüket a társadalom- és gazdaságpolitika (pl. a teljes foglalkoztatás) valamint az egészségpolitika összekapcsolásában, amely tipikusan a szociáldemokrata politikacsínálókka való szoros kapcsolataikon alapult, továbbá az egészségügyi ellátásnak a lakossági szükségletek tanulmányozásán alapuló tervezésében játszott középponti szerepüket felváltotta a „piaci jelzésekre” való hagyatkozás.¹³ A közegészségügy szerepe a világméretű pandémia-fenyegetésekre adandó válaszlépések megtervezésére, valamint az egyének „életstílus-választásainak” a közoktatásban történő befolyásolására zsugorodott. Sok pénzt költenek a dohányzás és az alkoholfogyasztás csökkentésére vonatkozó médiakampányokra, és a több testmozgás és jobb táplálkozás népszerűsítésére, míg az egyenlőtlenségből fakadó alapfeltételekről – amelyek miatt az emberek dohányoznak, túlzásba viszik az ivást, rosszul táplálkoznak (mivel a jó táplálék többbe kerül, és még többbe kerül a szegény területeken, mint a jómódú lakónegyedekben) – beszélni sem lehet, nemhogy megváltoztatni azokat. 1997-ben két közegészségügyben tevékenykedő vezető orvos arra jutott, hogy: „Az Egyesült Királyságban az egészség terén jelentős és növekvő az egyenlőtlenség. E különbségek kezelésének alapvető módja egyértelműen egy méltányosabb társadalom irányába mutató széleskörű társadalmi és politikai változás lenne. A közegészségügy gyakorlóí képtelenek lesznek elérni fő célkitűzésüket – a lakosság egészségi állapotának javítását – ha nem válnak az ilyen változások szószólóivá.” (Smith – Ben-Shlomo 2003, 496)

De egy dolog ilyen változásokat szorgalmazni a szakmai folyóiratokban, és egészen más dolog a nagy nyilvánosság előtt folyó vitákban energikusan képviselni e változások szükségességét, miközben az összes meghatározó párt úgy döntött, hogy nem képes, vagy nem is kíván ilyen változtatásokat végrehajtani. Az ilyesfajta szószólói szerep a kutatási források elapadásával, sőt akár a kutatók szakmai reputációja ellen kormányzatilag szervezett támadások kockázatával is jár.¹⁴ E téren nincs jelentős különbség az országok között, amióta a neoliberalizmus megszilárdította hegemoniáját.

Egészségügy a terápia forradalma óta

Az orvostudomány és -technológia XX. századi forradalma első ízben tette lehetővé sok halálos betegség gyógyítását, az élet meghosszabbítását, a fájdalom enyhítését és az életminőség javítását. Mihelyt ez világossá vált a közvélemény számára, az egészségügyi *ellátáshoz* való hozzáférés az emberek félelmeinek és reményeinek fókuszába került. Az egészségügyi ellátáshoz való hozzáférést még emberi joggá is nyilvánították az emberi jogok 1948. évi egyetemes nyilatkozatának 25. cikkelyében.¹⁵ Aneurin Bevan, az 1948-ban elindított brit Országos

Egészségügyi Szolgálat (NHS) megtervezője, joggal jellemezte az NHS-t „a félelemtől való szabadság”-ként, és az 1950-es évek végére majdnem az összes ország kormányának engednie kellett az univerzális egészségügyi ellátást követelő erős munkásmozgalmaknak. Nagyjából átfogó, társadalombiztosítási befizetések vagy adók által finanszírozott, nőket, gyermekeket és munkásokat is befogadó állami egészségügyi rendszerek váltották fel az egészségügyi magánszolgáltatók piacait és a másodrangú, osztály-meghatározottságú szolgáltatásokat, ezzel hatalmas új terület nyílt meg a kvalifikált közalkalmazás előtt.¹⁶ 1965-ben még az Egyesült Államok is bevezette a szabad közfinanszírozású egészségügyi ellátást a nagyon szegények (Medicaid) és az összes 65 év feletti számára (Medicare). A kommunista országokban a mindenki számára államilag nyújtott egészségügyi ellátás vált a normává. A „harmadik világ” országaiban az állami ellátórendszer forráshiánnyal és hatalmas túlkereslettel küszködött, de elvben az állam által biztosított univerzális ellátás széles körben elfogadottá vált.

Hasonlóan a mortalitási forradalmat lehetővé tevő közegészségügyi intézkedésekhez, a tőkés – és igen gyakran az orvosok is – kezdetben ellenálltak az univerzális ellátásra való áttérésnek. A rendszer hatalmas népszerűsége azonban leküzdte az orvosi szakma ellenállását – a szakma kiemelkedően jó alkalmazási feltételeket kért és többnyire kapott az új rendszer működtetéséért cserébe. Némely nyugat-európai országban lehetővé tették, hogy jelentős magánszektor is működjön a társadalombiztosítási alapú rendszerek mellett. A legtöbb új közösségi finanszírozású egészségügyi rendszerben az orvosokat továbbra is az ellátások után fizették, így a rendszer inherens módon ösztönzött a felesleges kezelésekre és a költségek felverésére. A rendszer ebből adódó gyengeségeit kihasználták a közösségi finanszírozás és univerzális egészségügyi rendszerek ellenségei, amikor a háború utáni kompromisszum fölborult az 1970-es évek végén. De az ingyenes egészségügyi ellátás mélyen beágyazódott alapelvvé vált a legtöbb OECD-országban.

A terápia forradalma azonban egyben a tudományalapú gyógyszeripar drámai növekedését is magával hozta, amelyet később követett az ehhez szorosan kapcsolódó biotechnológiai ipar. E tőkés ágazatok masszív gazdasági és politikai hatalommal bírnak, és szorosan kapcsolódnak a szintén befolyásos egészségügyi magánbiztosítási és szolgáltató iparhoz is, különösen az Egyesült Államokban.

2008-ban a világméretű gyógyszereladásokat több mint 600 Mrd dollárra becsülték – ennek kétharmada a húsz legnagyobb vállalatból jött, amelynek legtöbbször amerikai vagy nyugat-európai. A biotechnológiai cégek becsült bevételei 51 Mrd dollárra rúgtak 2005-ben, de várakozás szerint túl fogják szárnyalni a gyógyszer-árbevételeket; és ott van még a gyógyszer-technológia, a képalkotás és a számítógépesített sebészet terén elért haladás mögött a gyorsan bővülő orvos-technológiai ipar, évi

200 Mrd dollár körüli évi bevétellel. A gyógyszeripar jelenleg az egészségügyi kiadások 10%-át teszi ki az OECD-országokban.

1900 előtt a korlátozott számú hatásos készítményt, mint pl. az aszpirin, egyre nagyobb arányban a Bayer, illetőleg a német vegyiparból leágazó egyéb cégek gyártották. A terápia forradalmát elindító kutatásokat legnagyobb részben állami finanszírozású egyetemi laboratóriumokban vagy adományokból fenntartott kutatóintézetekben folytatták. De ahogy a hatásos új gyógyszerekben rejlő gazdasági potenciál nyilvánvalóvá vált az 1930-as években, a mára közkeletű márkanévvé vált gyógyszeripari cégek – Hoffman La Roche, Merck, Eli Lilly, a GlaxoSmithKline-t fúzióval létrehozó cégek – drámai mértékben bővítették tevékenységüket, kutatószemélyzetet vettek fel, és beruházásokat eszközöltek a gyógyszer-tesztelésbe és a marketingbe.

Az 1980-as évekre azonban úgy tűnt, hogy a súlyos betegségek esetén jelentős javulást, vagy éppenséggel gyógyulást lehetővé tevő új gyógyszerek feltalálásának korszaka lezárult, és az innováció üteme azóta csökkent: a bejegyzett új gyógyszerek száma az 1990-es években szokásos évi 50-ről mára mintegy évi 20-ra esett vissza. (Goldacre 2008, 185) A küszöbön álló áttörésre vonatkozó állandósult ígéretekkel szemben a lényegyet tekintve az oxfordi Regius orvosprofesszor 1990. évi józan ítélete bizonyult helyesnek: „úgy tűnik, hogy holtpontra jutottunk a nyugati társadalmak leggyilkosabb betegségeinek megértését illetően [...] habár egyre többet és többet tudunk a betegségek kifejlődésének apró részleteiről, kevés haladást értünk el annak megállapításában, hogy miért merülnek fel egyáltalán a betegségek.” (Porter 1999, 595–596)

A gyógyszercégek egyik válasza erre az új helyzetre az „engem is” gyógyszerek, vagyis már létező, más vállalatok által levédett gyógyszerek majdnem azonos, a gyógyító hatást illetően egész minimális fejlesztést tartalmazó változatainak létrehozása volt, amelyek épp csak annyira különböztek az eredetitől, hogy szabadalmaztathatóak legyenek. Az új gyógyszereknek mintegy a fele ebbe a típusba sorolható. (Goldacre 2008, 185) A gyógyszercégek ezenkívül arra használták óriási reklám-költségvetésüket, hogy olyan egészségügyi problémák létezéséről győzzék meg a nagyközönséget, amelyeket a kifejlesztett gyógyszerek állítólag kezelni képesek. Ezek egy része egészen komikus találmány, mint a „nyugtalan láb szindróma”, de gyakrabban közkeletű, lényegében normális állapotok, amelyeknek új neveket adtak, mint az „erekciós zavar” (impotencia) és „szociális szorongásos zavar” (félénkség). Óriási vagyonok keletkeztek ilyen módon.

Marcia Angell, a *New England Journal of Medicine* korábbi szerkesztője szerint: „A gyógyszerforgalmazók – figyelemremélően sikeres – stratégiája az volt, hogy meggyőzték az amerikaiakat arról, hogy összesen kétféle ember létezik: az egyiknek gyógyszeres kezelésre van szüksége, a másiknak úgyszintén, csak még nem tud róla.” (Angell 2009, 12; idézi Petersen 2008) Angell a Pfizer Neurontin elnevezésű gyógyszerére

hivatkozik, amelyet eredetileg az epilepszia kezelésére hagytak jóvá (olyan esetekben, amikor más gyógyszerek hatástalannak bizonyultak). Egy sor akadémiai kutatónak nyújtott javadalmazás fejében e kutatók nevüket adták olyan cikkekhez, amelyek a Neurontinnak egyéb területeken – bipoláris zavar, poszttraumás stressz, álmatlanság, nyugtalan láb szindróma, hőhullámok, migrén, tenziós fejfájás stb. esetén – való kitűnő felhasználhatóságát ecsetelték. Ezenkívül a cég e felhasználási módok promócióját célzó konferenciákat is finanszírozott. Így a gyártó képes volt a gyógyszerből 2003-ban kirobbanó sikert kovácsolni, 2,7 Mrd dolláros árbevétellel.¹⁷

Az orvosok egy részének cinkosságát – ismét csak elsősorban az Egyesült Államokban – már említettük, de az orvosok nagy pénzekkel való lefizetése (a félmillió dolláros összeg nem szokatlan) azért, hogy a cég stábjá által írt cikkekhez adják a nevüket, csak egyik vetületét képezi az orvostudomány gyógyszeripar általi korrumpálásának. Éppoly megvetésre méltó a kedvezőtlen kísérleti eredmények eltitkolása (amit a gyógyszeripari lobbik által kemény küzdelemben kiharcolt laza reguláció tesz lehetővé), ami később veszélyesnek vagy épp halálosnak bizonyuló gyógyszerek jóváhagyásához vezetett. (Pl. az amerikai gyógyszerhatóság figyelmen kívül hagyta a vizsgálati eredményt, amely szerint a Merck Vioxx nevű fájdalomcsillapítója egyeseknél növeli az agyvérzés és a szívroham kockázatát.) A gyógyszeripar tudományos bizonyítékokkal szembeni attitűdje időnként nem különbözik a 40 Mrd dolláros forgalmat bonyolító „alternatív” gyógyászati iparétól, amelyet a tudományos bizonyítékoknak mint irreleváns tényezőeknek a figyelmen kívül hagyása fémjelez.¹⁸

Az univerzális egészségügyi ellátást biztosító országokban a gyógyszeripar hatalmas nyomást gyakorol a kormányokra, hogy megvásároljon olyan gyógyszereket, amelyek legjobb esetben is csak kismértékben hosszabbítják meg olyan betegek életét, akik javarészt időskori betegségeken szenvednek. A gyógyszercégek ezenkívül a lehető legmagasabb árat igyekeznek kialakítani, arra hivatkozva, hogy a kutatás és fejlesztés költségeinek meg kell térülniük azon viszonylag kevés számú gyógyszer értékesítéséből, amely a kísérletek során hatékonynak bizonyul – habár e cégek promóciós költségei messze (a becslések szerint két-háromszorosan, vagy még nagyobb mértékben) meghaladják a kutatásra és fejlesztésre fordított összegeket. És ha tehetik, nem haboznak a fenyegetéssel, hogy máshova helyezik tevékenységüket, ha követeléseiket nem teljesítik.¹⁹ Mostanáig kevés jele van annak, hogy bármely állam, amelyben a gyógyszercégek megtelepedtek, hajlandó lenne hatékonyan megfékezni a gyógyszeripar túlkapásait. Másfelől a gyógyszeripar nem szívesen fekteti a részvényesek pénzét olyan betegségek kezelésének a kutatásába, amelyek a szegény országok kevésbé fizetőképes lakosait sújtják. A Global Forum for Health Research becslése szerint az orvosi kutatásra fordított évi 70 Mrd dollár 90%-át olyan betegségek vizsgálá-

tára fordítják, amely a betegségek okozta globális szenvedésnek csupán 10%-áért felelős.²⁰

A gyógyszeripar tetemes reklámkiadásainak ideológiai hatása is van, miután az egészségügyi problémák okainak feltárása helyett a kezelés kerül a figyelem középpontjába. A média is együttműködik, cikkeket közöl az újfajta terápiák várható csodás eredményeiről, arról, hogy az őssejt-terápia helyreállítja majd „az időssek látását, a bénák gerincvelőjét, a cukorbetegség inzulintermelő sejtjeit”,²¹ vagy az orvosi genetikai és nanotechnológiai kutatásokról („molekulaméretű robotok képesek lehetnek kijavítani az egyes sejteket vagy akár DNS-szálakat, így az emberek kétszáz évig is élhetnek majd az öregedés bármilyen látható jele nélkül”).²² Ezzel szemben a mentális betegségek vagy az alkoholizmus – ezek sokkal szélesebb körben sújtják a fejlett országok lakosságát, mint a bénulás, cukorbetegség stb. – jóval kevesebb figyelmet kapnak. Márpedig e bajok megoldásához azok társadalmi-gazdasági gyökereivel is kezdeni kellene valamit.

A terápia forradalma tehát a kapitalizmus viszonyai között ellentmondásos eredményt hozott a globális egészségi állapotot illetően. A főként adóból finanszírozott egyetemeken és más, nem profitorientált laboratóriumokban folytatott orvosi alapkutatás révén gyógyíthatóvá váltak korábban gyilkos fertőző betegségek, és e kutatások továbbra is csodálatos jótéteményekkel szolgálnak mindazoknak, akik elég gazdagok ahhoz, hogy fizessenek értük, vagy pedig elég szerencsések, és olyan országban élnek, ahol még léteznek megfelelő mértékben finanszírozott egyenlő hozzáférésű egészségügyi rendszerek. Az immunológia, illetőleg a fejlett orvosi technológia és sebészet eredményei is kétségtelenül ragyogóak. Mégis, miközben ezek az eredmények jelentős mértékben éreztetik hatásukat a szegény országokban is, legtöbbjük olyan problémákra fókuszál, amelyek a világ legnagyobb része számára nem tartoznak a legégetőbbek közé. Nő az aggodalom azzal kapcsolatban, hogy még az egyetemi orvosi kutatások irányát is egyre inkább a gyógyszeripari és orvos-technológiai cégek érdekei határozzák meg: vajon milyen mértékben határozza meg a vállalati finanszírozáshoz való hozzáférés azt, hogy egy problémát milyen mélységig kutatnak?²³ Annak története, hogyan gátolták, nyomták el, vagy hozták rossz hírbe és lehetetlenítették el a rák környezeti okainak kutatását, és hogyan korlátozták a rákkutatás előrehaladását az egyéni kezelési módokra, miközben a gyógyszergyártók termékei folyamatosan termelték az új betegeket, a gyakorlatban kevés bizakodásra ad okot a mai orvostudomány jótékony természetét illetően. (Davis 2007) És a kapitalizmus időnként még le is rombolja az orvostudomány eredményeit, például az antibiotikumok túlzott és gyakran szabályozatlan használatának ösztönzésével, ami az új, ellenálló baktériumtörzsek kialakulásához vezetett.²⁴

A kritikai társadalmelemzők mindig elismerték az egészségügy legitimáló szerepét, míg ugyanakkor azt is hangsúlyozták, hogy a modern gazdaságnak szüksége van arra, hogy a munkások egészségileg alkalmasak legyenek a számukra kijelölt feladatok ellátására.²⁵ De hogy mekkora részüknek kell egészségesnek lenni, és pontosan mennyire kell egészségesnek lenniük, az már más kérdés. A tény, hogy engedik fokozódni az egyenlőtlenséget és az ebből fakadó egészségügyi költségeket, továbbá az a tény, hogy a munkát folyamatosan áttelepítik a gazdag országokból azokba az országokba, ahol a munkavállalók egészségi állapota jóval gyatrább, és alacsonyabb a várható élettartam, azt sugallja, hogy ez a követelmény nem olyan szigorú. Habár a XX. században talán széles körben elfogadottá vált – Roy Porter szavaival –, hogy „a bonyolult termelői és fogyasztói gazdaságok gördülékeny és hatékony működéséhez éppúgy szükség van a lakosság jó egészségi állapotára, mint a megfelelő írástudásra, képzettségre és törvénytiszteletre” (Porter 1999, 631), „de a neoliberais korszak állami politikája azt sugallja, hogy ezek közül csak az utolsót tekintik igazán lényeges követelménynek”.²⁶

Ez 1990 után vált világossá, amikor a neoliberális politikacsinálók neki-láttak a társadalmilag finanszírozott egészségügy rekommodifikációjának. Világossá vált, hogy az egészségügy éppoly messzemenően ideológiai konstrukció is, mint amennyire anyagi valóság. Nem az egészségügyi ellátás minősége, vagy akár hozzáférhetősége, hanem a domináns ideológia egyéb elemeihez kapcsolt tálalása az, ami a döntő tényező a legitimitás szempontjából. A nyilvános diskurzusban a közösségre nyújtott egészségügy témakörét nem a „szegénység”, a „lakáshelyzet”, az „ipari szennyezés”, vagy a „belvárosi körzetek elszegényedése” összefüggésében emlegetik, hanem a „költség”, „adóztatás”, „bürokrácia”, „jóléti rendszer”, „öngondoskodás”, valamint az „állam” (negatív jelzőkkel összekapcsolva, mint „paternalista”, „központosított” vagy „sztálinista” stb. állam,) fogalmaival társítva artikulálják. A neoliberális ideológiába megfelelően beágyazva – vagyis a „termelékenység”, „hatékonysággal” vagy „a választás szabadságával” együtt artikulálva – az egészségügy reprezentálhatóvá válik úgy, mint ami éppolyan áru, mint bármi más. Az amerikai privát egészségügyi ipar masszív pénzeket költött az államilag finanszírozott, mindenki számára elérhető egészségügy veszélyének elhárítására, de ez önmagában véve nem lett volna elégséges: döntő fontosságú volt a szélesebb ideológiai kontextus. Az a hiedelem, hogy a magánvállalkozások hatékonyabban képesek szállítani a fogyasztó számára az egészséget, hogy az egészség adóbevételekből történő biztosítása gyengítené a saját erőre támaszkodást, amelyről az amerikaiak oly nevezetese, továbbá a vád, hogy az állami egészségügy „szocialista”, egészen mostanáig erősebbnek bizonyult, mint az egyenlőbb hozzáférés vágya.

Ami Európát illeti, a rekommodifikációs törekvésekhez kapcsolt retorika különösen két témát sulykol: a költségleszorítást, illetve a hatékonyságot. A költségek visszaszorítását mint megkérdőjelezhetetlen szükségszerűséget állítják be, azzal érvelve, hogy a költségek elkerülhetetlenül nőnek; ez pedig azért van így, mert az egészségügyi ellátás iránti kereslet végtelen, e keresletet egyre fűtik az állandóan növekvő lakossági elvárások, a népesség elöregedése, valamint a költséges új kezelési módok folyamatos bővülése. Ezzel szemben az egészségügyre fordított költségvetési kiadások nem csupán végesek, de – a propaganda állítása szerint – már el is érték azt a határt, amit a költségvetés még egyáltalán „megengedhet magának”. Emiatt lesz a hatékonyság – a privatizációs retorika második fő toposza – oly fontos; és az állítás szerint a hatékonyságot csak a verseny által szabályozott privát egészségügyi szolgáltatás képes biztosítani. A fenti érvek egyike sem állja ki az alapos vizsgálat próbáját.

Egy 1998-as cikkében, amelyet minden egészségpolitikusnak és egészségüggyel foglalkozó újságírónak el kellene olvasnia, Penelope Mullen meggyőzően kimutatta, hogy a kereslet nem végtelen – az emberek végesek, csakúgy mint szükségleteik, és a legtöbb esetben az orvosi ellátásra irányuló kívánságaik is. Az a közgazdasági elméletből származó absztrakt állítás, hogy minden olyan jószág iránti kereslet végtelen, amelynek az ára zérus, meggyőző lehet a neoliberális agytrösztök személyzete számára, viszont ellentmond a józan észnek, különösképpen ha az egészségügyi ellátásról van szó.²⁷ Azonfelül, a korlátozottan rendelkezésre álló empirikus adatok azt mutatják, hogy a specifikus kezelési módok iránti szükségletek kielégíthetőek a józan ész határain belül maradó ráfordítások mellett. Az az állítás is hamis, hogy az új orvosi technológia mindig emelkedő költségeket jelent. Az ún. kulcslyuksebészeti például – sok új gyógyszerhez hasonlóan – számos esetben a költségek csökkenését eredményezte a kórházi tartózkodás idejének lerövidítése vagy akár eliminálása révén; és az új technológiák költsége, amely egyébként gyakran jócskán tartalmaz monopoljárdékat is, többnyire gyorsan lecsökken, miután széles körben kezdik alkalmazni. A lakosság elöregedésével járó költségemelkedést is gyakorta eltűlozzák, mivel az emberek tovább maradnak egészségesek. Az egészségügyi kiadások mintegy fele továbbra is az élet utolsó néhány hónapjára koncentrálódik, akárhány évesen is halunk meg.

Mullen arra is rámutat, hogy míg az egészségügyre fordított összeg valóban véges, a kiadások tényleges szintje politikai kérdés. Hogy mennyi az, amit a társadalom „megengedhet magának”, kollektív döntés kérdése; az az érvelés, amely szerint mihelyt az egészségügyi kiadások szintje eléri a GDP 8, 10 vagy 15%-át, itt az ideje a „nehéz döntéseknek” az ellátáshoz való hozzáférés mennyiségi korlátozását illetően, nem egyéb (többnyire jobboldali) politikai véleménynél. Amiről itt igazán szó van, az nem a nemzeti jövedelem egészségügyre fordított hányada, hanem hogy ez utóbbi mekkora részét fizetik adóból; azok ugyanis, akiknek van

pénzüket, szeretik maguk elkölteni azt. Jelenleg az Egyesült Államok GDP-jének 18%-át költi egészségügyre; ez messze a legmagasabb hányad a világon, és az utóbbi időben közel egy százalékponttal nőtt évről évre. A Kongresszusi Költségvetési Iroda (CBO) 2007. évi előrejelzése szerint 2082-re a kiadások elérik a GDP 49%-át. (*The Long-Term...* 2007) Ezzel a múltbeli trendek alapján képzett extrapolációval az Egyesült Államok egészségügyi rendszere költséges voltát akarták megvilágítani, de ehelyett sok olvasó úgy értelmezte, mint ami bizonyítja, hogy az egészségügyi ellátás iránti kereslet „végtelen”, és hogy szükség van a teljes amerikai egészségügyi kiadások adókból fedezett részének (ez 2007-ben a GDP 7%-ára rúgott) lefaragására. A valódi problémát, nevezetesen hogy az Egyesült Államokban az egészségügyi költségek a rendszer piaci jellege miatt magasak, a jelentés nem nevezte néven.²⁸

Akárhogyan is, nem létezik olyan szükségszerű határ, ami fölé az egészségügyi kiadások GDP-hez viszonyított aránya ne emelkedhetne, ameddig a GDP maga növekszik. Ahogy arra William Baumol rég rámutatott, pozitív növekedés mellett a GDP egyre növekvő arányát lehet fordítani egészségügyre (vagy bármilyen más, szükségképpen munkáigényes szolgáltatásra) úgy, hogy eközben egyre többet lehet fordítani azon szektorok termékeire is, amelyek esetében a munkaköltségek folyamatosan csökkennek.²⁹ És tulajdonképpen nem is lenne rossz egy olyan országban élni, amely nemzeti jövedelmének a felét arra költi, hogy lakosságát minden lehetséges eszközzel (beleértve egy racionálisan szervezett univerzális egészségügyi ellátórendszert) egészségessé tegye. Egy ilyen országban kiteljesedne a német kutató orvos és egészségpolitikus, Rudolf Virchow azon sokat idézett megjegyzésében rejlő progresszív potenciál, mely szerint „a politika nem egyéb, mint orvoslás nagy méretekben”.³⁰

Ami pedig azt az érvet illeti, hogy a magán-egészségügy hatékonyabb, mint az állami vagy nem profitorientált ellátás –, nos, ennek az érvek a közkeletű elfogadottsága a legkevesébé sem tapasztalati bizonyítékokból ered. A legjobb empirikus bizonyítékot maga az Egyesült Államok szolgáltatja, ahol elegendően nagy minta áll rendelkezésre egyrészt a nonprofit jelleggel működtetett HMO-k (Health Maintenance Organizations), másrészt profitelvé (úgynevezett „befektetői tulajdonban lévő”) szervezetek összehasonlítására. A vezető amerikai kutatók által 1999-ben készített tanulmányban, amelyben a vizsgált minta magában foglalta a HMO-k által ellátott teljes népesség 56%-át, a következtetés egy döntő vonatkozásban kategorikus volt: „Összevetve a nonprofit HMO-kkal, a befektetői tulajdonú ellátási csomagok mind a tizennégy, az ellátás minőségére vonatkozó indikátort illetően alacsonyabb pontszámot értek el [...] a befektetői tulajdonlás konzisztensen alacsonyabb szintű ellátással párosult.” (Himmelstein et al. 1999, 159) Ez az eredmény nem kellene hogy bárkit is megleljen. Egy olyan szolgáltatói szektorban, amely oly nagy mértékben a magasán kvalifikált munkán alapul, a profit kinyerésének legfőbb

eszköze a szolgáltatásnyújtás ipari modellje felé való elmozdulás lehet: kisebb személyzet, a személyzet kompetenciaszintjének csökkentése, a konzultációra fordítható idő lefaragása stb.) – az ellátás minőségének kárára. Kivéve persze, ha a verseny nem kényszeríti ki az erőforrások hatékonyabb felhasználását. Az erre vonatkozó adatok azonban épp az ellenkezőjét mutatják. Egy széles körű, 132 összehasonlító tanulmányt vizsgáló áttekintés – a benne szereplő tanulmányok profitelvű és nonprofit alapú kórházak, időotthonok, HMO-k, otthoni ápolásra szakosodott szervezetek és művese-állomások működését vetették össze 1980 és 2000 között – arra az eredményre jutott, hogy a nonprofit szervezetek gyakrabban nyújtottak jobb teljesítményt mind költséghatékonyság, mind minőség szempontjából a profitorientált szervezeteknél. (Rosenau – Linder 2003a, 219–241; Rosenau – Linder 2003b, 183–187)

És ezek az összevetések csak a történet felét mondják el, miután az Egyesült Államokban valamennyi szolgáltató a piacon működik. A piaci viszonyok közötti létezés költségei – az egészségbiztosítási csomagok és egészségügyi ellátó helyek promóciós költségei, a biztosítottak és az ellátást nyújtók közti szerződéskötés költségei, minden egyes kezelés könyvelésének és számlázásának a költségei, a befutó fizetések adminisztrálásának és a nem teljesített fizetések behajtásának, a könyvvizsgálatnak és a pereknek a költségei – tetemesek.³¹ A gyakran emlegetett hüvelykujjszabály szerint az Egyesült Államokban minden egészségügyre költött dollár egyharmada valójában adminisztrációra megy el. Ezzel szemben a brit Országos Egészségügyi Szolgálat (NHS) adminisztrációs költségeit az 1970-es évek közepén – mielőtt megkezdték volna a piacosítást – 5-6%-nyira becsülték.³²

Az az állítás (azaz többnyire csak feltevés), hogy a profitorientált vállalatok által nyújtott egészségügyi ellátás eredményesebb vagy költséghatékonyabb, mint a közösségileg finanszírozott ellátás, még annak a közgazdasági elméletnek is ellentmond, amelyre a piac szószólói oly szívesen hivatkoznak. Egy érdekes epizód során, amikor a brit államkincstár 2003-ban megkísérelt kidolgozni egy indoklást arra nézve, hogy miért vezet be a közszolgáltatások termelékenységének a mérését, arra a maga számára váratlan következtetésre jutott – az ún. közösségi választás elméletének elemi szintű alkalmazásával –, hogy a piac nem hatékony az univerzálisan hozzáférhető egészségügyi ellátás nyújtását illetően. A páciensek és az orvosok közti „információs aszimmetria”, az egészségügyi szolgáltatást nyújtók inherens helyi monopolpozíciója, a kikényszeríthető szerződések megkötésének és monitoringjának nehézségei és költségei, a kockázat magánszolgáltatókra terhelésének lehetetlensége („nehéz lenne hagyni, hogy a bukott kórházak csődbe menjenek”, ahogy a tanulmány kerekén kimondja), a magán-egészségügyi biztosítás keretében felmerülő perverz ösztönzők³³ – mindezeket a tényezőket, amelyek miatt az univerzális egészségügyi ellátás kevésbé eredményes és költséghatékony magánszolgáltatókkal, mint közösségi-

leg nyújtott ellátás esetén, lelkiismeretesen számba vette a szóban forgó jelentés. (A dokumentum szerzője nyilvánvalóan még a közhivatalnokok régi iskolájához tartozott, és nem volt meg benne a készség arra, hogy tetszés szerint olyan „politikai döntésen alapuló bizonyítékot” szállítson, amelyet a miniszterek kapni szeretnek, szöges ellentétben a „bizonyítékokon alapuló politikai döntéssel”, amely iránt saját állításuk szerint oly elkötelezettek.³⁴) De a kormányzat teljességgel figyelmen hagyta a tanulmány következtetéseit. 2009-re már javában folyt az angliai NHS egészségügyi piaccá való feltördelése, amelyben a magánvállalatok szerepe folyamatosan növekszik.³⁵ (Wales és Skócia – a devolúcióval nyert mozgásterét felhasználva – ellenállt.)

Az egészségügyi ellátás rekommodifikációja

Vicente Navarro már 1976-ban látnoki módon leírta, hogy a kapitalizmus körülményei között az elkövetkező három évtizedben a domináns egészségügyi téma

[...] a jelenkori kapitalizmus azon tendenciája lesz, hogy a közszolgáltatásokat a piacon adásvétel tárgyául szolgáló árucikké változtassa. E tendenciát tükrözi a brit konzervatívok, valamint az amerikai konzervatívok (és szép számú liberális) arra irányuló nyomásgyakorlása, hogy az egészségügyi szolgáltatás nyújtásában végbemenjen a visszarendeződés a magánszféra irányába, állítólag a hatékonyabb és jövedelmezőbb működtetés érdekében. Ebben a sémában a közösség fizet a szolgáltatásért, miközben a magánszereplőké a profit. (Navarro 1976, 216)

Ez az 1970-es évek neoliberais ellenforradalmának kulcsmozzanata. Korábban a tőke megelégedett azzal, hogy kórházakat épített, orvosi felszereléseket és más szükséges kellékeket adott el a közösségileg finanszírozott egészségügyi szolgáltatóknak. Mára megindult abba az irányba, hogy átvegye magát a szolgáltatásnyújtást. Tekintettel arra, hogy milyen kardinális szerepet játszik az egészségügy az emberek életében, illetve hogy az 1945 után oly sok helyen kiépített állami egészségügyi rendszer milyen népszerűségnek örvendett, magyarázatra szorul, hogy a tőke támadása miért járt oly gyakran sikerrel. A globális „dél” országaiban, ahol a bevétel legnagyobb részét az adósságszolgálatra voltak kénytelenek fordítani, és az IMF által rájuk kényszerített szerkezeti kiigazítási programok keretében fel kellett hagyniuk az állami szolgáltatásnyújtás nagy részével, nincs semmiféle rejtély. Ugyanez érvényes a volt szovjet blokk országaira, amelyeket csődbe vitt a „sokk doktrína”, lakosságuk rövid időre Reagan és Thatcher retorikájának bűvöletébe került, és amerikai egészségügyi vállalatok játszották a kormányzati tanácsadó

szerepét, magánbiztosítási csomagokat adva el mindenkinek, aki képes volt azokat megfizetni.

De Nyugat-Európában és más iparosodott országokban, ahol az állami rendszerek mélyen meggyökeresedtek és népszerűek voltak, első látásra meghökkentőnek tűnhet, hogy a kormányok sok helyen képesek voltak keresztülvinni az állami egészségügy körébe tartozó területeknek a tökefelhalmozás terepévé való visszakonvertálását. A nemzeti egészségügyi rendszerek különbözőségei, valamint más történeti, kulturális és politikai tényezők miatt a magyarázat országról országra változik. Más tényezők vezettek a német kórházi szektor jelentős részének privatizációjához, mint a svéd alapellátás privatizációjához, illetőleg a PPP-konstrukciók („közszféra-magánszféra partnerség”) alkalmazásához ausztrál és kanadai kórházak építésénél. Bizonyos közös elemek azonban minden esetben felfedezhetőek.

Először is, az állami egészségügyi rendszereknek mindenütt megvoltak a maguk gyengeségei, amelyeket a tőkés sajtó kíméletlenül kihasznált. Az állami költségvetési korlátok miatt gyakran kénytelenek voltak a hozzáférés várólistákon keresztül történő adagolásához folyamodni. A szokásos hiányosságokkal küzdő nagy bürokratikus apparátus feladata volt az egészségügyi rendszer működtetése és adminisztrálása. A politikusok hajlamosak voltak arra, hogy speciális érdekek mentén beavatkozzanak a rendszer működésébe. A bennfentes érdekelt felekkel (így az orvosi szakma egy részével, vagy a magánkórházak tulajdonosaival) megkötött kezdeti promisszumok szervezeti irracionalitásokhoz vezettek, mint például a szolgáltatásonként fizetendő díjak rendszerének a megtartása (ami magas tranzakciós költségeket eredményezett, és a felesleges kezelések alkalmazására ösztönzött), vagy az alapellátás és a szakellátás integrációjának a hiánya stb. Az a tény, hogy a profitalapú ellátásra ugyanezek a problémák jellemzőek voltak (és még sok egyéb is), nem kerül említésre a médiában, mint ahogyan az sem, hogy a középosztályi páciensek szeretnének a munkásosztályba tartozó betegektől elkülönült ellátáshoz jutni (ez sok magán-egészségügyi hirdetés rejtett üzenete). Mindenekelőtt pedig alig esik szó arról, hogyan lehetne demokratikus módon biztosítani a közösségi egészségügyhöz kapcsolódó bürokráciák elszámoltathatóságát, és javítani a közösség felől érkező impulzusokra való fogékonyságát.

Másodszor, a privát egészségügyi szektor majdnem mindig az állami rendszer mellett működik, párhuzamos szolgáltatásokat kínálva azok számára, akik képesek fizetni, gondosan kiválogatva a profitábilis szolgáltatásokat, „hotel”-jellegű kórházi elhelyezést és a kezeléseket illetően rövid várakozási időket kínálva. Angliában a kisméretű, magas költségű, szakellátást nyújtó privát egészségügyi szektor testesítette meg ezt a modellt. A jómódú üzleti és professzionális osztályokat (és gazdag külföldi pácienseket) kiszolgáló szektor egészen mostanáig teljes mértékben a Országos Egészségügyi Szolgálat (NHS) orvosai

által nyújtott kezelésekre alapozva működött, az ő szabadidejük felhasználásával, rendkívül magas ellenszolgáltatásért cserébe. Mikor a privát egészségügyi vállalatok megkapták annak a lehetőségét, hogy az NHS normál tevékenységének növekvő hányadát átvegyék az NHS-hez közeli költségszinten, a fentitől teljesen eltérő üzleti modellt fejlesztettek ki az NHS által finanszírozott páciensek számára, amely a magas forgalmon és mindenféle többletszolgáltatás teljes mellőzésén alapul.³⁶ Beszédes ellenpélda a magán-egészségügyi szektor hatalmával kapcsolatban Kanada, ahol az egészségügyi törvény lényegében kizárja egy párhuzamos magán-egészségügyi szektor kifejlődését. Mindenütt másutt a privát egészségügyi szektor bázisul szolgált, ahonnan megindulhatott a közösségi egészségügyi szektor területeire való behatolás.

Harmadszor, e bázist kihasználva, a tőke keményen igyekezett beférkőzni az állami és kapcsolódó struktúrák releváns szegmenseibe, beleértve az orvosi szakmát. Valószínűleg Anglia a legextrémebb példa, ahol a magán egészségügyi szektor az „állam fogságba ejtésének” tanácsos esetét volt képes végrehajtani. 2006 közepén az egészségügyi minisztérium (Department of Health) 32 fős vezető testületében csupán egy hivatásos köztisztviselő foglalt helyet. Hatan a magánszektorból érkeztek, tizenhárman pedig az NHS klinikai és menedzseri posztjairól. Ez utóbbiak közül csak öten voltak a posztjukon több mint öt éve – más szavakkal, zömük számára az NHS piacosításában való kollektív részvételük jóval meghatározóbb tapasztalat volt, mint az NHS eredeti struktúrájával és filozófiájával kapcsolatos kollektív memóriájuk. (Greer – Jarman 2007, 20. oldal, 1. és 2. táblázat) 2007-ben a minisztérium kereskedelmi igazgatósága, amely a piacosítási folyamat fő hajtóereje volt, 190 fős gárdával rendelkezett, ebből 182-t a magánszektorból toboroztak, rövid távú szerződésekkel. (Timmins 2007)

De a tőke számára az állami finanszírozású egészségügyi ellátás hasznát hajtó árucikké transzformálására irányuló hadjáratának sikerességéhez legfőképpen a neoliberalizmus – mint társadalmi gyakorlatok rendszere és mint eszmerendszer – általános hegemoniája járult hozzá. Nagy-Britannia e téren is élen járt, és egyben szimptomatikus illusztrációját adja annak, ami – általános irányát tekintve – sok más nyugat-európai országban is végbement. A neoliberális hegemonia a szakszervezeti mozgalom kiherélésének, valamint annak volt a következménye, hogy a Munkáspárt olyan professzionális politikusok gyülekezetévé alakult át, akik a gazdag szponzorokra és nem a párttagság tömegeire támaszkodnak. Az új évszázad kezdetére a szavazók nagy többsége már nem érezte úgy, hogy bármi köze lenne a közpolitikához, vagy felelőssége lenne vele kapcsolatban – ezáltal vált lehetővé az NHS piacosítása minimális mértékű nyilvános vita mellett. Ráadásul, mivel a fő ellenzéki pártok, illetőleg a sajtó túlnyomó része is a piacosítás mellett volt, a megalapozott tudással és érvekkel rendelkező kritikusoknak nem volt hova fordulniuk támogatásért. Néhány országban erősebb volt az ellenállás, köszön-

hetően a politikai irányzatok történelmileg eltérő konfigurációjának és a kulturális különbségeknek, másutt – mint Hollandiában – az egészségügy piacosítására irányuló kampány messzebbre jutott el, mint Angliában.

A privatizátorok sikere azt is tükrözi, milyen széles körben vált magától értetődővé az az elgondolás, hogy mindennek árúnak kellene lennie – és végső soron az is. Az emberek mint páciensek mindennapi tapasztalata az univerzális, mindenki számára egyenlő mértékben hozzáférhető egészségügyi ellátás megbecsülésére ösztönzi őket, és sokan tiltakoztak, amikor „gazdaságtalanságra” hivatkozva bezártak, vagy magántársaságoknak adták át helyi egészségügyi intézményeket. De elvontan szemlélve, az emberek egyben úgy tekintenek az egészségügyre, mint valami olyasmire, aminek ők a fogyasztói, és amiért végső soron ők fizetnek, még ha a kezelés ingyenes marad is a konkrét beteg számára, aki a kezelést kapja. Azt az elméletet, hogy a kereslet végtelen, az erőforrások végesek, és a hozzáférhető kezelés mennyiségét valamiképpen korlátozni kell ahhoz, hogy kordában lehessen tartani a költségeket, a többség elfogadja igazként. Még az ipari stílusú egészségügyi ellátást is, amelynek során a betegek munkadarabként mennek keresztül a kezelési folyamaton az Angliában jelenleg reklámozott „walk-in központokban” és a „szupersebészeteken” (nagy klinikákon), a nagyközönség kedvezően fogadta, amennyiben ez az ellátás a bevásárlóközpontokéhoz hasonló környelmi előnyökkel kecsegtetett.

Angliában a tényezők fenti kombinációja lehetővé tette, hogy az NHS keretében történő klinikai ellátás piacosítása egy sor, többé-kevésbé jól kiszámított lépésben menjen végbe, kezdve azzal, hogy bizonyos rutinműtétek elvégzését magántársaságoknak adták ki, és befejezve azzal, hogy az NHS által fizetett munka egyre nagyobb részét ma már magánkórházak és -klinikák végzik, miközben már bejelentették, hogy az NHS által fizetett kórházi ambuláns kezelések 64%-át újonnan épült, és magáncégek (illetőleg az NHS és magáncégek közös vállalatai) által működtetett új egészségközpontokhoz fogják átirányítani.³⁷ Végül az alapellátást is kezdték átadni magánszolgáltatóknak (családi orvosi praxisok és más helyi közösségi egészségügyi szolgáltatások). E folyamat végül egy nagy, konszolidált magánszolgáltatói szektorhoz fog vezetni, amely az NHS költségvetéséből tartja fenn magát – ezzel párhuzamosan az állami szolgáltató szektor egyre inkább maradékelven működik majd, és ismét díjakat fognak kiszabni a jobb minőségű szolgáltatásért. De az is kiderülhet, hogy az állami rendszer a vártnál kevesebb nyereséges vadászterületet kínál a magánszektor számára. Korai lenne ezt még megmondani. Ami viszont már most világos, hogy azokban az országokban, ahol előrehaladt a piacosítás folyamata, ott ez kitartóan tereli a közösségileg nyújtott egészségügyet is üzleti keretek közé. A profitabilitás deklarált célkitűzéssé válik, a személyzet létszámát lefaragják, a munkaszerződésben foglalt feltételeket kedvezőtlenebbé teszik, ami együtt jár az ellátás színvonalának a hanyatlásával. A hatékonyság ipari koncepci-

ója – amely összhangban van az egészségügyi szolgáltatás mint árucikk koncepciójával – felváltja az egészségügyi szükségletek kielégítésének célkitűzését; ezt elkerülhetetlenül követi a „hozzájárulási költségek” („co-payments”) fizettetése a kezelések egyre nagyobb hányadáért.³⁸

Következtetések

Hogyan hathat a pénzügyi tőke által a világra szabadított globális gazdasági válság az átfogó, egyenlő hozzáférésű egészségügyi rendszer folytatódó eróziójára, és általában arra a folyamatra, amelynek során a kormányok egyre inkább elállnak a redistributív társadalom- és gazdaságpolitikák alkalmazásától? A kialakult helyzet magán viseli a Gramsci által definiált „organikus” válság, „az uralkodó osztály hegemoniájának valódi válsága” összes jegyét. Az uralkodó osztály vitathatatlanul kudarcot vallott egy „törekvésében, melyhez igényelte, vagy erővel kikényszerítette a széles tömegek beleegyezését” – annak az álomnak a megvalósításában, hogy egy neoliberális elveken nyugvó globális gazdaságot teremtsen (nem is beszélve az „új amerikai évszázad” imperialista ábrándjáról). Az uralkodó osztály pontosan úgy reagált, ahogyan azt Gramsci leírta: igyekezett fenntartani a rendet, a változtatások minimális szinten tartása mellett. Kismértékben erősítette a pénzügyi rendszer szabályozását, enyhén szűkítette a szupergazdagok adókikerülési lehetőségeit, valamint kisebb prémiumok a milliárdos pénzembereknek, valamint – természetesen csak átmenetileg – engedte visszatérni a fiskális deficitet. (Gramsci 1971, 210 és 178)

Hogy ez a megoldás működőképesnek bizonyul-e hosszabb távon, majd kiderül. A világméretű gazdasági válság hatásai nem lesznek rövid életűek, és hozzáadódnak majd a súlyosbodó ökológiai válság hatásához. Emberek milliói maradnak éveken keresztül munka nélkül (sok idősebb munkavállaló soha többé nem jut munkához), míg a kormányok szűkítik az állami szolgáltatások körét annak a hatalmasra duzzadt államadósságnak mérséklése érdekében, amelyet a bankrendszer megmentése és a defláció elhárítása közben halmoztak fel. Ebben az összefüggésben a neoliberális egészségpolitika anti-egalitáriánus természete valószínűleg egyre nyilvánvalóbbá fog válni. A fogyasztó „választási szabadsága” jelszavát egyre szűkebb körben találják majd vonzónak. Lehetetlen lesz figyelmen kívül hagyni vagy elsumákolni a jövedelmek és az adóztatás neoliberális korszakból örökölt kiáltó egyenlőtlenségeit, illetőleg annak a legkevésbé jómódúak egészségi állapotára gyakorolt hatását, az államilag nyújtott egészségügyi szolgáltatások romló minőségét, az adóbevételeknek az ellátásokat nyújtó nagyvállalatokhoz áramlását. De talán az ingyenesen elérhető ellátások körének egy „alapsomagra” szűkítése lesz a legszembetűnőbb, és az ellátások egyre nagyobb részének azok számára való fenntartása, akik

képesek fizetni értük. Mindezek együtt idővel elvezethetnek majd egy új közmegegyezés létrejöttéhez, amely újra felfedezi az egészség és az egyenlőség közti fundamentális kapcsolatot.

Jegyzetek

Nagyon hálás vagyok Nancy Leys Stepannak a források összegyűjtésében nyújtott felbecsülhetetlen segítségért, valamint neki és David Rowlandnek az éles kritikai megjegyzésekért és a javaslatokért.

- ¹ Engels (1971, 311) a *Report on the Sanitary Condition of the Working Class* (*Jelentés a munkásosztály egészségügyi viszonyairól*) adatait idézi. Ameddig a fertőző betegségek előfordulása széles körű maradt, addig a várható élettartamot lehungta a magas gyermekhalandóság. Akik túléltek a gyermekkort, általában elég hosszú ideig éltek a reprodukcióhoz.
- ² Japán például annak ellenére képes volt a várható élettartamot a XIX. század végi 37 évről a világon a legmagasabb szintre emelni, hogy még az 1930-as években is csak nagyon kevés japán lakóházban volt folyóvíz vagy vízellátás WC. Lásd: Riley (2001, 19).
- ³ Az Egyesült Államokban a szakadék 20 évninél is nagyobb lehet, ha az etnikai tényezőt és a nemek közti különbségeket is figyelembe vesszük. Lásd: Murray et al. (2006).
- ⁴ Az a nézet, mely szerint a jobb táplálkozásnak tudható be a növekvő várható élettartam, Thomas McKeown részletes statisztikai kutatásán alapul. Ennek bírálatához lásd különösen: Szreter (2005).
- ⁵ „Kína esete drámai módon illusztrálja, hogy a várható élettartam emelése nem jár tetemes költségekkel. Kínában a korai 1950-es évek és a késői 1960-as évek között eltelt időszak során kb. 40 évről 60 évre nőtt a várható élettartam. E periódus végére Kína átlagos jövedelemszintje az 1820-as nyugat-európai szintnek mintegy háromnegyedét érte el. Ez idő tájt Nyugat-Európában a várható élettartam nem érte el a 40 évet. [...] Kína GDP-jének durván 2%-át fordította egészségügyi kiadásokra ebben az időszakban.” (Easterlin 2004, 132) Lásd még: Caldwell (1986, 170–220).
- ⁶ Az orvosok reputációjának áruba bocsátása a gyógyszercégek számára széles körben dokumentált jelenség. Egy újabb keletű kommentár: Angell (2009, 8–12). Az adatoknak a biztosítási iparág részéről történő rosszhiszemű felhasználásának kivívó esete Feachem et al. (2002) beszámolója. Ez a beszámoló azt próbálta kimutatni, hogy a Kaiser Permanente szolgáltatása az NHS-enél jobb ár-érték arányt képvisel. Lásd: Pollock (2005, 217–19).
- ⁷ (Pritchett – Summers 1996, 841–868) A szerzők érvelése szerint, mivel az élettartam növekedését nem lehet kizárólag a közpolitikai intézkedésekkel magyarázni, a kormányoknak érdemes lenne a jövedelemnövekedést önmagában véve is egészségpolitikai célkitűzésként rögzíteni.
- ⁸ Lásd: Wilkinson (2005, 59). A fundamentális ok kvantitatív: az új orvosi kezelések életmeghosszabbító hatásai „eltörpülnek” ahhoz képest, hogy e kezeléseket a betegségek milyen széles körénél alkalmazzák.
- ⁹ E folyamatokat elemzem könyvemben: Leys (2001); lásd még Leys (2006, 1–27).

- ¹⁰ Szubszaharai Afrikában az átlagos várható élettartam 50-ről 46-ra esett vissza 1990 és 2002 között. Más területeken a szerkezeti kiigazítási programok egészségügyi következményei későbbi statisztikákban fognak feltárulni.
- ¹¹ (WHO 2008, 13–14) A jelentés rámutat a szabályozatlan egészségügy veszélyességére: „A Kongói Demokratikus Köztársaságban például »la chirurgie safari« (szafari-sebészet) néven emlegetik azt az elterjedt gyakorlatot, amelynek során egészségügyi dolgozók feketemunkában vakbélműtőket és más sebészeti beavatkozásokat végeznek a betegek otthonaiban, gyakran olyan díjszabással, ami a kifosztással egyenértékű.”
- ¹² A „közegészségügy” fogalmára jelentősen eltérő definíciók léteznek, de ezek legtöbbje lényegét tekintve az egész lakosság egészségi állapotának javítására fókuszált tevékenységekre hivatkozik, erős hangsúlyt fektetve a megelőzésre, valamint azokra a közintézményekre, amelyek e tevékenységeket végzik.
- ¹³ 2005-ben az OECD-országokban a közegészségügyi és megelőzési célokra fordított kiadások átlagos részesedése a teljes egészségügyi kiadásokon belül 3,1% volt. (OECD 2007, 91)
- ¹⁴ Egy példa arra, hogyan élnek vissza a kormányzati hatalommal annak érdekében, hogy diszkreditálják az egészségpolitika egyik aktív kritikusát: Pollock (2005, 219–23).
- ¹⁵ Egy másik dokumentum, amely az államoknak az egészségügy mint emberi jog melletti elköteleződését szorgalmazza: Center for Economic... (2004).
- ¹⁶ Lásd Porter (1999, 644) kijózanító leírását arról, hogyan mutatkoztak meg unostalan az angliai általános orvoslásban az osztálykülönbségek.
- ¹⁷ (Angell 2009) A cikk hasznos hivatkozási listát tartalmaz a gyógyszeripar tudománnyal kapcsolatos visszaéléseinek gyorsan növekvő irodalmáról.
- ¹⁸ (Singh – Ernst 2008) Becslésük szerint az Egyesült Királyságban évi 5 Mrd fontot költenek alternatív gyógyászatra, ezen belül 500 millió fontot – akupunktúrára, homeopátiára – az NHS égisze alatt, a sajtó, a walesi herceg, hiszékeny betegek és némely orvosok erőteljes nyomására (240. oldal). A piaci hatalom egészségipari érdekek védelmében való kihasználásának figyelemre méltó példaképpen 2009-ben a brit kiropraktikusok társulása (BCA) sikeresen perelte Simon Singhet rágalmozásért, miután Singh egy újságcikkben „bíráltta a BCA-t az olyan állításokért, melyek szerint a BCA-tagok a gerincoszlop manipulálásával képesek kezelni a kólikától, fülgyulladástól, asztmától, alvási és táplálkozási rendellenességektől, tartós sírástól szenvedő gyermekeket. Singh e kezeléseket »szélmáosságnak« minősítette, kijelentve, hogy nincs elégséges bizonyíték azok hatásosságára, és bírálta a BCA-t, amiért az »lelkiesen propagálja« e gyógymódokat.” (French 2009) Jeles tudósok egy csoportja közleményt adott ki, amelyben elítélte a bírósági döntést.
- ¹⁹ A GlaxoSmithKline brit gyógyszeripari óriáscég két ízben fenyegetőzött azzal, hogy külföldre telepíti teljes nagy-britanniai tevékenységét: először 1999-ben, amikor a Relenza influenza elleni gyógyszert az NHS nem ítélte kellőképpen költséghatékonynak a megvásárláshoz, másodszor pedig 2008-ban egy, a brit kormánnyal folytatott adóvita miatt. Miután a GSK bejegyzett szervezeteket hozott létre világszerte, a cég csupán 450 millió font sterling adót fizetett az Egyesült Királyságban, holott globális nyeresége 7,4 Mrd font volt. Az Astra Zeneca szintén nagy-britanniai tevékenységének Írországba telepítésével fenyegetőzött, amikor szabadulni akart a brit adótvörvény kötöttségeitől. 2004-ben a cég adókikerülési sémái lehetővé tették, hogy csak 103 millió font adót fizessen, 2,6 Mrd nyereség után. Az Egyesült Királyságban a vállalati nyereségadó rátája 30%.

- ²⁰ (Global Forum... 2000) Patrick Bond (1999, 765–792) számításai szerint a globális szintű egészségügyi kiadások 89%-át a világ lakosságának 16%-ára költik el.
- ²¹ (Boseley 2009) A cikk egyebek mellett Dr Thomas B. Okarmára, a NASDAQ-on bejegyzett biotechnológiai vállalat, a Geron vezérigazgatójára is hivatkozik.
- ²² Luke Mitchell cikke (2009, 39) idézi John Hammergennek, a legnagyobb amerikai egészségügyi nagyvállalat, a McKesson elnökének és vezérigazgatójának az előrejelzését.
- ²³ (Monbiot 2000) Azok a lépések, amelyek az NHS által finanszírozott kórházakat a gyógyszeripar hivatalos együttműködő partnereivé tették, nemigen tettek jót az azzal kapcsolatos közbizalomnak, hogy a gyógyszeres terápiákra irányuló kórházi kutatásokat a legjobb szándékok vezérik.
- ²⁴ A lehetséges példák közül említhetjük a gyógyszerek válogatás nélküli árusítását a nagyközönségnek olyan országokban, mint India és Brazília, vagy az antibiotikumok túlzott használatát az európai és észak-amerikai intenzív állattartásban. Az orvosok körében komoly aggodalmat kelt a veszély, hogy ugyanez fog történni a legújabb – és bizonyos helyeken egyetlen – hatásos maláriaellenes szerrel, az Artemisininnel is.
- ²⁵ Lásd például Lesley Doyall (Imogen Pennellel együttműködésben készült) úttörő jellegű beszámolóját (1979, 37–39).
- ²⁶ (Navarro 1976, 160–61) Továbbá, ha az univerzális egészségügyi ellátásnak egyedüli vagy fő funkciója az egészséges munkaerő lenne, nem volna értelme kiterjeszteni az ellátást annak fő felhasználóira, a nyugdíjasokra.
- ²⁷ (Mullen 1998, 53–58) Lásd még Smith – Frankel – Ebrahim (2003, 513–21). A szerzők rámutatnak, hogy az empirikusan felmerülő költségekre alapozott kalkulációk eredményeit kritikusan kell kezelni. A gyógyszerköltségeket például gyakran adottként kezelik, holott egy bizonyos prevasztafinból, amelynek éves adagja az Egyesült Királyságban 500 font sterlingbe kerül, Indiában ugyanez a mennyiség 67 fontért beszerezhető.
- ²⁸ „A CBO előrejelzései feltételezik, hogy az egészségügy területén kívül eső fogyasztás csökkenésének elkerülése érdekében a munkáltatók, a háztartások és az egészségbiztosító cégek módosítani fogják viselkedésüket (esetlegesen beleértve a költségmegosztás [a járulékfizetés munkavállalóra terhelése – A ford.] kiterjesztését, fokozott hasznosítás-menedzsmentet, a munkáltatók által biztosítottak számának csökkentését, és az új kezelési technológiák fokozott ellenőrzését a más módszerekhez viszonyított hatásosságukat illetően) annak érdekében, hogy az egészségügyi ágazat nem szövetségi állami szektorában visszafogják a kiadások növekedési ütemét. Az előrejelzés azt is feltételezi, hogy a fenti lépések bizonyos mértékig akkor is hozzájárulnak majd a Medicare és Medicaid kiadásainak kordában tartásához, ha a szövetségi szintű törvény nem változik, és hogy a szövetségi szintű szabályozásban és az állami szintű egészségpolitikában végbemenő változások segítenek visszafogni a fenti két program (a Medicare és a Medicaid) kiadásainak a növekedését.” (*The Long-Term...* 2007, 1–2)
- ²⁹ (Baumol – Bowen 1966), továbbá lásd még a Baumol és felesége, Hilda Baumol által írott cikkeket a Ruth Towse (1997) szerkesztette gyűjteményes kötetben.
- ³⁰ (Idézi Porter 1999, 643) Virchow támogatta az 1848-as forradalmat, és annak bukását követően nyolc évre kitiltották Berlinből, de végül a német közegészségügy és a német orvosi kutatások meghatározó alakjává vált.

- ³¹ 1994-ben az amerikai kórházak adminisztratív költségei a teljes költségek 22,9%-át tették ki; nonprofit magánkórházakban 24,5%-ot, a profitorientált kórházakban 34%-ot. (Woolhandler – Himmelstein 1997, 769–774)
- ³² (Webster 2002, 203) „Ezt [az NHS-en belül az ún. belső piac bevezetését – C. L.] követően az adminisztrációs költségek megugrottak; 1997-ben 12%-ot tesznek ki; a menedzserek 17%-ot emlegetnek végső célként.” Ez még azelőtt volt, hogy megvalósult volna a kórházi ellátás teljes piacosítása, beleértve az „eredmények szerinti fizetést” (vagyis minden egyes kórházi kezelés számlázását). 2009-re az NHS adminisztratív költségei vélhetőleg nem sokkal maradtak el az amerikai nonprofit magánkórházakéitól.
- ³³ A perverz ösztönzőkhöz tartozik a magas kockázatú betegek elutasításában való érdekelttség, a profitábilis kezelésmódok lefőlözése, illetőleg a kezelésenként való fizetés rendszere miatti ösztönzés felesleges kezelések beiktatására stb.
- ³⁴ (HM Treasury 2003) Amikor egy újságban megjelent a hír, hogy a kormány mellé újonnan kinevezett gyógyszerügyi tanácsadó korábban egy orvosi lapba írt cikkében ama véleményének adott hangot, hogy az Ecstasy kevésbé veszélyes, mint a lovaglás, a belügyminiszter (az illetékes kabinetminiszter) közölte vele, hogy ez nem az a fajta tudományos tanács, amire neki szüksége van – „túlment azon a fajta tudományos tanácson, amit elvárok tőle”. (Press Association 2009)
- ³⁵ A történet szerepel Pollocknál (2005) és Lister könyvében (2008) is. Az NHS privatizálásának kezdő lépéseit illetően lásd még: Player – Leys (2008).
- ³⁶ A BMI, a legnagyobb brit profitorientált egészségügyi szolgáltató vállalat szerint a magánpáciensek esetében a cél „a klinikai színvonal emelése és a páratlanul kiváló gondozás és kiszolgálás”, míg az állami egészségbiztosító páciensei esetében a „költségminimalizáló működési modell szerint előre megszabott ellátás”. (Hawkes 2005)
- ³⁷ Lord Darzi, az illetékes miniszter 2008. decemberében egy egészségügyi konferencián elmondott beszéde. Lásd Darzi (2008).
- ³⁸ Az alapellátás indusztrializációjáról lásd: Iliffe (2008).

Hivatkozott irodalom

- Angell, Marcia 2009: Drug companies and doctors: a story of corruption. *The New York Review of Books*, 56. 1. 15 January 2009.
- Baumol, William J. – Bowen, William G. 1966: *The Performing Arts: The Economic Dilemma*. New York, Twentieth Century Fund
- Bond, Patrick 1999: Globalisation, pharmaceutical pricing and South African health policy. *International Journal of Health Services*, 29(4).
- Bongaarts, John 2006: *A decomposition of life expectancy levels and trends*. Population Council, New York, 15 February 2006.
- Boseley, Sarah 2009: Medical marvels. *Guardian*, 20 January 2009.
- Caldwell, J. C. 1986: Routes to low mortality in poor countries. *Population and Development Review*, 12. 2.
- Center for Economic and Social Rights 2004: *The Right to Health in the United States of America: What Does It Mean?* Brooklyn, <http://www.cesr.org>.
- Darzi, (Lord) 2008: Public Private Finance. <http://www.pppbulletin.com/Document.aspx%20?ppf=true&ID=1459959>
- Davis, Devra 2007: *The Secret History of the War on Cancer*. New York, Basic Books

- Doyall, Lesley – Pennel, Imogen 1979: *The Political Economy of Health*. London, Pluto Press
- Draper, Peter 1991: A public health approach. In: Draper, Peter (Ed.) 1991: *Health Through Public Policy: The greening of public health*. London, Greenprint
- Easterlin, Richard 2004: *The Reluctant Economist*. Cambridge, Cambridge University Press
- Engels, Friedrich 1971 (1845): A munkásosztály helyzete Angliában. In: *MEM 2. kötet*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- Eachem, Richard et al. 2002: Getting more for their dollar: A comparison of the NHS with California's Kaiser Permanente. *British Medical Journal*, 324. 7330.
- French, Chris 2009: „Witch hunt” forces chiropractors to take down their websites. *Guardian*, 20 June 2009.
- Global Forum for Health Research (GFHR) 2000: *The 10/90 Report on Health Research 2000*. Geneva
- Goldacre, Ben 2008: *Bad Science*. London, Fourth Estate
- Gramsci, Antonio 1971: *Selections from the Prison Notebooks*. New York, International Publishers
- Greer, Scott L. – Jarman, Holly 2007: *The Department of Health and the Civil Service: From Whitehall to department of delivery to where?* London, The Nuffield Trust
- Hart, Julian Tudor 2006: *The Political Economy of Health Care: A clinical perspective*. Bristol, Policy Press
- Hawkes, Nigel 2005: The giant of private care will bid for NHS work. *The Times*, 10 January 2005.
- Himmelstein, David U. – Woolhandler, Steffie – Hellander, Ida – Wolfe, Sidney M. 1999: Quality of care in investor-owned vs not-for-profit HMOs. *Journal of the American Medical Association*, 282(2), 1999.
- HM Treasury 2003: *Public services: meeting the productivity challenge. A discussion document*. London, HMT
- Iliffe, Steve 2008: *From General Practice to Primary Care: The industrialisation of family medicine*. Oxford, Oxford University Press
- Leys, Colin 2001: *Market-Driven Politics: Neoliberal Democracy and the Public Interest*. London, Verso
- Leys, Colin 2006: The cynical state. In: *Socialist Register*
- Lister, John 2008: *The NHS after 60: For patients or profits?* London, Middlesex University Press
- Marx, Karl 1973: *A tőke I. Utószó a második kiadáshoz*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- Mitchell, Luke 2009: Sick in the head. *Harper's Magazine*, February 2009
- Monbiot, George 2000: *Captive State: The corporate takeover of Britain*. 9. fejezet: The Corporate Takeover of the Universities. London, Macmillan
- Mullen, Penelope M. 1998: Is it Necessary to Ration Health Care? *Public Money and Management*, 18(1), January-March 1998.
- Murray, Christopher et al. 2006: Eight Americas: investigating mortality disparities across races, counties, and race-counties in the United States. *Public Library of Science Medicine* (PLoS Medicine), 3. 9. <http://www.plosmedicine.org>
- Navarro, Vicente 1976: *Medicine Under Capitalism*. New York, Prodist
- OECD 2007: *Health at a Glance 2007: OECD Indicators*. Paris
- Petersen, Melody 2008: *Our Daily Meds: How the Pharmaceutical Companies Transformed Themselves into Slick Marketing Machines and Hooked the Nation on Prescription Drugs*. New York, Sarah Crighton/Farrar, Strauss and Giroux

- Player, Stewart – Leys, Colin 2008: *Confuse and Conceal: The NHS and Independent Sector Treatment Centres, Monmouth*. The Merlin Press
- Pollock, Allyson 2005: *NHS plc*. (Second Edition), London, Verso
- Porter, Roy 1999: *The Greatest Benefit of Mankind: A medical history of humanity from antiquity to the present*. London, Fontana Press
- Press Association 2009: Jacqui Smith slaps down drugs adviser for comparing ecstasy to horse riding. *Guardian*, 9 February 2009.
- Pritchett, Lant – Summers, Lawrence H. 1996: Wealthier is healthier, *Journal of Human Resources*, 31. 4.
- Raphael, Dennis 2006: Social determinants of health: present status, unanswered questions, and future directions. *International Journal of Health Services*, 36. 4.
- Riley, James C. 2001: *Rising Life Expectations: A Global History*. Cambridge, Cambridge University Press
- Rosenau, Pauline Vaillancourt – Linder, Stephen H. 2003a: Two decades of research comparing for-profit and nonprofit health provider performance in the United States. *Social Science Quarterly*, 84(2), 2003.
- Rosenau, Pauline Vaillancourt – Linder, Stephen H. 2003b: Comparison of the performance of for-profit and nonprofit US psychiatric inpatient care providers. *Psychiatric Services*, 54(2), Feb. 2003.
- Shukler, David – King, Lawrence – McKee, Martin 2009: Mass privatisation and the post-communist mortality crisis: a cross-national analysis. *Lancet*, 373(9661). 31 January 2009.
- Singh, Simon – Ernst, Edzard 2008: *Trick or Treatment? Alternative Medicine on Trial*. London, Bantam Press
- Smith, George Davey (Ed.) 2003: *Health Inequalities: Lifecourse approaches*. Bristol, The Policy Press
- Smith, George Davey – Dorling, Daniel – Gordon, David – Shaw, Mary 2003: The widening health gap. What are the solutions? In: Smith, George Davey (Ed.) 2003: *Health Inequalities: Lifecourse approaches*. Bristol, The Policy Press
- Smith, George Davey – Ben-Shlomo, Yoav 2003: Inequalities in health: what is happening and what can be done? In: Smith, George Davey (Ed.) 2003: *Health Inequalities: Lifecourse approaches*. Bristol, The Policy Press
- Smith, George Davey – Frankel, Stephen – Ebrahim, Shah 2003: Rationing for health equity: is it necessary? In: Smith, George Davey (Ed.) 2003: *Health Inequalities: Lifecourse approaches*. Bristol, The Policy Press
- Szreter, Simon 2005: *Health and Wealth: Studies in History and Policy*. Rochester, University of Rochester Press
- The Long-Term Outlook for Health Care Spending*. US Congressional Budget Office, November 2007. Elérhető a CBO honlapjáról: <http://www.cbo.gov>.
- Timmins, Nicholas 2007: Private sector role in pioneering healthcare scheme to be slashed. *Financial Times*, 15 November
- Towse, Ruth (szerk.) 1997: *Baumol's Cost Disease: The Arts and Other Victims*. London, Edward Elgar
- Webster, Charles 2002: *The NHS: A Political History*. (Second Edition), Oxford, Oxford University Press
- WHO 2008: *World Health Report*. Geneva
- Wilkinson, Richard 2005: *The Impact of Inequality: How To Make Sick Societies Healthier*. New York, The New Press
- Wilkinson, Richard – Pickett, Kate 2009: *The Spirit Level: Why more equal societies almost always do better*. London, Allen Lane

Woolhandler, Steffie – Himmelstein, David 1997: Costs of care and administration at for-profit and other hospitals in the United States. *New England Journal of Medicine*, 336(11), 1997.

Megjelent: *Socialist Register* (Vol. 46), 2010.

(Fordította: Matheika Zoltán)

„Escuela primaria rebelde autonoma zapatista. La educacion autonoma construye mundos diferentes donde quepan muchos mundos verdaderos con verdades”: Zapatista, autonóm, lázadó általános iskola. Az autonóm oktatás más világokat teremt, ahol sok igaz világ fér el, sok igazsággal, Oventic, Chiapas

A felszabadítási teológia jelenlegi helyzete Latin-Amerikában

(2006. december)

A felszabadítási teológia sajátosságai

Valóban teológiáról van szó, Istenről való beszédről. A gondolatmenet azonban, erősen kontextuális jellegéből adódóan, meglehetősen sajátos. Közbevetethetnénk, hogy minden teológia kontextuális; egy adott kultúra hozza létre meghatározott körülmények között. A felszabadítási teológiát azonban azt különbözteti meg más eszmeáramlatoktól, hogy határozottan kijelenti: gondolkodásmódja kötődik ahhoz a szociokulturális kontextushoz, amelyben megnyilvánul. Más teológiai felfogásokban is megjelent már ez az elv, gondoljunk csak a németországi Münsteri Egyetemen oktató Johann Baptiste Metzre, vagy a Leuveni Katolikus Egyetem tanárának, Gustave Thilsnek az evilági valóságokról szóló teológiájára.

A felszabadítási teológia gondolatmenetének kiindulópontja az elnyomottak helyzete. Ez az úgynevezett „teológiai hely”, vagyis az istenről való diskurzus alapját képező nézőpont. A szeretet Istene nem létezhet ott, ahol igazságtalanság, kizsákmányolás és háború van. Olyan teológia tehát ez – ahogyan azt egy teológus nemrégiben megfogalmazta –, amely nem arra keresi a választ, hogy Isten létezik-e, hanem arra, hogy hol van. Gondolati háttérének és diskurzusának alapját az igazság érdekében vívott társadalmi harc valósága és a keresztény elkötelezettség jelenti.

Egy efféle gondolatmenethez először is társadalmi elemzés szükséges. Bonyolult, globalizált társadalomban élünk ugyanis, mely nem érthető meg első látásra. Elengedhetetlenül fontos tehát az elemzés a kizsákmányolás és az igazságtalanság működésének megértéséhez, és ahhoz, hogy a szenvedéssel szembesülve túllépjünk a morális szintű reagáláson, és feltegyük a kérdést: miért van szenvedés? Ugyancsak nélkülözhetetlen a szövegmagyarázat, azaz a keresztény közösség alapiratainak, történelmének és hagyományainak értelmezése. Egyetlen csoport sem határozhatja meg helyét racionális módon – ahogy azt az összes teológia megköveteli – anélkül, hogy figyelembe ne venné a hívők teljes utalásrendszerét megteremtő történelmi, szemantikai, kulturális kontextust. Az alapiratok értelmezésében a szemantika, a bib-

liamagyarázat és a társadalomtudományok segítenek. A kereszténység és különösképpen a katolikus egyház történelme a történettudomány hagyományos eszközeire támaszkodik. Ami pedig a jelenkori támpontokat illeti, az igazságtalan emberi helyzetek elemzése egyszerre történik deskriptív és explikatív módszerekkel.

A kérdés éppen ezért kettős: milyen az a valóság, amiről beszélünk, és milyen elemzési módszerrel ismerhető meg? Latin-Amerikában, ahol a felszabadítási teológia létrejött, társadalmi elnyomás uralkodik. Ebben az időben, azaz az 1960-as években, a legjelentősebb kritikai elmélet a függőség elmélete. Ennek lényege, hogy a latin-amerikai társadalmi jelenségeket a kontinens periférikus helyzetét alapul véve elemzi és értékeli, szemben a központi szerepű kapitalizmussal, mely főként az Egyesült Államokra koncentrálódik. A felszabadítási teológia erre az analitikus irányzatra támaszkodva alkotta meg saját gondolatrendszerét. A latin-amerikai szegénységet, nyomort, kizsákmányolást ugyanis nem lehetett elkülöníteni egy nagyobb egésztől; az összefüggések a centrum–periféria viszonyban érthetők meg. A módszer megválasztása nem volt önkényes: ez bizonyult a legjobbnak a társadalmi realitás magyarázatára és megértésére, majd a későbbiekben annak teológiai megfogalmazására.

Teológiai szempontból mindez a megszokott gondolatmenet logikájának felborítását jelenti. Ez utóbbi ugyanis hagyományosan deduktív, azaz a szakrális szövegekben lévő isteni kinyilatkoztatásból indul ki, és abból vezeti le azután annak konkrét, realitás szintjén való alkalmazását. A felszabadítási teológia ezzel szemben induktív módon, a valóságot és a társadalmi gyakorlatot alapul véve alkotja meg sajátos vallási elgondolását. Egy efféle intellektuális megközelítés elkerülhetetlenül egyfajta viszonylagosságot visz a teológiai diskurzusba. Ez utóbbi jelentőségét nem szűkíti le a társadalomtudományok episztemológiai státuszára, még ha kezdetben fel is használja azokat, amiből pedig az következik, hogy a helyzettől és az elemzés módjától függően változhat, milyen irányba induljunk a dolgok vallási értelmének keresésére. Ez a diskurzus nem dogmatikus: az empirikus valóságból indul ki.

Egy efféle irányzat magától értetődően csökkenti a vallási hatalom beavatkozási terét az írás és a hagyomány értelmezésében. Az egyházi hierarchia nem élvez többé egyeduralmat a vallási hermeneutikában, mivel ez utóbbi figyelembe veszi a meglehetősen sajátos, az elnyomottak szempontjából vizsgált társadalmi valóságot, a nézőpontnak leginkább megfelelő analízis kiválasztásával.

A kereszténység szempontjából egy efféle (preszcientikus) választás egyáltalán nem légbőlkapott. Az evangélium szellemisége ugyanebbe az irányba mutat, Jézus határozottan a szegények mellett, az elnyomó hatalommal szemben helyezkedik el. Elképzelhető-e, hogy egy keresztény teológiai gondolatmenet, tudatosan vagy akár öntudatlanul, ezzel ellentétes utat válasszon? Ez a felszabadítási teológia kiindulópontja.

A társadalometikai nézőpont nem kizárólagos – amire a későbbiekben térünk ki részletesebben –, bár központi szerepet kap. Valójában azzal, hogy egy olyan elemzési eszközt választ, amely a társadalmi rétegek helyett a társadalmi osztályok fogalmával él, az egyház társadalomra vonatkozó doktrínájának hagyományos nézőpontját változtatja meg. Ez utóbbi ugyanis (mely tükröződik a többi keresztény felekezet és általánosságban véve a vallás társadalmi elgondolásában) a társadalmat kimondatlanul is egymásra rétegződő, de egymáshoz strukturált módon nem kapcsolódó társadalmi csoportok összességének tekinti. A különböző vallások a közjót hirdetve tehát nem kérnek mást, mint hogy a közösség minden tagja a maga lakóhelyén tegyen az egész közösség jólétéért – anélkül azonban, hogy megkérdőjeleznék az egyes társadalmi csoportok társadalmi szerkezetben elfoglalt sajátos helyét.

A felszabadítási teológia ezzel szemben a társadalom elemzésekor a strukturális analízis módszerét alkalmazza, amelynek egyik legjelentősebb forrása a marxizmus, és amely a társadalmi ellentmondásokra rámutatva keres magyarázatot az egyenlőtlenségre és az igazságtalanságra.

Egy teológiai irányzat azonban nem állhat meg itt. Krisztológiát is magában foglal, azaz értelmezi Jézus, a korabeli Palesztina társadalmi szereplőjének életét. Egyházelmélet is, mely történelmi és társadalmi valóságában elemzi az egyházi teológiát. A lista tovább bővíthető: a liturgiáról és annak szociokulturális vetületéről való elmélkedés; az egyház gyakorlati eszközeit elemző pasztorális teológia, valamint a valóság társadalmi olvasatát és keresztény hitbeli elkötelezettséget magába foglaló spiritualitás.

Nem meglepő, hogy a felszabadítási teológia a keresztény egyházon belül, leginkább pedig a katolikus egyház részéről erős ellenállást váltott ki. Egyrészt azért, mert megkérdőjelezi a dogmatikus olvasat egészét és az ortodoxia egyedüli és kizárólagos biztosítójaként meghatározott vallási tekintély szerepét. Másrészt pedig a társadalmi rendszerek megismerésének és értelmezésének eszközeként használt marxista analízis váltott ki radikális tiltakozást, amelynek alapja a marxizmus (mint a társadalom elemzésének, illetve változásának eszköze) és az ateizmus (mint használatának feltétele) zavaros összemosása.

Ratzinger bíboros szerint, az, aki a marxista analízist alkalmazza, végül elkerülhetetlenül ateistává lesz. Igaz, hogy a kommunista országokban a valóságos „államvallásként” működő ateizmus intézménye nem kis zűrzavart okozott. Ebből azonban két dolog kifelejtődött: egyrészt, hogy a kommunista országok felhagytak saját társadalmuk marxista elemzésével, méghozzá egy olyan dogmatikus gondolkodást gyakorolva, amely aztán bukásukhoz is vezetett, másrészt pedig, hogy Marx bírálta a „radikális ateizmus” híveit, akik szerinte társadalomfilozófiai eszmefuttatásaikban egyfajta fordított teológiai nyelvezetet konzerváltak. Ekkortájt ítélték el és állították félre a felszabadítási teológusokat a legkülönbözőbb

módokon: a tanítás betiltásától, írásaik cenzúrázásától kezdve egyházi státuszuk megvonásáig, sőt kiátkozásig (mint például a Sri Lanka-i Tissa Balasuriya esetében).

A probléma azonban nemcsak vallási jellegű volt, hanem politikai is. Ekkoriban ugyanis egymást követték a munkásosztály felkelései a kelet-európai országokban, különösen Lengyelországban. A megmozdulások következtében szövetségre lépett egymással a Szolidaritás-mozgalmat katolikus szerveken keresztül részben nyíltan, részben burkoltan finanszírozó Reagan elnök és a felszabadítási teológiát elítélő Szentszék, ami nem csoda, hiszen az amerikai republikánusok politikai harcuk egyik céljaként tűzték ki az irányzat felszámolását Latin-Amerikában (Antoine, 1999).

Új nézőpontok avagy „teológiai helyek”

Amint arról a korábbiakban már szó esett, a felszabadítási teológia társadalmi olvasata kezdetben szorosan kapcsolódott a függőség elméletéhez. Márpedig ez utóbbit több kritika is érte amiatt, hogy túl nagy hangsúlyt fektet a centrum–periféria viszonyra, háttérbe szorítva a társadalmi különbségek belső okainak kérdését. Új gondolatok kezdtek napvilágot látni, melyek hatására a teológusok kénytelenek voltak újragondolni diskurzusuk néhány kiindulópontját. Az alapvető irányon mindez nem változtatott, a felelősség hierarchiájának társadalometikai szempontú megítélésén viszont annál inkább.

Ezután nyugodt időszak következett, melyben több tényező is szerepet játszott. A latin-amerikai neoliberais korszak kezdete ez, az úgynevezett „ellenőrzött demokráciák” létrejöttének ideje. A berlini fal ledöntése paradigmaváltságot idézett elő a társadalomtudományok terén, amely annak ellenére, hogy sokkal inkább politikai és pszichológiai krízis volt, mint gyakorlati, a társadalomtudományos gondolkodás egészére hatást gyakorolt. Ezzel egy időben, az 1970-es évek végétől, a Washingtoni Konszenzust követően, új problematika jelentkezett: a globalizáció.

Kiderült, hogy a 80-as és a 90-es évek relatív visszaesést jelentettek Latin-Amerika számára – annak ellenére, hogy mérséklésére még a „egyirányú gondolkodásmód” (pensée unique) elemeit is felhasználták –, és növekedett az egyenlőtlenség. Ahogy a világon mindenütt, a lakosság kisebb hányadának jövedelme és fogyasztási lehetőségei növekedtek itt is, néha meglehetősen látványos módon, a többség pedig stagnált vagy szegénységbe és nyomorba süllyedt, amelyet ráadásul jelentős demográfiai növekedés is súlyosbított. Bár a hivatalos statisztikák szerint a szegénység részben csökkent, a szegények száma azonban csak növekedett. Újabb szerzők lépnek hát színre: John Sobrino, Ignacio Ellacuría, Enrique Dussel, Franz Hinkelammert, J. Mo Sung, Ivone Gebara, azokon kívül, akik már a korábbi években is írtak a témában (Gustavo Gutierrez, Hugo Assmann, Juan Luis Segundo, Leonardo Boff stb.).

Új tematikák egész sora lát napvilágot az 1980-as és 90-es évektől kezdve. Ha nem is térünk ki rájuk részletesen, érdemes számba venni őket, hogy képet alkothassunk a témák változatosságáról, melyek a latin-amerikai kontinens társadalmi változásainak, illetve sajátos társadalmi mozgalmainak következtében jelentek meg.

A) A gazdasági racionalitás kritikája

A világgazdaság neoliberális fejlődésén és annak Latin-Amerikára gyakorolt hatásán való elmélkedés új, a „egyirányú gondolkodás” (pensée unique) dogmatikusságára alapozó megközelítéseknek nyitott utat. Ez a gazdasági diskurzus vallási diskurzusként való elemzésével indult, mely abszolút érvényű elvekből kiindulva, majd azokat a valóságra vonatkoztatva fedezi fel újra a dogmatizmusnak ugyancsak megfelelő deduktív módszert. Gondoljunk csak Michel Camdessus, a Nemzetközi Valutaalap egykori igazgatójának beszédére vagy még inkább Michael Novak, amerikai filozófuséra, aki szerint a kapitalizmus a keresztény fel fogásnak leginkább megfelelő társadalmi-gazdasági forma. Publikációk sora jelenik meg, ld a felhasznált irodalmat.

A másik irányzat létrejöttéhez a piac egyeduralma szolgált alapul. A gazdaságot semleges tudományágnak tekintő chicagói közgazdással, Milton Friedmannal ellentétben számos teológus ennek ellenkezőjéről, a gazdaság etikai jellegéről tesz említést. A neoliberális gazdaság valóban hirdet bizonyos, kiemelt fontosságú értékeket, mint például a versenyképességet vagy a hatékonyságot, jóllehet ezek az élet alapjainak elpusztításához vezetnek, anyagi és kulturális szinten egyaránt. Erről beszél Gustavo Gutierrez, a felszabadítási teológia egyik alapítója is *Le Dieu de la Vie* (Az élet Istene) (1982) c. művében. Isten és a gazdaság találkozási pontja a szegények élete, mert az élet nem csupán örökkévalóság, hanem a gazdasági rendszer kirekesztettjeinek és elnyomottainak tényleges létezése.

Ugyanebben a szellemben íródtak Franz Hinkelammert művei, mégpedig ahhoz kapcsolódóan, amit a szubjektum felbukkanásának is nevezhetnénk. Ő az, aki a szubjektum kiáltásáról beszél (*El grito del sujeto*), a 2005-ben megjelent *El sujeto y la ley* (A szubjektum és a törvény) c. írásában pedig – amelyért 2006-ban Prix Libertador díjat kapott Venezuelában – az elnyomott szubjektum visszatéréséről. Hinkelammert keményen elítéli a modernséget, amelynek gondolkodásmódja a világban elterjedve korunk ökológiai és emberi katasztrófáihoz vezetett. A posztmodernt csupán a modernség meghosszabbításának, egyfajta „szélsőséges” változatának tekinti, melyet tévesen neveztek el posztmodernnek. Szerinte a konkrét szubjektumból kell kiindulni, magából az emberből,

aki igényli a természeti és a társadalmi világgal való kapcsolatot. Fanz Hinkelammert ezzel új teológiai gondolkodás alapjait dolgozta ki, miszerint a szubjektum egyszerre személyes és kollektív, mely azonban nem szorítja háttérbe a társadalom strukturális elemzését sem.

B) Óslakos teológia

A gondolat, miszerint a felszabadítási teológia a fehérek teológiája, a kontinens őslakos közösségeiben ellenállást váltott ki. Az őslakosokat mindig is tanulmányozták, de sosem történelmi szempontból. Amerika meghódításának 500. évfordulója alkalmából, és mintegy válaszképpen az ezt „kultúrák találkozásának” beállító uralkodó nézetre, a kontinens egész területén kulturális újjászületés volt tapasztalható, mely olyan kérdéseket érintett, mint a függetlenség, a tradicionális kultúrák, a vallások. Az őslakos teológiával négy konferencia is foglalkozott: Mexikóban 1991-ben, Panamában 1993-ban, Ecuadorban 1994-ben és Bolíviában 1997-ben.

Az őslakos teológia alapvető szándéka az őslakos kultúrák „teológiai helyekként” való elismertetése. A népek kollektív történelmét őrző népi bölcsességek tárházai ezek, melyek teret adnak Isten szeretetének kinyilatkoztatására. Történelmüket lényegében az identitásuk megőrzéséért vívott harcok határozzák meg. A gyarmatosítással szembeni ellenállás elveit két szempont határozta meg: egyrészt az élet védelme, mégpedig egy kozmikus-ökológiai világkép alapján, mely az embert a természettel szimbiózist alkotó élőlénynek tekinti és nem a világ urának és elpusztítójának; másrészt a közösség védelme, mely alapvető biztosítéka a közösséget alkotó egyének létének – ellentétben a modern gondolkodás individualizmusával.

Az őslakos, mint egyszerre népet és egyént jelentő szubjektum megalkotását a teológia eszközeivel kísérni meglehetősen sajátos feladat, főképp akkor, mikor az őslakos közösség fennmaradását a neoliberalizmus fenyegeti, amely elpusztítja az életének gazdasági alapját jelentő környezetet és a modernség kulturális egyformaságára kényszeríti. Eszmefuttatások és publikációk sora foglalkozik e kérdéssel.

Az őslakos teológiák fellendülése nem teljesen mentes az ellentmondásoktól. Némelyikük a kultúra szakralizálására, a rítus kizárólagosságának bemutatására, a gondolkodás gettósítására törekszik. Nem más ez, mint kulturalista eltévelyedés, hasonló bizonyos kulturális antropológus körök felfogásához, akiknek munkáit egyes teológusok fel is használták. Ezért fontos a felszabadítási teológiával való kapcsolat, amely rámutat, hogy milyen szorosan hozzátartozik mindez a kizsákmányolásra épülő politikai-gazdasági rendszerekhez, a spanyol hódítástól kezdve egészen a mai neoliberális modellig.

A feketék ellenállását a valóság vallásos olvasata kísérte. Ez nem újdonság, minden afro-amerikai vallásban fellelhető – Haitin, Brazíliában, Kubában és a Karib-szigeteken. Az viszont egészen új, hogy ez a törekvés egy keresztény teológiában felmerült. 1994-ben a Harmadik Világ Teológusainak Egyesülete a „fekete kultúra és teológia” téma köré szervezett konferenciát a braziliai Nova Iguaçuban. A résztvevők új megközelítésből tárgyalták a faj, az osztály, a nem és a vallás fogalmát. Ezzel indult meg a „fehérek fetisizmusának” radikális kritikája magán a teológiai gyakorlaton belül, és az etnocentrikus antropológia dekonstrukciója, mintegy az afro-amerikai népcsoportok másságának elismeréseképpen.

Valójában az igazság helyreállítása volt az alapvető szándék egy „hegemonizált” közösség számára. Teológiai nézőpontból a rabszolgák harcaiban és a feketék tüntetéseiben Isten felszabadító jelenléte mutatkozik meg. A gondolatban megjelenő, valóságról és emberről alkotott holisztikus látásmód a neoliberalizmus „mágikus gondolkodásának” felforgatásához vezet, ahonnan nézve az egyén önmagában való érték, nem pedig termelési és természeti egység, és nem is csupán gazdasági erőforrás. E gondolatban bírálja emellett az őslakosságra vonatkozó vallási és teológiai megközelítés „rasszista imperializmusát”.

Számos módszertani kérdés vár tisztázásra az afro-latin-amerikai teológiai felfogás kapcsán, mint például az fekete népesség vallásos kifejezéseinek értelmezése – ha nem akarunk ismét a már említett „kulturalizmus” hibájába esni.

D) Feminista teológia

A felszabadítás teológiája a férfiak teológiája volt. Feminista nézőpontból a szegénység női arcának felismerése a feladat, amelynek gondolata a 80-as évek előtti írásokban csak ritkán jelenik meg, miközben a nők marginalizációja társadalmi, politikai, kulturális és vallási téren egyaránt (beleértve a kereszténységet), továbbra is valós tény. Innen indul a patriarkális rendszer megkérdőjelezése, valamint annak más uralmi rendszerekben való folytatódásának tudatosítására való törekvés. Ennek köszönheti etikai alapját a végül sajátos teológiai felfogássá fejlődő feminizmus, amelynek kiindulópontja egy egységes, a különbözőségekben is érvényesülő ember-koncepció.

A feminista felszabadítási teológia három kongresszusa került megrendezésre: Mexikóban (1979), Buenos Airesben (1985), Rio de Janeiróban (1993). A teológiai irányzat alapvető megállapítása, hogy a nők kétszerelesen is szenvedő alanyai az elnyomásnak; egyrészt nemi, másrészt társadalmi szempontból – sajátos téma hát a felszabadítás szempontjából. Különös figyelem jut a nőknek, akik a Biblia szerint hozzájárultak a zsidó

nép felszabadításához. Voltak, akik elkísérték Jézust közéleti szereplései vagy prédikációi alkalmával.

A sajátos „episztemológiai helyként” felfogott női tapasztalat ebben a teológiai diskurzusban új, poétikai, esztétikai, érzelmi elemekkel fejeződik ki. Ennek köszönhetően törölhetők el azok a férfiközpontú kategóriák, amelyek nemcsak a keresztény diskurzusból és gyakorlatból zárták ki a nőket, hanem a szerepüket elhallgató egyháztörténetből is. Az új teológiai irány lényege az alapszövegek női nézőpontból való újraolvasása és a kereszténység nagy témáinak újrafogalmazása. Az irányzat különös figyelmet szentel a fekete és a bennszülött nők, valamint a parasztasszonyok felszabadítására. Jelentek meg írások mindemellett az „öko-feminizmus” témájában is, mely a nő természeti és társadalmi szerepét, helyét egységes témaként tárgyalja. 1993-tól Chilében az öko-feminizmust címében is feltüntető folyóirat jelenik meg.

E) Ökológiai teológia

Amint a ferences rend alapítójának spiritualitásától ihletett Leonardo Boff mondja, a természet gazdasági kizsákmányolására irányuló modernkori törekvés, melyet ma világszerte a kapitalista gondolkodás határoz meg, az emberiség „otthonának” elpusztításához vezet. Emiatt halljuk a föld sikolyát. A teológus szerint a modern kor technikai-tudományos paradigmája nem egyetemesíthető, és nem is teljes. Leonardo Boff szembehelyezkedik a véget nem érő fejlődés optimista nézetével, mely nem veszi figyelembe az erőforrások véges voltát; holisztikus látásmódjában az élő univerzum és az ember természettel való személyes kapcsolata kap központi szerepet. Látásmódjának teológiai dimenziója összefüggést látat a dolgozók kizsákmányolása és a föld elpusztítása között, melyet Marx a kapitalizmus sajátosságaként határozott meg.

F) A vallási pluralizmus teológiája

Latin-Amerika vallási pluralizmusának tudatosítása – amely ettől kezdődően már nem kizárólagosan katolikus kontinens – egyes teológusokban (például José María Vigil, 2005) új gondolatokat ébresztett. Azon túl, hogy új (nem ritkán szektáknak nevezett) vallási mozgalmak jönnek létre a kontinensen, még hozzá meglepő gyorsasággal, ma már egyre inkább tudatosodik, hogy léteznek őslakos, ill. afro-amerikai vallások is, amelyeknek az illegálitásból kilépve kisebb szükségük van a keresztény kultúra kifejezőmódjaira az életben maradáshoz. Ma már a guatemalai, ecuadori, perui, bolíviai bennszülött vallások önálló vallásos rendszerekként élnek, saját istenségekkel, rítusokkal és sajátos szerepekkel.

Léteznek olyan afro-amerikai népek is, mint például a haiti-i *vaudou*, a kubai *santería* és a *regla de Osha* vagy a brazil *canbomblé* és *umbanda*.

De ne feledkezzünk meg a kisebbségi, mégis jelentős iszlámról és a buddhizmusról sem. Vége már azoknak az időknek, amikor még a Brazíliába emigráló japánokat saját kormányuk bízta a katolikus vallásra való áttérésre, hogy ezáltal is könnyebben tudjanak beilleszkedni az új országba.

A vallási pluralizmus tényének tudomásul vétele új jelenség Latin-Amerikában. Ázsiában nyilvánvalóan a kezdetektől létezett, a kereszténység, és különösen a katolikus vallás kisebbségi jellegéből adódóan. Ebből indul ki a latin-amerikai teológia újabb kérdésfelvetése: mit jelent a vallási pluralizmus a felszabadítás vonatkozásában? A vallási tér egységének megbomlása vajon az egyenjogúsági harc megnyilvánulásaként, azaz az elnyomással szembeni reakcióként értendő-e, vagy mint tradíciók pluralitásának visszatérése, esetleg mint Észak uralmának egyik aspektusa? Mindennek teológiai megfogalmazása még nem öltött formát.

G) Az eredeti kereszténység újraértelmezése

Rubén Dri, argentin teológus *Le mouvement anti-impérial de Jésus* (Jézus antiimperialista mozgalma) címmel írt könyvet. Szerinte Jézus eredeti, a radikális zsidó prófétai hagyományban gyökerező törekvése a szolidaritáson nyugvó gazdaság (adomány és megosztás) és a testvériségben kifejeződő politika megvalósítására irányul.

Mozgalma, melyben egyaránt kifejeződik a profetikusan és az apokaliptikus hagyomány, a palesztin társadalom elnyomott rétegéhez tartozó férfiakat és nőket egyesítette. Jézus elindult Galileából, és Jeruzsálembe ment, ahol szembeszállt az egyeduralmat élvező hatalommal, és ahol kivégezték. Tette ezt az a Római Birodalom, amelynek a térségben gyakorolt hatalmát veszély fenyegette. A megtorlásra tehát Jézus mozgalmanak antiimperialista jellege miatt került sor. Ezt leszámítva csak egy volt a többi mozgalom között, egy sajátos társadalomban.

Miután a rómaiak meghódították Jeruzsálemet, és a tanítványok szétszóródtak, a kereszténység történetének új fejezete kezdődött. De ami ez előtt történt – jóllehet az evangéliumi történetek Jézus haláláért a zsidó népre próbálják hárítani a felelősséget –, az megtorlás volt, mellyel az uralkodó hatalom kívánt véget vetni az egyeduralmát kétségbe vonó mozgalomnak.

Összegzés

A latin-amerikai felszabadítási teológia, amelynek elemzési módszerére kezdetben a függőség elmélete volt hatással, jelentős fejlődésen ment

keresztül. A globalizáció neoliberális politikájával – amelynek következtében nőtt a szegények száma, fokozódott az egyenlőtlenség, és ellenőrzött demokráciák jöttek létre – fokozatos szemléletváltás következett be. Ezt egyházi restauráció és ideológiai elnyomás kísérte. Tényleges politikai szövetség jött létre Róma és Washington között. Ma pedig a felszabadítási teológia felvirágzásának és a nézőpontok táglulásának lehetünk tanúi.

Az ezzel járó gazdagodás azonban valós fenyegetést jelent az irányzat gondolati magjára nézve. A tematika sokfélesége azzal járhat, hogy az egyes témák önmagukban állóknak mutatkoznak, azaz a téma detotalizációját eredményezheti. A posztmodern jelentős hatást gyakorolt egyes teológusokra, akik a „kis történetekre” összpontosítottak, kevesebb magyarázattal, párhuzamosan a marxista gondolkodás hanyatlásával. Ma új szemléletmódok születnek, a felszabadítási teológia új történelmi tárgyát keresi, amely egyszerre pluralista, népi, demokratikus és többpólusú, és amely a társadalmi fórumokon nyilvánul meg. Az új nézőpontok gazdagsága kétségtelenül új utakat nyit meg az irányzat előtt.

Egy fontos szociológiai tény azonban még meg kell említeni. Ez pedig az új teológiai gondolkodás intézményi függetlensége. Minthogy az elmélet kidolgozása a főbb egyházak intézményi keretein kívül történik, az új teológiai irányzatok természetesen kevesebb ellenőrzés alá esnek. Jelentőségükön ez azonban nem változtat, sem a vallási pregnancia, sem pedig a vallás politikai szerepe szempontjából. Ettől függetlenül a felszabadítás teológiája továbbra is teológia marad, világosan meghúzva a határt filozófia és társadalomtudomány között. Egy nagyon is eleven realitásról beszélhetünk tehát, amely nem annyira szembetűnő, mint amikor még intézményes keretek között működött, és amikor még kevésbé pluralista módon dolgozta ki „teológiai helyeit”.

Felhasznált irodalom:

- Alternatives Sud* 2000: Théologies de la libération, Louvain-la-Neuve, Centre Tricontinental, Paris, L'Harmattan
- Antoine, Charles 1999: *Guerre froide et Eglise catholique*, L'Amérique latine, Paris, Éd. du Cerf
- Aquino, María Pilar - Tamez, Elsa 1998: *Teología feminista latinoamericana*, Quito, Abya-Yala
- Primer Encuentro continental de teologías y filosofías afro, indígena y cristiana*, Layambe-Ecuador, Quito, Ed. Abya-Yala
- Gebara, Ivone 2001: *Le Mal au féminin*, Paris, L'Harmattan
- Hinkelammert, Franz 1978: *Les armes idéologiques de la mort*
- Hinkelammert, Franz 1989: *L'idolâtre du marché*
- Hinkelammert, Franz 1991: *Sacrifices humains et sociétés occidentales*
- Hinkelammert, Franz 2005: *El sujeto y la ley - El retorno del sujeto reprimido*, Heredia (Costa Rica), Editorial Universidad Nacional
- Houtart, François 2005: *Dé légitimer le capitalisme, recréer l'espérance*, Bruxelles, Colophon

- Gutierrez, Gustavo 1969: *Théologie de la libération*, Bruxelles, Lumen Vitae
- Gutierrez, Gustavo 1982: *Le Dieu de la Vie*
- Maduro, Otto 2006: La Théologie latino-américaine de la libération : une autocritique, Dial, Dossier 2874, http://www.dial-infos.org/01_com/html01_com/cadre.html
- Julio de Santa Ana: *La pratique économique comme religion*
- J. Mo Sung 1991: *L'idolâtrie du capital et la mort des pauvres*
- Tamayo Acosta, Juan José: *Las teologías de Abya-yala : valorización desde la teología sistemática*, (kiadatlan szöveg)
- Vigil, José María 2005: *Teología del pluralismo religioso : curso sistemático de teología popular*, Cordoue, Ed. El Almendro

(Fordította: Barna Anett)

Mexikó a kronológiai 2011-ben: Üdvözljük a történelmi 2010-et!

„[...] a népnek már elege van, elege van, és nem bízik egyetlen pártban sem, nem hisz semelyiknek sem, és nem hisz a választásban sem. Ott lenn, a mélyben felkelés készülődik, nagy társadalmi robbanás, akkora, amilyen sem a mexikói forradalomban, sem a függetlenségi háborúban nem volt.”

(Marcos felkelő alparancsnok. „Tanácskozás a tlaxcalai városi előljárósággal és más szektorokkal”, 2006. február 20.)

Mexikó a kronológiai 2011. évben: a pillanatnyi helyzet

A helytelenül „Annales-iskolának” nevezett francia irányzat történészei arra tanítottak bennünket, hogy a valóban *történelmi* évszázadok soha nem egyeznek meg a kronológiai évszázadokkal. Ezért van az, hogy szerzőktől függően a „hosszú XVI. század” magába foglalja az 1450-től 1650-ig tartó időszakot, a XVII. század pedig az 1598-tól 1730-ig tartó időszakot, miközben a mai történészek és társadalomtudósok még most is arról vitáznak, vajon rövid XX. századról kell-e beszélnünk, amelyik 1914-től vagy 1917-től 1989-ig, 1991-ig vagy 1994-ig tart, vagy inkább hosszú XX. századról beszéljünk, amelyik 1848-tól vagy 1870-től egészen napjainkig tart.¹ Ugyanez történik a történelmi évszázadokkal és a történelmi évekkel is, melyek a nekik értelmet adó társadalmi és mély történelmi folyamatok haladása szerint olykor egybeesnek, máskor pedig nem esnek egybe a szokásos kronológiai évekkel.

Ezt a bonyolult helyzetet éljük át a 2011-es évben Mexikóban. A közönséges értelemben vett hivatalos kronológián túl Mexikó az előkészületek estétjét éli át, és ez a helyzet többféle módon, türelmesen és tudatosan is megelőlegezi és alakítja a körülményeket a küszöbön álló mexikói *történelmi* 2010 eljövetele számára. Ez a 2010-ig tartó történelmi folytonosság 1810-ben kezdődött a népi függetlenségi háborúval, majd a társadalom elnyomott osztályainak és rétegeinek 1910-es nagy mexikói forradalmával folytatódott; de hamar megtört ez a folyamat, és visszakanyarodott, hogy gyökeresen és teljes mértékben feje tetejére állítsa Mexikó egész társadalmi és civilizációs szövetét.

Ezért amikor a jelenlegi mexikói helyzet részletesebb elemzéséhez hozzálátunk, a figyelmet éppen a globális válság általános környezete vonja magára. A válság nemcsak a társadalmi teljesség egész színterét járja át, de minden nappal egyre inkább elmélyül, egyre élesebb, és a jelenleg uralkodó kapitalista rend paraméterei között egyre nehezebben oldható meg. Ugyanakkor ennek a növekvő és kezelhetetlen válságnak az ellenpontjaként szemünk láttára alakul és érlelődik egy általános társadalmi elégedetlenség, amely az emberek tűrőképességének határáig növekedett, és amely különböző módon előrevetít egy világos és nagyon közeli társadalmi robbanást. Ez csak ahhoz a helyzethez hasonlítható, amelyet Mexikó az 1810-es és 1910-es történelmi (és kronológiai) években élt át.

Ezt a logikát követve nem tűnik különös megállapításnak, hogy a 2006. december 1-jén hivatalba lépett Felipe Calderón kormánya alkotta kétségtelenül a leginkább *illegitim* kormányt Mexikó – mint formálisan független nemzet – történetében 1821-től napjainkig. Felipe Calderón kormánya egy botrányos választási csalásból született. Ez a kormány a mexikói közvéleményben nagy többséget képviselő ellenzék akaratával szemben áll, és nem számíthatott a mexikói népi osztályokon belül semmilyen fontos társadalmi támogatottságra az eltelt több mint négyéves kormányzása alatt. Ennek a kormánynak az egyetlen támogatói bázisa a mexikói uralkodó osztályoknak egy szűk szektora, a két állami elnyomó szerv – a mexikói katonaság és rendőrség –, valamint az Egyesült Államok uralkodó elitjének egy kis, erősen konzervatív rétege.

A Calderón-kormány teljesen felszámolta a mexikói államban addig bizonyos fókig érvényes *társadalmi konszenzus* törekeny és pusztuló alapjait, politikai egyensúlyhiányt teremtett, ráadásul a végletekig polarizálta az önmagában is rendkívül bizonytalan politikai helyzetet, amely bármely pillanatban felborulhat, és kétségkívül fel is fog borulni.

Felipe Calderón kormánya megkísérli, hogy ellentétes irányba vigye Mexikót ahhoz képest, ami ma egész Latin-Amerikát jellemzi (olyan abszurd kivételektől eltekintve, mint Kolumbia, Chile és Közép-Amerika néhány országa). A Calderón-kormány továbbra is egy vad gazdasági neoliberalizmus legmaradibb politikáját hangoztatja és alkalmazza annak ellenére, hogy a jelenlegi világ gazdasági válság egyre katasztrofálisabb és pusztítóbb, ami 2008 októbere óta egyre világosabbá válik a nemzetközi közvélemény számára. Makacs és időszerűtlen védelme ez a vad neoliberalizmusnak, amely napjainkban, 2011 elején is megnyilvánul az emelkedő árak hömpölygésében, lásd a benzin, az elektromos áram, a gyümölcsök és zöldségek vagy újabban a tortilla árának növekedését. Valódi támadás ez a mexikói népi rétegek már önmagában is megcsapant és nagyon törekeny gazdasági bázisával szemben.²

Az elektromos áram díjának emelésével minden mexikói otthon egyik fő energiaforrásának ára emelkedik. Hasonlóképpen, a benzinnek az évek óta tartó, havonként emelkedő árával minden termék szállításának

költsége emelkedik, s így minden terméké is egyben. A népi osztályok mindennapi fogyasztásának részét képező gyümölcsök és zöldségek árának drágulása ezeket a termékeket mára luxuscikkekké változtatta, és ezzel gyakorlatilag elérhetetlenné tette fogyasztásukat e néprétegek számára.

Végül ismét drágult a tortilla, amely a prehiszpán idők óta a mexikói nép legfőbb táplálékának számít. A tortilla árának újbóli emelésével kiteljesedett a legszegényebb csoportok és rétegek háztartása ellen indított nyilvánvaló támadás. A folyamatos áremelkedéseknek kiszolgáltatott emberek reáljövedelmüknek és elszegényedő életfeltételeiknek az elviselhetetlenségig fokozódó csökkenését élék meg.

Vegyük hozzá, hogy a jelenleg is zajló világgazdasági válság és a Mexikóban immár negyedszázada alkalmazott neoliberális gazdaságpolitika együttes következményeként növekszik a munkanélküliség, és kétségkívül történelmi rekordszámot fog elérni 2011-ben – annál is inkább, mert a programba vett új adók következtében tömegesen fognak bezárni a kis- és középvállalkozások.

A mexikói kormány logikája a Római Birodalom utolsó, hanyatló korszakára emlékeztet bennünket: a mexikói és a világgazdasági válsággal, az áremelkedésekkel és a tömeges munkanélküliséggel szemben a kormány nem talál jobb megoldást, mint az adóemelést. Az új évben nemcsak megmarad a 15-ről 16 százalékra növekedett áfa és a 28-ról 30 százalékra emelkedett személyi jövedelemadó mértéke, hanem növekszik a vízszolgáltatás díja és a telekadó csakúgy, mint a hivatalos iratok kiadásáért fizetendő összeg.

Mindez kiegészül a mexikói pesónak az USA-dollárhoz képest a legutóbbi négy évben történt 2530 százalék körül mozgó leértékelésével.³ Eközben Mexikónak az Egyesült Államokkal folytatott export- és importforgalma eléri a teljes külkereskedelem 70–85 százalékát.

Ezek miatt a gazdasági intézkedések miatt Felipe Calderón nemcsak a független Mexikó történetének legkevésbé *legitim* elnöke, hanem ugyanezen évszázadok legkevésbé *népszerű* elnöke is.

Előre látva az ezekre az agresszív neoliberális gazdasági intézkedésekre adható logikus választ, Calderón az ország egész területén egy sor katonai műveletet hajtott végre a mexikói hadsereggel – a hivatalos (*hamis*) változat szerint a kábítószer-kereskedelem és általában a bűnözés ellen. Ezt a változatot azonban senki nem hiszi el, mert ellentmond annak a ténynek, hogy a kábítószer-kereskedelem és általában a bűnözés ellen folytatott feltételezett küzdelem tökéletesen megbukott.⁴ Ezek a katonai műveletek valójában kiképző és terepfelmérő gyakorlatok. Hamarosan ezek között a körülmények között kell majd a hadseregnek és a rendőrségnek szembeszállnia az egész országban kialakulóban lévő különböző társadalmi mozgalmakkal, az utcai és általános tiltakozások különféle formáival, melyeket az imént említett neoliberális gazdaságpolitika ezentúl is ki fog váltani.⁵

Calderón azokra az utcai küzdelmekre készül, melyeket a katonai és rendőri erőknél az elnyomottak társadalmi tiltakozása kapcsán a nagyon közeli jövőben kell majd folytatniuk. Az elnök nemcsak hogy felemelte ezeknek az elnyomó erőknél a fizetését, hanem már beiktatásakor „a fegyveres erőkhez közel álló elnöknek” deklarálta magát, gyakran mutatkozott nyilvánosan katonák körében, és egyáltalán nem szégyelli kimutatni vonzódását a mexikói társadalom katonai szektora iránt. Emellett Calderón olyan kormányt hozott létre, melyet az jellemez, hogy „baráti kapcsolatokon” alapul, és hozzá nem értőkből áll. A különböző minisztériumok legmagasabb beosztásaiba nem túl alkalmas technokratákat ültetett, akiknek gyakran még a szükséges minősítésük sincs meg ezeknek a posztoknak a betöltéséhez, egyetlen érdemük a kinevezéshez, hogy az elnökhöz közel álló, jó barátok.

Ezek után nem csodálkozunk azon, hogy Calderón kezdettől fogva szövetekezett a jelenlegi mexikói politikai élet legrosszabb személyiségeivel. Az oaxacai nép túlnyomó többségének akarata ellenére megtartja az oaxacai kormányban Ulises Ruízt, akit a pénzügyek hűtlen kezelésével vádolnak, Pueblában pedig támogatja Manuel Marínt, a „csodálatos kormányzót”, aki bizonyíthatóan pederasztá-, leány- és nőkereskedelmi hálózatokat fedez. Mindkét kormányzó abszolút hitelét veszített és illegitim, mindketten az erkölcsileg és minden tekintetben hanyatló Intézményes Forradalmi Párt tagjai. Calderón eközben megsértette a mexikói állam által előzőleg aláírt egyezményeket, nagy mértékben megnövelte Chiapas államban a katonai és félkatonai jelenlétét, megpróbál nyomást gyakorolni az újzapatista erőkre, hogy feltartóztassa a *Másik Kampány* fontos társadalmi mozgalmának meglévő és növekvő előretörését.

A kormány számára Mexikó a parttalan és ellenőrizhetetlen, mostanra a rendőrségtől a szövetségi törvényhozásig az állam minden szintjére befurakodott társadalmi erőszak és a kábítószer-kereskedelmi kartellek növekvő jelenlétének színtere; mindezek a tények táplálják és kétségtelenül alátámasztják az országunk *kolumbiaizálódásáról* és egy *bukott* államról szóló állításokat – ahogyan azt az Egyesült Államok kormányának különböző hivatalai és szereplői deklarálták 2008-ban, 2009-ben és 2010-ben.

A politikai cselekvőképesség leghalványabb jelét sem mutatta a Calderón-kormány, pusztán arra szorítkozott, hogy kiszolgálja az egész mexikói politikai osztály korrupszágát és dekadenciáját, egyidejű oppor-tunizmusát és agresszivitását, abszolút hiteltelenségét és elvtelenségét. Az egész mexikói politikai osztályban általánossá vált a korrupció, ami megnyilvánul például a sűrűsödő politikai köpönyegforgatásban, aminek hatására – legkevésbé sem ideológiai vagy elvi okokból – bármely párt képviselőiből hirtelen más párt képviselői lesznek; pusztán a legalantasabb érdekek, illetve az önmagáért való hatalom keresése hajtja őket. Így jelenleg Guerrero és Chiapas államban két olyan személy a kormányzó, akik ma az (állítólag baloldali) Demokratikus Forradalmi Párt tagjai, noha

tegnap még a korrupt Intézményes Forradalmi Párt (IFP) tagjai közé tartoztak. Mexikóváros vezetője pedig, aki ma szintén a Demokratikus Forradalmi Párthoz tartozik, Manuel Camacho támogatottja, aki Salinas de Gortari kormányának tisztségviselője volt, és az Intézményes Forradalmi Párt tagja, aztán megalapította saját pártját, személyes üzletét/biznisztét, a Demokratikus Centrum Pártját, mostanra pedig az (állítólag baloldali) opportunisták pártkoalíciójának, a Haladó Széles Frontnak a vezetője. Vagy nézzük Andrés Manuel López Obrador egyik közeli tanácsadójának, Porfirio Muñoz Ledónak az esetét, aki valószínűleg a pártváltoztatások rekordere: volt az Intézményes Forradalmi Párt, a Demokratikus Forradalmi Párt, a Nemzeti Újjáépítés Cárdenista Frontjának Pártja, a Mexikói Forradalom Autentikus Pártja, a Nemzeti Akciópárt, aztán újra a Demokratikus Forradalmi Párt, végül pedig a Munkapárt tagja.

Calderón a 2011-es költségvetésben végül újra megnyirbálta a közoktatásra, az egyetemekre, a tudományra és a technológiára, valamint az egész kulturális ágazatra szánt tételt, ismételten jelezve, hogy az olyan jobboldali kormányok számára, mint amilyen az övé is, a kultúra „nélkülözhető luxus”, létének *nincs* értelme, kivéve azokat a korlátozott eseteket, amikor azonnali és kézzel fogható nyereséget hoz. Ugyanúgy, mint Vicente Fox kormánya idején, ez abban a tényben nyilvánult meg, hogy a kulturális ágazat köztisztviselői kivétel nélkül alacsony képzettségűek és gyenge intellektuális, tudományos, irodalmi, művészeti, oktatási vagy általános kulturális színvonalon állnak.

Mexikó jelenlegi kormánya olyan politikai légkörben működik, amely sok tekintetben emlékeztet az 1810-es függetlenségi forradalom előestéjére, valamint az 1910-es forradalmat megelőző körülményekre.

Ez a sajátos összefüggés, amely egyértelműen Mexikó történelmének hosszan fennálló mélystruktúrájában gyökerezik, a lehetséges nemzeti történelem bonyolult menetét alkotó szabályszerűségek és egyediségek összetett dialektikájára enged következtetni.

Mexikó: 1810, 1910... 2010?

Ha a történelem sohasem ismétli önmagát, és hamis az a gyakran ismételt mondat, hogy „nincs új a nap alatt”, az mégsem jelenti azt, hogy a történelem abszolút újdonságokból áll, hogy ne lennének ciklusok, szabályszerűségek, állandóságok és újra meg újra ismétlődően visszatérő elemek az emberi történelem bonyolult szövetében. Mert a történelem éppen az ismétlődő elemek közötti gazdag kombináció és dialektika. Ezek az elemek különböző körülmények között és kedvező történelmi alkalmakkal makacsul újra meg újra megjelennek, más elemek pedig valóban egyetlenek, egyediek és megismételhetetlenek.

E logika mentén több hasonlóság hívja fel erőteljesen a figyelmet arra, hogy 1810 és 1910 előestéjén a jelenlegi mexikói helyzetre emlékeztető

állapotok álltak elő.⁶ Világos, hogy Mexikó a Bourbon-reformok és száz évvel később a porfirista politika következtében bámulatos gazdasági modernizációs folyamatokon ment keresztül, amelyek nemcsak alapjainban alakították át az uralkodó gazdasági struktúrát, hanem az érvényes osztályszerkezetben is fontos változásokat idéztek elő. Ezzel új politikai szereplők léptek színre, régiek kerültek más szerepkörbe, és e fejlődés mellett nagyon jelentős kulturális átalakulások is bekövetkeztek.

Most a neoliberais politika – amelytől 1982 óta szenved Mexikó – lett a mi új Bourbon- vagy porfirista reformunk, miután hasonlóan gyors és mély gazdasági változásokat idézett elő, melyek nagy mértékben átszervezték a társadalmi piramist, továbbá jelentős politikai és kulturális változásokban is kifejeződtek. Ma csakúgy, mint 1810-ben és 1910-ben, magában az uralkodó osztályban vannak fontos gazdasági szektorok, amelyek egyáltalán nem elégedettek a jelenlegi állammal és kormánnyal, emellett pedig olyan rétegek és társadalmi osztályok, melyek sem érdekeiket, sem követeléseiket nem látják visszatükröződni ebben az államban és kormányban, emiatt sokkal világosabban és meggyőzőbben akarják érvényesíteni jelenlétüket, társadalmi, politikai és kulturális erejüket.

1810-ben megrendült a spanyol korona; 1910-ben pedig éppígy megrendült a porfirista hatalom begyepesedett és kirekesztő struktúrája. Hasonlóképpen rendült meg napjainkban, 2011-ben a Calderón-kormány. Nem teljesíti sem a népi követeléseket, sem a középosztályoknak, sem az uralkodó osztályok bizonyos frakcióinak követeléseit, s tehetatlensége nagyon közel van a *történelmi* 2010-ből ismert állapotokhoz.

Ma és immár két évtizede az is világos, hogy ugyanúgy megismétlődik az 1910-ben és azt megelőzőleg 1810-ben lezajló folyamatok közül egy másik is: mégpedig általános, tömeges és abnormális támadás az uralkodó osztályok és az állam részéről a széles tömegek, az elnyomott rétegek javai, tulajdona, korlátozott autonómiája és mindennapos létfeltételei ellen.

Az is közzismert, hogy a Bourbon-reformok voltak a spanyol korona utolsó próbálkozásai az Új-Spanyolország feletti ellenőrzés helyreállítására. Ez a reménytelen és bukással végződő próbálkozás nyílt népellenes támadás volt. A XVII. és a XVIII. század első felében a mindenféle helyi hatalom és önrendelkezés fejlődését ösztönző helyi és regionális piacok virágzásával szemben a Bourbon-reformok arra tettek kísérletet, hogy szabályozzák, átrendezzék, új kontrollnak vessék alá Új-Spanyolország minden területét, ágazatát, társadalmi osztályát és csoportját. Ez kétségtelenül hatással volt az uralkodó osztályok bizonyos rétegeire és helyi elitjeire, ugyanakkor minden népréteggel szembeni nyílt támadást jelentett, („összébb kellett húzni a nadrágszíjat”); nemcsak régi és új adókkal és járulékokkal sújtotta őket, hanem megnyirbálta községi önrendelkezésük, politikai szabadságjogaik, de még életük kulturális színtereit is.⁷

Ezek a Bourbon-reformok nyílt támadást intéztek az elnyomott rétegek gazdasági élete, önrendelkezése és társadalmi élete ellen, és hozzájá-

rultak azokhoz a tényezőkhöz, melyek elvezettek az 1810-es forradalmi robbanáshoz. Mindez megismétlődik, bár más módon és más értelemben Porfirio Díaz kormányának időszakában, amikor abnormális intenzitással folyik a parasztok községi földjeinek kifosztása és kisajátítása. Országunk elnyomottjai nemcsak földjeiket és területeik erőforrásait veszítik el, hanem elszenvedik a népi autonómia elleni támadást, az autonómiák lemorzsolódását, szokásaik és mindennapi életük feltételeinek szétforgácsolódását.

Ezt a folyamatot most is intenzíven éljük át Mexikóban az utóbbi huszonöt évben. Az 1992-es salinasi reformra és a PROCEDE perverz programjaira támaszkodva manapság újra megfosztják a parasztokat földjeiktől, miközben a már említett áfa- és telekadó-, a vízdíj, a személyi jövedelemadó-emelésekkel és azzal a fenyegetéssel, hogy áfával terhelik a gyógyszereket és az élelmiszereket, tönkreteszik a népi gazdaságot. Tovább csorbítják a népi önrendelkezés korlátozott területeit, kriminalizálják a társadalmi tiltakozás minden formáját, azzal ingerlik a népet, hogy igazságtalan, botrányos és gyalázatos módon nem büntetik meg az atencói, a Pasta de Conchos-i és az oxacai ügyekkel kapcsolatos felelősöket.⁸

Ahogy 1810-ben és 1910-ben ezek a hosszabb ideje erőteljesen és természetellenesen fenntartott, népellenes támadások igazolták a XIX. és XX. század eleji nagy társadalmi robbanásokat, ugyanúgy az 1982 óta elszenvedett agresszív neoliberális támadás is, úgy tűnik, olyan forгатókönyv szerint halad, amely immár harmadszor idézi fel a népi elégedetlenség nyílt és tömeges forradalmi kitörését.

Az 1810-es és 1910-es események háttere a mexikói társadalom teljes globális újrastrukturálása és a népi osztályok ellen fenntartott támadás kettős, mély folyamata volt. A *történelmi* 2010 előszobájának is újra ez lesz a háttere. Mindez kiegészül más gazdasági, társadalmi és politikai folyamatokkal, melyek ugyanúgy ámulatba ejtenek a mexikói függetlenséget és forradalmat közvetlenül megelőző időszakok utánérzései révén.

Ahogy a XVIII. és a XIX. század végén, úgy most is az igen nagy területet elfoglaló mexikói nemzet *általános gazdasági válságát* éljük át, amely ugyanúgy kifejezésre jut a heveny mezőgazdasági válságban, ahogy gazdaságunk legdinamikusabb ágazatainak válságában – 1810-ben a bányászat válságaként, 1910-ben a bányászati és a kezdődő textilipar válságaként jelentkezett, ma pedig mint gyáriparunk csúcsgázatának válsága –, de a reálkereset nyilvánvaló és élesen érzékelhető csökkenésében is. Az egész gazdasági szféra globális válsága, amely 1810 előestéjén többek között a Mexikó középső területén lezajló belső migráció bizonyos mértékű növekedésében is kifejeződött, 1910 előtt pedig Mexikó középső területei felől észak felé történő erős belső vándorlásban, ma éppen ellenkező irányban, az Egyesült Államok felé irányuló valódi népvándorlásban nyilvánul meg.

Az 1810-es és 1910-es válsággal szemben Mexikó mostani általános gazdasági válsága a 2008 októberében kirobbant világgazdasági válság összefüggésében zajlik, amely ugyanakkor nem más, mint a *kapitalizmus* valóban *végső válságának* világos és ezúttal nyilvánvaló, látványos kifejeződése. Ebbe a válságba az emberiség hozzávetőleg három vagy négy évtizede került.⁹ Ez természetesen nagy mértékben tovább bonyolítja a mexikói *történelmi* 2010 általános forgatókönyvét, melynek keretében az események kibontakoznak.

Amennyiben az imént említett tömeges elvándorlás során az Egyesült Államokba kivándorló mexikóiak száma minden évben eléri a fél millió főt – márpedig a kivándorlás az utóbbi években a növekvő társadalmi feszültségek és a reálkereset drasztikus csökkenése miatti szelepként működött –, úgy a világgazdasági válsággal, melynek egyik epicentruma éppen az Egyesült Államok, ez a kivándorlás egyre nehezebb, konfliktusosabb és egyre több bonyodalommal jár majd mindkét ország, következésképp mindkét gazdaság számára.

Ahogy az észak-amerikai bányászat és gazdaság válsága 1907-ben az egyik eleme volt az 1910-be torkolló tényezőknek, a mostani mély észak-amerikai és világgazdasági válság és ezzel együtt az Észak-Amerikába irányuló mexikói kivándorlási hullám nagy valószínűséggel hozzáadódik a mexikói *történelmi* 2010-et előidéző fejleményekhez.

A nyilvánvaló történelmi párhuzamok listáját folytassuk azzal, hogy az 1810 és 1910 előtti gazdasági válságok világos és szélsőséges megnyilvánulásai között szerepel az 1808 és 1811 közötti gyarmati időszakban valamint 1907-től 1913-ig a porfiriátus ideje alatt a kukorica árának mérhetetlen megemelkedése. Mexikóban 2007-től napjainkig folyamatosan emelkedett, illetve ingadozott a tortilla ára – az emelkedés elérte a 130 százalékot –, és úgy tűnik, 2011-ben további árnövekedés várható a még ma is a mexikói népiélelmezés *központi* elemének számító tortilla esetében, az egész földkerekségen fokozódó éghajlati nehézségek következtében és amiatt, hogy a kormány a bioüzemanyag-termeléssel kacérkodik. Mindez abban erősít meg minket, hogy igen gyorsan haladunk a *nem kronológiai* mexikói 2010 felé.

Következő fontos elem, amely a gyarmati időszak végén, a porfiriátus végóráiban és most is megjelenik, az uralkodó osztályok nyílt és mély törése. Ezek az osztályok a Bourbon-reformok okozta gyors gazdasági és társadalmi változások, most pedig a vad neoliberalizmus óta mélyen megosztottak, ami megnehezíti globális uralmuk, illetve hegemoniájuk feltételeinek általános újratermelését. Tegnapelőtt a koronához hű spanyolok különültek el a függetlenségre törekvő spanyol-amerikaiaktól, tegnap a konzervatív földbirtokosok és a Porfirio Díaz kormányához hű kereskedelmi burzsoázia állt szemben az északi, inkább kapitalista és fejlettebb földbirtokosokkal; ma pedig a kereskedelmi, a pénz- és transznacionális burzsoázia kerül szembe a nemzeti burzsoáziával, amelyik a belső nemzeti piac fejlődéséből él és prosperál.

A mexikói uralkodó osztálynak ez a nyilvánvaló megosztottsága politikai szinten egyrészt Vicente Fox és Felipe Calderón csoportjának éles szembenállásában fejeződik ki; másrészt, a nemzeti burzsoáziához inkább kötődő csoport – Andrés Manuel López Obrador vezetésével¹⁰ – azt mutatja, hogy „a fent lévők már nem tudnak kormányozni” a régi módon, és gyökeres társadalmi változások vannak készülóban. 1810 és 1910 tapasztalatai is arra tanítanak bennünket a mindig langyos, tétovázó és bizalmatlan uralkodó osztályok „ellenzéki” csoportjaival kapcsolatban, hogy ezekhez a gyökeres társadalmi változásokhoz nem felfelé, hanem inkább „lefelé és balra” kell tekintenünk, úgy, ahogyan azt a mexikói újzapatista indián elvtársaink javasolják.¹¹

Természetesen a gazdasági válság és a társadalmi bizonytalanság mellett előkerül a kormány és a kormányzók, de az állam, sőt a politikai osztály egészének legitimitási válsága is. Mert az elnyomott rétegekkel szembeni már emlegetett általános támadás több ciklusa után, és a többször ismétlődő általános gazdasági és társadalmi válsággal összefüggésben, a népi osztályok és az elnyomott csoportok már nem hisznek a felső osztályoknak. És amikor a „felsők” már nem tudnak, az „alsók” pedig már nem akarnak a régi módon élni, az eredmény nyilván a társadalmi forradalom. Ez volt az oka annak, hogy 1810 eseményeinek előestéjén az újspanyol kormány jelentősen meggyengült, a napóleoni invázió csak kegyelemdöfés volt, amely mindenféle támogatás nélkül hagyta az alkirályt és kormányát, és előkészítette az 1810-es felkelést.

Ugyanez történt Porfirio Díaz kormányával, amely rohamosan gyengült, és a Díaz és Creelman közötti találkozó után társadalmi legitimitásának csekélyke alapjai is felszámolódtak, amivel út nyílt Madera részéről a nyílt elutasításnak, majd később az 1910-es lázadásnak. Ez a mai Mexikóban szinte ugyanazon a módon megismétlődik. Az Intézményes Forradalmi Párt (Partido Revolucionario Institucional – PRI) által vezetett három kormány teljes egyetértésben fenntartott és a Vicente Fox kormánya által felerősített erőzót a 2006. július 2-i botrányos választási bukás tetézte. Azután jött a Felipe Calderón kormánya által tűzzel és vassal véghezvitt neveléses adókidvetés, amely minden egyéb intézkedés nélkül közvetlenül vezetett el a lehetséges *történelmi* 2010-hez.

Egyáltalán nem paradox módon, a gyarmati korszak végén, a mexikói forradalom előestéjén a kormánynak és az államnak ez a kézzelfogható gyengesége abban nyilvánult meg, hogy tekintélyelvűsége és elnyomó jellege tovább fokozódott; a mostani Mexikóban, a kronológiai 2011-ben ez a már ismert tézis csak megerősítést nyer: amikor csökken az egyetértés, vagy eltűnőben van, a hatalmasok egyetlen alternatívája hatalmuk megtartására az, hogy az állam másik eleméhez folyamodnak, vagyis a rend, az elnyomás erőihez, és kíméletlenül, drasztikusan fokozzák uralmukat. Felipe Calderón kormánya egészen nyilvánvalóan éppen ezt teszi azzal, hogy például növeli a katonai és félkatonai támadást és hajszát a chiapaszi újzapatista indián közösségek ellen.

Az 1810-es, 1910-es és 2010-es mexikói történelmi körülmények hasonlóságának utolsó elemeként megemlítjük, hogy az államnak és az uralkodó osztálynak az elnyomott és kizsákmányolt osztályok elleni intenzív támadására a három idézett alkalommal minden alávetett csoport és osztály körében válaszképpen erős földalatti mozgalmak alakultak ki, melyek már nem elégedtek meg a fennálló kormányok kiigazításával, vagy bármilyen probléma, helyi vagy ágazati sérelem vagy jogtalanság helyrehozatalával, hanem valódi és mélyreható társadalmi forradalmat követeltek, és készítettek elő.

Mert bár a tömegek morális gazdaságának hőmérője¹² gyorsan kúszott felfelé 1810 és 1910 eseményeinek előestéjén, ugyanúgy, ahogyan most, ezt nem érzékelték sem az akkori uralkodó osztályok, sem a mexikói társadalom más rétegei. Amikor a hőmérő elérte a forráspontot, minden megalázott, sértett és kizsákmányolt, elnyomott és hátrányosan megkülönböztetett „Elég volt!” kiáltása elindította az 1810-es függetlenségi mozgalmat. Bárhol találtak is spanyolokat, azokat megfojtották, megtámadták a boltokat és a birtokokat; száz évvel később pedig útjára indították a mexikói forradalmat, kiegyenlítve a számlát a „hatalmasokkal”, és visszaszerezték az előző években jogtalanul kisajátított földjeiket.

A nagy tömegtájékoztatási eszközöknek Mexikó-szerzte terjesztett hamisan megnyugtató víziói ellenére most is gyorsan kúszik felfelé a népi elégedetlenség hőmérője. Az egyéni vagy alkalmi sérelmet közösségi és állandósult elégedetlenség váltotta fel. A jogtalanság egyszerű közzétételétől vagy egy sajátos igény kezdeti követeléséből érlelődik annak a megértése, hogy *mindezeknek* az agresszív jogtalanságoknak, jogfosztásoknak, méltánytalanságoknak a *forrása* maga a kapitalista rendszer egésze. És annak a megértése, hogy az elnyomás, a hátrányos megkülönböztetés és a kizsákmányolás összetett kifejeződéseire már nincsen más kiút vagy lehetséges megoldás, csak az egész társadalmi rendszer gyökeres megváltoztatása. Ezt világosan példázza az atencói Földvédő Népek Frontjának harca csakúgy, mint az Oaxacai Népek Gyűlése széles népi mozgalmáé.¹³

Ugyanúgy, ahogy 1810 előtt fokozódott a függetlenség igénye a spanyol-amerikaiak és a népi rétegek körében, és ahogy 1910 előtt virágoztak a Liberális Társaskörök és a Mexikói Liberális Párt Ricardo Flores Magón-féle különböző sejtjei, úgy növekszik mostanában napról napra a Másik Kampány mozgalom.¹⁴

2010... Olyan lesz, mint 1910 vagy olyan, mint 1994?

Ahogy az előbb említettük, a történelem az ismétlődések és az egyedi jelenségek bonyolult dialektikája. És az előbbiek fényében, úgy tűnik, kétségtelen, hogy Mexikóban nagy társadalmi robbanás van készülóban, nagyobb, mint az 1810-es vagy az 1910-es. A nagy kérdés az, megis-

métli-e ez a robbanás Mexikó 1810 és 1821, illetve 1910 és 1920 között átélt viszontagságait. A legvalószínűbb válasz az, hogy nem.

Mert az összes, már említett hasonlóságon túl van egy *lényeges* különbség a mai mexikói helyzet és a gyarmati, illetve a Porfirio Díaz időszak végének helyzete között. Ez a különbség egy már általunk előzőleg említett tényre vonatkozik, arra, hogy a világ kapitalista rendszere 1968-73-tól kezdve – ahogy Immanuel Wallerstein többször és behatóan magyarázta – végleges és *végső válságának* szakaszába lépett. Ez azt jelenti, hogy a mexikói *történelmi* 2010 eseményei csak részét képezik annak a nyilvánvaló rendszerkáosznak, amelybe a világkapitalizmus újratermelése alig három évtizede lépett.

Ez nemcsak azt a mély és gyökeres változást magyarázza, melyen bolygónk *minden* rendszerellenes mozgalmá¹⁵ átment 1968 szimbolikus és emblemikus dátuma után, hanem az egész lehetséges gyökeres társadalmi átalakulás győzelmi esélyeinek szintúgy mély változását is. Mert ahogy maga az 1810-es függetlenségi forradalom és az 1910-es mexikói forradalom, ugyanúgy az 1917-es orosz forradalom vagy az 1949-es kínai forradalom is beleütközött a kapitalizmus *bolygón átívelő globális* újratermelési dinamikájának akkor még hatalmas erejébe, melyet minden említett forradalmi folyamatból – és sok más hasonlóból – sikerült mindig újra felépítenie és újraalkotnia, miközben kiszorította a legradikálisabb népi rétegeket és programjaikat, és előbb vagy utóbb újra visszaállította a kizsákmányolásnak, az önkényuralomnak, a megalázásnak, a jogfosztásnak és a hátrányos megkülönböztetésnek ugyanazokat a kapitalista és polgári társadalmi viszonyait.

Ma viszont a kapitalista rendszer világméretű, *történelmi útelágazás* vagy *rendszer-történeti átmenet* előtt áll, amely összekapcsolja a kapitalizmus végső szakaszát azzal, hogy itt vagy ott létrejönnek azok a különféle embriók vagy csírák, amelyek megelőlegezik az új, eljövendő történelmi rendszert. És mindez óriási mértékben megnöveli a valóban forradalmi programok világhatásának és globális diadalának lehetőségeit. Ezért a legvalószínűbb az, hogy a mexikói *történelmi* 2010 – nagyon is közeli robbanása után – *nem* ismétli meg az 1810 és 1910 után következő évtizedek történelmét.

És ez már most világosan látszik. Mert 1810 és 1910 eseményeihez képest a különbség az, hogy ma Mexikóban létezik értelmes társadalmi alternatíva, amely nagyon tudatosan magáévá tette a mexikói történelem 1810 és 1910 utáni időszakának tanulságait, és arra törekszik, hogy *más* mederbe és végkifejlet felé terelje az országunkban küszöbön álló társadalmi robbanást. Ez az alternatíva a Másik Kampány, amely ma is azért küzd, hogy ezt a hamarosan bekövetkező, elkerülhetetlen társadalmi robbanást *békés*, racionális mederbe terelje, tudatosan a kapitalista rendszer teljes eltörlése, egy új, egy nagyon más világ felépítése felé, amely után milliő és milliő emberi lény kiált egész Mexikóban és az egész földkerekségen.

Ez a békés meder megtakarítja számunkra azt a súlyos, emberéletben követelt költséget, mellyel a függetlenségi harc és XX. századi forradalmunk járt. Ezenkívül ez egy antikapalista új világ célja felé racionálisan irányított meder, amely igyekszik elkerülni a Mexikó által 1810 és 1910 után elszenvedett kaotikus és eléggé kockázatos fejlődést.

Ahogy megmutatták nekünk Argentína, Ecuador és Bolívia elnyomott osztályai és rétegei, teljesen békés úton és nem erőszakos módszerekkel is meg lehet dönteni egy népszerűtlen és illegitim kormányt, és közben elkerülhető a vérontás és az emberáldozat. Elegendő ehhez megerősíteni egy széles népi társadalmi mozgalmat, amely a nemzet minden elnyomott osztályát és rétegét tömöríti, és szilárdan, egységesen lép fel igényeivel, követeléseivel kapcsolatban az uralkodó hatalmakkal és osztályokkal szemben. Bár ez a lépés hiányzott az említett dél-amerikai népeknél; a kormányok megdöntését ugyanis az „engedelmeskedve parancsol”¹⁶ elv szerint strukturálódó új kormány alakításának kellett volna követnie, és a gazdagság teljes újra(f)elosztásának. Ebben az új rendben nincsenek gazdagok, és mindenki saját munkájából él, a társadalom minden tagja „egyenrangú”. Ez az, amire a Másik Kampány mozgalom kezdeményezése törekszik, ez az, amit Mexikó és később az egész földkerekség számára javasol.

Gyorsan, és a hátraarc lehetősége nélkül haladunk a mexikói *történelmi* 2010 felé. De most a száz és a kétszáz évvel ezelőtti események körülményeitől eltérően egy boldogabb és ígéretesebb végkifejlet lehetőségével, mint amilyennel rendelkezett annak idején a mexikói függetlenségi mozgalom és a mexikói forradalom.

Minden kritikai történész jól tudja, a *történelmi* 2010 *nem* esik egybe a *kronológiai* 2010-zel. Mert a szimbolikus 1968-as év például Kínában 1966-ra tehető, Argentínában és Olaszországban viszont 1969-re, vagyis kronológiailag más-más évre, és eközben a mexikói, francia és észak-amerikai 68-as év eseményeivel megegyező vagy nagyon hasonló folyamatok játszódtak le ott is. Így aztán a *történelmi* 2010 akár a kronológiai 2011-ben is elkezdődhet, de ugyanezzel az erővel kicsit későbbre is tolódhat, akár a kronológiai 2012-re, 2013-ra vagy 2016-ra...

Komolyan nézve a dolgokat, aki arra fogad, hogy Felipe Calderón kitölti mandátumát, az nagy valószínűséggel nyer. De aki arra fogad, hogy a *történelmi* 2010 nem 1810 és 1910 eredményét ismétli meg, hanem Mexikó számára egy új, nem kapitalista és nagyon más világ, egy igazságos, egyenlőségre épülő, demokratikus, befogadó és gyökeresen szabad világ megvalósítására nyit teret, az nemcsak, hogy nagy valószínűséggel nyer, de hatalmas és mély társadalmi felelősséggel is rendelkezik. Mert ha erre a nemkapalista jövőre fogadunk Mexikó és az egész világ számára, és hiszünk benne, akkor a felépítés folyamatában való aktív és okos elköteleződés mellett döntünk.

Mexikóváros, 2011. január 6.

- ¹ Ezekkel a példákkal kapcsolatban vedd össze, mit mond Fernand Braudel (1961), aki egy „hosszú XVI. századról” beszél, vagy Pierre Goubert (1968), aki a XVII. század időszakát 1598-1602-től 1730-ig határozza meg könyvében. A *történelmi* XX. század különböző jellemzéséhez lásd Hobsbawm (1996), Habermas (1998), Arrighi (1999), Wallerstein (2003), Echeverría (2003) és Rojas (2005) írásait.
- ² Az áremelkedéseknek erről az özönéről, amivel naponta foglalkozik a mexikói sajtó, és ami a mexikóiak mindennapi aggodalmainak egyik témája lett, lásd például: „Diputados: la política inhumana de Calderón...” (*La Jornada*, 2011. január 4. 9.); „Carstens y Ferrari...” (*La Jornada*, 2011. január 5. 5.); „En 15 días...” (*La Jornada*, 2011. január 6. 34.).
- ³ Ezzel a leértékeléssel kapcsolatban lásd: „En 4 años...” (*La Jornada*, 2011. január 6. 24.).
- ⁴ Ahhoz, hogy lássuk, milyen mértékben *mondott csődöt* a bűnözés és kábítószer-kereskedelem elleni küzdelem, elég megnéznünk hányan halnak meg naponta országszerte, vagy felidézniünk Ciudad Juárez tragikus sorsát, amely a calderóni politika következtében az egész földkerekség legkegyetlenebb városa lett. 2011. január 4-én kedden a köztársaság harmincegy államából tizenegyben összesen negyvenegyen haltak erőszakos halált Mexikóban, hatan közülük Ciudad Juárezben. 2011. január 5-én szerdán nyolc államban harminchatan haltak meg, csak Ciudad Juárezben tizenegyen. Az eseményekkel kapcsolatban lásd a *La Jornada* napilap 2011. január 4-i és 5-i számait.
- ⁵ Maguk a katonák voltak azok, akik Felipe Calderón kormányra kerülésétől nyíltan hangoztatták, hogy műveleteiknek általában, de az egész „nemzetbiztonsági tervnek” az *is* célja, hogy felderítsék ezeknek a szociális tiltakozó mozgalmaknak a helyét és később harcoljanak ellenük. Erről lásd a *La Jornada* napilapban megjelenteket (2007. január 27. 5.).
- ⁶ Az 1810-es és 1910-es mexikói forradalom közötti összehasonlítással kapcsolatban lásd Friedrich Katz (2006) írását. Itt, néhány új elemet hozzátéve megpróbáljuk továbbvinni az összehasonlítást a mexikói *történelmi* 2010-et megelőző nyilvánvaló eseményekig, követve azt a gondolatmenetet, mellyel kapcsolatban lásd könyvünket (2009b).
- ⁷ Ha olvasunk az Eric Van Young műve (2006) által bemutatott bizonyítékok sorai között, felfedezhető erre az általános támadásra a rejtett, de növekvő népi válasz, amely 1810-ben összegyűlik és kirobban. Természetesen a könyv általános értelmezésével *nem* értünk egyet, mindazonáltal érdekes adatai és bizonyítékai között sok figyelemreméltó található, melyek lehetővé teszik az 1810-es mexikói forradalom *más olvasatát és értelmezését*.
- ⁸ A Calderón-kormány négy éve alatt az *Amnesty International* is – összefoglalva az egyre erősödő országos és nemzetközi felháborodást – mély aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a kormány nem tartja tiszteletben az emberi jogokat. Az atencói, a Pasta de Conchos-i, oxacai stb. esetek feltárását és valódi igazságszolgáltatást tartott szükségesnek.
- ⁹ A kapitalizmus végső válságáról, melyet ma a világkapitalizmus az időszak jellemző formájaként él meg, lásd Wallerstein (1996 és 2005) valamint Rojas (2010c) munkáját.

- ¹⁰ A mexikói uralkodó osztálynak a 2006-os botrányos választási csaláskor csak még nyilvánvalóbbá váló megoldhatatlan megosztottságáról lásd: Rojas (2010d).
- ¹¹ A „lefelé és balra” nézés különféle és fontos ellentmondásaival kapcsolatban lásd: Rojas (2010e).
- ¹² Erről a fogalomról, amely véleményünk szerint – és talán egy kissé Thompson akarata ellenére – továbbra is érvényes és használatos, lásd Thompson (1995) munkáját. E fontos fogalom főbb tartalmainak és ellentmondásosságának magyarázatához lásd: Rojas (2008a és 2008b).
- ¹³ A hivatkozott tapasztalatok – az atencói San Salvador-beli Frente de Pueblos en Defensa de la Tierra (Népfront a Föld Védelmében) és a 2006-os oaxacai mozgósítás harca – általánosabb jelentőségéről lásd tanulmányunkat (Rojas 2008c).
- ¹⁴ A Másik Kampany fontos mozgalmáról lásd: *Contrahistorias* 6 (2006)
- ¹⁵ Az 1968 utáni rendszerellenes mozgalmak új feltételéről lásd: Wallerstein (2008), Rojas (2009a és 2010a).
- ¹⁶ Az újjazatisták „engedelmeskedve parancsolni” elvének fontosságáról és különféle ellentmondásairól lásd: Rojas (2010b).

Hivatkozott irodalom

- Arrighi, Giovanni 1999: *El largo siglo XX*. Madrid, Akal
- Braudel, Fernand 1961: European expansion and capitalism, 1450–1650. In: *Chapters in Western Civilization*. New York, Columbia University
- Carstens y Ferrari deberán explicar por qué continúa la escalada de precios. *La Jornada*, 2011. január 5. 5.
- Contrahistorias* 6, Mexikó, 2006
- Diputados: la política inhumana de Calderón desató el aumento de precios. *La Jornada*, 2011. január 4. 9.
- Echeverría, Bolívar 2003: El sentido del siglo XX. *ESECONOMÍA*, 2003/2.
- En 4 años el peso se devaluó 26,15%. *La Jornada*, 2011. január 6. 24.
- En 15 días aumentan 5% precios de la canasta básica. *La Jornada*, 2011. január 6. 34.
- Goubert, Pierre 1968: *Cent mille provinciaux*. Párizs, Flammarion
- Habermas, Jürgen 1998: Nuestro breve siglo. *Nexos*, 1998. augusztus,
- Hobsbawm, Eric 1996: *Historia del siglo XX*, Barcelona, Crítica
- Katz, Friedrich 2006: Las rebeliones rurales en México a partir de 1810. In: *Nuevos ensayos mexicanos*. Mexikó, Era, 29–77.
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2005: Balance crítico del siglo XX histórico: ¿Breve, largo o muy largo siglo XX? In: *Para comprender el siglo XXI*. Barcelona, El Viejo Topo
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2008a: Edward Palmer Thompson y la economía moral de la multitud en el mundo del siglo XXI *SÆCULUM. Revista de Historia*, Universidade Federal de Paraíba
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2008b: *Antimanual del mal historiador*. Mexikó, Contrahistorias, 13. kiadás
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2008c: México 2005–2010: Obra en trece actos *Rebelión* elektronikus napilap, 2008. augusztus 12. <http://www.rebelion.org>

- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2009a: *América Latina en la encrucijada*. Mexikó, Contrahistorias, 7. kiadás
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2009b: *Contrahistoria de la Revolución Mexicana*. Mexikó, Contrahistorias
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2010a: Planeta Tierra: los movimientos anti-sistémicos hoy. In: *Movimientos Antisistémicos. Pensar lo antisistémico a inicios del siglo XXI*. Rosario, Prohistoria
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2010b: *Mandar Obedeciendo. Las lecciones políticas del neozapatismo mexicano*. Mexikó, Contrahistorias, 5. kiadás
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2010c: *Para comprender el mundo actual. Una gramática de larga duración*. Mexikó, Instituto Politécnico Nacional
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2010d: La crisis postelectoral mexicana y La Otra Campaña. In: *Chiapas, Planeta Tierra*. Mexikó, Contrahistorias, 6. jav. és bőv. kiadás
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2010e: La mirada neozapatista: mirar (hacia y desde) abajo y a la izquierda. *Rebeldía* 68, Mexikó, 2010 január.
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre: Ir a contracorriente: el sentido de La Otra Campaña.
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre: *La otra política de La Otra Campaña*.
- Thompson, Edward Palmer 1995: La economía moral de la multitud en la Inglaterra del siglo XVIII; és La economía moral revisada. In: *Costumbres en común*. Barcelona, Crítica
- Van Young, Eric 2006: *La otra rebelión. La lucha por la Independencia de México 1810–1821*. Mexikó, Fondo de Cultura Económica
- Wallerstein, Immanuel 1996: *Después del liberalismo*. Mexikó, Siglo XXI
- Wallerstein, Immanuel 2003: El siglo XX: ¿oscuridad al mediodía? *ESECONOMÍA*, 2003/2.
- Wallerstein, Immanuel 2005: *La crisis estructural del capitalismo*. Mexikó, Contrahistorias
- Wallerstein, Immanuel 2008: *Historia y dilemas de los movimientos antisistémicos*. Mexikó, Contrahistorias

(Fordította: Rozsnyai Katalin)

„Nos vemos en el 2010”: Találkozunk 2010-ben, San Cristóbal de las Casas

A neozapatista mozgalom: elmélet és gyakorlat

„Az etikának másik helyre van szüksége, ahol gyökeret ereszthet és virágozhat. És ez a másik hely alul és balra található, ott ahol megszületett a másik politika, ott ahol a szó hozzá van csomózva az élethez, és az élet összefüggő eseményekből áll, sem nagyokból, sem kicsikből, hanem az alul lévők mindennapi tevékenységeiből. Ez az a másik politika, amely a föld alatt születik meg, hogy ott is maradjon, a politika, amely nem keres lépcsőket, hogy feljebb jusson, de hidakat és hajókat keres, hogy eljusson másokhoz, és másik világot teremtsen minden alul lévő között. Ez a politika etikus, és csak ez lehet az.”

Raul Zibechi (*Revista Rebeldía*, No. 77. 54)¹

Az ENSZ Közgyűlése 1997. szeptember 13-án hosszú tárgyalások után elfogadta az *Őslakosok Jogairól szóló Nyilatkozatát* [*United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*], melynek 4. cikkelyében a következőt találjuk: „Az őslakosoknak az önrendelkezéshez való joguk gyakorlásakor joguk van az autonómiához és az önigazgatáshoz minden olyan területen, mely belső és helyi ügyeiket érinti, csakúgy, mint ahogy joguk van olyan módszerekkel rendelkezni, melyekkel autonóm tevékenységüket finanszírozni tudják.” [„Indigenous peoples, in exercising their right to self-determination, have the right to autonomy or self-government in matters relating to their internal and local affairs, as well as ways and means for financing their autonomous functions.”] Az ENSZ által elismert jogok papíron léteznek Mexikóban is, a valóság azonban más képet fest: a mexikói hadsereg 70%-a Chiapasban állomásozik ideiglenes vagy állandó katonai

¹ <http://revistarebeldia.org/revistas/numero77/09zibechi.pdf> (A szerző fordítása)

bázisokon, általában a zapatista falvak közelében. Az állami jelenlét kizárólag így biztosított az autonóm területeken. Az állam ezen kívül semmilyen szociális szerepet nem lát el, nem működtet iskolákat, nincs állami egészségügyi ellátás, nincs jelen semmilyen állami szerv, csak a katonaság. Rajtuk kívül számtalan félkatonai szervezet van illegálisan jelen a zapatista területeken: olyan borzalmas mészárlásokért felelősek, mint 1997 decemberében az *actealí* vérengzés, ahol 45 maya embert, nőket, férfiakat, gyerekeket lőttek le a saját templomukban. Az évek óta húzóódó „alacsony intenzitású háború” lényege, hogy az állam folyamatosan provokálja a zapatistákat; például a katonai bázisokon keresztül áramoltatja be az alkoholt és a prostituáltakat a falvakba, szétzilálva ezzel a zapatista közösséget. Miután 1996-ban az EZLN (Zapatista Nemzeti Felszabadítási Hadsereg) megkötötte a San Andrés-i megállapodásokat, arra várt, hogy a kormány betartja ígéretét, és nemcsak elismeri a megállapodásban lefektetett jogait, hanem azok meg is valósulnak. Egy lépés sem történt ebbe az irányba, ezért az EZLN 2003-ban úgy döntött, hogy *de facto* megvalósítják azt, amiben a kormánnyal megegyeztek, és amit a nemzetközi jog is elismer 1997 óta: lépésről lépésre építik fel Zapatista Autonómiájukat, amely a területi önrendelkezés szellemiségét követi. 2003-ban az addigi *Aguascalienték* helyén és helyett életre hívták az öt *Caracol* (Csigát): *La Realidad, Morelos, Oventic, La Garrucha, Roberto Barrios*, melyek mind önálló játékszabályokkal, adminisztratív központként működnek az ennek megfelelően öt autonóm területen. Ezzel párhuzamosan elindult egy folyamat, mely az EZLN háttérbe vonulását jelenti, vagyis ma nem a zapatista hadsereg az, amelyik diktál, hanem a zapatista falvak azok, amelyek megszervezik saját öngazgatásukat. Teszik mindezt egy olyan társadalom-politikai kontextusban, amelyet Marcos alparancsnok negyedik világháborúnak hív, és amely jelenség megnyilvánulásaiából csak párat soroltak fel a résztvevők a *Festival de la Digna Rabian* (A Nemes Harag Fesztiválja) 2009 januárjában, vagy legutóbb 2011. május 7-én San Cristóbalban azok, akik a béke és igazság nevében tüntettek és gyalogoltak a Másik Kampány részeként.

Az újdonság erejével hat, de nem meglepő, hogy Nicolas Sarkozy messzemenő együttműködésbe lépett a mexikói kormánnyal: a rendőrséget technikai felszerelésekkel erősítik meg, Mexikóvárost ipari kamerákkal látják el, a turizmust giga-projektekkel lendítik előre, és olyan gyógyszeripari cégek, mint a Sanofi-Aventis előre dörzsölhetik a markukat. A kormány pedig menedzseli mindezt annak érdekében, hogy megállítsák a szer-

vezett bűnözést és a drokartellek tevékenységét. Eközben a mexikói nép körében a zapatista tapasztalat és a zapatista logika – úgy tűnik – egyre nagyobb teret nyer: a *Programa Nacional de Lucha* (Nemzeti Harc Programja), melyet a zapatisták a *Sexta Declaración de la Selva Lacandona* (Hatodik Selva Lakanoda-i Nyilatkozat, lásd 95. oldal) után hirdettek meg, nem ismeri el, hogy az elnyomottaknak kell megfizetniük – életükkel, szabadságukkal, méltóságukkal, munkájukkal, egészségükkel – azért a háborúért és erőszakért, amit a hatalom nap mint nap táplál, újratermel; és eközben minden cselekedetét azzal igazolja, hogy éppen ezt az erőszakot akarja megszüntetni. *Ya basta!* – halljuk mindenhol: *elég* az intézményesített hazugságból, *elég* az erőszakból, *elég* az elnyomásból, *elég* az emberek kizsákmányolásából, a természeti erőforrások privatizálásából, az emberi méltóság sárba tiprásából.

Mindeközben a zapatista gyalogol. Gyalogol és kérdez. Lassan, de halad. Egy lépést előre, kettőt hátra. Elveti a magokat, tanítja gyermekeit, figyel. Beszél, cselekszik, meghallgat. Mosolyog, énekel a földeken. Mitől alapjaiban *más* a Zapatista Autonómia, mint az uralkodó kultúra által nap mint nap újratermelt társadalom-politikai berendezkedéseink? Működik-e ez a *nagyon más*? És ha igen, hogyan?

A hatalom földrajza

Marcos (a „Sup”), a zapatisták szócsöve beszél többször is a hatalom földrajzáról. A hatalmi struktúrák szövevényes hálója vesz minket körül az iskolától a családig, a munkahelyünkől az éttermekig, ahol pizzát rendelünk. A hatalmi struktúrák folyamatos újratermelődését csak nagyon tudatos, az adott viszonyban részt vevő összes fél bevonásának közös munkájával lehet csökkenteni, legjobb esetben egy idő után kiapasztani. Ezzel szemben a pártpolitikai mező par excellence a hatalom megszerzéséről szól, ezért a pártpolitikai játékmező hatalom-mentesítése lehetetlen feladat. A zapatisták egyik leglényegesebb politikai és személyes (hit)vallása, hogy nem akarják a hatalmat. Mi több, visszautasítják a hatalmat. Helyette radikális demokrácia, közösségi döntéshozatal van: idősök, gyerekek, nők, férfiak mind részesei és mindenki szava számít a közös ügyek megbeszélésekor. A közösség élete úgy van megszervezve, hogy „engedelmeskedve parancsolnak” azok, akik éppen a Jó Kormányzatok (Juntas de Buen Gobierno) adminisztratív feladatait látják el önkéntes alapon. Mindennapjaikban és személyes kapcsolataikban a hatalom legparányibb

jelét is megérzik, és azon nyomban kinevetik. (Állam)hatalom és autonómia egymást kizáró entitás: *a másság* tehát elsősorban a hatalmi viszonyok hiánya, ez működésük egyik alapmotívuma. A hatalmi viszonyok dekonstrukciója csak tudatosítása és közérthető kommunikációja annak, ami az őslakosok identitásából fakad: az élet minden megnyilvánulásának tisztelete, elfogadása és a másik ember emberként kezelése, akkor is ha az illető buszsofőr, és akkor is ha bankigazgató...

Az autonómia naptára

A zapatisták maya leszármazott őslakosok, főként *cho'lt*, *tzelt'alt*, *tzotzil't* és más maya dialektust beszélő indiánok. Ez rögtön megmutatja a sokféleségben rejlő erőt: egységes történelemmel de rengeteg nyelvvel és rengeteg szokással rendelkező népcsoportról van tehát szó. Amikor az ember megkérdezi, hogy mikor kezdődött az a harc, amit vívnak, akkor előszeretettel szokták azt mondani, hogy 500 éve. 500 éve folytatják az ellenállást a mindenkori gyarmatosítókkal szemben: ebben a harcban, melyet nagyszüleik és az ő nagyszüleik is vívtak, a neozapatisták valójában minden őslakos népcsoport hangjává válnak. És nem csak az őslakosok hangjává, hanem az összes alul lévő társadalmi csoport hangjává: Marcos az elnyomottak megszemélyesítője, a legkisebbeké, akiket észre sem veszünk. Alul és baloldalon radikális szolidaritás van mindazokkal, akik az uralkodó rendszer perifériáján helyezkednek el. Így a kirekesztés lehetetlen. Hiszen mindenki, aki kirekesztett, azzal ők közösséget vállalnak. Vízszintesen radikális szolidaritás, a hatalom irányában ellenállás. Az „őslakos tudat”, az ellenállás-harc és a szolidaritás identitásuk szerves része, mely folyamatosan megnyilvánul szóban, tettekben és hozzáállásban.

Ahhoz, hogy megértsük identitásuk egy másik aspektusát is, vissza kell menjünk az 1994. január 1-jei híres színrelépést megelőző időkre, a '80-as évek közepére. Párhuzamosan azzal, hogy Marcos megérkezett Chiapasba egy pár társával, San Cristóbal de las Casas püspöke akkoriban egy fantasztikus ember, Don Samul Ruiz García volt. A püspök, aki idén januárban halt meg, a felszabadítás teológusaként nagyon komoly munkába kezdett a maya közösségekkel. Már a felkelés előtt fenyegetésekben, zaklatásokban volt része, köszönhetően annak, hogy következetesen kiállt az elnyomottak, ebben az esetben a chiapas-i indiánok mellett. A felkelésben ugyan nem volt szerepe, de a San Andrés-i

béketárgyalások folyamatában ő volt a közvetítő az állam és az EZLN között. Ellentmondásos viszonyuk volt, de a felszabadítás teológiája a püspök személyén keresztül nagyon mély nyomot hagyott a chiapasi mayákban.

Van ezenkívül egy sokkal mélyebben gyökerező, a mexikóiakra általánosan jellemző önazonosság-forrás, ez pedig a kukorica. Mexikói mítoszok alapján az egész társadalom önmagát a kukorica gyermekeinek tekinti: „somos hijos de maiz”, „sin maiz, no hay país” – szokták mondani a mexikóiak (a kukorica gyermekei vagyunk, kukorica nélkül nincs ország). A kukorica természetszerűleg nagyon erősen jelen van a zapatistáknál is, hiszen legnagyobb részük földművelő maya paraszt. A vetőmagok tisztántartása (GMO-mentessége) új politikai tétet jelent, melyről nemcsak tudnak, de részt is vesznek az ehhez kapcsolódó mozgalmakban.

Konfliktus, kommunikáció, lassúság

A zapatista sem mentes a belső konfliktusoktól. A konfliktusok nagy részét azonban egyszerűen meg lehet oldani: beszélni kell, nagyon sokat beszélni. A zapatista tud beszélni és tud meghallgatni. Gyűléseiken az emberek addig beszélnek, ameddig mondanivalójuk van, nem addig, amíg valaki beléjük fojtja a szót. Több körben cserélődnek ki nem csak információk, de a helyzetből adódóan tudás is. Tisztán és hosszan beszélnek ha többen vannak, és valamit meg kell oldani. Mindennek szerves következménye a lassúság, amely az időbeliség politikáját veti fel: nem ki-ki a saját idejében menetel előre magányosan, és rendkívül frusztráltan, hanem mintegy folyamatosan a közösségi időben léteznek, ahol kénytelenek igazodni a másik ritmusához, ha továbbra is együtt akarnak gyalogolni. Egy tipikus és kedves történet róluk, amikor bürokraták megkérik a zapatistákat, hogy egy hónapon belül adjanak választ egy nagyon fontos dologra, mely őket alapvetően érinti, mire a zapatista azt mondja, rendben. Három hónap múlva a válasz megérkezik. A bürokrata mérgesen megkérdezi, hogy maguknak talán nincs órájuk? A zapatista rámutat az órájára, és azt kérdezi: „Erre gondol? Órám az van, de ez nem az én időmet mutatja.” A tér valójában nem válik el az időtől: a „lokalitás” náluk nem egy újrafelfedezett posztmodern „glokalitás” (szándékos), hanem az, ami: saját terükben saját idejükben saját sorsukért felelni – azaz autonómnak lenni. Minden más ebből születik: a versenyszellem és az önmegvalósítás különböző kapitalista verzióinak kinevetése, egy olyan értékrendszer, amelynek a gyökerei

egészen máshol vannak, mint az uralkodó kultúra értékrendszerének gyökerei. Ezek a gyökerek a Földbe nyúlnak le és onnan táplálkoznak. Ezek a gyökerek több ezer évre nyúlnak vissza, azokhoz az őslakos közösségekhez, amelyek nem ismerték az államot, mint politikai berendezkedést. Ezek a gyökerek az emberi lélekig nyúlnak, amelyik képes közösségben, teremő és alkotó módon átalakítani jelenét, hogy jövője és gyermekei jövője még élhető maradjon ebben a faluban, amit Földnek, és ebben a nagyban más világban, amit Zapatista Autonómiának hívnak.

Mi a titka a zapatistának? Az, hogy nincs titka. A zapatista nyílt, egyszerű, művész. Költő, harcos, zenész, természetszerető paraszt, férj és feleség, mosolygós, a *pozoltól* (kukorica alapú üdítő ital) ráncos arcú indián. Nem mond többet, mint aki. Nem akar nagyobb lenni, mint ami. Gyalogolni, kérdezni, élni. A Zapatista Autonómiát a névtelenek, a hang nélküliek építik, és ha működik, akkor miattuk működik, és nem az indián vezetők miatt. A Zapatista Autonómia jelentős tömegbázissal rendelkezik ugyan, de mivel a zapatista arca és hangja az összes elnyomottnak, ezért csak fel kell ismerni, hogy ez a tömegbázis mindenhol jelen van és létezik. „Másik világot teremteni minden alul lévő között” – mondja Zibechi. „*Viva la organización local y autonoma!*”

Hatodik Selva Lacandona-i nyilatkozat

Ez a mi keresetlen szavunk, amely az olyan szegény és egyszerű emberek szívéhez igyekszik szólni, amilyenek magunk is vagyunk, de akik, akárcsak mi, tisztességesek és lázadók. Ez a mi keresetlen szavunk arra, hogy elmondjuk, milyen utat tettünk meg, és hol tartunk ma, hogy elmagyarázzuk, miként látjuk a világot és országunkat, hogy elmondjuk, mire készülünk, és miként gondoljuk azt véghezvinni, és hogy megszólítsunk vele másokat: tartsanak velünk ebben a nagy Mexikóban, és abban a még nagyobbban, aminek nagyvilág a neve.

Ez a mi keresetlen szavunk, amellyel számot adunk minden becsületes és nemes szívnek arról, amit szeretünk Mexikóban és a világban. Keresetlen szóval szölünk, mert az a szándékunk, hogy azokat szólítsuk meg, akik olyanok, mint mi, és hogy velük egyesüljünk, mindenütt, ahol csak hasonlóak élnek és küzdenek.

1. Kik vagyunk?

Mi az EZLN zapatistái vagyunk, ámbár „neozapatistáknak” is mondanak bennünket. Helyesen, hiszen mi, az EZLN zapatistái 1994 januárjában fogtunk fegyvert, mert úgy láttuk, elég már a sok gazságból, amit művelnek a hatalmasok, akik mindig csak megaláznak, megrabolnak, bebörtönöznek és gyilkolnak bennünket, és senki, de senki sem mond, és senki sem tesz semmit. Ezért mi azt mondtuk: Elég volt! Vagyis most már nem fogjuk tűrni, hogy sanyargassanak minket, és rosszabbul bánjanak velünk, mint az állatokkal. Azt is mondtuk, hogy demokráciát, szabadságot és igazságot akarunk minden mexikóinak, még ha mi inkább az indián népekre összpontosítjuk is figyelmünket. Mert végtére is mi az EZLN-ben szinte mindnyájan tiszta őslakosok vagyunk innen Chiapasból, de nem pusztán a saját javunkért akarunk harcolni, és nem is csak a chiapasi őshonos lakosságért, vagy csupán a mexikói indián népekért, hanem mindazokkal együtt akarunk küzdeni, akik szegények és egyszerű emberek, akár mi, s akik nagy szükségét látnak, és szenvednek a gazdagok meg a rossz kormányzataik kizsákmányolásától és rablásaitól, itt, Mexikóban és a világ más országaiban.

Így tehát a mi kis történetünk röviden annyi, hogy belefáradtunk a kizsákmányolásunkba, mindabba, amit műveltek velünk a hatalmasok, úgyhogy szervezkedünk, hogy megvédjük magunkat, és harcoljunk az igazságért. Kezdetben csak kevesen voltunk, alig néhányan jártunk egyik

helyről a másikra, beszélni az ottaniakkal, és meghallgatni másokat, az olyanokat, mint mi magunk. Ezt csináltuk sok éven át, méghozzá titokban, vagyis föltűnés nélkül. Azaz csöndben gyűjtögettük erőnket. Eltöltöttünk vele vagy tíz esztendőt, mire megerősödünk, és akkor már ezrével voltunk. Akkor aztán jól nekikészültünk politikailag is, fegyverekkel is, majd egyszer csak, amikor a gazdagok újévet ünnepeltek, lezúdulunk a városaikba, de pusztán csak elfoglaltuk ezeket, és épp csak annyit mondtunk mindenkinek, hogy itt vagyunk, hogy kénytelenek legyenek számolni velünk. Mire akkor irtózatosan megrémültek a gazdagok, és ránk küldték nagy seregeiket, hogy végezzenek velünk, ahogy ugye, mindig is szokták, amikor csak föllázadnak a kizsákmányoltak, és parancsba adták, hogy végezzenek velünk mind egy szálíg. De nem lett abból semmi, mert mi jól fölkészültünk a háborúra, megerősítettük magunkat a hegyekben. És akkor aztán jöttek a hadseregek, keresgéltek bennünket, bombákat és golyózáport zúdítottak ránk, és úgy tervezték, hogy egyszer és mindenkorra kiirtják az összes őslakost, mert persze nem tudták, hogy ki zapatista, ki nem. Mi pedig futottunk és harcoltunk, harcoltunk és futottunk, ahogy őseink is csinálták. Nem adtuk meg magunkat, nem tettük le a fegyvert, nem hagytuk, hogy leverjenek minket.

Akkor hát a városi emberek kivonultak az utcákra, és azt kezdték kiáltozni, hogy hagyják abba a háborút. És akkor mi leállítottuk a háborúnkat, és meghallgattuk ezeket a városi fivéreinket és nővéreinket, akik azt mondták nekünk, hogy igyekezzünk egyezsége jutni, vagyis állapodjunk meg a rossz kormányzatokkal, hogy öldöklés nélkül oldódjék meg a probléma. Mi ugyanis odafigyeltünk ezekre az emberekre, mert ők voltak azok, akikre azt mondtuk: „a nép”, vagyis a mexikói nép. Úgyhogy tüzet szüntettünk, és átváltottunk a párbeszédre.

Erre a kormányok is azt mondták: hát hogyne, rendesen fognak ők viselkedni, és párbeszédet folytatnak velünk, és egyezsége törekednek, és a megállapodásokat be fogják tartani. Mi meg azt mondtuk, rendben van. De arra is gondoltunk: milyen jó, hogy megismerkedtünk ezekkel az emberekkel, akik kivonultak az utcákra, hogy leállítsák a háborúskodást. Miközben tehát párbeszédet folytattunk a rossz kormányokkal, közben beszélünk ezekkel is, és láttuk, hogy a többségük szegény és egyenes ember, mint mi magunk, és mindkét fél pontosan érti, hogy miért is harcolunk, tehát ők is, mi is. És ezeket az embereket hívtuk úgy, hogy „civil társadalom”, mert a zömük nem tartozott politikai párthoz, hanem ugyanolyan közönséges és átlagos ember volt, mint mi, egyenes szavú és szegény ember.

De kiderült, hogy a rossz kormányzatok nem akarják a jó rendezést, csupán ahhoz a fortélyhoz folyamodtak, hogy nosza, tárgyaljunk és jussunk egyezsége; közben ők meg majd előkészítik a támadásukat, hogy egyszer s mindenkorra elintézzenek bennünket. És hát persze több ízben is ránk támadtak, de nem győztek le minket, mert mi alaposan ellenálltunk, és szerte a világon sokan megmozdultak. Erre aztán a rossz

kormányzatok úgy gondolták, az a baj, hogy sok ember látja, mi történik az EZLN-nel, és erre azt eszelték ki, hogy úgy tesznek, mintha mi sem történt volna. Közben, persze, gyűrűbe fogtak bennünket, vagyis bekerítették, és várakoztak, merthogy a mi hegyeink félreeső vidéken vannak, hát majd csak elfeledkeznek rólunk az emberek, hiszen messze van a zapatista föld. És a rossz kormányzatok újra meg újra azzal próbálkoztak, hogy törbe csaljanak bennünket, és támadást intézzenek ellenünk, mint ahogy 1995 februárjában is, amikor nagy létszámú csapatok ránk rontottak ugyan, de nem sikerült tönkreverniük bennünket. Mert, ahogy mondani szokták, nem voltunk egyedül, és sokan támogattak bennünket, mi pedig derekasan ellenálltunk.

Így hát a rossz kormányok most már kénytelenek voltak megállapodást kötni az EZLN-nel, s ezeket a megállapodásokat „San Andrés-i egyezmények”-nek hívják, mert „San Andrés” a neve a helységnek, ahol aláírtuk ezeket a megállapodásokat. És ezeket a párbeszédeteket nem egymagunkban folytattuk, amikor tárgyaltunk a rossz kormány képviselőivel, hanem jó sok embert és szervezetet odahívtunk, akik a mexikói indián népek oldalán álltak vagy állnak a harcban, és ők is mind elmondták a magukét, és mindnyájan egyetértettünk abban, hogy miként beszéljünk a rossz kormányzatokkal. Úgy zajlott tehát ez a párbeszéd, hogy nem csupán egyfelől a zapatisták és másfelől a kormányok tárgyaltak, hanem a zapatistákkal együtt Mexikó indián népei is, meg akik támogatják őket. És akkor ezekben az egyezményekben kimondták a rossz kormányok, hogy el fogják ismerni Mexikó indián népeinek jogait, és tiszteletben fogják tartani kultúráját, és hogy mindezeket törvényként beveszik az alkotmányba. De alighogy aláírták ezeket a rossz kormányok, máris azon voltak, hogy merüljön feledésbe az egész, és évek teltek el, és semmi sem teljesült a megállapodásokból. Ellenkezőleg, a kormány támadást intézett az őslakosok ellen, hogy meghátrálásra késztessek őket a harcban, mint 1997. december 22-én is, amikor Zedillo parancsot adott 45 ember, nők, öregek és gyerekek lemészárlására az Acteal nevű chiapas-i faluban. Nem könnyű elfelejteni ezt a nagy bűntényt, amelyik azt példázza, hogy a rossz kormányok szívében nincs irgalom, ha támadni és gyilkolni kell azokat, akik az igazságtalanságok ellen láznak. És miközben mindez így történik, mi, zapatisták persze továbbra is csak azon vagyunk, hogy betartsuk a megállapodásokat, és kitartsunk Mexikó délkeleti hegyeiben. És akkor beszélgetést kezdtünk Mexikó többi indián népével és meglevő szervezeteikkel, és megállapodást kötöttünk velük, hogy együtt fogunk velük harcolni egyazon célért, vagyis az őshonosok jogainak és kultúrájának elismertetéséért. És persze mindenfelé sokan támogattak bennünket, olyan személyek, akik nagy tiszteletben állnak, s akiknek sokat nyom a szava a latban, mert nagy értelmiségi emberek, művészek és tudósok Mexikóban és az egész világon. És nemzetközi találkozókat is rendeztünk, vagyis összegyűltünk, hogy szót váltsunk különböző személyekkel Amerikából, Ázsiából, Európából, Afrikából és

Óceániából, s megismertük harcaikat, módszereiket, és azt mondtuk, hogy ezek „intergalaktikus” találkozó, persze csak tréfából mondtuk, hogy más bolygókról is meghívtunk vendégeket, de úgy látszik, nem érkeztek meg, vagy ha netán igen, ezt nem adták világosan a tudunkra.

De akárhogy is, a rossz kormányzatok nem tartották be a megállapodást, és akkor aztán tervet készítettünk arra, hogy miképpen fogunk sok-sok mexikóival elbeszélgetni avégett, hogy támogassanak bennünket. És akkor aztán először is végrehajtottunk 1997-ben egy menetelést Mexikóvárosba, amit úgy nevezünk el, hogy „az 1111-ek menete”, merthogy egy bajtárs vagy bajtársnő menetelt minden zapatista falu nevében, ámde a kormány semmibe vette az egészet. Azután meg 1999-ben tanácskozásokat folytattunk országszerte, amiből kiderült, hogy a többség igenis egyetért az indián népek követeléseivel, de hát a rossz kormányzatok erre is fittyet hánytak. Utoljára pedig 2001-ben végrehajtottuk azt, amit úgy nevezünk: „az őshonos méltóság menete”, amelyik nagy támogatást élvezett milliók részéről Mexikóban és más országokban, s egész odáig eljutott ez a menet, ahol a képviselők és szenátorok vannak, vagyis az Unió Kongresszusáig, hogy követelje a mexikói őslakosság elismerését.

Kiderült azonban, hogy a politikusok, akik a pártok, a PRI, a PAN és a PRD [Intézményes Forradalmi Párt, Nemzeti Akciópárt, Demokratikus Forradalmi Párt] tagjai, összebeszéltek egymás között, és továbbra sem ismerték el az őshonos jogokat és kultúrát. Ez 2001 áprilisában történt, s ebben világosan megmutatkozott, hogy a politikusoknak fogalmuk sincs az illendőségről, olyan szégyentelének, hogy csakis a haszonnal gondolnak, csakis azzal a jó pénzzel törődnek, amit a rossz kormányzással bezsebelnek. Erre azért nem árt emlékeztetni, mert meglátják, most mindjárt azt kezdik majd mondogatni, hogy igen, ők elismerik az őslakosok jogait, csak hát ez hazugság, amit pusztán azért hangoztatnak, hogy rájuk szavazzunk, mert hiszen bőven lett volna már alkalmuk rá, hogy megtegyék, amit mondanak, de nem állták a szavukat.

És akkor aztán már tisztán láttuk, hogy hiábavaló volt a párbeszéd és a tárgyalás Mexikó rossz kormányzataival. Vagyis semmi értelme, hogy beszéljünk a politikusokkal, mert sem a szívük, sem a szavuk nem igaz, hanem csak gúnyt űznek mindenből, és összevissza hazudoznak, hogy igen, betartják a szavukat, pedig nem. Vagyis a PRI, a PAN és a PRD politikusai az egyik napon elfogadnak egy törvényt, amelyik fabatkát sem ér, aztán máris végeztek a párbeszéddel, és kereken kijelentik, hogy mindegy, miben állapodtak meg és mit írtak alá, mert úgysem fogják megtartani az adott szavukat. És ezután már megszakítottunk minden kapcsolatot a szövetségi hatóságokkal, mert megértettük, hogy a párbeszéd és a tárgyalás csődöt mondott az efféle politikai pártok miatt. Beláttuk, hogy nem számít ezeknek vérontás, halál, szenvedés, nem érdeklik őket megmozdulások, tanácskozások, erőfeszítések, nemzeti és nemzetközi nyilatkozatok, találkozók, megállapodások, aláírások, kötelezettség-vállalások. Úgyhogy a politikai osztály nem csupán megint

becsapta az ajtót az indián népek orra előtt, de halálos csapást mért a háború békés, párbeszédre és tárgyalásos megoldására is. És abban sem lehet már hinni, hogy betartja a megállapodásokat, bárkivel köti is. Láthatják, vonják le hát a tanulságokat a velünk történetekből.

Mikor aztán mindezt beláttuk, mélyen a szívünkbe néztünk, és elgondolkodtunk azon, hogy mitévők is legyünk. És az első, amit ott láttunk, az volt, hogy szívünk már nem ugyanaz, mint volt korábban, amikor megkezdtük harcunkat, hanem már jóval nagyobb, mert sok-sok jó ember szívével gyarapodott. És azt is láttuk, hogy mennyivel elgyötörtebb, mennyire sebzettebb a szívünk. Éspedig nemcsak attól, hogy becsaptak minket a rossz kormányzatok, hanem mert amikor a mások szíveivel érintkeztünk, akkor a fájdalmaikkal is érintkeztünk. Vagyis olyan volt, mintha tükörbe tekintettünk volna.

II. Hol tartunk ma?

Akkor tehát, minthogy zapatisták vagyunk, úgy gondoltuk, hogy nem elég, ha megszakítjuk a párbeszédet a kormánnyal, hanem arra is szükség van, hogy előbbre lépjunk a harcban, akárhogy alakult is a dolgunk ezekkel az élősködő, semmirekellő politikusokkal. Az EZLN úgy döntött, hogy egyedül és egyoldalúan is (vagyis ahogy mondani szokták, „unilaterálisan”, mert csakis a maga részéről) teljesíti a San Andrés-i Egyezményeket az őshonosok jogairól és kultúrájáról. Négy esztendőn át, 2001 derekától 2005 derekáig ennek szenteltük magunkat, meg még egyebeknek is, amiről a továbbiakban lesz szó.

Nos hát, azzal kezdtük, hogy igyekeztünk hasznára lenni az önálló, lázadó zapatista településeknek abban, hogyan szerveződjenek a népek a kormányzásra és az önkormányzásra, hogy még erősebbek legyenek. Ezt az autonóm kormányzási módot korántsem az EZLN találta ki, hanem részint a több évszázados őshonos ellenállásból fakadt, meg magából a zapatista tapasztalatból, és nem más, mint a közösségek önkormányzata. Vagyis nem úgy van, hogy jön valaki kívülről és irányít, hanem maguk a népek döntenek maguk közt arról, hogy ki és miként kormányozzon, ha pedig nem engedelmeskedik, leváltják. Vagyis ha az, aki parancsol, nem engedelmeskedik a népnek, akkor azt elkergetik, kikerül a hatóságból, és másvalaki kerül a helyére.

Láttuk azonban, hogy az autonóm önkormányzatok nem egyformák, hanem némelyikük előrehaladottabb, és több támogatást élvez a civil társadalomtól, mások pedig elmaradottabbak. Vagyis meg kellett szervezni, hogy hasonlóak legyenek egymáshoz. De az is látnivaló volt, hogy az EZLN a maga politikai-katonai részvételével beleavatkozik azokba a döntésekbe, amelyek a demokratikus hatóságokra, ahogy mondani szokták, a „civilre” tartoztak. És itt a probléma az, hogy az EZLN politikai-katonai szárnya nem demokratikus, mert ez egy hadsereg, de

beláttuk, hogy nincs az jól, ha fölültre kerül az, ami katonai, alulra pedig az, ami demokratikus, mert nem szabad megengedni, hogy ami demokratikus, afelől katonailag döntsének, hanem fordítva kell lennie: vagyis a demokratikus-politikai rész álljon fölül, az legyen, amelyik parancsol, és alatta legyen a katonai, amelyik engedelmeskedik. Vagy talán jobb, hogy semmi sem kerül alulra, hanem minden világosan egy szinten áll, katonai jelleg nélkül, és ezért van az, hogy a zapatisták avégett katonák, hogy ne legyen majd katonaság. Jó, de a probléma az probléma volt, tehát azt kellett tennünk, hogy elkezdtük különválasztani azt, ami politikai-katonai, attól, ami a zapatista közösségek autonóm és demokratikus formája. Úgyhogy azok a cselekvések és döntések, amelyek azelőtt az EZLN-re tartoztak, ezután apránként átkerültek a falvakban demokratikusan megválasztott hatóságokhoz. Világos, hogy mondani könnyű, de a gyakorlatban sok nehézséggel jár, mert sok év telt el már, előbb a háború előkészítésével, aztán magával a háborúskodással, és hozzászoktunk, hogy politikai-katonai módon intézzük a dolgainkat. De mindenáron végrehajtottuk ezt, mert mi úgy vagyunk vele, hogy amit mondunk, hát azt meg is csináljuk, hiszen ha nem, akkor minek jártatjuk a szánkat, ha úgysem lesz belőle semmi.

És így történt, hogy megszülettek a Jó Kormányzati Junták 2003-ban, s ezekkel folytatódott a dolog, mármint az „engedelmeskedve parancsolni” önálló tanulásával és gyakorlásával.

Attól fogva mindmáig, vagyis 2005 derekáig, az EZLN vezetése nem avatkozott bele rendelkezésekkel a civil ügyekbe, de figyelemmel kísérte és támogatta a lakosság által demokratikusan megválasztott hatóságokat, s amellet fölügyelte a lakosság és a nemzeti meg a nemzetközi civil társadalom tájékoztatását a kapott támogatásokról, s arról, hogy ezeket mire fordították. Most viszont átadjuk a jó kormányzás fölügyeleti munkáját a zapatista főnntartó bázisoknak, ideiglenes, rotációs megbízatásokkal avégett, hogy mindenki, férfi és nő egyaránt, tanulja meg és végezze ezt a munkát. Mert úgy gondoljuk, hogy egy nép, amelyik nem fölügyeli azokat, akik kormányozzák, arra van ítélve, hogy rabszolga legyen, mi viszont azért harcolunk, hogy szabadok legyünk, nem pedig azért, hogy hat évente cserélgessük gazdáinkat.

Az EZLN e négy év leforgása alatt úgyszintén továbbadta a Jó Kormányzati Juntáknak és az Autonóm Muncípiumoknak [vagyis az önálló községtanácsú településeknek] azokat a támogató kapcsolatokat, amelyekre egész Mexikóban és világszerte sikerült szert tennie a háborúskodásnak és ellenállásnak ezekben az éveiben. Amellet ez idő alatt az EZLN gazdasági és politikai támogatási rendszert hozott létre, s ez lehetővé teszi a zapatista közösségeknek, hogy kevesebb nehézséggel küszködve érjenek el haladást autonómiájuk kiépítésében és életkörülményeik javításában. Nem sok ez, de jóval több annál, mint ami a fölkelés kezdete előtt, 1994-ben a rendelkezésükre állt. Ha az ember belenéz valamelyik kormányzati fölmérésbe, azt fogja látni, hogy csakis

azok az őslakos közösségek javítottak az életfeltételeiken, vagyis az egészségügyön, az oktatáson, a táplálkozáson, a lakhatáson, amelyek a zapatista területen találhatók, vagyis ahogy mi mondjuk, ott, ahol a mi népeink élnek. És mindez a zapatista népek haladása és a roppant nagy támogatás révén vált lehetővé, amelyik azoktól a derék és nemes lelkű emberektől érkezett, akiket „civil társadalomnak” hívunk, és ezeknek a világszerte működő szervezeteitől. Mintha mindezek a személyek valóra váltották volna azt, hogy „lehet más a világ”, de tettekben ám, nem pusztán szavakban.

Így hát jókora előrehaladást tettek a népek. Most már egyre több az olyan elvtárs és elvtársnő, aki tanulja a kormányzást. S ha lassanként is, már egyre több nő kapcsolódik be ezekbe a munkákba, de még mindig nem kapják meg a kellő megbecsülést ahhoz, hogy még több részt vállaljanak a harci feladatokból. Aztán meg a Jó Kormányzati Junták révén az együttműködés is javult az autonóm municípiumok között, valamint az egyéb szervezetekkel és hivatalos hatóságokkal támadt problémák megoldásában is. És sok minden javult a tervezésben is a közösségekben, jobban megfelelnek egymásnak a tervek és a támogatások, amelyeket a civil társadalom juttat ide mindenhol a világból: javult az egészségügyi ellátás és az oktatás, ámbár sok minden hiányzik még ahhoz, hogy olyan legyen, amilyennek lennie kell, ugyanígy áll a helyzet a lakással és az élelmezéssel, és némelyik zónában már jóval kisebb gondot okoz a földkérdés, mert kiosztották a földbirtokosoktól visszavett földeket, de azért még vannak övezetek, ahol hiányt szenvednek művelhető földekben. És aztán persze sok a javulás már a hazai és a nemzetközi civil társadalomtól kapott támogatásban is, hiszen korábban mindenki oda ment, ahonnan jobban hangzott a jajpanasz, most viszont a Jó Kormányzati Junták oda irányítják őket, ahol nagyobb a szükség. És ugyanígy szerte mindenfelé egyre több az olyan elvtárs és elvtársnő, akik elsajátítják a kapcsolattartás módját Mexikó és a világ más részein élőkkal, megtanulnak tiszteletet adni és tiszteletet követelni, megtanulják, hogy sokféle világ létezik, s hogy mindegyiknek megvan a maga helye, a maga ideje és a maga módja, és ezért kölcsönösen tiszteletet kell tanúsítani egymás iránt.

Elég az hozzá, hogy tehát mi, zapatisták a fő erősségünknek szenteltük ezt az időt, vagyis a bennünket támogató népeknek. És hát, így igaz, javult valamelyest a helyzet, vagyis most már senki sem mondhatja, hogy hiábavaló volt a zapatista szervezkedés és harc, mert még ha teljesen végeznek is velünk, akkor is használt valamit a harcunk.

De nemcsak a zapatista népek tekintélye nőtt meg, hanem az EZLN-é is. Mert az történt időközben, hogy új nemzedékek megújították egész szervezetünket. Vagyis mintha új erőt lehettek volna bele. A parancsnokok és parancsnoknők, akik már érett korukban jártak a fölkelés kezdetén, 1994-ben, ma birtokában vannak annak a bölcsességnek, amelyet a háborúban sajátítottak el, meg a 12 éves párbeszéd során a világ

minden tájáról való férfiak és nők ezreivel. A CCRÍ [Comité Clandestino Revolucionario Indígena = Óslakos Földalatti Forradalmi Bizottság], a zapatista politikai-szervezeti vezetőség tagjai, ma tanácsokkal látják el és eligazítják az újoncokat, akik most csatlakoznak hozzánk a harcban, meg azokat, akik vezető beosztásokba kerülnek. A „bizottságok” (ami annyi, mintha azt mondanánk: mi) már jó ideje tartó folyamatos munkával fölnevelték a parancsnokok és parancsnoknők egész új nemzedékét, akik a tanulás és kipróbálás időszakában megkezdtek az ismerkedést a szervezetrányítási munkákkal és kezdték ellátni ezeket. És azt is megérjük, hogy fölkelő társaink, férfiak és nők, harcosok, helyi és regionális felelősök, ahogy főntartó bázisaink tagjai is, akik fiatalok voltak a fölkelés kezdetén, most már meglelt férfiak és nők, veterán harcosok, és természetes vezetők a maguk egységeiben és közösségeiben. És akik gyermekek voltak annak idején, 94 januárjában, már ifjak, akik az ellenállásban nőttek föl, s abban a becsületes lázadásban nevelődtek, amelyet a náluk idősebbek folytattak ebben a tizenkét esztendei háborúskodásban. Ezeknek a fiataloknak már van politikai, műszaki és kulturális képzettségük, ami nem volt nekünk, akik kezdeményeztük a zapatista mozgalmat. Ma már egyre inkább ezekből az ifjakból kerül ki az utánpótlás a csapatainkba éppúgy, mint a vezetői posztokra a szervezetekben. És hát mi mindannyian a saját szemünkkel láttuk a mexikói politikai osztály csalárd üzelmeit és azt a pusztítást, amelyet cselekedeteik okoznak hazánkban. És láttuk a nagy igazságtalanságokat és megszárlásokat, amelyeket a neoliberális globalizáció hajt végre világszerte. De erről majd később még beszélünk.

Így tartott ki az EZLN 12 háborús éven át, állt ellen katonai, politikai, ideológiai és gazdasági támadásoknak, bekerítéseknek, kínzásoknak, üldözéseknek, és nem győztek le bennünket, nem adtuk el és nem adtuk meg magunkat, és nyomultunk tovább előre. Sokfelől újabb és újabb társak csatlakoztak a küzdelemhez, így ahelyett, hogy meggyöngyültünk volna annyi év után, erősebbek lettünk. Világos, hogy adódnak gondok, amelyeket meg lehet oldani úgy, hogy még inkább elválasztjuk egymástól a politikai-katonai ügyeket a civil-demokratikus ügyektől. Vannak azonban más dolgok, méghozzá a legfontosabbak, amilyenek a követeléseink, amelyek teljesüléért harcolunk, ám ezeket igazából még nem sikerült elérnünk.

Úgy gondoljuk, s a szívünkbe nézve így látjuk, elértünk egy olyan pont-ra, amelynél tovább most már nem tudunk jutni. De meglehet, mindent elvesztünk, amink csak van, ha megmaradunk olyannak, amilyenek most vagyunk, és nem teszünk semmit a továbblépésért. Vagyis ütött az óra, amikor megint kockáztatnunk kell, meg kell tennünk egy veszélyes lépést, de amelyik megéri a fáradságot. Mert talán más társadalmi szektorokkal egyesülve, amelyek ugyanolyan fogyatékoságoktól szenvednek, mint mi, lehetővé válik megszerezniünk, amire szükségünk van, és amire érdemesek vagyunk. Egy újabb előrelépés az őshonos lakosság har-

cában csakis akkor lehetséges, ha az őshonos lakosság egységre lép a munkásokkal, paraszttal, diákokkal, tanítókkal, alkalmazottakkal... vagyis a városi és a falusi dolgozókkal.

III. Hogyan látjuk a világot?

Most pedig elmagyarázzuk, miként is látjuk mi, zapatisták azt, ami végbemege a világban. Látjuk, hogy mostan a kapitalizmus a legerősebb. A kapitalizmus egy társadalmi rendszer, vagyis az a forma, ahogyan egy társadalomban szerveződnek a dolgok és a személyek, hogy kinek van, kinek nincs, ki parancsol, ki engedelmeskedik. A kapitalizmusban vannak, akiknek pénzük van, vagyis tőkéjük meg gyáraik meg birtokaik meg földjeik meg még sok minden, és vannak, akiknek nincs semmijük, csak a testi erejük meg az ismeretük ahhoz, hogy dolgozzanak, és a kapitalizmusban azok parancsolnak, akiké a pénz meg akiké a dolgok, és azok engedelmeskednek, akiknek nincs egyébük, csak a munkaképességük.

A kapitalizmus tehát annyit jelent, hogy vannak kevesek, akiknek hatalmas vagyonuk van, de nem abból, hogy nyerték valahol, vagy hogy kincset találtak, vagy hogy örökölték valamilyen rokonuktól, hanem ezeket a vagyonokat úgy szerezték, hogy sokak munkáját kizsákmányolták. Vagyis a kapitalizmus a dolgozók kizsákmányolásán alapszik, ami annyit tesz, hogy kiszipolyozzák a dolgozókat, és kisajtolnak belőlük mindent, amiből csak haszon származhat. Ez jogtalanul történik, ugyanis a dolgozónak nem fizetik meg pontosan azt, amennyit a munkája ér, hanem épp csak annyit fizetnek neki, hogy falhasson egy keveset, pihenhessen egy picikét, aztán másnap menjen újra dolgozra, vissza oda, ahol kizsákmányolják, vagyis a mezőre vagy a városba.

A kapitalizmus fosztogatással is szerzi gazdagságát, vagyis rablással, mert elveszi másoktól, amire szemet vet, például a földet és a természeti kincseket. Vagyis a kapitalizmus olyan rendszer, amelyikben a rablók szabaddalomban vannak, bámulják és példaképnek állítják őket.

És a kapitalizmus, túl azon, hogy kizsákmányol és fosztogat, még elnyomó is, mert bebörtönzi és gyilkolja azokat, akik láznak az igazságtalanság ellen.

A kapitalizmust leginkább az áruk érdeklik, mert az adásvétel haszonszerzéssel jár. Így aztán a kapitalizmus mindent áruvá változtat, áruvá teszi az embereket, a természetet, a kultúrát, a történelmet, a lelkiismeretet. A kapitalizmus szerint arra van szükség, hogy mindent adni-venni lehessen. És mindent eltakar az árucikkkel, hogy ne lássuk a kizsákmányolást, amit művel. Az árukat pedig piacon adják-veszik. Tehát a piac mellett, hogy adásvételre szolgál, arra is való, hogy elrejtse a munkások kizsákmányolását. Például a piacon a kávé már csinos zacskóba vagy szép kis üvegbe töltve látjuk, de nem látjuk a parasztot, aki megszenvedett a kávészürettel, és nem látjuk a fölvásárló hiénát, aki bagóért elviszi

a munkája gyümölcsét, és nem látjuk a dolgozókat a nagyüzemben, ahol éjt nappá téve csomagolják a kávé. Vagy látjuk a készüléket, amelyekkel zenét lehet hallgatni, *cumbiát, rancherát, corridót*, kinek mi tetszik, és látjuk, hogy ez nagyon jó dolog, mert jól szól, de nem látjuk a munkásnőt az összeszerelő üzemben, aki órák hosszat elkínldott a kábelek meg a készülék egyéb részei összeillesztésével, és alig kapott érte valamit, és messzire lakik a munkahelyétől, jó sokat költ az utazásra, ráadásul még az a veszély is fenyegeti, hogy elrabolják, megerőszakolják és agyonverik, ahogy ez bizony előfordul Ciudad Juárezben, Mexikóban.

Vagyis a piacon árukat látunk, de nem látjuk a kizsákmányolást, aminek árán ezeket előállítják. És aztán a kapitalizmusnak sok piacra van szüksége... vagy egy nagyon nagyra, világpiacra.

Ebből pedig az következik, hogy a mai kapitalizmus már nem azonos a korábbival, amikor a gazdagok beérték azzal, hogy saját országokban zsákmányolják ki a munkásokat, hanem most egy jókora nagy továbblépést hajtanak végre, amit neoliberális globalizációnak hívnak. Ez a globalizáció annyit tesz, hogy most már nem csupán egy vagy egy-néhány országban uralkodnak a munkások fölött, hanem az egész világon igyekeznek uralmon lenni a kapitalisták. A világot pedig, vagyis a Föld bolygót más néven „földtekének”, „glóbusznak” is mondják, és ezért beszélnek „globalizációról”, ami az egész nagyvilágra vonatkozik.

A neoliberalizmus ugyanis az az elképzelés, hogy a kapitalizmus szabadon uralkodhat az egész világ fölött, így hát nincs mese, bele kell törődni, alkalmazkodni kell hozzá, nem kapálózni, vagyis nem lázadozni ellene. Más szóval a neoliberalizmus a kapitalista globalizáció elmélete, vagyis ennek a terve. És a neoliberalizmusnak megvannak a maga gazdasági, politikai, katonai és kulturális tervei. Mindezek a tervek arra irányulnak, hogy ők uralkodjanak mindenek fölött, és aki nem engedelmeskedik nekik, azt eltíporják vagy lecsukják, nehogy továbbadja lázadó eszméit másoknak.

Mármost a neoliberális globalizációval a nagy kapitalisták, akik nagyhatalmú országokban élnek, amilyen az Egyesült Államok, azt akarják elérni, hogy az egész világ egy nagy vállalat legyen, ahol árukat termelnek, és az egész világ egy nagy piac legyen. Világpiac, ahol adni-venni lehet mindent az égvilágon, és ahol ezzel el lehet rejtetni szem elől az egész világ kizsákmányolását. Így aztán a globalizált kapitalisták mindenhova behatolnak, vagyis az összes országba, hogy nagy üzleteket kössenek, vagyis hogy nagyban végezzék a kizsákmányolást. Közben aztán nem ismernek se embert, se istent, és befurakodnak mindenhova. Vagyis olyan ez, mintha hódítással elfoglalnának más országokat. Ezért mondjuk mi, zapatisták, hogy a neoliberális globalizálás az egész világ meghódítására irányuló háború, világháború, amit a kapitalizmus folytat a világuralomért. S ezt a hódítást néha katonasággal végeztetik, előzőlenek egy-egy országot, és erőszakkal leigázzák. Máskor viszont gazdaságilag intézik, vagyis a nagy kapitalisták más országba viszik a pénzüket, vagy kölcsön-

zik a pénzt, de azzal a föltétellel, hogy ott engedelmesen azt tegyék, amit ők mondanak. Meg az eszméikkel is behatolást hajtanak végre, vagyis a kapitalista kultúrával, ami az áru, a profit, a piac kultúrája.

Aztán a hódító, tehát a kapitalizmus azt csinál, amit akar, vagyis lerombolja és megváltoztatja, ami nem tetszik neki, és kiirtja azt, ami akadályozza. Akadályozzák például azok, akik nem termelik, nem vásárolják, nem is árusítják a modern árucikkeket, vagy akik lázadoznak ez ellen a rend ellen. Akik pedig nem szolgálnak neki, azokat persze megvetőleg becsméri. Mivel az őshonos lakosság zavarja a neoliberais globalizációt, ezért ez lenézi, és ki akarja irtani az őslakosokat. Amellett a neoliberais kapitalizmus eltörli azokat a törvényeket, amelyek nem engedik meg neki a túlzott kizsákmányolást, és akadályozzák abban, hogy minél több nyeresége legyen. Kikényszeríti például azt, hogy minden adható-vehető legyen, és mivel pénze a kapitalizmusnak van, ő vesz meg mindent. Mármost a kapitalizmus a neoliberais globalizálás során szétbontja azokat az országokat, amelyeket meghódít, ugyanakkor viszont mindent a saját képére akar idomítani, tehát mindent újja is akar építeni, csak hogy a maga módján, vagyis úgy, hogy minden őneki kedvezzen, és semmi se akadályozza. Csak hogy előtte még a neoliberais, vagyis a kapitalista globalizáció elpusztítja azt, ami van az illető országban, elpusztítja a kultúráját, a nyelvét, a gazdasági rendszerét, a politikai rendszerét, és szétszaggatja azokat a kapcsolatokat is, amelyek a kialakult módon egymáshoz fűzik az embereket, akik az illető országokban laknak. Vagyis lerombol mindent, amittől egy ország ország.

Egy szó, mint száz, a neoliberais globalizáció el akarja pusztítani a világ nemzeteit, hogy csak egyetlen nemzet vagy ország legyen, vagyis a pénz, a tőke országa. Mert hát azt akarja a kapitalizmus, hogy minden úgy legyen, ahogy ő szeretné, vagyis minden az ő módja szerint működjön, és ami más, tehát nem tetszik neki, azt üldözi, támadja, félrelöki, és úgy tesz, mintha az nem is létezne.

Összefoglalva tehát, azt lehet mondani, hogy a neoliberais kapitalizmus a kizsákmányoláson, a jogfosztáson, azok megvetésén és eltiprásán alapul, akik nem hagyják magukat. Azaz most is olyan, mint amilyen azelőtt volt, csak most már globálisan, világmeretben.

De azért nincs olyan nagyon könnyű dolga a neoliberais globalizációnak, merthogy a kizsákmányoltak semelyik országban sem törődnek bele csak úgy, nem mondják, hogy nincs mit tenni, hanem lázadoznak; és akik fölőselegessé váltak, és csak útban vannak, azok persze, hogy ellenállnak, és nem hagyják magukat eltenni láb alól. Ezért aztán azt látjuk, hogy akikkel jól elbántak, azok világszerte ellenállást fejtenek ki, nem hagyják magukat, vagyis föllázadnak, de nem is csak egy országban, hanem mindenütt, ahol elég sokan vannak, vagyis ahogy van neoliberais globalizálódás, ugyanúgy van lázadó globalizálódás is.

És ebben a lázadó globalizálódásban nemcsak a földek és a városok dolgozói lépnek színre, hanem föllépnek más csoportok is, férfiak és nők,

akiknek sok üldöztetésben és megvetésben van részük, akik ugyanúgy nem hagyják, hogy leigázzák őket, ilyenek: nők, fiatalok, őslakosok, homoszexuálisok, leszbikusok, transzszexuálisok, bevándorlók és sok más csoport, amilyen mindenütt van, de eddig nem tapasztaltuk, hogy fölemelték volna a hangjukat, hogy elég a megaláztatásokból, ám most előlépnek, úgyhogy már látjuk őket, halljuk a hangjukat, és megértjük őket.

És látjuk, hogy mindezek az embercsoportok harcba szállnak a neoliberalizmus, vagyis a kapitalista globalizáció terve ellen, az emberiségért.

És elképesztő, amit látunk, hiszen látjuk a neoliberálisok ostobaságát, akik el akarják pusztítani az egész emberiséget a maguk háborúival és a kizsákmányolással, de ugyanakkor nagy elégedettséggel tölt el bennünket, amikor azt látjuk, hogy mindenfelé ellenállás és ellenkezés terem, éppolyan, mint a miénk is, amelyik kicsi ugyan, de létezik.

És látjuk mindezt szerte a világon, és szívünk immár megtanulja, hogy nem vagyunk egyedül.

IV. Hogyan látjuk országunkat, Mexikót?

Most elmondjuk, hogy s mint látjuk azt, ami a mi Mexikónkban történik. Hát azt látjuk, hogy országunkat a neoliberálisok kormányozzák. Vagyis, ahogy már elmagyaráztuk, akik nálunk kormányoznak, azok a tönkrelére viszik nemzetünket, a mi mexikói hazánkat. És ezeknek a rosszul kormányzóknak az igyekezete nem a nép jólétére irányul, hanem csakis a kapitalisták jólétével törődnek. Például olyasmit iktatnak törvénybe, mint amilyen a Szabadkereskedelmi Egyezmény, amelyik sok-sok mexikóit enged nyomorba süllyedni, egyfelől a parasztokat meg a kistermelőket, akiket „fölfalnak” a nagy agráripari vállalkozások, másfelől pedig a munkásokat meg a kisvállalkozókat, mert ezek nem tudnak versenyezni a nagy transznacionálisokkal, amelyek megvetik itt a lábukat, anélkül, hogy bárki egy szót is merne szólni ellenük, sőt még köszönetet mondanak nekik, ezek pedig leszorítják a béreket és fölverik az árakat. Vagyis, bárki bármit is mondjon, a mi Mexikónk gazdasági alapzatait, amilyen a mezőgazdaság, az ipar meg a kereskedés, jócskán tönkretették, és alig maradt már belőle néhány omladék, amit biztos, hogy szintén ki fognak árusítani.

És ez bizony nagy baj hazánkra nézve. Mert hát a földeken már nem a táplálékot termesztik, hanem csakis azt, amit a nagytőkések eladni akarnak. És a jó földeket már elrabolták csalással és a politikusok segédletével. Vagyis a vidéken ugyanaz megy, mint a porfirizmus alatt, csak éppen a nagybirtokosok helyett most a külföldi vállalatok miatt marad éhkoppon a paraszt. És ahol azelőtt volt hitel meg ártámogatás, ott most már csak alamizsna van... sőt néha már az sincs.

Ami pedig a városi dolgozókat illeti: bezárják a gyárakat, ők meg ott maradnak munka nélkül, nyitni meg csak úgynevezett összeszerelő-

beszállító üzemeket nyitnak, ami mind külföldi, és nyomorúságos bért fizet sok órai munkáért. És szinte mindegy, mi az ára a terméknek, amire szüksége van a népnek, mert akár drága, akár olcsó, nem futja rá annak, aki nem kap fizetést. Ha meg valaki kis- vagy közepes vállalkozásban dolgozott, hát most már nem, mert azt bizony bezárták, és fölvásárolta valamelyik nagy transznacionális. És ha valakinek volt egy kis boltja, hát az sincs már meg, az az illető is feketén dolgozik már a nagyvállalatoknak, azok meg barbár módon kizsákmányolják, sőt már a kisfiúkat meg a kislányokat is befogják munkára. Ha meg a munkás tagja lett egy szakszervezetnek, hogy törvényesen követelje a jogait, hát nem megy vele már semmire, mert ugyanaz a szakszervezet most azt mondja neki, hogy törődjön csak bele, ha leszállítják a bérét, vagy lecsökkentik a munkanapjai számát, vagy eltörlik a korábbi kedvezményeket, mert hogyha nem, akkor bezár a vállalat, és más országba költözik. Aztán meg itt van ez a „mikroszcenszelés” lépten-nyomon. Mintha a kormány gazdasági programja arra futna ki, hogy az összes városi dolgozó kezdjen rágógumit vagy telefonkártyát árusítani az utcákon. Vagyis színtiszta gazdasági dúlás-pusztítás folyik a városokban is.

Meg aztán az van, hogy miután jól elintézték a népet gazdaságilag, a vidéken éppúgy, mint a városban, hát kénytelenek a mexikói férfiak és nők elhagyni a hazájukat, vagyis a mexikói földet, és más országban, nevezetesen az Egyesült Államokban keresni munkát, ahol nem épp jól bánnak velük, hanem kiszípolozzák és üldözik és megvetik, sőt még gyilkolják is őket.

Tehát a neoliberalizmusban, amit a rossz kormányok ránk erőszakolnak, nem hogy javulna a gazdaság, ellenkezőleg, a vidék nagy ínségre jut, a városokban meg nincs munka. És ami itt folyik, annyi: már-már Mexikóból olyan hely lesz, ahol tömérdek ember születik, tömérdek ember meghal, de mind egy szálig csak azon munkálkodik, hogy a külföldiek, főleg a gazdag gringók tovább gazdagodjanak. Ezért mondjuk, hogy Mexikó az Egyesült Államok uralma alatt áll.

Jó, de hát nemcsak erről van szó, hanem hogy a neoliberalizmus a mexikói politikai osztályt is megváltoztatta, vagyis a politikusokat is, afféle vállalati alkalmazottakat csinált belőlük, akiknek az a dolguk, hogy minden lehető eladjanak, még hozzá minél olcsóbban. Látnivaló, már törvényeket módosítanak avégett, hogy ki lehessen törölni a 27. cikkelyt az alkotmányból, és eladhatók legyenek a közföldek meg a községi szérűk is. Salinas de Gortari volt az, ő meg a bandái mondták azt, hogy mindez a vidék és a parasztság javát szolgálja, ebből lesz majd fölvirágzás és jólét. Talán így lett? Mexikóban a vidéken rosszabb a helyzet, mint valaha, a parasztok még jobban megjárták, mint Porfirio Díaz alatt. És azt is mondták, hogy privatizálni fogják, vagyis eladják a külföldieknek azokat a vállalatokat, amelyek az állam kezében voltak, hogy megtámogassák vele a népjólétet. Merthogy nem jól működnek, modernizálásra szorulnak, jobb lesz eladni őket. De ahelyett, hogy jobb-

ra fordult volna a helyzet, a szociális jogokon, amiket kiverekedett az 1910-es forradalom, most már csak siránkozni lehet... meg dühöngeni. És azt is mondták, hogy meg kell nyitni a határokat minden külföldi tőke előtt, mert ez ösztönözní fogja a mexikói vállalkozásokat, és javítani fog a dolgokon. Most viszont azt látjuk, hogy már nincsenek is hazai vállalatok, mindet bekebelezték a külföldiek, és amit árusítanak, az rosszabb, mint ami Mexikóban készült.

No és most még a PEMEX-et is, tehát az olajat is, ami a mexikóiaké, el akarják adni a mexikói politikusok, és csak abban van vita köztük, hogy egyik-másik azt mondja, az egész eladó, a többi viszont azt, hogy csak egy része. És privatizálni akarják az egészségügyet meg a villamosságot meg a vizet meg az erdőket is, és mindent, úgyhogy semmi sem marad Mexikóé, és országunk olyan lesz, akár egy ugar, a világ gazdagjainak szórakozóhelye, mi pedig, mexikói férfiak és nők leszünk a szolgaszemélyzetük, abból tengődünk, amit odavetnek nekünk, egyadta nyomorúság lesz az életünk, gyökértelenek, kulturálatlanok, egyszerűen hazátlanok leszünk.

Vagyis a neoliberálisok végezni akarnak Mexikóval, a mi mexikói hazánkkal. És a választási politikai pártok semmit sem védenek meg, hanem ők az elsők, akik a külföldiek, főként az Egyesült Államok szolgálatába szegődnek, ők azok, akik vállalkoznak a mi ámtításunkra, akik úgy intézik, hogy mi csak nézzünk szépen másfelé, amikor ők mindent eladnak, és bezsebelik az árat. Az összes választási politikai párt, amennyi csak van manapság, nemcsak egyikük-másikuk. Azt gondolná az ember, hogy némi jót is tesznek, de az bizonyosodik be, hogy nem, kétkulacsos rablóbanda mindegyik. Látnivaló, hogy a választási politikusoknak mindig szép házaik meg jó autók vannak, meg luxusholmijaik. És még azt szeretnék, hogy köszönetet mondjunk nekik, és legközelebb is rájuk szavazzunk. De ahogy mondani szokás, a saját anyjukat is eladnák. Hát persze, hogy eladnák, hiszen a hazájukat is eladják, az se számít nekik, csak a bankszámla.

És azt is láthatjuk, hogy nagyra növekszik a kábítószer-kereskedelem és a bűnözés. És néha elhisszük, hogy olyanok a bűnözők, amilyeneknek láttatjuk őket a *corridók* [*balladás népdalok*] meg a filmek, és néha persze tényleg olyan némelyikük, de nem ám az igazi főnökök. Az igazi főnökök elegánsan öltözködnek, külföldön végzik tanulmányaikat, nem bujkálnak, hanem jó éttermekben esznek, és az újságokban közölt képeken csinosan, jól öltözötten szerepelnek, vagyis ahogy mondani szokás, „jóravaló emberek”, és némelyikükből még kormányzók, képviselők, szenátorok, államtitkárok, nagymenő vállalkozók, rendőrfőnökök, tábornokok is lesznek.

Azt akarjuk mondani ezzel, hogy semmi jó nem várható a politikától? Nem. Azt akarjuk mondani, hogy semmi jó nem várható ETTŐL a politikától. Mégpedig azért nem, mert ez nem veszi számításba a népet, nem hallgat rá, nem törődik vele, csakis akkor környékezi meg, amikor

választások vannak, amikor már minden voksra szükség van, mert nem derül ki a közvélemény-kutatásokból, hogy ki fog nyerni. No, akkor aztán dőlnek az ígéretek, hogy ezt fogják csinálni meg azt fogják csinálni, de aztán illa berek, nádak erek, a színét se látod többé nekik, csak amikor arról szólnak a hírek, hogy már mennyit sikkasztottak, de nem lehet belőle bajuk, mert a törvény, amit ők maguk, ezek a politikusok hoztak, védi őket.

Mert ez a másik probléma, hogy az alkotmányt már összevissza rongálták, teljesen megváltoztatták. Ez már nem az, amelyik tartalmazta a dolgozó nép jogait és szabadságait, hanem most már a neoliberaisoké a jog meg a szabadság, hogy mindig meglegyen nekik a nagy nyereségük. A bírák pedig ezeknek a neoliberaisoknak a szolgálatára állnak, mert mindig az ő javukra ítélnék, és akik nem gazdagok, azoknak persze kijár az igazságtalanság, a börtön meg a temető.

Csakhogy azért ezzel az egész zavarossal szemben, amiben a neoliberaisok halásznak, akadnak olyan mexikói férfiak és nők is, akik összefognak, és ellenállási küzdelembe kezdenek.

És evégre tudatjuk mindenkivel, hogy vannak őshonos lakosok, akiknek a földjei itt, a messzi Chiapasban húzódnak, és ők létrehozzák a maguk autonómiáját, és védelmezik kultúrájukat, és óvják a földet, az erdőt, a vizet.

És vannak mezei munkások, vagyis parasztok, akik összeszervezkednek, és menetelnek, mozgósítják kezdeményeznek, hogy hitelt és támogatást követeljenek a vidéknek.

És vannak városi dolgozók, akik nem hagyják magukat megfosztani jogaiktól, vagy hogy privatizálják a munkahelyeiket, hanem tiltakoznak és tüntetnek azért, hogy ne vegyék el tőlük azt a keveset, amijük van, és ne vegyék el az országtól, ami magától értetődően az országé, mint a villanyáram, a kőolaj, a társadalombiztosítás, a közoktatás.

És vannak diákok, akik nem hagyják annyiban, hogy privatizálják az oktatást, és azért harcolnak, hogy igenis, legyen az csak ingyenes, népszerű és tudományos, vagyis ne szedjenek érte pénzt, hogy mindenki tanulhasson, és hogy az iskolákban ne tökfejek tanítsanak.

És vannak nők, akik nem hagyják, hogy dísznak tekintsék, megalázzák és lenézzék őket csak azért, hanem szervezkednek és harcolnak a megbecsülésért, amire mint nők rászolgálnak.

És vannak fiatalok, akik nem fogadják el, hogy drogokkal butítsák őket, vagy hogy életmódjuk miatt üldözzék, hanem öntudatra ébredésüket fejezik ki a zenéjükkel és a kultúrájukkal, tehát az engedetlenségükkel.

És vannak homoszexuálisok, lesbizkusok, transzszexuálisok és még sokfélék, akik nem nyugodnak bele, hogy csúfot üzzenek belőlük, hogy becsméreljék, bántalmazzák, sőt gyilkolják őket csak azért, mert mások a szokásaik, és abnormálisakként vagy bűnözőkként kezeljék őket, hanem létrehozzák a maguk szervezeteit, hogy védelmezzék a mássághoz való jogukat.

És vannak papok és apácák meg akiket laikusoknak hívnak, akik nem a gazdagokkal tartanak, nem érik be az imádkozással, hanem arra szervezkednek, hogy lépést tartsanak a nép küzdelmeivel.

És vannak azok, akiket társadalmi harcosoknak neveznek, férfiak és nők, akik egész életüket a kizsákmányolt népért folytatott harccal töltik, ők azok, akik részt vesznek a nagy sztrájkokban és munkásakciókban, a városlakók nagy megmozdulásaiban, a parasztok nagy mozgalmaiban, s akik nagy megtorlásokat szenvednek el, és semmi áron, még idős korukban sem adják föl, az egyik helyről a másikra mennek, keresve a harcot, keresve a szervezkedést, keresve az igazságot, és baloldali szervezeteket alapítanak, nem kormánypárti szervezeteket, emberjogi szervezeteket, a politikai foglyok védelmére és az eltűntek föl kutatására szervezkednek, baloldali kiadványokat készítenek, tanárok és diákok szervezeteit teremtik meg, vagyis szervezik a társadalmi küzdelmet, még politikai-katonai szervezeteket is építenek, és sosem nyugszanak, és sokat tudnak, mert sokat láttak, hallottak, megéltek, harcoltak.

És egyáltalában úgy látjuk, hogy országunkban, amelyet Mexikónak hívnak, sok ember van, aki nem hagyja magát, aki nem adja meg magát, aki nem adja el magát. Vagyis aki tisztességes, és ad a méltóságára. És ez nagy elégedettséggel és örömmel tölt el minket, mert ezeket az embereket aztán nem egykönnyen nyerik meg maguknak a neoliberalisták, és talán meg lehet még menteni Hazánkat a tömérdek rablástól és pusztítástól, amit művelnek vele. És arra gondolunk, hogy ez a „mi”, amit magunkra mondunk, bárcsak egytől-egyig magában foglalná ezeket az engedetlenkedőket...

V. Mit akarunk tenni?

Akkor hát most elmondjuk, mit is akarunk tenni a világban és Mexikóban, mert nem tehetjük meg azt, hogy látjuk, mi minden történik bolygónkon, és mégis csöndben lapulunk, mintha csak egyedül mi tartanánk ott, ahol tartunk.

Tehát, világszerte el akarjuk mondani mindazoknak, akik kitartanak és harcolnak a maguk módján és a maguk hazájában, hogy nincsenek egyedül, hogy mi, zapatisták, még ha nagyon kevesen vagyunk is, támogatjuk őket, és keressük a módját, hogyan segíthetünk nekik harcaikban, és hogyan beszélhetnénk velük avégett, hogy tanuljunk tőlük, mert annyit már magunktól is megtanultunk, hogy tanulnunk kell.

És el akarjuk mondani a latin-amerikai népeknek, hogy büszkeség nekünk hozzájuk tartozni, még ha csupán kicsiny rész vagyunk is belőlük. Hogy jól emlékszünk rá, évekkel ezelőtt is milyen fény támadt a földrészen, és hogy azt a fényt Che Guevarának hívták, amiként korábban Bolíviának hívták, mert a népek néha fölkapnak egy-egy nevet, ahogy mondani szokták, akár egy lobogót.

És szeretnénk elmondani Kuba népének, amelyik már sok-sok éve kitarón járja a maga útját, hogy nincs egyedül, és hogy nem értünk egyet a körjük vont blokáddal, és majd meglátjuk, mi módon küldhetünk nekik valamit, ha csupán csak kukoricát is, hogy továbbra is kitartsanak. És szeretnénk elmondani az észak-amerikai népnek, hogy nem vagyunk fölforgatók, és tudjuk, hogy más dolog az ő sorozatosan rossz kormányzatuk, amelyik folyton csak árt az egész világnak, és egészen más lapra tartoznak az észak-amerikai emberek, akik hazájukban küzdenek, és szolidárisak más népek harcaival. És el akarjuk mondani mapuche fivéreinknek és nővéreinknek Chilében, hogy figyeljük harcaikat, és tanulunk belőlük. És a venezuelaiaknak, hogy vigyázó szemmel figyeljük, miként védelmezik szuverenitásukat, vagyis nemzetük jogát ahhoz, hogy eldöntsék, merre haladjanak. Ecuadori és bolíviai őslakos fivéreinknek és nővéreinknek pedig azt mondjuk, hogy jó történelmi leckét adnak nekünk és egész Latin-Amerikának, mert most igencsak megálljt parancsoltak a neoliberais globalizálásnak. És az argentin *piqueteróknak* [önszerveződő s eleinte főleg útlezárásokkal tüntető munkanélküliek] és fiataloknak azt szeretnénk elmondani, hogy szeretjük őket. És azoknak, akik Uruguayban jobb országot akarnak maguknak, hogy bámuljuk őket. És a földnélkülieknek Brazíliában, hogy tiszteljük őket. És az összes latin-amerikai fiatalnak, hogy jó, amit csinálnak, s hogy ez nagy reménységgel tölt el bennünket.

És el szeretnénk mondani a Szociális Európához tartozó fivéreinknek és nővéreinknek, vagyis a tisztességes és lázadó európaiaknak, hogy nincsenek egyedül. Hogy nagy örömmel töltötenek el bennünket nagyszabású megmozdulásaik a neoliberais háborúk ellen. Hogy figyelmesen vizsgáljuk szervezeti formáikat és harcmodorukat, hogy esetleg tanuljunk belőlük. Hogy keressük a módját, miképpen támogassuk őket, és hogy nem küldünk nekik eurót, mert még majd leértékelődik az Európai Unió nemtörődömsége miatt, de talán háziipari termékeket küldünk, meg kávét, hogy árusíthassák, és hogy valamiképp ez is segítsen nekik a harcot támogató munkájukban. És talán *pozolt* [cukros kukoricaital] is küldünk nekik, ami jócskán erősíti az ellenálló képességet, de azért nem biztos, hogy küldünk, mert a *pozol* sokkal inkább a mi életmódunknak felel meg, és meglehet, hasfájást okozna nekik, és meggyöngyölnének tőle a harcukban, és vereséget mérnének rájuk a neoliberaisok.

És szeretnénk elmondani afrikai, ázsiai és óceániai fivéreinknek és nővéreinknek, hogy tudjuk, szintén harcolnak, és hogy szeretnénk jobban megismerni eszméiket és gyakorlati tevékenységüket.

És szeretnénk elmondani a világnak, hogy szeretnénk nagygyá tenni, olyan nagygyá, hogy belefértjen az ellenállók összes külön világa, mert ezeket el akarják pusztítani a neoliberaisok, csak hogy nem hagyják magukat, hanem harcolnak az emberiségért.

Aztán pedig Mexikóban: itt mi szeretnénk egyezsége jutni, de kizárólag csak baloldali személyekkel és szervezetekkel, mert úgy gondoljuk,

hogy csakis a baloldalon található meg a neoliberális globalizálással szembeni ellenállásnak az eszméje, és az, hogy olyan világot kell teremteni, ahol mindenki számára van igazságosság, demokrácia és szabadság. Nem úgy, mint mostan, hogy csak a gazdagoké az igazság, csakis a nagy üzleteléshez van szabadság, a demokrácia meg csak arra való, hogy választási propagandával pingálják tele a falakat. És mert mi úgy gondoljuk, hogy csakis a baloldaltól várható el harci terv arra, hogy Hazánk, Mexikó el ne pusztuljon.

És aztán úgy gondoljuk, hogy ezekkel a baloldali személyekkel és szervezetekkel majd eltervezzük, hogy s mint járjuk be Mexikót, mindenfelé, ahol csak olyan szegény és egyszerű emberek élnek, mint mi.

És nem az lesz, hogy odamegyünk megmondani nekik, mit kell tenni, vagyis hát nem utasításokat akarunk mi osztogatni.

Azt sem fogjuk kérni tőlük, hogy szavazzanak erre vagy arra a jelöltre, hiszen tudjuk, hogy aki csak van, az mind neoliberális.

Azt sem mondjuk majd nekik, hogy tegyék azt, amit mi, meg azt sem, hogy fogjanak fegyvert.

Amit tenni fogunk, annyi lesz, hogy megkérdezzük tőlük, hogy és mint élnek, hogyan küzdenek, mit gondolnak országunkról meg arról, mit kellene tennünk, hogy ne mérjenek ránk vereséget.

Amit tenni szándékozunk, annyi, hogy összegyűjtjük az egyszerű és szegény emberek gondolatait, és talán meglegyünk bennük ugyanazt a szeretetet, amit mi is érzünk országunk iránt.

És talán egyetértésre jutunk azokkal, akik ilyenek, mint mi: egyenes beszédű, szegény emberek, és összefogva megszervezzük magunkat országszerte, és összehangoljuk küzdelmeinket, amelyek magukban folynak, külön-külön, és így majd kitalálunk valamiféle programot, amelyik tartalmazza, amit mindannyian akarunk, és kiterveljük, hogyan vihetnénk véghez ezt a programot, amelyiknek a neve „nemzeti harci program”.

És akkor, ha a legtöbb ember, akiket meg fogunk hallgatni, egyetért vele, hát akkor majd harcba indulunk, összefogva mindannyiunkkal, őslakosokkal, munkásokkal, parasztokkal, diákokkal, tanárokkal, alkalmazottakkal, nőkkel, gyerekekkel, öregekkel, férfiakkal, mindazokkal, akiknek helyén a szíve, és tele harci kedvvel, megindulunk azért, hogy ne dűlják föl, és ne árusítsák ki végleg hazánkat, amelynek a neve „Mexikó”, és maradjon fenn a Río Bravo és a Río Suchiate között, az egyik felén a Csendes-óceánnal, a másikon meg az Atlanti-óceánnal.

VI. Hogyan fogjuk csinálni?

Ez hát itt a mi keresetlen szavunk, amelyet Mexikó és a világ szegény és egyszerű embereihez intézünk, s ezt a mostani megszólalásunkat úgy nevezzük:

Hatodik Selva Lacandona-i Nyilatkozat.

És azért vagyunk itt, hogy elmondjuk egyenes szíval:

Az EZLN betartja a tűzszünetre vonatkozó, vállalt kötelezettségét, nem indít semmilyen támadást a kormányerők ellen, és nem hajt végre támadó hadmozdulatokat.

Az EZLN azonban fönntartja kötelezettségvállalását arra is, hogy nem tér le a politikai harc útjáról ezzel a most megtett békés kezdeményezéssel. Amellett az EZLN hű marad ahhoz az elgondolásához, hogy nem lép semmilyen titkos kapcsolatra hazai vagy más országbeli politikai-katonai szervezetekkel.

Az EZLN ismételten megerősíti vállalt kötelezettségét arra, hogy védelmezi, támogatja a zapatista őslakos közösségeket, és engedelmeskedik nekik, minthogy ezek alkotják az ő főparancsnokságát, és anélkül, hogy beavatkozna belső demokratikus folyamataikba, a lehetőségei szerinti mértékben hozzájárul autonómiájuk, jó kormányzatuk erősítéséhez, és javítja életfeltételeiket. Vagyis, amit tenni fogunk Mexikóban és a világban, azt fegyverek nélkül fogjuk tenni, civil és békés mozgalommal, és anélkül, hogy semmibe vennénk közösségeinket, és abbahagynánk támogatásukat.

Következésképp...

A világban...

1. Több kapcsolatot létesítünk kölcsönös megbecsülés és támogatás alapján olyan személyekkel és szervezetekkel, amelyek ellenállást tanúsítanak, és harcolnak a neoliberalizmus ellen, az emberiségért.

2. Lehetőségeinkhez képest anyagi támogatásban részesítjük, úgymint élelemmel és háziipari termékekkel, fivéreinket és nővéreinket, akik szerte a világon harcolnak.

Kezdetnek kölcsönkérjük a La Realidad-i Jó Kormány Junta „Chompiras” nevezetű, mintegy 8 tonna ürtartalmú teherautóját, megrakodjuk kukoricával és talán két, egyenként 200 literes hordó benzinnel vagy gázolajjal, ahogy nekik megfelel, és átadjuk Mexikóvárosban a kubai nagykövetségnek, hogy juttassák el a kubai népek, a zapatisták támogatásaképpen ellenállásukhoz az észak-amerikai blokáddal szemben. Vagy talán van egy közelebbi hely is, ahol átadhatjuk, mert nagyon messzire van innen Mexikóváros, és ha netán meghibásodik a „Chompiras”, akkor jól hoppon maradunk. De hát ezt majd csak akkor, ha beérik a termés, amelyik most kezd zöldellni a földeken, és ha nem támadnak ránk, mert hogyha a most következő hónapokban küldenénk, akkor persze csak zsenge csöveket tudnánk útnak indítani, az pedig nem lenne jó még *tamalba [leveles tézstaféleség]* se, jobb lesz hát novemberben vagy decemberben.

És megállapodunk majd a háziipari szövetkezetek asszonyaival is, hogy küldjünk egy jó csomó varrottast Európa országaiba, ami talán már

nem is lesz Unió akkor, és úgyszintén küldünk még hamisítatlan szemes kávé is a zapatista szervezetekből, hogy adják el, és bevételezzenek belőle némi pénzt a harcukhoz. Ha pedig nem adják el, akkor még mindig kitelik belőle saját maguknak egy-két csésze kávé, és elbeszélgethetnek mellette a neoliberaisok elleni harcról, ha meg egy kissé hidegre fordul az idő, betakarózhatnak a zapatista holmival, mert ez olyan tartós, hogy akár kézzel, akár sulykolással is mosható, és ráadásul nem fakul ki.

Bolíviai és ecuadori őslakos fivéreinknek és nővéreinknek szintén küldünk egy kevés nem génkezelt kukoricát, csak még azt nem tudjuk pontosan, hol adjuk át, hogy el is jusson oda, de annyi biztos, hogy ké-szek vagyunk erre a kis segítségnyújtásra.

3. És minden ellenállásban küzdő férfinak és nőnek szerte a világon azt mondjuk, hogy újabb interkontinentális találkozókat kell tartanunk, de legalább még egyet. Talán ez év decemberében vagy jövő januárban, meg kell még gondolni. Nem akarunk véglegesen mondani arról, hogy mikor, mert még arról folyik a szó, hogy s mint jussunk teljes egyetértésre mindenben, hol, mikor, hogyan, kivel. De ne legyen ott szószék, mint a templomban, ahol csak kevesen beszélnek, az összes többiek meg csak hallgatják az ígét, csak semmi templomosdi, egy szinten szólaljon föl mindenki, persze, csak sorjában, úgyhogy ne legyen hangzavar, amitől nem érteni a szót, hanem jól megszervezve, hogy mindenki meghallgassa a beszélőt, és jegyezze föl a füzetébe a többiek szavait az ellenállásról, hogy aztán ki-ki tovább adhassa társainak és társnőinek a maga világában. És olyan helységekre gondolunk, ahol jó nagy börtön van, mert hogyha netán megszorognak és bebörtönöznek bennünket, akkor ne legyünk rendetlenül összezsúfolva, hanem még ha foglyok leszünk is, szervezettek maradjunk, és a börtönben is folytassuk a nemzetközi találkozót az emberiség érdekében és a neoliberalizmus ellenében. Most pedig elmondjuk, mit teszünk ezért, hogy egyetértésre jussunk abban, hogy s mint juthatunk majd egyetértésre. Mi tehát a következőképpen gondoljuk tenni, amit tenni szeretnénk a világban:

Mexikóban...

1. Folytatjuk a harcot Mexikó indián népeiért, de nem csak értük és nem csak velük, hanem Mexikó összes kizsákmányoltjáért és kifosztottjáért, és mindannyiukkal együtt és szerte az egész országban. És amikor azt mondjuk: Mexikó összes kizsákmányoltja, akkor azokról a fivéreinkről és nővéreinkről is beszélünk, akik kénytelenek voltak az Egyesült Államokba menni munkát keresni, hogy meg tudjanak élni.

2. Meg szándékozunk hallgatni a mexikói nép keresetlen szavú és szegény embereit, közvetlenül, közvetítők és közbenjárók nélkül akarunk elbeszélgetni velük, és amit tőlük hallunk és tanulunk, annak megfelelően állítunk össze együtt övelük, ezekkel a hozzánk hasonló szegény és egyenes szavú emberekkel, egy nemzeti harci programot, de olyat, amelyik világosan baloldali program, vagyis antikapitalista, azaz anti-

neoliberális, tehát amelyiknek a célja az igazságot, a demokráciát és a szabadságot megteremteni a mexikói nép számára.

3. Megpróbálunk létrehozni vagy visszahozni egy másfajta politizálást, olyat, amelyiket megint a többiekért való szolgálat szelleme hat át, anyagi érdekek nélkül, áldozatosan, odaadón, becsületesen, szavatartón, amelyiknek az egyetlen fizetsége a kötelességteljesítésből fakadó elégedettség, vagyis ahogy korábban tették a baloldal harcosai, akiket nem állíthatott meg semmilyen csapás, sem börtön vagy halál, még kevésbé a zöldhasú dollár.

4. Amellett el-el szándékozunk látogatni sokfelé avégett is, hogy társakat toborozzunk arra a harcra, amelyet egy új alkotmány, vagyis új törvények követelésével folytatunk, amelyek számításba veszik a mexikói nép igényeit: lakást, földet, munkát, egészségügyi ellátást, oktatást, információt, kultúrát, függetlenséget, demokráciát, igazságosságot, szabadságot és békét. Új alkotmányt akarunk, amelyik elismeri a nép jogait és szabadságait, és megvédi a gyöngét a hatalmaskodóval szemben.

Ezért...

Az EZLN küldöttséget meneszt vezetőségéből ennek a munkának az elvégzésére hazai területen, meghatározatlan időre. Ez a zapatista küldöttség, közösen ehhez a *Hatodik Selva Lacandona-i Nyilatkozathoz* csatlakozó baloldali szervezetekkel és személyekkel, azokra a helyekre megy el, ahova kifejezetten hívnak bennünket.

Úgyszintén közhírré tesszük azt is, hogy az EZLN szövetségi politikát valósít meg nem-választási szervezetekkel és mozgalmakkal, amelyek elméletben és gyakorlatban baloldaliként határozzák meg magukat, az alább következő feltételek mellett.

Nemet mondunk azokra a megállapodásokra, amelyeket azért kötnek fölül, hogy kötelezővé tegyék őket alul; mi azért kötünk megállapodásokat, hogy együtt menjünk meghallgatni és szervezni a fölháborodást; nemet mondunk arra, hogy olyan megmozdulásokat idézzenek elő, amelyek utóbb tárgyalásokba torkollnak azok háta mögött, akik végrehajtják őket; mi azért szervezünk megmozdulásokat, hogy mindenkor számításba vegyünk a résztvevők véleményét; nemet mondunk az adományok, pozíciók, előnyök, tisztségek hajhászására a hatalomtól és a hatalomra törekvőktől, mert mi túllépünk a választási naptárakon; nemet mondunk arra az igyekezetre, hogy fölülről próbálják megoldani nemzetünk gondjait, mert mi ALULRÓL ÉS ALULRA alakítunk ki alternatívát a neoliberális rombolással szemben, baloldali alternatívát Mexikó számára.

Igent mondunk a szervezetek önállóságának és függetlenségének, harci formáinak, szervezeti módozatainak, belső döntési folyamatainak, legitim képviselteinek, törekvéseinek és követeléseinek kölcsönös tiszteletben tartására; igent mondunk a világos elkötelezettségre a nemzeti szuverenitás egyesült és összehangolt védelmezése mellett, a

rendíthetetlen szembesegülésre a villamos energia, a kőolaj, a víz és a természeti erőforrások privatizálási kísérleteivel.

Vagyis ahogy mondani szokás, arra szólítjuk föl a be nem jegyzett baloldali politikai és társadalmi szervezeteket, valamint a baloldali érzelmű személyeket, akik nem tartoznak bejegyzett politikai pártokhoz, hogy jöjünk össze a nekik megfelelő időben, helyen és módon egy nemzeti kampány megszervezése végett, amelynek során ellátogatunk hazánk minden lehető zegébe-zugába, hogy meghallgassuk népünk szavát, és szervezett alakba öntsük. Tehát olyasmi lesz ez, mint egy kampány, csak nagyon más, mert nem választási.

Fivérek és nővérek!

Ez a mi szavunk, amelyet kinyilatkoztatunk:

A világban még szorosabb testvéri kapcsolatra törekszünk a neoliberalizmus ellen és az emberiség érdekében vívott ellenállási küzdelmekkel.

És támogatni fogjuk, ha kicsivel is, ezeket a harcokat.

És kölcsönös tisztelettel tapasztalatokat, történeteket, eszméket, álmokat cserélünk.

Mexikóban pedig végigjárjuk az egész országot, bejárjuk a romokat, amelyeket maga után hagyott a neoliberais háború, és végiglátogatjuk a romok között virágzó, elsáncolt ellenállási góccokat.

Fölkeresünk bárkit, találkozzunk bárkivel, aki ugyanúgy szereti ezt a földet és eget, mint mi.

Fölkeressük La Realidadtól Tijuanáig azokat, akik készek szervezkedni, harcolni, megteremteni talán az utolsó reménységet arra, hogy ez a Nemzet, amely mindazóta kitart, amióta egy sas leszállt egy nopákkaktuszra fölfalni egy kígyót, hogy ez a Nemzet el ne enyésszen.

Megyünk a demokráciáért, szabadságért és igazságosságért azok számára, akiktől mindezt megtagadták.

Megyünk más politikával, baloldali programmal és egy új alkotmány követelésével.

Szólítjuk az őslakosokat, munkásokat, parasztokat, tanítókat és diákokat, háziasszonyokat, bérlőket, kistulajdonosokat, kiskereskedőket, kisvállalkozókat, nyugdíjasokat, szakképzetleneket, szerzeteseket és apácákat, tudósokat, művészeket, fiatalokat, nőket, öregeket, homoszexuálisokat és leszbikusokat, fiúkat és leányokat, hogy egyénileg vagy kollektíven vegyenek részt közvetlenül, a zapatistákkal együtt, ebben a NEMZETI KAMPÁNYBAN a politizálás más formájának, a nemzeti és baloldali küzdelem programjának kialakításáért és egy új alkotmány létrehozásáért.

Ez hát a mi szavunk arról, amit tenni fogunk, és hogy miképpen szándékozunk ezt megtenni. Itt láthatja, aki csatlakozni akar.

És azt mondjuk a férfiaknak és nőknek, hogy mérlegeljék szívükben alaposan, fogadják be a szót, amellyel jövünk, és ne féljenek, illetve, ha félnek is, zabolázzák meg félelmüket, aztán jelentsék ki nyilvánosan,

ha egyetértene az eszmével, amelyet hirdetünk, és akkor egyszeriben látnivaló lesz, hogy ki és hogyan és hol és merre és mikor van amellett, hogy megtegyük ezt az újabb lépést a harcban.

Addig is, amíg gondolkodnak rajta, elmondjuk, hogy most, 2005 hatodik havában mi, a Nemzeti Fölszabadítás Zapatista Hadseregéhez tartozó férfiak, nők, gyermekek és öregek már elhatároztuk és jóváhagytuk ezt a *Hatodik Selva Lacandona-i Nyilatkozatot*, aláírta, aki tud írni, és aki nem, az ujjja nyomát hagyta rajta, ámbár csak kevesen vannak, akik nem tudnak írni, mert már előrehaladott az oktatás itt, ezen az emberiségért és a neoliberalizmus ellen lázadó területen, vagyis a zapatista égen és földön.

Ez volt a mi keresetlen szavunk, amelyet az egyszerű és szegény emberek nemes szíveihez intéztünk, akik ellene szegülnek az igazságtalanságnak és lázadnak ellene szerte a világban.

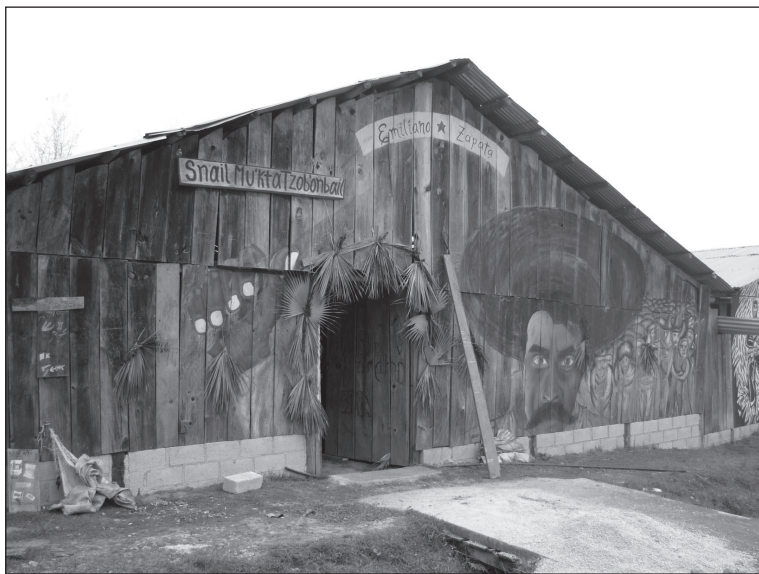
DEMOKRÁCIA! SZABADSÁG! IGAZSÁG!

Délkelet-Mexikó hegyeiből.

Zapatista Nemzeti Fölszabadító Hadsereg Főparancsnoksága, Őshonos Földalatti Forradalmi Bizottság

Mexikó, a 2005. esztendő hatodik havában, vagyis júniusában.

(Fordította: Csala Károly)

Zapata, „SNAIL”, Oventic, Chiapas

„Első az emberfia, csak azután a számok, adatok”

Nyílt levél Evo Moraleshez és Álvaro Garcíához
Cochabamba (*La Lajta*), 2010. december 30.

Evo Morales Ayma és Álvaro García uraknak, La Paz

Önökhöz fordulunk ezzel a nyílt levéllel, ámbár aligha fogják elolvasni, mert vagy nem jut a tudomásukra, vagy nem érdekli önöket. De még ha mellőzik, ha semmibe veszik is, akkor is szeretnénk elmondani, mit érünk ma sokan, ennek a népnek fiai és leányai. Azért urazzuk magukat, mert már évek óta megszűntek testvéreink és elvtársaink lenni, mert eltávolodtak a néptől, nem tudják, mi folyik idelent. Nem az erényeik, hanem a hibáik, amelyeket jól ismerünk, sokasodtak meg tízszeresen, aggasztó, méltatlan és szomorú módon.

Emlékszünk még rá, amikor tegeződve együtt vonultunk, Evo, népünkért, amikor börtönből való szabadulásodért kampányoltunk, Álvaro; amikor Cochabambában a régi gyárépületben üttük föl főhadiszállásunkat, ahol a rossz kormányok ellen konspiráltunk. Ezekhez most nagyon is hasonlónak bizonyul az önöké: ROSSZ KORMÁNYZAT.

Hamar feledésbe merült, hogy nem azért küldtük önöket a kormányba, hogy hivatalt viseljenek, hanem hogy alakítsák át a kormányzást, hogy változtassanak az emberek életén. Most azt látjuk, hogy maguk alakultak át valamennyien. Látjuk ugyan a nép életét is változni: csak hogy rossz irányba, a rosszról még rosszabbra fordulni.

Attól a 2005. december 22-étől fogva (amikor könnyekre fakadtatok, Evo, Álvaro!), maguk máig semmi mással, csakis a hagyományos harácsoló politizálással foglalkoztak, azzal, hogy pénzzel, tisztségekkel lekötelve alárendeljék maguknak a társadalmi és szakszervezeti, katonai és rendőri vezetőket, hogy kirekesszék és megbélyegezzék azt, ami és aki bírálatot fejezhet ki, mindent, amit mi azért tettünk szóvá, hogy javítani lehessen rajta. Mi néhányan megengedtük magunknak azt a luxust, hogy visszautasítsuk az ajánlatokat, és ezért ellenség legyén belőlünk, vagy hogy egyszerűen nemlétezőknek tekintsenek bennünket.

Azt kértük: takarékoskodjanak, a néppel törődjenek inkább, ne politikai ellenfeleikkel; teremtsenek állásokat, ipart, munkát, erősítsék a szolidaritást, a testvériséget, a nagylelkűséget.

Hová lett az „engedelmeskedve parancsolni” jelszó, amit te, Evo, a zapatistáktól kölcsönöztél? Azt parancsolta neked a nép, hogy le kell

paktálni a jobboldallal az Alkotmányozó Gyűlésben? Azt parancsolta neked a nép, hogy neoliberálisokkal, opportunistákkal és a nemzetközi együttműködési szervezetekben üldögélő semmittevőkkel kell kabinetet alakítanod, akiket sohasem lehetett látni a nép harcai során az utcákon, az utakon, a közösségekben, az éhségstrájkokban, a gyárakban? Hol volt a te kabineted legtöbb tagja 2000-ben, 2001-ben, 2002-ben, 2003-ban, 2005-ben? A nép parancsolta neked, hogy a polgármestereknek, a kormányzóknak, a neoliberális „szépségkirálynőknek” és szakértőknek kell a kormánytiszségeket fölkínálnod? Kik döntenek ebben a kormányban? A nép vagy a „*llunk'u*”-k [*talpnyalók* – *kecsuául*], akik azért sündörögnek ott annyian, hogy el ne veszítsék a hatalom adta előjogaikat?

Kik gyakorolnak ellenőrzést országunk gazdasága fölött? Az őslakosok és a „civil mozgalmak” vagy a transznacionális olaj- és bányatársaságok meg a nagy bankok igazgatói, akik ma nagyobb jövedelmet húznak, mint bármelyik korábbi kormány alatt, s akiket te hízelegve „társaidnak” tisztelsz? Azokban az aggasztó körülményekben és sanyarúságban van ezeknek cinkos „társ”-szerepük, amelyek ránk szakadtak ebben a csaknem 5 esztendőben. Hol vannak azok a több ezermillió dolláros államkincstári tartalékok, amelyeket folyton mint létezőket emlegetsz?

Mire valók a lakosság megtévesztését szolgáló államosítások, amelyek során a nép pénzből kárpótolják a transznacionális kizsákmányolókat? Ezeket a vállalatokat a régi, gerinctelen, neoliberális és korrupt hivatalnoksereg irányítja.

Hol marad az ország földgázra alapozott iparosítása? Az új alapokra helyezett gazdaság, amely a Földanya tiszteletben tartásán alapul, az a kiegyensúlyozott, harmonikus viszony a Pachamamához, amiről annyit szónokolsz? Talán nem adtál át ezer meg ezer hektárnyi földet a transznacionális olaj- és bányatársaságoknak, hogy folytathassák a Földanya kiszípolozását? Móresre tanítottad vajon az Állam Új politikai Alkotmányával (NCPE) Oriente földbirtokosait?

A gazdasági modell továbbra is kizsákmányoló, neoliberális, kapitalista, szöges ellentéte annak, amiről szónokolsz.

Talán a nép parancsolta meg önöknek, hogy 40 millióért magánrepülőgépet vásároljanak, amikor „a maguk népének” nincs hol laknia, és nélküli az alapvető szolgáltatásokat? Talán a nép utasította magukat, hogy tűrjék a kábítószer-kereskedelmet, amely sohasem látott csúcsra hágott, s előbb-utóbb Ciudad Juárezt vagy Medellint csinál népünk hazájából? Megeshet, hogy ugyanaz a kokalevél, amelyik belőled, Evo, elnököt csinált, ugyanaz eredményezi majd hatalomtól való megfosztásodat.

Ismerik-e önök, micsoda dolog sorban állni, hogy a gyerekek beiratkozhassanak az iskolába; vagy kórházak kapui előtt éjszakázni, hogy aztán csapnivaló orvosi ellátásban részesülhessen az ember? A népnek nincsen magánbiztosítása, nincs meg az a kiváltsága, hogy a gazdagok klinikáin gyógykezeltesse magát.

Tudják-e, milyen érzés bepréselődni egy kisbuszba vagy egy iránytaxiba, és hallgatni népünk érzelmnyilvánításait? Mentek-e már ki a

nagyvásártelepre lealkudni az árakból, családi kosárral, amelyik egyre kevésbé tölthető meg, hogy csillapítani lehessen családjaink éhét?

Vajon a nép parancsolta, hogy annyi előjoguk legyen, annyi testőrük, asszisztensük, kabinetfőnökük és -főnökasszonyuk, titkáruk, de annyi, hogy lehetetlenné tegyék közvetlenül szót váltani magukkal? Ki fizeti ezeket maguknak? Ki fizeti ételeiket, közlekedésüket, egészségbiztosításukat, biztonságukat, repülőgépeiket, költségeiket? Mi fizetjük: a nép, amelynek egykor önök is részei voltak.

A nép parancsolta maguknak a „*gasolinázó*”-t, [*a 82 százalékos benzináremelést*], ezt a brutális, ésszerűtlen, pökhendi neoliberais intézkedést, ami még tovább nyomorítja azokat az embereket, akik már akkor is alig képesek megélni, ha szerencsésen állást kapnak egy kereskedésben vagy valamilyen beosztást egy hivatalban?

Maguk mindig azt hangoztatták, hogy megbukott a neoliberalizmus. A „*gazolinazo*” talán népi, forradalmi húzás? Nem inkább a maguk gazdasági modelljének a csődje?

Miért is kell ahhoz folyamodniuk – ahogy minden korábbi kormány is tette –, hogy a lakosság, alapvetően a bérből-fizetésből élők vállára terheljenek minden csődöt, akiknek átlagosan úgy ötvenszer kevesebb a jövedelme, mint maguknak, és százszorta nagyobb szükségét szenvednek?

Milyen kár, hogy maguk, akik mindig azt mondogatták, hogy a hatalom a népé, hogy ez egy őslakos-népi kormány, milyen kár, hogy mindez hazugság, család maguktól, *LLULLAS!* [*Goromba kecsua szó arra: „hazug gazemberek”.*]

Szerencsére, harcainknak köszönhetőn, amelyekben nemegyszer együtt küzdöttünk, megtanultunk valami nagyon fontosat: megtanultunk a saját fejünkkel gondolkodni és saját magunk cselekedni, hogy többé senki se mondhassa meg nekünk, mit is kell tennünk, hogy többé senki se vezethessen bennünket az orrunknál fogva, hogy a nép szavazatából, a bizalomból és a reménységből, amely az utóbbi időkből a leginkább elszegényedett és becsületes rétegekben támadt, ne lehessen ünnep a gazdagoknak, a hatalmasoknak, a báránybőrbe bújt neoliberális farkasoknak, meg „szépségkirálynőeknek”. A haladás folyamata nem propaganda, a haladás nem üres szó, a haladás nem marketing, a haladás az emberek életének megváltoztatása. S ezt jól jegyezzék meg, mert nem hagyjuk magunkat becsapni többé, az olyanoktól sem, mint amilyenek önök, akik népünk méhének szülöttei.

Végezetül idézni szeretnénk, amit egy vén aymara bölcs mondott: Az őslakost nem a testi jelleg teszi, sem a nyelv, sem a név, sem a kultúra; attól őslakos, hogy viselkedése nemes, tiszteletet parancsoló, a kölcsönös megbecsülés, az átlátszó őszinteség, a másokra odafigyelés jellemzi. Azt kérdezzük: ilyenek önök? Alulról és balról – ahogy a zapatisták mondják – mi úgy látjuk: gőgösek, arrogánsak, mindenben maguk döntenek, senkire sem hallgatnak, diszkriminálnak, sértegetnek, kirekesztenek, rágalmaznak. És így akarnak hatalmon maradni sok-sok évig?

A baj az, hogy nem értik, micsoda felelősséggel jár, amit magukra vállaltak ennek a fejlődési folyamatnak fontos részeként, az emberekkel szemben, népünkkel és a világ többi népével szemben; annak bizonyításában való részt vállalásukkal, hogy lehetséges az önkormányzás, hogy lehetséges engedelmeskedve parancsolni, hogy lehetséges más fejlődési, „jóléti” modell fölépítése, hogy lehetséges egy más világ. Ez a folyamat boldog reménykedéssel adta magát az önök kezére. Ennek a folyamatnak a törvényes ura a bolíviai nép, fiai és leányai, férfiai és asszonyai, ifjai és vénei, vidékiek és városiak, akiknek az erőfeszítéseit nem kaparinthatja meg magának senki, nem cáfolhat rájuk senki, nem bitorolhatja el, sajátíthatja ki, árusíthatja ki, rendelheti alá magának, sem önök, sem mindazok, akik ma, eltévelyedve, helyettünk hoznak döntéseket.

Nem a kormányok fontosak nekünk, nekünk a népek fontosak, és most veszendőben van ennek a folyamatnak a társadalmi bázisa, aminek a létrehozása olyan sokba került nekünk. Visszatérőben a jobboldal, amely ellen harcoltunk, és harcolunk továbbra is.

Ahhoz, hogy tudassuk: létezőnk, mozgósítanunk kell magunkat, és ezt mi meg is tesszük, jól jegyezzék meg.

De nem azért mozgósítunk, hogy szembefordítsuk egymással a testvéreket, amihez maguk adtak tápot az utóbbi években tehetetlenkedésükkel, s amire példa Huanuni, Cochabamba, Pando, Yungas, Sucre... ahol gyűlölködve egymásnak esett és elesett annyi fivérünk és nővérünk, szülőföldünk megannyi gyermeke.

Álvaro, mondtok már neked: első az emberfia, csak azután a számok, adatok.

Ne forduljanak önök szembe velünk, ne provokáljanak, ne osszanak meg, s ne is vegyenek semmibe minket. Létezőnk, becsülettel élünk. Harcolni fogunk minden ellen, ami csak mételyez bennünket mindennapi életünkben.

- Visszavonni a népellenes, átkos 748. számú rendeletet!
- Véget vetni a soknemzetiségű állam belső gyarmatosításának!
- Semmilyen párt, se bal, se közép, se jobb ne avatkozzon bele akcióinkba és döntéseinkbe, ne használja ki őket!
- Ahogy 2000-ben, ahogy 2003-ban, Cochabamba és Alto meg fogja hiúsítani a népellenes politikákat!

Oscar Olivera Foronda
 Marcelo Rojas
 Abraham Grandydier
 Aniceto Hinojosa Vásquez
 Carlos Oropeza

(Fordította: Csala Károly)

Az Alternatív Ellenállási Hálózat Kiáltványa

1. Az ellenállás: alkotás

Ellentétben a védekező beállítódással, amit a tiltakozó, illetve az alternatív mozgalmak és csoportok a leggyakrabban alkalmaznak, azt állítjuk, hogy azzal erősíthető az igazi ellenállás, ha – itt és most – alternatív kapcsolatokat és formákat hoznak létre olyan kollektívák, csoportok és egyének, akik a konkrét cselekedeteik és az életért való küzdelmük során túllépnek a kapitalizmuson és a reakción. Egy olyan nemzetközi szintű ellenoffenzíva elindításában veszünk részt, amely az alternatív erők kételyeinek, meghátrálásának és destrukciójának hosszú szakaszára következik. Ezt a visszavonulást a neoliberális és tőkés logika követésével széles körben támogatták, ami jelentős részben lerombolta százötven év forradalmi harcának eredményeit. Ezért ellenállni azt jelenti: az aktuális kihívás szintjén megalkotni az új formákat, az új elméleti és gyakorlati hipotéziseket.

2. Ellenállni a szomorúságnak

Olyan korban élünk, amelyet mélyreható szomorúság jellemez. Nemcsak a könnyek szomorúsága, hanem mindenekelőtt a tehetetlenség szomorúsága. Korunk embereinek a meggyőződésévé vált: az élet annyira bonyolult, hogy az egyetlen dolog, amit tehetünk – ha nem akarjuk ezt a bonyolultságot még tovább növelni –, hogy alávetjük magunkat az ökonomizmus, az érdek és az önzés diszciplínájának. A társadalmi és egyéni szomorúság arról győz meg bennünket, hogy többé már nem áll módunkban valódi életet élni. Ezért alávetjük magunkat a túlélés rendjének és diszciplínájának. A zsarnoknak szüksége van a szomorúságunkra, mert így mindegyikünk elszigeteli magát a saját kis – virtuális és szorongással teli – világába, miképpen a szomorú embereknek szükségük van a zsarnokra, hogy igazolja a szomorúságukat. A szomorúság az a forma, amelyben a kapitalizmus áthatja az életünket. Mi viszont azt gondoljuk, hogy a szomorúság elleni első lépés: konkrét szolidáris kapcsolatok sokféle formában való megteremtése. Megtörni az elszigeteltséget és szolidaritásokat teremteni –, ez olyan elköteleződés, olyan küzdelem kezdete, amely nem az élet és az öröm ellen, hanem – a lehetőségek felszabadítása révén – az életért, az örömért történik.

A kapitalizmus elleni harc, amelyet nem lehet a neoliberalizmus elleni küzdelemre redukálni, sokféle cselekvést foglal magában. A kapitalizmus egy kizárólagos és egydimenziós világot talált fel, de ez a világ nem „önmagában” létezik. Ahhoz, hogy létezzen, szüksége van a mi alávétésünkre és beleegyezésünkre. Ez a kizárólagos világ (amely egy árucikké vált világ) tagadja az élet sokféleségét, a vágy, a képzelet és az alkotás végtelen dimenzióit. És alapvetően ellenzi az igazságosságot. Ezért úgy gondoljuk, hogy minden olyan harc a kapitalizmus ellen, amely globálisnak és totalizálónak hiszi magát, maga is foglya marad a kapitalizmus struktúrájának, amely éppen a globalitás. Az ellenállásnak a sokféleségből kell kiindulni, és fejleszteni a sokféleségeket, de nem egy globalizáló irány vagy struktúra mentén, amely a harcokat centralizálja. Egy ellenállási hálózat, amely tiszteletben tartja a sokféleséget, valójában olyan közösség, amely – paradox módon – valamennyi részében a maga központja. Mindez Gilles Deleuze rizóma-definíciójára emlékeztet: „Egy rizómába bármely oldalról lépünk be, minden pont összekapcsolódik bármely másikkal, mobil irányításokból tevődik össze, külvilága nélkül határa sincs, csak környezete van, ahol növekszik, és amely által határolódik, anélkül, hogy valaha is kiemelkedne egy egységből, vagy beleolvadna abba; ha nem alany, nem is tárgy.”

4. Az ellenállás nem hatalomvágy

Százötven esztendőnyi forradalmak és harcok megtanították nekünk, hogy – ellentétben a hagyományos klasszikus nézettel – a hatalom helyei, a hatalmi központok egyúttal – a tehetetlenségüket tekintve – a csekély hatóerő helyei. A hatalom a kormányzással foglalkozik, és nincs lehetősége felülről módosítani a társadalmi struktúrát, ha az alap, a tényleges kapcsolatokban rejlő hatóerő ezt nem engedi meg. A hatóerő így mindig jól elkülönül a hatalomtól. Ezért mi annak a megkülönböztetésére alapozunk, ami a között van, hogy mi történik „fent” (ami a kormányzás rendje), és a „lent” történő, a szó nemes értelmében vett politika között. Ezért az alternatív ellenállás abban a mértékben lesz erős, amennyire túllép a várakozás csapdáján, vagyis a klasszikus politikai beállítódáson, amely a felszabadulás pillanatát megváltoztathatatlanul egy „holnap”-ba, egy későbbi időpontba helyezi át. A „felszabadító urak” a holnapi felszabadulás nevében mai engedelmisséget várnak el tőlünk. De a holnap mindig holnap marad, másként mondvá, ez a holnap (a várakozás holnapja, az örökös halasztás holnapja, a megénekelte holnapi napok holnapja) nem létezik. Ezen okból, amit a felszabadító urakkal (politikai komisszárokkal, vezetőkkel és a szomorúság többi aktivistájával) ellentétben javasolunk: itt és most felszabadulást – azaz holnapot.

5. *Ellenállni a betagolásnak*

A hatalom a biztonságihiány ideológiájára támaszkodva fenntartja és növeli a szomorúságot. A kapitalizmus nem tud létezni az emberek betagolása, elkülönítése, megosztottsága nélkül. Az elkülönítés, elválasztás diadalmaskodik, amikor az emberek, a népek, a nemzetek lassacskán már csak a biztonságihiány gyötrő gondolatával élnek. Csupán egy birkanépet lehet megfegyelmezni, és meggyőzni arról, hogy ő a többiek farkasa. A biztonságihiány és az erőszak valóságos, de csak annak mértékében, amennyire elfogadjuk. Vagyis amennyire elfogadjuk a velünk elhíttett ideológiai illúziót, hogy valamennyien a többiektől elszigetelt egyének vagyunk. A szomorú ember úgy él, mintha pusztá díszletek közé lenne vetve – a többiek csak statiszták. Mintha mindegyikünk az életének központi és kizárólagos vezére lenne, a természet, az állatok és a világ pedig „használandó”. De az egyén csak egy fikció, egy címke. Viszont mindannyian személyiségek vagyunk – miközben elfogadjuk hozzátartozásunkat ahhoz a szubsztanciális egészhez, ami a világ. Arról van szó, hogy elutasítjuk a foglalkozás, a nemzetiség, a civil állapot társadalmi címkeit, a munkanélküliek, munkások, fogyatékkal élők stb. között való felosztást, ami mögött a hatalomnak az a szándéka áll, hogy uniformizálja és megsemmisítse azt a sokféleséget, ami mindegyikünk. Valójában sokféleségek keveréke és más sokféleségekkel való kapcsolatok sokasága vagyunk. Ezért a társadalmi kapcsolat nem annyira valaminek a megteremtése, hanem inkább valaminek a vállalása. Az egyének mint címkek a virtuális világot élék és erősítik: saját életükről a híreket a televíziójuk képernyőjén kapják. Az alternatív ellenállás viszont létezővé teszi a férfiak, a nők, a természet konkrét valóságát. Az egyének szomorúsága – címkeikben és szerepeikben – a helyhez kötöttség csapdájába esettek szomorúsága, ezért számukra az alternatíva: egy liberter „nomádság” vállalása.

6. *Vezetők nélküli ellenállás*

Egy másféle élet megteremtése – lényegében véve – alternatív vagyakozási módok, alternatív életmódok létrehozásával történik. Ha arra vágyunk, amit az úr birtokol, ha arra vágyunk, amire az úr, akkor arra vagyunk ítélve, hogy megismétlődjenek az ismert forradalmak, de ezúttal a szó fizikai értelmében, azaz száznyolcvan fokos fordulatként. Nálunk viszont új gyakorlatok és boldogságképek feltárásáról, valamint konkrét megvalósításáról van szó. Ha azt gondoljuk, hogy csak az úr individualista módján lehetünk boldogok, és olyan forradalmat akarunk, amely elégtételt ad nekünk, akkor mindörökre arra leszünk ítélve, hogy ne csináljunk mást, mint hogy úrcserét hajtsunk végre. Mert nem lehet valóban kapitalizmusellenesnek lenni és egyidejűleg elfogadni azokat

a boldogságképeket, amelyeket ez a rendszer generál. Ha szeretnénk „olyan lenni, mint az úr”, vagy „azt birtokolni, ami az úrnak van”, akkor megmaradunk a szolga helyzetében. A szabadság útjai nem egyeztethek össze azzal, amire az úr vágyik. A szabadság vágyával ellentétes az úr hatalmát akarni. A szabadság: szabaddá tenni magunkat – ez pedig küzdelem. Az ellenállás éppen abból keletkezik, hogy a boldogság és a szabadság más képei, az alternatív képek összekapcsolódnak az alkotással és a kommunizmusmal (a szabadság és közösség értelmében véve, amit ez a fogalom visszkap; a folytonos igény, és nem mint társadalmi modell értelmében). Egy liberter kommunizmust nem valamiféle „szükségyszerűség”, hanem a szolidaritás öröme miatt kell létrehozni. Nem arról van szó, hogy valamit azért osztunk meg – szomorúan – a többiekkel, mert kötelező, hanem mert felfedezzük egy teljesebb, szabadabb élet örömeit. A tőkés társadalomban, az elkülönítés társadalmában a férfiak és a nők – Guy Debord formulája szerint – nem találják azt, amire vágnak, ezért be kell érniük azzal, hogy arra vágyjanak, amit találnak. Az elkülönítés: az embereknek egymással szembeni, mindenkinek a világgal szembeni, a munkásnak a saját termékével szembeni, sőt egyidejűleg mindannyiunknak a száműzött önmagával szembeni elkülönítése. Ilyen a szomorúság struktúrája.

7. A szabadság mint ellenállás és mint politika

A – mélyebb értelemben vett – politika az emancipációs cselekedetekhez, eszmékhez és a belőlük származó boldogságképekhez kapcsolódik. A politika a szabadság következetesen aktív keresése. A politikának ezzel a felfogásával szemben a mostani „politika” az adott helyzet igazgatásának tekinti magát. Ez az igazgatásnak nevezett elem igényt tart a politika egészére: hierarchizálja a prioritásait, korlátozva, ellenőrizve és intézményesítve azokat az eleven energiákat, amelyek túllépnek rajta. Az igazgatás azonban csak egy mozzanat, egy feladat, egy szempont. Az igazgatás valaminek a megjelenítése (reprezentációja), és a megjelenítés – mint ilyen – csak része a valós mozgásnak. Az életnek nincs szüksége megjelenítésre, amíg maga az élet rendelkezik a megmutatkozás erejével. Az a forradalmi politika, amely minden pillanatban a szabadságot követi, miközben lényegileg kapcsolódik az emberekhez és az intézményekhez, egyúttal mint permanenciában levő jövő, elutasítja, hogy magát megrögzítse, hogy önmagában elmerüljön, „megtestesüljön”, vagy hogy önmagát intézményesítse. A szabadság keresése összekapcsolódik a valóságos mozgalomnak, a gyakorlati kritikának, a folytonos továbbkérdésnek, az élet korlátlan kibontakoztatásának a megszerveződésével. Ebben az értelemben a forradalmi politika nem ellentétes az igazgatással. Az egész részeként a politikának az igazgatás is az egyik része. Amikor az igazgatás a politika egésze akar lenni, éppen a virtualizálódás mechaniz-

musát hozza létre, amely belefullaszt minket a tehetetlenségbe. Viszont a politika mint olyan, azon élet sokféleségének az összhangja, amely élet folytonosan küzd a saját korlátaival. A szabadság a szabadságra való képességek és erő kifejtése. Az igazgatás pedig csak egy korlátozott és behatárolt mozzanat, amelyben ez a képesség- és erő kifejtés megmutatkozik.

8. Ellenállás és ellenkultúra

Az ellenállás: ellenhatalmak és ellenkultúrák létrehozása és továbbfejlesztése. A művészi alkotás élménye nem luxus az emberek számára, hanem eleven szükséglet. A túlnyomó többség mégis meg van fosztva tőle. A szomorúság társadalmában a művészet el lett különítve az élettől, és a tulajdonképpeni művészet egyre inkább elválik az önmagába zárkozó, kereskedelmi értékek által fertőzött művészettől. Ez az, amiért szerencsére sokan megértik a művészek közül, hogy az alkotás is ellenállás. Tehát hozzájuk is fordulunk azért, hogy az alkotás lépjen túl a szomorúságon, azaz az elkülönítésen, hogy az alkotás felszabadíthassa magát a pénz logikája alól, és hogy újra megtalálja a helyét az élet szívében.

9. Ellenállni az elkülönítésnek

Ellenállás az is, ha túllépünk az elmélet és a gyakorlat, a mérnök és a munkás, a fej és a test tőkés elkülönítésén. Az olyan elmélet, amely elválasztja magát a gyakorlatoktól, terméketlen eszmévé válik. Egyetemeinken számtalan terméketlen eszmével találkozni. Az elmélettől elkülönített gyakorlatok viszont arra ítélik magukat, hogy eltűnjenek valamiféle önfelszívódásban. Ezért ellenállás, ha kapcsolatokat teremtünk az elméleti hipotézisek és a gyakorlati hipotézisek között, hogy mindazok, akik tudnak valamit a teendőkről, átadják azoknak, akik fel akarják szabadítani magukat. Így kötelékeket, kapcsolatokat teremtünk, amelyek lehetővé teszik az elméletek és a gyakorlatok emancipálását, hátat fordítva azon szírének énekeinek, akiknek a javaslata: „az életünkkel foglalkozzunk”. Nekik azt válaszoljuk, hogy életünk nem redukálódik a túlélésre, hogy az életünk túlterjed a bőrünk határain.

10. Ellenállni a szabványosításnak

Az ellenállás annak a hamisan demokratikus diskurzusnak a dekonstruálását is jelenti, amely azt állítja magáról, hogy foglalkozik a kirekesztett szektorokkal és személyekkel. Társadalmainkban nincsenek „kirekesztettek”, mi valamennyien „bezártak” vagyunk. Különböző módon,

többé-kevésbé szégyenletes és borzalmas módon, de mégiscsak be vagyunk zárva. A kirekesztés nem egy véletlen, nem egy „felesleg”. Amit kirekesztésnek és bizonytalansági tényezőnek mondanak, azt ennek a halált kedvelő társadalomnak a lényegeként kell felfognunk. Ezért a címkézések elleni harcból az az óhajunk is következik, hogy kapcsolódjunk az „abnormálisnak” vagy „fogytékkal élőnek” nevezettek harcához. Azt mondjuk: nincs olyan, hogy „abnormális” vagy „fogytékkal élő”, hanem különböző személyek és létmódok vannak. A címkézések mini-börtönökként szolgálnak, ahol mindegyikünket az adott gyengeségi szintje által definiálják. Márpedig – és minket ez érdekel – ez a gyengeség erő: a szabadság. Egy fogytékkal élő csak olyan társadalomban létezik, amely elfogadja az erős és gyenge közötti megosztást. Ezt – ami nem más, mint barbárság – elvetni a kapitalizmussal együtt járó szelektálás elutasítása. Ezért az alternatíva egy olyan világ, ahol mindenki vállalja a saját törekenységét az élet jelenségeként, és ahol mindenki abban fejlődik, amiben a többiekkel és az életért képes. A siketek kultúrájáért folytatott harc, amelynek sikerült felrobbantani az orvosi taxonómia börtönét, a társadalom pszichiátrizálása elleni küzdelem és még sok más, egyáltalán nem kis küzdelmek egy kicsit több hely biztosításáért. Ezek az élet gazdagabbá tételének valódi alkotásai. Ezért is hívjuk közös ellenállásra azokat a csoportokat, amelyek ebből a szempontból küzdenek a gyógyászati alapú szociális szabványosítás ellen. A szabványosítás saját fegyverkezési formákat hoz létre a nevelési rendszerekben. Itt a szabványosítás a kudarc vagy a munkanélküliség állandó fenyegetéseként működik. Ezzel szemben olyan párhuzamos, alternatív és változatos kísérletek is léteznek az iskolai oktatásban, ahol a nevelési kérdések egy más logika szerint fejlődnek. Fogytékkal élők, munkanélküliek, nyugdíjasok, marginális kultúrák, homoszexuálisok – elkülönített és különválasztott, egyoldalú és szegényes ábrázolásukkal sokszorozzák meg őket. Ezek olyan szociológiai osztályozások, amelyek – kiindulva a tehetetlenségből, hogy nem lehet mit tenni – láthatóan hatalmi forrásként működnek.

11. Ellenállni a diszkriminációnak

Az is ellenállás, amikor elutasítjuk az identitás-megvonás kísérletét, amely elkülöníti a „hazaiakat” az „idegenektől”. A bevándorlás, a migrációs hullámok nem egy „probléma”, hanem az emberiség mélységes valósága a kezdetektől mindvégig. Nem arról van szó, hogy emberbarátságból legyünk „jók az idegenekhez”, hanem a vágyról a kereszteződés által létrejövő gazdagodásra. A „hiányok” között kapcsolatokat teremteni – ez is ellenállás. Hajlék nélkül, munka nélkül, papírok nélkül, méltóság nélkül, föld nélkül – ezek olyan hiányok, amelyeknek nincs „jó bőrszíne”, „jó szexuális gyakorlata” stb. A hiányok uniója, a hiányok testvérisége,

nem a „tulajdonért”, hanem egy olyan társadalom megteremtéséért, ahol többé nem léteznek „hiányok” és „tulajdonok”.

12. Ellenállni a tudatlanságnak

Társadalmaink, amelyek azt állítják, hogy bennük megvalósult a tudományos kultúra, történeti és antropológiai szempontból a társadalmaknak ahhoz a típusához tartoznak, amely a legnagyobb fokú tudatlanságot produkálta, amit az emberiség ismer. Ha minden kultúrában a férfiak birtokolták a technikát, társadalmunk az első, amelyet éppen a technika által birtokolnak. Kilencven százalékunk nem tudja, hogy mi történik a gomb megnyomásának pillanata és a kívánt hatás bekövetkezésének pillanata között. Kilencven százalékunk tájékozatlan annak a világnak szinte valamennyi mechanizmusáról és mozgatórugójáról, amelyben élünk. Kultúránk olyan tudatlan férfiakat és nőket hoz létre, akik száműzve érzik magukat a környezetükből. Akkor hát azt a legcsekélyebb aggály nélkül tönkre is tehetik. Ez a száműzöttség annyira erőszakossá tesz, hogy hatására az emberiség szembetalálja magát azzal a valós és konkrét – talán elkerülhetetlen – lehetőséggel, hogy megsemmisüljön. Azt mondják nekünk, hogy mivel a technika bonyolultsága adott, azt megértése nélkül is el kell fogadnunk. Az ökológiai katasztrófa tanúsága szerint azonban azok, akik azt hiszik magukról, hogy értik a technikát, messze vannak attól, hogy uralják. Ezért sürgősen létre kell hozni csoportokat, sejteket, fórumokat a tudás társadalmasítására, hogy az emberek újra megvehessék a lábukat a valódi világban. Napjainkban a genetika technikája annak a lehetősége elé állít bennünket, hogy az emberi létezések között a termelékenység és a nyereségesség kritériumai szerint válasszunk. Az eugenetika – a tökéletesítés nevében – elemberteleníti az emberiséget. Tudatják velünk, hogy már képesek vagyunk hozzáfogni egy emberi lény klónozásához – a mi szomorú, dezorientált emberiségünk pedig nem tudja, mi az, hogy emberi lény. Ezek a kérdések mélyen politikai kérdések, amelyeknek nem kell a szakemberek hatáskörében maradni. Más szóval, a közügy /res-publique/ nem válhat technikai ügygé.

13. Permanens ellenállás

Annak hangoztatása is ellenállás, hogy – ellentétben azzal, amit általában hisznek – a szabadságnak soha nem lesz elérkezési pontja. A remény, paradox módon, szomorúságra kárhozzat. A szabadság és az igazságosság csak itt és most létezhet, azokban az eszközökben és eszközök révén, amelyek őket gyarapítják. Nincs jó úr, sem megvalósult utópia. Az utópia magának az élet lényegének a politikai neve, azaz permanens kiteljesedés. Ezért az ellenállás célja sohasem a hatalom. A hatalom és

a hatalmasságok egyébként arra vannak ítélve, hogy ne távolodjanak el túl messzire a nép vágyaitól. Ezért azt hinni, hogy ténylegesen a hatalom dönt az életünkről, mindig is rabszolga-magatartáshoz vezet. Annak a szomorú embernek, akiről beszélünk, szüksége van a zsarnokra. Nem elég megkérni az embereket, akik helyet foglalnak a hatalomban, hogy hozzanak ilyen vagy olyan elkülönített törvényt a társadalmi alap viselkedésére. Például, nem kérhetjük a kormányt olyan törvények elfogadására, amely a külföldieknek ugyanolyan jogokat ad, mint másoknak, ha a társadalmi alapon nem építjük ki a szolidaritást, amely ebbe az irányba megy. A törvény és a hatalom, ha demokratikusak, a társadalom valódi életének az állapotát tükrözi. Ebből következően nem az a mi problémánk, hogy a hatalom korrupt és önkényes. A mi problémánk és számunkra a kihívás: maga a társadalom, amely a hatalomban visszatükröződik. Más szóval: mint szabad férfiaknak és nőknek, a mi feladatunk, hogy a szolidaritásnak, a szabadságnak és a barátságnak legyenek olyan kapcsolatai, amelyek ténylegesen megakadályozzák, hogy a hatalom reakciós legyen. Csak a felszabadulás cselekedeteiben létezik a szabadság.

14. Az ellenállás: küzdelem

A kapcsolatok összegeződése növeli a hatóerőt, a tőkés elkülönítés viszont csökkenti azt. A szabadságért való küzdelem kommunista harc a gyógyulásért és a hatóerő növeléséért. Ezzel szemben, a kapitalizmus elvonatkoztatások, betagolások, eldologiasítások által működik, szét törve a kapcsolatokat és belefúllasztva minket a tehetetlenségbe. Ezért a küzdelem a szabadságért és a demokráciáért permanens kiteljesedés, amely soha nem találhat végleges megtestesülésre. A küzdelem mindig a hatóerőnek, a kapcsolatok összegeződésének, a szabadságvágy táplálásának irányában folyik, minden konkrét helyzetben.

15. A munkásellenállás

Az ellenállás mint alkotás megkívánja, hogy a „forradalmi alany” kérdéséről is gondolkodjunk – véglegesen szakítva a klasszikus marxista vízióval, amely a munkásosztályt, mint „a” forradalmi alanyt messiási figuraként helyezi a modern historicizmus méhébe. Mindazonáltal, a „bonyolultság” bizonyos posztmodern szociológusainak állításával ellentétben, a munkásosztály nem a megszűnés felé halad – egyszerűen csak földrajzilag áthelyeződik és átrendeződik a munkásfunkció. Így, ha a centrum országaiban számszerűen kevesebb is a munkás, a termelés az úgynevezett periféria országai felé tolódott el, ahol a férfiak, a nők és a gyermekek brutális kizsákmányolása hatalmas nyereségeket biztosít a tőkés vállalatoknak. A centrum országaiban pedig – a „bizonytalanság”

felidézése ürügyével – a népi osztályoknak nemzeti szövetségeket ajánlanak fel, hogy jobban kizsákmányolhassák a harmadik világot. A tőkés termelés diffúz, egyenetlen és kombinált termelés. Ezért a küzdelemnek, az ellenállásnak többfélenek, de szolidárisnak is kell lennie. Nincs egyéni vagy ágazati felszabadulás. Szabadságról csak egyetemes értelemben beszélhetünk. Más szóval: a szabadságom nem áll meg ott, ahol a többieké kezdődik, mivel a szabadságom csak a többiek szabadságának feltételével létezik. Jóllehet nem létezik „önmagában vett”, predeterminált forradalmi alany, minden esetben többféle forradalmi alany is van, akiknek sem előre meghatározott formája, sem végleges megtestesülése nincs. Ma virágozni látunk együttműködések, közösségek és dolgozói csoportokat, amelyek jóval tovább mennek az ágazati küzdelmeik követeléséinél. Ezeknek a küzdelmeknek minden különösség és minden konkrét helyzet keretein belül túl kell lépni a hatalom sémáin, azaz tagadni az állásban levő és állásnélküli, a hazai és idegen stb. elkülönítését. Nem azért, mert az állásban levőnek, a hazainak, a férfinak, a fehérnek „jótékonykodnia” kell az állásnélküliével, a külföldivel, a nővel, a fogyatékkal élővel stb., hanem azért, mert minden harc, amely elfogadja és átveszi ezeket a megkülönböztetéseket, olyan harc, amely tiszteletben tartja és erősíti a kapitalizmust. De a munkásfunkció is áthelyeződik egy másik irányba: a klasszikus üzemből, mint az értékteremtés privilegizált fizikai helyszínéből a társadalmi gyárba, ahol a tőke magára vállalja a feladatot, hogy összehangoljon és maga alá rendeljen minden társadalmi tevékenységet. Az érték szétmosódik az egész társadalomban, átjárja a munkák sokféle formáit. A tőkés felhalmozás kiterjed a társadalom teljességére, ennek következtében a folyamatot az engedetlenség akcióival bármely ponton szabotálni lehet.

16. A munka kérdése és az ellenállás

A hierarchiák kiépítésének és az osztályokba besorolásoknak része van abban, hogy összekeverik a munka technikai megosztását és társadalmi megosztását. A munka fogalmán valóban két különböző dolgot értünk. Egyrészt az ember alkotó tevékenysége. A társadalom és a történelem materialista felfogása szerint antropológiailag, illetve ontológiailag a társadalmi viszonyok együttese alakít minket. De másrészt a munka elidegenültté tevő kötelesség, modern szolgaság, amivel a kapitalizmus osztályokra különít el bennünket. Szenvedést okoz nekünk, ha van munkánk, és az is, ha nincs. Ez utóbbi értelemben vett munka megszüntetése teszi lehetővé – a liberter kommunista gondolkodás szerint – a munka első értelemben vett megvalósulását. A hierarchiáknak, melyek az elidegenedett munka, a foglalkoztatás kérdésében az élet egydimenziós jellegén alapulnak, fel kell oldódni az élet ismeretének és gyakorlatának sokféleségében. A munka, ontológiai szempontból, azon tevékenységek

együttese, amelyek technikai, tudományos, művészeti, politikai téren értékesebbé teszik a világot. Egyidejűleg a radikális demokratizálódás egyik forrása, és a kapitalizmus végleges és teljes megkérdőjelezése.

17. Az ellenállás: gyakorlatok kiépítése

Az ellenállás nem a vélemények területe. A mi világunkban nincs „egyedüli helyes gondolat”, hanem különböző elképzelések sokasága létezik. De mivel a különböző véleményekből nem következnek valóságosan alternatív gyakorlatok, ezért ezek a vélemények megmaradnak az „egyedüli helyes gondolat”, azaz az egyetlen gyakorlat uralma alatti véleményeknek. Szakítanunk kell a szomorúságnak azzal a mechanizmusával, amelynek eredményeként véleménykülönbségeink ellenére ugyanazt a gyakorlatot folytatjuk. A látvány társadalmával való szakítás azt jelenti, hogy többé nem vagyunk pusztán szemlélői a saját életünknek, szemlélői a világnak. Azt jelenti, hogy támadjuk azt a szükségképpen elvont virtuális világot, amelynek arra van szüksége, hogy minket kordában tartson, hogy minket valahova betagojon, hogy ugyanabban az időben a televízió elé ültessen, miközben hallgat a világunk, a gazdaság, a nevelés összefüggéseiről. Az ellenállás olyan cselekedetek és ellenállási góccok millióinak kiépítése, amelyek nem engedik magukat attól csapdába csalni, amit a virtuális világ «komolyságnak» nevez. Valóságosan komolynak lenni, ez nem a globalitás elgondolása és a tehetetlenségünk megállapítása. Egy valódi komolyságból az következik, hogy itt és most kiépítünk hálózatokat és ellenállási kapcsolatokat, amelyek megszabadítják az életet ettől a halálhozó világtól. A szomorúság mélyen reakciós. Ő tesz minket tehetetlenné. A felszabadulás a politikai komisszároktól, a „felszabadítók” szomorú és elkeseredett mestereitől való megszabadulás is. Az ellenállás olyan kikötő, amely hálózatok létrehozásával kiemel az elszigeteltségből. A hatalom minket elszigetelteknek és szomorúaknak akar, de mi tudunk lenni vidámak és szolidárisak. Ebben az esetben felismerjük, hogy a kötelezettségvállalás nem pusztán egyéni választás. Mindannyiunknak van egy bizonyos fokú elkötelezettsége. Nincsenek „nem aktívak” vagy „függetlenek”. Mindannyian össze vagyunk kötve. Egrészt azzal legyünk tisztában, hogy milyen mértékben, másrészt, hogy a küzdelem melyik oldalán vagyunk elköteleződve.

18. Az ellenállás: kapcsolatok teremtése

Feltétlenül szükséges, hogy megfontoltak legyenek a cselekedeteink: ők teszik átláthatóvá, megérthetővé, felfoghatóvá a gondolatokat. Az építkezésünknek a fogalmi megértéssel adunk legitimitást, és részt veszünk egymás ismereteinek társadalmazásában. Lévn, hogy olvasók, gon-

dolgozók és cselekedeteink teoretikusai vagyunk, képesnek kell lennünk arra, hogy megítéljük munkánk értékét, és elkerüljük, hogy szabványosító olvasatokkal elszegényítsenek minket.

Ez a kiáltvány nem meghívó egy programhoz, még kevésbé egy szervezethez való csatlakozásra. Egyszerűen csak meghívás azoknak a személyeknek, csoportoknak és közösségeknek, amelyek törekvéseink által megszólítva érzik magukat arra, hogy az elszigeteltség megtörése érdekében kapcsolatba lépjenek velünk. Kérjük, hogy sokszorosítsák és terjesszék ezt a dokumentumot minden rendelkezésre álló eszközzel. Szívesen veszünk bárkitől észrevételeket, javaslatokat stb. Vállaljuk, hogy ezeket áramoltatjuk az Alternatív Ellenállási Hálózatban. Nem központot vagy irányítást kívánunk létrehozni, hanem elvtársaink és barátaink rendelkezésére bocsátjuk a Hálózat-beli érintkezés egészét, hogy a párbeszéd és a tervkészítés ne koncentrikusan történjen.

19. Ellenállás és közösség

Sok csoportunknak, kollektívánknak vannak kiadványai, illetve folyóiratai. A hálózatnak szándékában áll összegyűjteni és rendelkezésre bocsátani azokat a liberter ismereteket, amelyek segíteni és erősíteni tudják egyik vagy másik csoport küzdelmét. Küzdelmek százai enyésznek el az elszigeteltség, vagy a támogatás hiánya miatt. Küzdelmek százai kényszerülnek arra, hogy ismét nulláról kezdjék. Minden zátonyra futott küzdelem nem csak egy „kísérlet” volt: valamennyi balsiker az ellenséget erősíti. Segíteni kell egymást: „szolidaritási háttérrel” teremteni minden személynek, hogy aki valahol a világban a maga módján, a maga helyzetében harcol az életért és az elnyomás ellen, az számíthasson rá. Mi pedig azt reméljük, hogy számíthatunk rá. A kapitalizmus nem szűnik meg felülről. Ezért az alternatívák kiépítésében nincs kicsi vagy nagy projekt.

Testvéri üdvözlét minden fivérnek és nővérnek a hajósok menedékétől. Ellentétben a kalózzokkal, a tengerek rabszolga-kereskedőivel és hadiszállítóival, a hajósok kommunisták voltak, amennyiben szabad közösségeket hoztak létre azokon a partokon, ahol megállapodtak.

El Mate (Argentína), Madri di Plaza de Mayo (Argentína), Amautu (Peru), Chapare (Bolívia), Collectif Malgré Tout (Paris), Collectif Che (Toulon), Collectif Contre les Expulsions (Liège), Centre Social du Collectif sans Nom (Bruxelles).

Közzétette: stalinopAnk, Buenos Aires, 1999. szeptember.

(Fordította: Tütő László)

Az 1910-es mexikói forradalom a hosszú történelmi időtartam szemszögéből

„[A hosszú időtartam szemléletének] elfogadása a történész számára annyit tesz, hogy alkalmazkodnia kell a stílus és a hozzáállás megváltozásához, a gondolkodás átalakításához, a társadalmi valóság új koncepciójához. [...] Mindenesetre a lassú történelem e szintjéhez viszonyítva úgy gondolhatjuk újra át a történelem teljességét, mintha egy infrastruktúrából indulnánk ki.”

(*Fernand Braudel: A történelem és a társadalomtudományok. A hosszú időtartam, 1958*)

Száz évnnyire az 1910-es mexikói forradalomnak a mexikói történelmen belül üdvözlendő és szükségszerű kirobbanásától, e forradalom most újra vita tárgya. Néhány évtizede a földkerekség szinte minden társadalmában szükségszerűen eluralkodott az emlékezésre, megemlékezésre való törekvés. Az igyekezet pusztá ténye miatt a kormányok, az egyetemek, az értelmiségiek és a legkülönbébb intézmények vadásznak minden olyan megünnepelhető, megemlékezésre alkalmat adó eseményre, jelenségre vagy történelmi folyamatra, amely óta már eltelt bizonyos számú év, évtized vagy évszázad. Mindez egy olyan logikán belül történik, amely egyáltalán nem pusztán arra törekszik, hogy visszahódítsa a múltat. Igazából az a célja, hogy szelektíven aktualizálja, hogy megvilágítsa azokat a személyiségeket, tetteket, folyamatokat vagy helyzeteket, melyek legitimálják és megszilárdítják legaktuálisabb jelenünk folyamatait, társadalmi csoportjait és személyiségeit.¹

Éppen ezért talán még a személyiségeknél, folyamatoknál vagy a megemlékezésre szolgáló tényeknél is fontosabb az a *különleges mód*, ahogyan az emlékezés, a megemlékezés zajlik, amikor megismétlődik a már többször jelzett folyamat: a múlt szükségszerű újrakodifikálása és felhasználása, attól függően, hogy melyek a szükségletei és válaszútjai az azt felidéző és rá emlékező jelennek.² Ennek fényében paradoxonnak tűnik, hogy Mexikó és a mexikói forradalom százéves évfordulójáról való megemlékezés esetében egy konzervatív és szélsőjobboldali kormány emlékezik meg, vagyis közvetlen örököse azoknak a konzervatív, amerikai barát és reakciós csoportoknak, amelyeket az 1910–1921-es mexikói forradalom legyőzött.

Nagy valószínűséggel ez magyarázza, hogy miért tanúsít általános érdektelenséget a jelenlegi mexikói konzervatív kormány a mexikói függetlenségi mozgalom kétszáz éves és a mexikói forradalom százéves évfordulójával szemben, valamint azt is, hogy miért olyan alacsony intellektuális színvonalú személyekre bízta az ünnepségek megszervezését. Az is tény, hogy az említett ünnepségek sorába – turisztikai fűrdőhely felújítása, új országút átadása vagy épületek tornyának építése mellett – állítólagos tudományos beszélgetések vagy sorozatok is beletartoznak, melyekben a résztvevő szakértők többségének semmi köze nincs sem a függetlenségi mozgalom, sem a mexikói forradalmak témájához.³ Annak ellenére, hogy mindkét történelmi folyamatban a mexikói elnyomott népi osztályokat és rétegeket végül is leverték, ugyanezekben a folyamatokban kétségkívül legyőzték és marginalizálták az említett konzervatív és visszahúzó szektorokat is, amelyeknek történelmi leszármazottai kormányoznak tíz éve Mexikóban (igaz, az utóbbi négy évben csak egy botrányos és szégyentelen, arcátlan és nyílt választási csalás nyomán).

Fonák helyzet egy jobboldali kormány számára, hogy neki kell most megünnepelnie történelmi ellenségeit, meg kell emlékeznie róluk. Nekünk viszont túl kell mutatnunk a hivatalos megemlékezésekre és a szintén hivatalos történelemre és emlékezetre a felületességén és ürességén, hogy helyette komolyabb és mélyebb kérdésekkel foglalkozzunk, és ezek segítségével új helyet találjunk a száz évvel ezelőtti mexikói forradalmi folyamatnak a mexikói fejlődés hosszú történelmi időtartamán belül, továbbá gazdag és összetett útja különböző történelmi időnek horizontján. Olyan kérdésekre van szükségünk, amelyek egy kritikusabb és tudományosabb egyensúly megvalósítását teszik lehetővé, mint amelyet ez a száz évvel ezelőtti folyamat jelentett. De foglalkoznunk kell a mai Mexikó harcai és útelágazásai szempontjából a forradalom legfőbb tanulságaival a szintén történelmi – és nem pedig kronológiai – 2010 előestéjén.⁴

Ahogy előrehaladunk a mexikói forradalom tanulságainak kritikai felmérésében – a mély történelem szerkezetei felől, ahogy Fernand Braudel tanította –, azt kérdezhetjük magunktól: milyennek mutatkozik az 1910-es mexikói forradalom a hosszú történelmi időtartam szempontjából. És milyen globális mérleget vonhatunk a kronológiai XX. század eleji mexikói forradalom szerepéről, ha ezt a forradalmat Mexikó történelmi fejlődésének globálisabb görbéjén vizsgáljuk? Valójában milyen az a szerep, amelyet a mexikói forradalom egész Mexikó elnyomott és népi osztályharcainak útján és általánosabb fejlődésén belül betölt? Kirobbanásának száz éves távlatából hogyan értékelhetjük a sikereket és a vívmányokat, valamint a korlátokat és a vereségeket, amelyeket a mexikói forradalom alapvetően fontos történelmi eseménye hozott az elnyomott rétegeknek, csoportoknak és osztályoknak?

Úgy gondoljuk, ezeknek a problémáknak a megértéséhez és a megfelelő válaszhoz kétségkívül szükség van arra, hogy eltávolodjunk a mexikói forradalom *hivatalos* megítélésétől, vagyis a mexikói forrada-

lomról a hatalom által kínált és a mexikói tudományos körökben jobbra legitimált hivatalos történelemtől. Ez a történelem mindig az elnökökre, a vezetőkre, a vezérekre koncentrált, nem vesz tudomást országunk elnyomott osztályainak és társadalmi csoportjainak alapvető szerepéről, az indiánokról, a földművesekről, a munkásokról, a nőkről, a városi szegényrétegekről, vagyis az említett mexikói elnyomott osztályok széles tömegeiről.

A hivatalos történelmet a csaták átmeneti győztesei írták, akik a mexikói forradalomban színre léptek, és ez a történelem, mint minden hivatalos történelem, tele van mítoszokkal és hamis legendákkal, mert ez a múltat dicsőítő történelem, de mindenekfelett a legaktuálisabb jelenünket legitimáló és igazoló történelem. Szóval, ha újra átfésüljük ezeknek a hivatalos változatoknak a történetét, és megpróbálunk behatolni a népi osztályok és rétegek igazi *ellentörténelmeinek* területeire, esetleg találhatunk néhány fontos válaszelemet az előzőekben felvetett kérdésekre.

Ha a hosszú időtartam horizontja⁵ felől vesszük szemügyre, az 1910–1921-es mexikói forradalom *monumentális kísérletnek* bizonyul, melyet az elnyomott mexikói osztályok vittek véghez, azért, hogy megpróbálják gyökeresen *megváltoztatni saját sorsuk és Mexikó sorsának* irányát. Monumentális próbálkozás ez, amely csakúgy, mint a francia forradalom vagy az orosz forradalom, világosan és nagyon gyorsan *nemzeti* dimenziót ölt, miközben különleges *globális társadalmi* mélységet mutat, bár Mexikó az imént említett forradalmakhoz képest *eltérő* eredményt ért el.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy a mexikói forradalom, bár *lever*t forradalom, nagyszerű volt, és országunk elnyomott osztályait illetően mély nyomot hagyott. Mind a francia forradalomnak, mind az oroszoknak sikerült a saját társadalmában és nemzetében gyökeres, átfogó változást elérnie, ezzel szemben a mexikói forradalom – mint lever forradalom – a társadalom különböző területeinek kiterjedt szövetében sokkal halványabb, kevésbé gyökeres, sokkal egyenlőtlenebb átalakulást gerjesztett. Egyenlőtlen átalakulást és sokkal kevésbé radikálisat, amit éppen az 1910–1921-es széles körű társadalmi mozgalomban résztvevő – kétségkívül főszerepet játszó – paraszti rétegek veresége magyaráz.

Ily módon az imént vázolt összehasonlítás perspektíváján⁶ belül világos, hogy a francia forradalomnak sikerült teljesen és gyökeresen felszámolnia a francia feudális rendszert, és e mély és globális felszámolás eredményeképpen létrehoznia a kronologikus XIX. és XX. századi Franciaország modern polgári társadalmát, továbbá ezzel párhuzamosan – ahogyan Marx írta annak idején – a modern politikai rendszer *egyetemes modelljét*, azaz a modern polgári demokratikus állam klasszikus és paradigmatisz formáját általában.

Az orosz forradalomnak pedig legfőbb eredménye az volt, hogy sikerült teljesen eltörölnie a cári politikai rendszert és az orosz parasztság szolgásgán alapuló társadalmi rendszert, ezenfelül az emberiség egész

történetében egy nemzetre vonatkozóan először kísérelt meg létrehozni egy *nem kapitalista* társadalmat (amit sajnálatos módon nem tudott következetesen végigvinni, ehelyett sajátos orosz kapitalizmust hozott létre, amely bizonyos területeken rendkívül fejlett, más területeken pedig kevésbé, vagy éppenséggel fejletlen). Ugyanebből a szempontból nézve a mexikói forradalom alapvető eredménye pusztán annyi volt, hogy nemzeti szinten *áthelyezte* az átfogó hegemoniát a közép-mexikói vagy „központi országrészbeli” csoportoktól az „északi országrészben”⁷⁷ lévő csoportok, az úgynevezett „Sonora csoport” hegemoniája irányába. A hegemonia fontos újraközpontosításával a mexikói nemzet vezetése átkerült az uralkodó osztály konzervatívabb és a régi földtulajdonhoz jobban kötődő frakciójától egy másik frakcióhoz, egy sokkal modernebb szektorhoz, amely a legújabb kapitalista viszonyokhoz kapcsolódott. Ennek következtében fontos változások mentek végbe a gazdaságban, a társadalomban, a politikában és a kultúrában is, ami felgyorsított bizonyos tendenciákat, melyek már Porfirio Díaz időszaka óta jelen voltak Mexikóban.

A kronológiai XVIII. illetve XX. századi Franciaországban és Oroszországban a társadalmi változások radikálisak és globális méretűek voltak, Mexikóban viszont a forradalom, bár kétségtől fontos változásokat hozott a gazdaságban, a társadalomban, a politikai berendezkedésben – amennyiben első ízben adta át e területeken a hegemoniát az újonnan született ország „északi szektorának” –, nem változtatta meg sem az *irányát*, sem az *általános státuszát* a XIX. századi Mexikónak.

Ahhoz, hogy a mexikói forradalom hatását reálisan értékeljük a hosszú történelmi időtartamon belül, abból a tényből kell kiindulnunk, hogy Mexikó a forradalom *után* is *függő* ország maradt. A durva és elszegényített hivatalos mexikói történetíráson belül⁸ makacsul táplált egyik mítosz ellenére, sem az 1810-es függetlenségi forradalomban (ahogyan minden iróniát mellőzve nevezik), sem az 1910-es mexikói forradalomban Mexikó nem nyerte el valódi *integrált függetlenségét*, azaz gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális függetlenségét általában.

Nyilvánvaló, hogy Mexikó manapság továbbra is szerkezetileg *függő* ország, a gazdaság, a technológia, a kereskedelem vagy a pénzügyek területén legalább annyira, mint a társadalmi viszonyok, a nemzetközi és a nemzeti politika, de a kultúra, az oktatásügy és általában a művészetek tág szférájában is. Mert a mexikói forradalom valójában csak a *központok megváltozását* idézte elő, és ennek mentén alakult ki különböző *függőségeink* többszörös láncolata – kezdetben a XIX. századi Nyugat-Európa domináns országaitól, majd később ez az általános uralom minden területen áttevődött az Egyesült Államokra.

A világgazdaságot egymást követően uraló központoktól való többszörös függőség feltétele fennmaradt, Mexikó az 1910-es forradalom után továbbra is *periférikus*, szegény és elmaradott ország volt. Annak ellenére, hogy a mexikói forradalom fontos gazdasági és társadalmi átala-

kulásokat gerjesztett, ezek nem tudtak változtatni sem országunk függőségén, sem szegénységén, sem strukturális elmaradottságán. Ezenkívül Mexikó a kronológiai XX. század elején lezajlott mexikói forradalom után is túlnyomórészt *paraszti* ország maradt, amely – bár jelentős iparosítás kezdődött – nem tudott változtatni agrár jellegén egészen a kronológiai XX. század utolsó harmadáig.

Mexikó akkori függő, periférikus és paraszti jellege az egész társadalmat és átfogó irányát jellemző valóság és *meghatározó szerkezeti* elem, amely több évtizeden keresztül lényegében változatlanul megmaradt az 1910–1921-es széles társadalmi mozgalom után is. Emellett bizonyos átalakulások – melyek már Porfirio Díaz kormányzása óta kialakulóban voltak –, a mexikói forradalom által kiváltott fontos változásoknak köszönhetően jobban elmélyültek, gyorsabban és nagyobb ütemben folytak, mint ahogyan erre 1910 előtt lehetőség volt.

Így például Mexikó 1921 után folytatta belső nemzeti piacának egységesítését, annak nyomán, hogy az 1910–1921-es társadalmi konfliktus során ténylegesen ledőlt a fejlődése előtt álló legfőbb akadályok nagy része. A belső nemzeti piac egységesítési folyamatával párhuzamosan felgyorsult a nemzeti burzsoázia kialakulásának folyamata. Ez a burzsoázia először agrár jellegű volt, majd sajátosan ipari jellegűvé lett, ahogyan kibontakozott Mexikó általános iparosodása.

Ugyanakkor, a belső nemzeti piac megszilárdulásának kiegészítéseképpen megerősödik országunk urbanizációja is. Ez az urbanizáció nem egyéb, mint a mexikói kapitalista „modernizáció”⁹ globálisabb folyamatán egyik kifejeződése: Ez a modernizáció szerencsétlenül átiródik az új feltételek között, melyek során kialakul országunk függősége az Egyesült Államoktól, az *american way of life* szűkre szabott és elszegényített mintájára.

Hasonlóan Mexikó mostani gyorsabb kapitalista „modernizációs” folyamatának különböző kifejeződéseihez, újrastrukturálódik a régi osztályszerkezet globális konfigurációja is, országunkban új politikai elit és új állam jön létre, emellett új kulturális, társadalmi és általános civilizációs formák keletkeznek.

A mexikói forradalom érintetlenül hagyta országunk globális helyzetének bizonyos szerkezeti vonalait, miközben nagy mértékben felgyorsított a Porfirio Díaz időszakában már jelenlévő néhány tendenciát, és a mexikói társadalmi valóság különböző szintjein néhány, szintén fontos változást gerjesztett. A kronológiai XX. század elején lezajlott széles társadalmi mozgalom eredményeinek hatásai persze nem ugyanazok egyrészt az elitek és a hegemon társadalmi rétegek, másrészt a társadalmi alávetettség sokszínű világát alkotó széles és eltérő rétegek, osztályok és csoportok számára.

Ahhoz, hogy pontosabban értékelhessük ezeket a hatásokat, körütekintőbben részleteznünk kell őket. Meg kell különböztetnünk azokat a következményeket, melyeket ezek az általános változások, felgyorsított

folyamatok és makacs történelmi állandóságok gyakoroltak Mexikó hatalmon lévő és hegemon osztályaira, és más szinten országunk elnyomott népi osztályaira.

Azt a tényt, hogy a kapitalista modernizáció és az ezt kísérő társadalmi változások Mexikóban nem voltak mélyek, teljes körűek és egységesek – mint az 1789-es franciaországi és az 1917-es oroszországi győztes forradalmakban –, az magyarázza, hogy a mexikói elnyomott osztályokat leverték a mexikói forradalomban. Ez természetesen gyengíti ennek a forradalomnak az általános eredményét, és sokkal korlátozottabb, halványabb, részlegesebb és töredékesebb változásokat eredményez, mint az ímént említett francia és orosz forradalmak.

Mindenesetre a vereség ellenére világos, hogy ezek az elnyomott mexikói osztályok – a mexikói forradalom kritikus időszakának egy meghatározott fázisában – *láadásuk és főszerelésük egy különösen fontos pontjára* jutottak a kronológiai XX. század második évtizedében az átalakulás általános folyamatán belül. Mindez 1914 novemberében és decemberében nyilvánult meg a legélesebben és legvilágosabban. A népi osztályok szempontjából a mexikói forradalom egész sorsa és iránya dőlt el azokban a valóban meghatározó, *kritikus pontot* jelentő hónapokban. Ez az a „veszélyes pillanat”, amelyikről Walter Benjamin beszél *Tézisek a Történelemről* című ragyogó művében – arról a veszélyes pillanatról, amelyikben a csata összes alapvető erői jelen vannak, és ahol dönteni kell, hogy az összes további lehetséges pillanat közül végül melyik nyomja rá bélyegét a többire.

A mexikói elnyomott osztályok szempontjából 1914 utolsó hónapjaiban dől el a mexikói forradalom *egész sorsa és fő iránya*.¹⁰ Hiszen a Nemzeti Forradalmi Konvent után, amely a mexikói forradalomban résztvevő összes alapvető elnyomott erők, osztályok és csoportok találkozási pontja, a paraszti tömegeknek a nemzeti terület nyolcvan százalékán sikerült főszerépüket betölteniük és megerősíteniük, ezenkívül országunk fővárosát is uralták. Az 1914 végi időpontra egyrészt Pancho Villa, másrészt Emiliano Zapata paraszti hadai a nemzeti terület durván négyötödét ellenőrzik, és Mexikóváros felé tartanak, majd 1914 decemberében gond nélkül el is foglalják.

Ne feledjük, hogy országunknak Mexikóváros köré történő mértéktelen központosítása alkotja és alkotta eddig is nemzetünk hosszú történelmi időtartamában a hatalom egyik valódi neuralgikus pontját. Mexikó hosszú ideig e körül, az egész országot irányító tengely, saját fővárosa körül forgott, és emiatt még most is érvényes az, hogy a Mexikóvárost uraló csoport országos szinten kétségtől alapvető és hegemon helyet foglal el.

És ez nemcsak azért van így, mert Mexikóvárosban – túl azon, hogy jogilag ez a szövetségi központ – él minden negyedik mexikói, vagyis a lakosság huszonöt százaléka, hanem, mert ebben a városban összpontosul az ország iparának nagy része, a kulturális intézmények jelentős része, és ez a legfőbb színtere az egész országunkban vég-

bemenő meghatározó politikai, társadalmi és gazdasági folyamatok többségének is.

1914 utolsó időszakában a mexikói elnyomott osztályoknak sikerült kézben tartaniuk az ország négyötödét és rövid időszakra magát a fővárost is, és az adott körülmények között rendelkeztek *azzal a világos lehetőséggel, hogy kezükbe vegyék a saját sorsukat*, meghatározva a Mexikó előtt álló utak globális irányát.

De akkor – hasonlóan ahhoz, ahogy Oroszországban is tervezték az 1905-ös forradalomtól kezdve, és az 1917-es győztes forradalom gyümölcseként kialakul majd valamilyen mértékben egy paraszti népköztársaság – Mexikóban lemondanak arról, hogy elmenjenek a végsőig, átengedik központi helyüket, az ország fővárosa feletti uralmat. Ezzel utat nyitnak a kapitalista program burzsoá újraalakítása, vagyis az uralkodó csoportok teljes visszaállítása számára. Először Álvaro Obregón hadserege szerveződik újjá, azután új paktumokat és egyezségeket kötnek a burzsoá uralkodó osztályok, mind a katonai ellenpuccsról, mind pedig az osztály hegemoniájának globális társadalmi helyreállításáról. Ez természetesen a népi osztályok és a radikális paraszti mozgalmak *ellen* irányult, az egész 1915-ös év folyamán pedig elsősorban a tulajdonképpeni – Villa-féle és zapatista – paraszti seregek ellen.

Ez végképp megpecsételte a mexikói forradalom globális sorsát, megszakította radikális – ahogy Lenin nevezte, plebejus – útját. Kompromisszumokkal megcsönkítették a forradalmat, vereségre ítélték és szétosztották a paraszti csoportokat. A forradalom nyomorékká lett, és messze távolodott mind az 1917-es orosz, mind az 1789-es francia forradalomtól.

Így 1914 végén és 1915-ben eldőlt az ország paraszti osztályainak globális sorsa, és a paraszti osztályoknak a társadalmi átalakításra vonatkozó radikális plebejus terve meghiúsult. Ezzel együtt eldőlt az egész mexikói forradalom fő iránya és jellege is. Mert az egyértelmű, hogy a mexikói parasztoknak és indiánoknak, akik főszerepet játszottak az 1910–1921-es mexikói forradalomban és annak központi, tömeges, strukturális csoportját alkották, a jövőben hosszú ideig, évtizedekig soha nem lesz újra hasonló erejük, mint amilyenre 1914 novemberében és decemberében szert tettek.

1915-től a forradalomnak ezt a plebejus paraszti és radikális útját felszámolták, ami azt eredményezte, hogy Francisco Villa és az ország északi részén levő csapatai visszavonultak csakúgy, mint Emiliano Zapatának a déli országrészben állomásozó egységei¹¹, Venustiano Carranza pedig kezdi visszaszolgáltatni a korábban kisajátított birtokokat. Az uralkodóvá váló burzsoá programban a népi osztályokat, a születő munkásmozgalmat és a különböző felkelő paraszti csoportokat megint leigázzák és betagozzák, miközben az új politikai elit (és a régi elit egy része) a születő új államhatalomért verseng a felső szinteken.

E szerint a logika szerint Venustiano Carranza kormánya csak egyszerű *átmenetként* tűnik fel a mexikói uralkodó osztályok helyreállításának

folyamatában, amely folyamat, mint jól tudjuk, végül az úgynevezett „Sonora Csoportnak” adja át a hegemoniát, még általánosabban Mexikó – az előbbieken már emlegetett – „északi országrészének”, amely (ahogy ez közismert) a globális nemzeti tervet több évtizeden át újra az ország északi és észak-keleti területeire összpontosítja.

Az „északi országrész” csoportjainak közel fél évszázados hegemoniáját később majd újra átengedik a központi országrész csoportjainak 1950-től vagy 1960-tól kezdve, és attól kezdve, hogy megindul Mexikó központi területének, különösen Mexikóvárosnak és vonzáskörzetének az erőteljes iparosítása; a központi országrésznek ezek a csoportjai említett uralkodó pozíciójukat a mexikói általános nemzeti program irányításával szerzik vissza.

Érdemes hangsúlyozni azt a tényt, hogy amikor a dolgokat a hosszú történelmi időtartam mélyrétegei alapján vizsgáljuk, az elemzett folyamatok vagy események vagy történelmi jelenségek közül sok új, esetleg szokatlan fényben jelenik meg, és közben olyan nehézségeket és dimenziókat mutat meg, melyek általában rejtve maradnak, hogyha közvetlenebbül és felszínesebben vizsgáljuk őket. Egy vereség tehát magába foglalhat sikereket, előrelépéseket és fontos vívmányokat, miközben egy győzelem viszonylagossá válik és elhalványul, visszalépésekkel, jelentős engedményekkel és szintén fontos veszteségekkel keveredik. Ezzel magyarázhatjuk a látszólag ellentmondásos, de valójában világos és nyilvánvaló tényt, hogy noha a Francisco Villa és Emiliano Zapata seregeinek két, paraszti és indián ága által képviselt radikális plebejus útját leverték, paraszti és népi társadalmi mozgalomként akkora erejük volt, olyan monumentális, olyan mindent elárasztó, olyan meggyőző és lenyűgöző, hogy még így is sikerült egy sor alapvető változást *kikényszeríteniük*; kivívni egy sor fontos társadalmi átalakítást, melyek Mexikót több értelemben és a kronológiai XX. század teljes időszakában a többi latin-amerikai országtól *eltérő* országgá tették. Mexikó Latin-Amerika általános fejlődésén belül¹² „vezető” ország lett az 1910–1921-ig tartó átmeneti időszakban, éppen a mexikói forradalom kritikus periódusától kezdve, az 1959-es kubai forradalom kitörésének pillanatáig; akkor kezdett el Mexikó Latin-Amerikán belüli vezető szerepe egyértelműen hanyatlani és meggyengülni, és végül lassan, de visszafordíthatatlanul meg is szűnt.

Mexikó és Latin-Amerika történelme a XX. század folyamán a mexikói forradalomnak köszönhetően formálódott, de az is világos, hogy országunk útja jelentős mértékben különbözött a többi latin-amerikai nemzettől. Mert ez az erős és mély, paraszti és népi gyökerű forradalom mozgósította és lázba hozta az egész nemzetet, megrendítette a gazdaság, a társadalom, a politikai és kulturális élet alapjait az egész országban.

Ennek első eredményeként azonnal és egészében összeomlott a régi kormányzó csoport, Porfirio Díaz csoportja, amely Mexikó középső országrészét testesítette meg. Átrendeződött az uralkodó osztály belső egyensúlya, a nemzeti program irányításának hegemon pozíciója az or-

szág központi területeiről átkerült az északi területekre. Ez természetesen nagyon különböző rendű és mértékű, árnyalt és egyenetlen, ugyanakkor fontos társadalmi átalakításokat indított el Mexikó központi területein csakúgy, mint az északi országrészben. Eközben pedig szinte teljesen érintetlenül hagyta a déli országrészt.

A hosszú történelmi időtartam távlatából tekintve azt láthatjuk, hogy a népi, paraszti forradalomként levert, de erős és mély hatást gyakorló mexikói forradalomnak köszönhetően országunkban készül el a XX. század első latin-amerikai agrárreformja, amely léptékében és nagyságában egyedülálló latin-amerikai fél-kontinensünk egész történetében.

Széleskörű és strukturális agrárreform volt ez, amely a sok tétovázás, a földbirtokos csoportokkal való egyezkedések és országunk bonyolult adottságain belüli egyenetlen jelenléte ellenére – a tanulmányok szerint a déli területeknek jutott a legkevesebb, azt szinte nem is érintette az agrárium nemzeti átalakítása – kétségtől teljesen átformálta Mexikó mezőgazdasági szerkezetét, sokkal haladóbbá és fejlettebbé tette, mint amilyennel akkoriban a többi latin-amerikai ország rendelkezett.

Ez egyértelműen kitűnik, ha összehasonlítjuk a mai Mexikó mezőgazdasági fejlődését például Guatemaláéval, ahol a XX. század negyvenes-ötvenes éveit nem volt agrárreform, és amikor megpróbálkoztak vele, az is kudarcba fulladt az USA által támogatott 1954-es katonai puccs miatt, ami napjainkig elodázta a guatemalai kapitalizmus gyorsabb és átfogó előretörését.

Vagy összevethetjük a mexikói agrárreform hatásait a braziliai helyzettel az egész kronológiai XX. századra, sőt akár napjainkra vonatkozóan. Braziliában a *Föld nélküliek Mozgalma*, amely az egyik legfontosabb rendszerellenes latin-amerikai mozgalom, éppen a brazil agrárreform történelmi hiánya miatt alakult ki. Olyan hiány ez, amely például abban a tényben ölt botrányos formát, hogy ebben a dél-amerikai országban máig létezik egy nagybirtok – egy tulajdonosa van –, amelyik akkora, mint egész Portugália területe.¹³ Ehhez hasonló nagyságú birtok – majdnem egész Chihuahua államnyi területtel egy család tulajdonában – Mexikóban is volt, az 1910-es forradalom kirobbanása előtt. A mexikói agrárreform, annak ellenére, hogy felülről, a hatalom köréből szabályozták, ellenőrizték, irányították és valószínűsíthető, mély társadalmi mozgósítás, erős és élénk népi és paraszti mozgalom tiszta gyümölcse, és bár ezt a mozgalmat leverték, érvényre juttatja erejét és jelenlétét, eleven és tevékeny elemként szilárdan tartja magát gyakorlatilag Mexikó egész kronológiai XX. százada folyamán. Ez közvetetten mutatja a Walter Benjamin által védett tézis érvényességét. Ebben a tételben kijelenti, hogy a „legyőzött múlt”, még ha leverték is, tovább él, tovább működik és érezteti hatását a történelem bizonyos időszakában, miközben türelemmel várja a megfelelő feltételeket, hogy újból felbukkanhasson, újra küzdelembe bocsátkozhasson a történelmi drámában az elsüllyedt lehetséges jövőbeli útirányok meghatározásáért.

A levert plebejus paraszti forradalom – amely mindenesetre képes volt elsöpörni a belső nemzeti piac kialakításának útjában álló legfőbb akadályokat – üdvöztető hatásai felgyorsították a mexikói ipari tőke számára az áruk, a pénz és a munkaerő részpiaci hármasának kialakítását. Ezzel sikerült megteremteni a kedvező feltételeket egy nemzeti szintű belső piac létrehozásához, ami magában foglalja, hogy a mexikói gazdaság a kronológiai XX. század folyamán egységesebb, szilárdabb és sokrétűbb gazdasági struktúrává alakult, mint a többi latin-amerikai gazdaság. Ez az egyik oka annak, hogy Mexikót a kronológiai XX. században, Brazília és Argentína mellett gazdasági téren Latin-Amerika három vezető országa között tartják számon. Ez részben kétségtelenül országunk méretének és a természeti erőforrások nagy gazdagságának, sokféleségének is köszönhető, de összefügg a szilárd és erős belső nemzeti piac sikeres kialakításával, következésképpen a különböző termelő és kereskedelmi ágazatok nagyobb mértékű gazdasági integrációjával.

Az 1910–1921-es levert parasztforradalom harmadik fontos hatása az, hogy ennek köszönhetően Mexikó, saját iparosítása megvalósításában, amely tömegesen és általános méretekben csak a második világháború óta kezdődött el, sokkal jobb feltételekre tett szert. Az iparosítás természetesen erre az integráltabb gazdasági struktúrára és az agrárreformra támaszkodik. Ez utóbbi továbbra is egyenetlen, mégis fontos kiindulópontja ennek az iparosításnak, legalább annyira, mint a gazdasági modernizáció általában. Ennek segítségével lesz Mexikóból Latin-Amerika egyik legfontosabb ipari országa. Olyan előny ez, amelynek jelentősége akkor érzékelhető világosan, amikor azt tapasztaljuk, hogy az említett iparosítás sajnos nem volt általános példa a latin-amerikai országok nagy részének gazdasági fejlődése során.

A mexikói forradalomnak, bár leverték, másik fontos hatása, hogy előidézte Mexikó teljes társadalmi szövetének általános átstrukturálását, azaz a mexikói társadalmi osztályok mély átalakítását, ami azt jelentette, hogy a legelmaradottabb régi uralkodó osztályokat, mint például a földbirtokos oligarchiát *háttérbe szorították* más, egyenértékű, sokkal korszerűbb és fejlettebb csoportok (az ímént említett esetben az északi országrész akkoriban születő agrárburzsoáziája, majd a későbbiekben és általánosabb értelemben a mexikói ipari burzsoázia).

Vagy vegyük például a mexikói városi középosztály társadalmi felemelkedésének esetét. Ez a születését is a mexikói forradalomnak köszönheti, amely az általános gazdasági modernizáció ösztönzésével előmozdította az urbanizációs folyamatot, ezzel együtt nagy mértékben a szabadfoglalkozások fejlődését, a kiskereskedelem és a kisipar növekedését, az alkalmazotti, hivatalnoki és kisvállalkozói középréteg felvirágzását – azokét, akik általában az említett városi középosztályt alkotják és újratermelik.

Ennek a forradalomnak – annak ellenére, hogy leverték – másik fontos társadalmi következménye, hogy az ország egészében érezteti előremutató hatásait. Olyan társadalmi rendszert alkotott, amelyben az

úgynevezett „jóléti állam” sokkal inkább jelen volt és fejlődött, mint Latin-Amerika más nemzeteinél. A mexikói társadalom – még a forradalom leverése után is – sokkal jobban át volt itatva a népi és elnyomott osztályok igényeivel, mint más latin-amerikai társadalmak. Ezek az osztályok a vereség után is olyan erővel rendelkeztek, és annyira jelen voltak a társadalomban, hogy különböző módokon sikerült kikényszeríteniük néhány követelésük és igényük teljesítését.

Az 1910-es mély forradalom közvetlen gyümölcseként a mexikói társadalom kénytelen volt különböző módokon figyelembe venni az elnyomott osztályok és szektorok követeléseit, mely rétegek hosszú éveken keresztül félelmet és rettegést keltettek a kronológiai múlt század húszas éveitől megerősödő új uralkodó osztályokban. Mert ha – mint Carlos Monsivais állítja – a mexikói forradalom a „talaj alatti réteg betörését” jelentette nemzetünk törekeny területére¹⁴, akkor világos, hogy az új mexikói uralkodó osztály egyik elsődleges feladatának azt tekinti, hogy „újra megszelídítse a népet”, visszaterelje ezeket az embereket a társadalom föld alatti területei felé és újfent kialakítsa a régi és új uralkodó osztályok új hegemoniáját, amely igencsak veszélybe került az 1910–1921-es forradalmi évtized alatt. De logikus, hogy a kontroll és az új hegemonia újbóli meghonosítása a mexikói forradalom kritikus évtizedét közvetlenül követő években nem volt lehetséges, csak számos társadalmi engedmény és a népi osztályok több követelésének elfogadása árán. A néprétegek – vonakodva és lassan – csak ezeknek a vívmányoknak a fejében fogadják el azt, hogy elnyomásuk és kizsákmányolásuk megújított feltételei közé taszítsák őket.

Például ezért alakul ki Mexikóban egy olyan társadalombiztosítási és egészségügyi rendszer, amely máig sokkal átfogóbb, szélesebb körű, kidolgozottabb és hatékonyabb, mint bármelyik másik, egész Latin-Amerikában. Ez egyáltalán nem a hatalom nagylelkű adománya, hanem a mexikói népi és elnyomott osztályok által kikényszerített vívmány. Ez az egészségügyi rendszer ugyan ma az általános válság miatt katasztrofális állapotban van, de a korábbi években és a kronológiai XX. századnak majdnem a teljes időszakában kiterjedt a társadalom nagy részére; emellett olyan szolgáltatásokat és ellátásokat tudott nyújtani használóinak, amelyeknek nincs párjuk Latin-Amerika más nemzeteinél.

A mexikói forradalom közvetlen gyümölcse és a népnek a hatalmon lévők akarata ellenében kikényszerített fontos vívmányainak megnyilvánulásként megemlíthetjük azt a tényt is, hogy Mexikóban létrehoztak egy olyan egyetemet, amelyik jelentős mértékben nyitott országunk elnyomott rétegeinek befogadására. Ez az egyetem a XX. század első felétől kezdve a tömegek egyeteme, és ezzel alaposan megelőzött olyan folyamatokat, amelyek csak a második világháború után mentek végbe az egész világon.¹⁵ Ez az egyetem a teljes XX. század folyamán ingyenesen működött, ahol nemcsak az elit csoportok vagy az uralkodó osztályok tagjai tanulnak, hanem társadalmunk középosztályaihoz és a néprétegek egy részéhez tartozók is.

A néprétegek különböző csoportjaiból összetevődő diákságra épülő Mexikói Nemzeti Autonóm Egyetem a *felfelé irányuló társadalmi mobilitás* folyamatos működését jelentette a kronológiai XX. században. Ez az 1999-ben és 2000-ben tartott nagyon hosszú sztrájkok idején vált nyilvánvalóvá, amikor a diákok az egyetemnek éppen ezt az *ingenyes* és széleskörűen *népi* jellegét védelmezték, amely az 1910-es mexikói forradalom közvetlen gyümölcse volt. A hatalom azzal, hogy ezt a jellegét meg akarta semmisíteni és vissza akarta vonni, tizenegy hónapos, jogos népi sztrájkot váltott ki, mely csak úgy ért véget, hogy a mexikói kormány 2000 februárjában brutálisan elnyomta azt.

Mexikóban az említett egyetem népi jellege mellett – szintén az 1910-es plebejus paraszti forradalom gyümölcseként – kialakult a vidéki oktatás általános fejlesztésének átfogó mozgalma, egy széles körű általános alfabetizációs program, melyet a népi irodalom jelentős terjesztése kísért. Ez világos pedagógiai szerepet töltött be, ezenkívül elég jó irodalom volt, és fontos kiadói programok fejlesztését is szolgálta, mint például a Gazdasági Kultúra Alapja kiadójának programját. Olyan kezdeményezések és folyamatok ezek, amelyek Latin-Amerika történetén belül páratlanok a XX. század első felében.

Az 1910-es népi plebejus felkelés – amely még leverve is érezteti az elnyomott rétegek lényeges főszerep(lés)ének teljes súlyát – közvetlen hatásainak részeként olyan alkotmány született (és kidolgozása idején igen fejlett törvénykezésnek számított), amelynek például a 123. cikkelye a hazai munkásság fontos vívmányainak egész sorát rögzíti. Ha figyelmesen – és az egy évszázaddal ezelőtti körülményekre tekintettel – megvizsgáljuk a 27. cikkelyben megfogalmazott, a földről szóló tételt, az is haladó törekvésnek számít, amennyiben ennek nyomán (más fontos előrelépések mellett) 1938-ban törvényben engedélyezik a kőolajkincs kisajátítását. A maga korában haladó törvényhozás volt ez; igaz, a gyakorlatban szinte sohasem vagy csak nagyon részlegesen és korlátozottan teljesült – ami azonban nem szünteti meg haladó jellegét. Ez a haladó jellegű és igen fejlett mexikói alkotmány egyike a forradalom közvetlen eredményeinek, amelyeket a népi osztályok kényszerítettek rá országunk uralkodó és hegemon csoportjaira.

A XX. század eleji mexikói forradalom további alapvető hatása politikai területen mutatkozik meg. Itt, a többi szinttől eltérően, a politikai elit valódi *teljes megújítása* következett be. Ezt a megújítást a hagyományos elemzésekben a „forradalmi család” megszületéseként jellemezték, amelyet egy egészen *új politikai osztály* (bár a régi politikai osztály bizonyos számú eleme is befurakszik közéjük) kihordása mutat, valamint alapjában, strukturálisan egy *új állam, sőt egy új államtípus* alkotmánya reprezentál.

A hatalom nagyon hatékony politikai rendszere jött létre, egypárti rezsim, amely 1929 és 2000 között közel hetven évig tartott; 1968-ig sikeresen állt ellen az akkori idők alapvető társadalmi támadásainak és az

összes tiltakozó mozgalmaknak, miután politikai és területi rendszerének így vagy úgy – különösebb nehézség nélkül, és anélkül, hogy nagyobb árat kellett volna fizetnie – sikerült elnyelnie vagy elnyomnia gyakorlatilag bármilyen komoly politikai ellenzékét. Mindez a mexikói történelemnek már említett fontos dátumáig, egészen az 1968-as népi diákmozgalom időszakáig sikerült.

A rendszer negyven éven át asszimilál, elnyel, elnyom, megveszteget vagy eljelentéktelenít minden fontos ellenzéki mozgalmat. 1968-ban bukik meg, de csupán harminc év múlva jön el a teljes összeomlás és szétesés, amikor 2000-ben az említett egyetlen párt, az Intézményes Forradalmi Párt választási vereséget szenved, és egy új párt jut hatalomra. *De lényegében nem változik* a régebbi egyetlen párt által fenntartott és kialakított politika, és a változás arra szorítkozik, hogy egyes tisztségviselőket másokra cserélnek, az Intézményes Forradalmi Párt régi, korrupt politikusait a Nemzeti Akció Párt új, alkalmatlan technokratáival váltják fel.

Ezzel a politikai változással összhangban a mexikói kultúra területén kibontakozik egy valóban gyökeres és jelentős átalakulás, amely szintén abból ered, hogy az 1910-es mexikói forradalomban az elnyomott osztályok főszerepet játszottak. Amint teljesen összeomlik a Porfirio Díaz rendszerének idején hatalmon lévő arisztokrácia és elit kultúrájának hegemoniája, széles tere nyílik annak, hogy a *népi kultúra* immár mindenütt vezető, központi szerephez jusson. Ez a kultúra lesz gyakorlatilag az *egyetlen* jelenlévő kultúra az elmúlt kronológiai XX. század húszas, harmincas, negyvenes éveiben Mexikóban.

Mexikóban a forradalmat követő harminc évben a népi kultúra *széles körben határozta meg* országunkban a kulturális megnyilatkozásokat. Ez magyarázza például azt a tényt is, hogy a mexikóiak máig érvényes önazonossági jelképei annak a népi kultúrának a szimbólumaiból származnak, és éppen a kronológiai XX. század első évtizedeiben alakultak ki.¹⁶ Éppen abban az időben születik meg „a mexikói” zene formájaként számon tartott *Mariachi* műfaja vagy az egyetemes művészethez való mexikói hozzájárulásként jegyzett falfestészet mellett a „mexikói paraszt” és a „falusi dajka” jellegzetes alakja, mint általában „a mexikói” jellemzői.

Ez a népi kultúra a kronológiai XX. század első felében széltében-hosszában átjárja a mexikói kultúrát, művészeti gazdagságot hoz létre. Abban az időben országunk latin-amerikai, sőt egyetemes méretű kulturális kisugárzással rendelkezett, ami a második világháború végétől sajnálatos módon lassan, de folyamatosan megváltozott. Miguel Alemán kormányától kezdve indul el az a folyamat, amelyik igyekszik újáteremtteni és újra meghonosítani a hegemon elit új kultúráját, és ez a folyamat mind a mai napig tart. Új mexikói hegemon kultúra ez, amelyet az *american way of life* észak-amerikai korlátozt és elszegényített modelljének utánzásából és átrajzolásából próbálnak összerakni; ennek a modellnek a mai napig nem sikerült felülkerekednie, és évtizedek óta kényszerűen együtt létezik, és mindig verseng a mexikói népi kultúrával,

amely országunkban ma is eleven, aktív, visszatérő és nagyon is jelenlévő a kultúra területén általában.¹⁷

Egyébként fontos azt is jeleznünk, hogy a mexikói forradalom paraszti és elnyomott csoportjainak főszerepéből eredő jelentős fejlemények mellett egyéb változások is kísérik a már ismertetett átalakításokat: például egy *alapvető demográfiai* változás, ami azt eredményezi, hogy a XX. században Mexikóban erős és állandó lesz a népességnövekedés, sokkal intenzívebb, mint az előző századokban bármikor.

Ugyancsak meghatározó fejlemény jön létre a nemzet területi viszonyában: állandósulnak a mexikói nemzet határai az után a veszteség után, melyet a XIX. században szenvedtünk el, amikor az észak-amerikaiak egy igazságtalan invázió során területünk felét elrabolták. A XX. század folyamán, a mexikói forradalom következményeinek és legfőbb eredményeinek kibontakozási folyamatát kísérve létrejönnek a mai Mexikó végleges területi határai.

Egy sor fontos etnikai változás is végbemegy a mexikói lakosságon belül, országunkban felgyorsul az etnikai keveredés globális folyamata.

A vallás területén is látnivaló, hogy a mexikói forradalom áttöri a parasztság korábbi elszigeteltségét, és megnyitja az utat, hogy új és nagyon más szellemi horizontokat alakítson ki a lakosság egésze számára: a tömeges népnevelés kiterjesztésére támaszkodva kevésbé vallásos és inkább tudományos horizontokat. Ennek a nevelésnek az egyik nagyon látványos és fontos hatása az lesz, hogy a kronológiai XX. század folyamán a mexikói társadalomban lassan, de folyamatosan növekvő laicizálódás indul el, fokozatosan gyengül az uralkodó egyház, az országunk hegemon csoportjainak és a gazdagok cinkosainak egyháza által Mexikóban azelőtt fenntartott és kiépített merev, elmaradott vallásos felfogás.

A mexikói forradalom határozottan szakít a kiterjedt nagycsalád modelljével is, amely a XIX századig széles körben uralkodott Mexikóban, különösen a parasztság körében. Ez a modell a XX. században lassan átengedi a helyét a nukleáris családnak, átfőmálja a családi teret, és módosítja a mexikói társadalom háztartási terének fejlődési horizontját és távlatait általában. Nukleáris családdal helyettesíti a nagycsaládot, ami nem feltétlenül jelent társadalmi előrehaladást, de az világosan látszik, hogy a folyamat az 1910–1921-es mexikói forradalom származéka.

A mexikói forradalmat a mexikói társadalom gyakorlatának és szokásainak mély átalakítása is kíséri. A kronológiai XX. században lassan liberalizálódnak a szokások, és új, kapitalista értelemben „modernebbnek” tartott életmódok gyökeresednek meg, vagyis olyanok, melyek feltehetően jobban megfelelnek a XX. századi időknek.

Végezetül, van egy sor civilizációs változás is, melyekről részben már tettünk említést, és amelyek az előbbieken felsorolt változásokat kísérik, mint például az ország növekvő mértékű városiasodása vagy a mexikói társadalom növekvő mobilitása mellett a közlekedés és általában az

anyagi infrastruktúra fejlődése, vagy azok a folyamatok, melyek az említett kapitalista „modernizációtól” kezdve próbálják megnyitni a mexikói társadalmat a külföldről érkező hatások és elemek előtt, hogy egyenletlenül és ellentmondásos módon – hiszen ezen hatások közül sok a már emlegetett *american way of life* következménye – egy kozmopolitább és a külső hatásokat befogadóbb társadalommá formálják.

Forradalmunk lényeges folyamata kiváltotta vagy azt kísérő mély változások ezek¹⁸, melyek a XX. században Mexikóból a többi latin-amerikai országtól eltérő országot hoznak létre. Ha a változásokat a paraszti és alávett osztályok nézőpontjából elemezzük, nagyon röviden végső mérleget vonhatunk a népi osztályok néhány eredményéből és főbb vívmányaiból. Még ha ezeket a vívmányokat eltörölték is, a népi osztályoknak vereségük ellenére sikerült kikényszeríteniük bizonyos mély változásokat a társadalmi uralom új szerkezetében, amely az 1910–1921-es mexikói forradalomból emelkedett ki.

Ezek a népi osztályok az 1910-es forradalomban megpróbálták *gyökeresen megváltoztatni* Mexikó sorsát, népi osztályként megpróbálták megváltoztatni a saját sorsukat és a maguk sajátos uralmi *státusát*. Gyökeresen *meg akarták szüntetni* a kizsákmányolás, az önkényuralom, az egyenlőtlenség és a hátrányos megkülönböztetés feltételeit. Habár ezeket az elnyomott mexikói osztályokat leverték a céljaikért folytatott küzdelemben, és végül elbuktak ebben a merész és jogos próbálkozásban, nagyszabású tettük, lenyűgözően szervezett erejük és több alkalommal is megmutakozó átalakuló képességük annyira alapvető és csodálatos volt, hogy a vereség után is sikerült kivívniuk és véghezvinniük egy sor mély társadalmi átalakítást. Ezt mindenképpen ki kell emelnünk.

Elsősorban a mexikói forradalomban részt vevő paraszti és városi tömegek monumentális és radikális tettének köszönhetően sikerült teljesen eltörölni a gazdasági kizsákmányolás *legősibb* formáit az északi országrészben csakúgy, mint a középsőben; teljesen megszüntetni például az adósság miatti napszámossgát vagy a félrabszolgaság formáit és a paraszti függés több elmaradott módozatát, melyek egész Mexikóban érvényben voltak még Porfirio Díaz kormánya idején is.

A „déli országrész” területén nem sikerült a kizsákmányolás legősibb formáinak eltörlése, ami véleményünk szerint megmagyarázza a hatvanas, hetvenes, nyolcvanas és kilencvenes évek és a legújabb idők népi, paraszti és indián mozgalmainak erejét és radikalizmusát az említett országrész mai lázadó és felkelő területein, a déli radikális Mexikót alkotó Chiapasban, Oaxacában, Guererroban, Tabascóban és a többiben. Ezek az országrészek az utóbbi tizenöt évben az új, meggyőző, fejlett harci formák főszereplői és országunk alapvető útirányának meghatározói.¹⁹

A második fontos változás, amelyik egyáltalán nem független a lenyűgöző szervezettségű erőtől, amire olyan büszkék voltak az 1910-es forradalom alatt a mexikói elnyomottak, az ennek az alapvető társadalmi mozgalomnak a mexikói társadalmi életben, a közélet különböző formáiban

tükröződő jelentős előrelépése – mint már az előzőekben említettük. A közegészségügynek és a társadalombiztosításnak a többi latin-amerikai országénál sokkal kiterjedtebb és hatékonyabb rendszerével rendelkezik, emellett egy – társadalmi bázisát tekintve – népi egyetemmel, amelyik nem elit egyetem, mint Latin-Amerika egyetemei, haladó törvénykezéssel, amely, ha nem érvényesül is kifogástalanul a gyakorlatban, olyan alapvető területekre vonatkozik, mint a munka vagy az ország erőforrásai, vagyis a jelenlegi társadalom gazdagságának fő forrásaira.

A harmadik alapvető vívmány a mexikói elnyomott osztályok 1910-es forradalmi átalakulási képességéhez kapcsolódik. Ez a képesség tökéletesen lerombolta a régi államot, és radikálisan eltávolodott a hatalomtól, továbbá a régi porfirista politikai osztálytól. Fontos eredmény, bár ezt később visszafordítják, amikor megalakul az új állam és az új politikai osztály, melyek elzárják ezeket az elnyomott osztályokat a politikai tevékenység valódi gyakorlásától, és a választások passzív és szűkös rituáléjára kárhoztatják őket. Ezek a választások a kronológiai XX. század évtizedei alatt, de még a XXI. században is általában csalásra és hamisításra épülnek.

A népi osztályokat megfosztották a politika valódi gyakorlásától, ami az 1968-as népi diákmozgalomhoz vezetett. Akkor ezek az alávett csoportok és rétegek kezdték fokozatosan *újra elsajátítani* ezt a fajta politikai tevékenységet. A folyamat ma az országunkban uralkodó mindenfajta korrupciós politika radikális bírálatában nyilvánul meg. E kritikák célkitűzése, hogy sürgősen ki kell alakítani az etikán, az emlékezésen, a társadalmon és a történelmen alapuló, a korábbiól nagyon eltérő „*Másik Politikát*”, úgy, ahogyan azt a *Másik Kampány* önérzetes és széles körű mozgalma most zászlajára tűzi.²⁰

További, alapvető, és nem kevésbé evidens eredménye a mexikói forradalomban részt vevő elnyomott osztályok nagyszabású és lenyűgöző főszerepének, hogy *újjaszületett, felvirágozott és jelentős mértékben demokratizálódott a mexikói kulturális élet*. A mexikói népi kultúra évtizedeken keresztül átjárta és újjáépítette a kulturális életet, és minden nehézség ellenére máig széles teret hagyott a mexikói elnyomott osztályok gazdag, mély és nagyon sokszínű alkotásai, kezdeményezései és megnyilvánulásai számára.

Ha a mexikói forradalmat a hosszú történelmi időtartam távlatából vizsgáljuk, látni fogjuk, milyen fontos előrelépést jelentett az elnyomott osztályok bizonyos pozícióinak kivívásában. Az előrehaladás lassan bontakozott ki a mexikói kronológiai XX. század folyamán, és a bemutatott, sajátosabb vívmányokban és sikerekben vált nyilvánvalóvá. De magukban a küzdelmekben is megmutatkozott: a húszas évek munkásharcaiban vagy a harmincas évek paraszti megmozdulásaiban csakúgy, mint a negyvenes és ötvenes évek népi ellenállásában és a mexikói baloldal újjászervezési erőfeszítéseiben, vagy az 1968-as széles körű és nagy hatású népi diákmozgalomban, a hetvenes évek független szak-

szervezeti mozgalmában vagy az 1988-as népi-polgári felkelésben, az öntudatos újjazapalista indiánok 1994. január 1-i felkelésében, vagy most a *Másik Kampánynak* a 2006. január 1-én elindított fontos és széles körű mozgalmában, amelyik napról napra nő és egyre erőteljesebben fejlődik.

Folyamatok, csaták, küzdelmek és konfrontációk, amelyekben a mexikói népi osztályok hozzáedződnek a harchoz, politikailag aktivizálódnak, szerveződnek, tudatosabbá válnak, megújítják saját tömegmozgalmaikat és különféle baloldali szervezeteiket, komolyan, alaposan és sietve felkészülnek a nagyon közeli *történelmi* 2010-es év fontos időszakára.

Miután Ulises Ruiz, Oaxaca állam kormányzója Felipe Calderón szövetségi kormányzóval karöltve 2006 novemberében kegyetlenül elfojtotta az oaxacai baloldali megmozdulást, harcias tüntetők ezt írták a falakra: „Találkozunk 2010-ben”. De most *más* eredménnyel, mint az 1810-es és az 1910-es mexikói forradalom, vagyis radikálisabb, boldogabb, felszabadítóbb és mindenekelőtt a mexikói elnyomott osztályok valódi és mélységes érdekeivel nagyobb összhangban lévő eredménnyel, úgy, ahogyan azt jelenleg az egyre szélesebb körű és egyre erősebb *Másik Kampány* mozgalom tervezi.

Ezért mi is csak ismételni tudjuk, hogy minden reményünket ebbe a *Másik Kampányba* helyezzük, valamint a mexikói nép most folyó és a közeljövőben meginduló harcaiba: „Üdvözljük a *történelmi* 2010-es évet!”

Mexikóváros, 2010. január 31.

Jegyzetek

- ¹ A megemlékezési hullám első jele Pierre Nora (1984–1993) munkája, a szerző összeállításában. A mű három fejezetre osztva hét kötetben jelent meg. A megemlékezések témájával kapcsolatban más, és sokkal kritikusabb álláspontért lásd Samuel (1996) és Rojas (1997) írásait.
- ² Ahogyan Walter Benjamin (2005) emlékeztet rá bennünket ragyogó érvelésével.
- ³ A kettős ünnepléssel kapcsolatos abszurd javaslatokról lásd Taibo cikkét (2009).
- ⁴ Vegyük azt a meghatározást, melyet sok évvel ezelőtt fogalmaztak meg a tévesen „Annales-iskolának” nevezett irányzat történészei, akik arra tanítottak bennünket, hogy különbséget tegyünk a pontosan és mindig azonosan száz évig tartó *kronológiai* évszázadok és a *történelmi* évszázadok között, melyek tarthatnak hetven vagy százhusz vagy kétszáz vagy ennél több vagy kevesebb évig, aszerint, hogyan alakulnak a bennük zajló valódi történelmi folyamatok. Ugyanebben az értelemben beszélünk *történelmi* 2010-ről, amely akár egybe is eshet a kronológiai 2010-zel, de átnyúlhat 2012-re, 2013-ra, 2015-re stb. Példának lásd Fernand Braudel (1961) említett pontos meghatározását, aki egy közel kétszáz éves „hosszú XVI. századról” beszél, vagy Pierre Goubert-ét (1968), aki a XVII. század időszakát 1598-1602-től 1730-ig határozza meg. Lásd továbbá Immanuel Wallerstein könyvének (1979) I. kötetét, amelyben az 1450–1650 közötti időszakról szólva egy „első” és egy „második” XVI. századról

- beszél, vagy Rojas munkáját (2007a), melyben az állandóan elnyúló, mindig „hosszú történelmi évszázadok” gondolatát védelmezte.
- ⁵ A Braudel által meghatározott horizontokat lásd: (1959; 1990; 1991; 2002). A hosszú időtartam gazdag perspektívájának különféle ellentmondásait összegzi Rojas (2002; 2003a; 2003b).
 - ⁶ Az összehasonlító perspektíva vagy összehasonlító módszer alkalmazása a történelemben, melyet Marc Bloch (1999) követelt energikusan, olvasható a „Comparación” (Összehasonlítás) és a „Por una historia comparada de las sociedades europeas” (Az európai társadalmak összehasonlító történelméért) című esszéiben, a hivatkozott műben. Marc Bloch munkájának legfőbb hozadékaírói lásd Rojas (2004a) elemzését.
 - ⁷ A most Mexikónak nevezett országon belül három „Mexikóról” beszélünk, követte Rojas (2005a) tézisét a *három geotörténelmi Mexikó* meglétéről. Ez több más tanulmányon alapul, lásd például Batalla (1959), Martínez (1976) vagy Katz (1980 és 1982) írásait.
 - ⁸ Az elmaradott és korlátozott történetírásnak Mexikóban még ma is uralkodó mítoszairól lásd Rojas (2007b) írását.
 - ⁹ A belső nemzeti piac kialakításának folyamatáról és ennek Mexikó kapitalista fejlődésére gyakorolt hatásairól lásd Womack (1978), Knight (1985) és Rojas (1990) elemzéseit.
 - ¹⁰ Úgy, ahogyan Adolfo Gilly (1975) javasolta.
 - ¹¹ Ezekről a folyamatokról és a Villa-, illetve a Zapata-féle paraszti seregek szerepéről lásd Katz (1998) könyvét, továbbá Taibo (2006), Salmerón (2006), Pineda (1997 és 2005) munkáit. Szintén érdemes elolvasni Emiliano Zapatának a mexikói forradalom éveiben keletkezett saját írásait (1999).
 - ¹² Mexikó Latin-Amerikán belüli központi szerepe tükröződik a kultúra, a történetírás szintjén csakúgy, mint politikai és társadalmi szinten általában. Ezzel kapcsolatban lásd Rojas (2004b) több tanulmányát.
 - ¹³ Brazília helyzetéről és az agrárreform történelmi hiányáról lásd Stédile válogatását (1997) illetve a Stédilével készült interjúkötetet (2003), valamint az alábbi munkákat: Fernandes (1998 és 2000), Bradford – Rocha (2004), Morissawa (2001), Harnecker (2002), Konder (2004) és Rojas (2009a).
 - ¹⁴ Erről a ragyogó és lebilincselő tézisről lásd Carlos Monsivais (1985 és 1999) írásait.
 - ¹⁵ A mexikói egyetem korai tömegessé válásának fontos folyamata egyike a sok tényezőnek, melyek magyarázzák Mexikónak Latin-Amerikán és az egész világon belül játszott *központi* szerepét az 1968-as fontos kulturális világforradalomban. Erről lásd Rojas (2005b és 2008).
 - ¹⁶ Szerintünk itt a talaj alatti réteg vagy a népi kultúra kitöréséről van szó, ahogy már korábban említettük. És most hozzátehetjük: ahogy mi látjuk, csökkentett mértékben ugyanaz a folyamat zajlik le, mint amelyet Mihail Bahtyin tételezett, hogy François Rabelais művét magyarázza. Mert ha – az ő tézise szerint – a XVI. századi Európát a népi kultúra itatta át, abban az értelemben, hogy a középkori uralkodó kultúra teljes válságban volt, és az uralkodó új polgári kultúra még nem alakult ki, akkor – úgy gondoljuk – Mexikóban az 1921–1945-ig tartó időszakot is a népi kultúra itatta át, miközben a porfirista arisztokratikus kultúra eltűnt, mielőtt az észak-amerikai üres kulturális modell imitáló új polgári kultúra megszilárdult volna. Bahtyin téziseit lásd (1982 és 1997) munkáiban.
 - ¹⁷ Ahhoz, hogy megmagyarázhassuk és jellemezni tudjuk az uralkodó mexikói kultúra és a mindig eleven és tevékeny népi kultúra közötti konfliktusos és bonyolult

- viszonyt, érdemes áttekinteni a népi kultúra működésmódjairól és a hegemon kultúrákkal való összetett viszonyairól szóló tézist; ehhez lásd: Ginzburg (1991a és 1991b), Echeverría (2002), Rojas (2006a és 2006b).
- ¹⁸ A mexikói forradalom folyamatának szélesebb körű jellemzéséhez lásd Rojas (2009b), ahol következtetéseinket foglaltuk össze.
- ¹⁹ Az újjazapatista lázadásnak Mexikóra és a világra gyakorolt mély hatásáról lásd az általuk az EZLN-ben öt kötetben megírt saját beszámolóikat (1994–2003) valamint két EZLN CD-t (*20-as és 10-es*) (2004). Lásd még Rojas (2010a és 2010b).
- ²⁰ Erről a jelentős mozgalomról lásd a *Contrahistorias* folyóirat 2006. 6. számát, melyet a Másik Kampány témájának szentelt.

Irodalomjegyzék

- Bahtyin, Mihail 1982: *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Budapest, Európa
- Bahtyin, Mihail 1997: Le forme del tempo e del cronotopo nel romanzo. In: *Estética e romanzo*. Torino, Einaudi
- Batalla, Ángel Bassols 1959: Consideraciones geográficas y económicas en la configuración de las redes de carreteras y vías férreas en México. *Investigación económica*, vol. XIX. 73.
- Benjamin, Walter 2005: *Tesis sobre la Historia y otros fragmentos*. Mexikó, Contrahistorias
- Bloch, Marc 1999: *Historia e Historiadores*, Madrid, Akal
- Bradford, Sue – Rocha, Jan 2004: *Rompendo a Cerca. A história do MST*. Sao Paulo, Casa Amarela
- Braudel, Fernand 1991: Historia y ciencias sociales. La larga duración. In: Escritos sobre la historia, Mexikó, Fondo de Cultura Económica. Eredeti megjelenés: Histoire et sciences sociales. La longue durée, *Annales E.S.C.*, no 4, 1958. okt.-dec., 725-753. Magyarul: A történelem és a társadalomtudományok. A hosszú időtartam, *Századok*, 1972. 4-5. 988-1012.
- Braudel, Fernand 1961: European expansion and Capitalism, 1450–1650 (Európai terjeszkedés és kapitalizmus, 1450–1650). In: *Chapters in Western Civilization*. New York, Columbia University
- Braudel, Fernand 1990: *Escritos sobre la Historia*. Madrid, Alianza Editorial
- Braudel, Fernand 1991: *Escritos sobre la historia*. Mexikó, Fondo de Cultura Económica
- Braudel, Fernand 2002: *Las ambiciones de la Historia*. Barcelona, Crítica
- Contrahistorias* folyóirat 2006. 6.
- Documentos y Comunicados*. 1994–2003. Mexikó, Era,
- Echeverría, Bolívar 2002: *Definición de la cultura*. Mexikó, Itaca
- EZLN CD 2004: *El fuego y la palabra*. Mexikó, EZLN
- Fernandes, Bernardo Mançano 1998: *Gênese e desenvolvimento do MST*. Sao Paulo, MST
- Fernandes, Bernardo Mançano 2000: *A formacao do MST no Brasil*. Petrópolis, Vozes
- Gilly, Adolfo 1975: *La revolución interrumpida*. Mexikó, El Caballito
- Ginzburg, Carlo 1991a: *El queso y los gusanos*. Barcelona, Muchnik Editores
- Ginzburg, Carlo 1991b: *Historia nocturna*. Barcelona, Muchnik Editores

- Goubert, Pierre 1968: *Cent mille provinciaux*. Párizs, Flammarion
- Harnecker, Marta 2002: *Sin Tierra. Construyendo movimiento social*. Madrid, Siglo XXI
- Katz, Friederich 1980: *La servidumbre agraria en México en la época porfiriana*. Mexikó, Era
- Katz, Friederich 1982: *La guerra secreta en México*. Mexikó, Era
- Katz, Friederich 1998: *Pancho Villa*. Mexikó, Era
- Knight, Alan 1985: The Mexican Revolution. Bourgeois? Nationalist? or just a Great Rebellion? *Latin American Research*, 1985. 4. 2.
- Konder, Bruno 2004: *L'action politique des Sans Terre au Brésil*. Paris, L'Harmattan
- Martínez, Bernardo García 1976: *Historia general de México*, vol. I. Mexikó, Colegio de México
- Monsivais, Carlos 1985: La aparición del subsuelo. Sobre la cultura de la Revolución Mexicana. *Historias* 8–9. (1985. január–június), Mexikó, INAH
- Monsivais, Carlos 1999: *Amor perdido*. Mexikó, Era
- Morissawa, Mitsue 2001: *A história da luta pela terra e o MST*. Sao Paulo, Expressao Popular
- Nora, Pierre 1984–1993: *Les lieux de memoire*. Párizs, Gallimard
- Pineda, Francisco 1997: *La irrupción zapatista*. 1911. Mexikó, Era
- Pineda, Francisco 2005: *La revolución del Sur. 1912–1914*. Mexikó, Era
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 1990: Mercado interno, guerra y revolución en México, 1870–1920. Mexikó, *Revista Mexicana de Sociología*, 52. 2.
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 1997: A francia modernista történetírás 1985–1995 között: bevezető jegyzet. In: *Diez años de historiografía modernista*. Barcelona, Universidad Autónoma de Barcelona
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2000: *Os Annales e a Historiografia francesa*. Maringa, Universidade Estadual de Maringa
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2002: *Tempo, duração, civilização*. Sao Paulo, Cortez Editora, 2. kiadás
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2003a: *Braudel, o Mundo e o Brasil*. Sao Paulo, Cortez Editora
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2003b: *Fernand Braudel e as Ciências Humanas*. Londrina, Universidade Estadual de Londrina
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2004a: *Uma historia dos Annales, 1921–2001*. Maringa, Universidade Estadual de Maringa
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2004b: *América Latina. Historia e Presente*. Sao Paulo, Papirus
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2005a: Los tres Méxicos de la historia de México. *Contrahistorias*, 2005. 4.
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2005b: Repensando los movimientos de 1968 en el mundo. In: *Para comprender el siglo XXI (A XX. század megértéséhez)*. Barcelona, El Viejo Topo
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2006a: Carlo Ginzburg y el modelo de una historia crítica para el análisis de las culturas subalternas. In: *Retratos para la historia (Arcképek a történelem számára)*. Mexikó, Contrahistorias
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2006b: Indicios, lecturas indiciarias, estrategia indiciaria y saberes populares. *Contrahistorias* 2006. 7. Mexikó
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2007a: *Crítica del sistema-mundo capitalista. Entrevista con Immanuel Wallerstein*. Mexikó, Era, 2. újranyomás

- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2007b: Mitos e Esquecimentos na Historia Oficial do México. In: *Antimanual do mau historiador*. Londrina, Universidade Estadual de Londrina, 99–134.
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2008: La revolución mundial de 1968. Cuatro décadas después. *Contrahistorias* 11. Mexikó
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2009a: *América Latina en la encrucijada*. Mexikó, Contrahistorias
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2009b: *Contrahistoria de la Revolución Mexicana*. Mexikó, Contrahistorias
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2010a: *Chiapas, Planeta Tierra*. Mexikó, Contrahistorias, 6. bőv. és jav. kiadás
- Rojas, Carlos Antonio Aguirre 2010b: *Mandar Obedeciendo. Las lecciones políticas del neozapatismo mexicano*. Mexikó, Contrahistorias, 5. kiadás
- Salmerón, Pedro 2006: *La división del Norte*. Mexikó, Planeta
- Samuel, Raphael 1996: *Theatres of Memory*. London, Verso
- Stédile, Joao Pedro (vál.) 1997: *A reforma agraria e a luta do MST*. Petrópolis, Vozes
- Stédile, Joao Pedro 2003: *Brava gente. La lucha de los Sin Tierra en Brasil. Entrevista a Joao Pedro Stédile*. Bogotá, Desde Abajo
- Taibo, Il. Paco Ignacio 2006: *Pancho Villa. Una biografía narrativa*. Mexikó, Planeta
- Taibo, Il. Paco Ignacio 2009: Térj vissza, Nemes Úr, ezek megőrültek!” *La Jornada*, 2009. szeptember 6. 8.
- Wallerstein, Immanuel 1979: *El moderno sistema mundial*. Mexikó, Siglo XXI
- Womack, jr. John 1978: The mexican economy during the Revolution, 1910–1920: historiography and analysis. *Marxist Perspectives* (1978. tél)
- Zapata, Emiliano 1999: *Escritos y Documentos (1911–1918)*. Mexikó, CEDEN

(Fordította: Rozsnyai Katalin)

El Salvador: Romero érsek meggyilkolása

1980. március 24-én Oscar Arnulfo Romero érsek szívét gyilkosok lőtték keresztül, az országot uraló reakciós oligarchia közvetlen utasítására. Romerót azért ölték meg, mert hangot adott az elnyomottak követeléseinek. A gyilkosok mind a mai napig büntetlenül maradtak, a tömegek azóta is várják az igazságtételt.

„Miközben világos, hogy az Egyházat üldöztetés érte az elmúlt három évben, még fontosabb, hogy tisztában legyünk annak okával [...] Az üldöztetésre azért került sor, mert az Egyház védelmébe vette a szegényeket, közösséget vállalt a szegények sorsával.”

„Az olyan egyház, amely nem szenved üldöztetést, hanem részesül az evilági támogatásban és privilégiumokban – vigyázzatok! – az nem Jézus Krisztus valódi egyháza. Az olyan ima, amelyik nem nevezi nevén a bűnt, nem evangéliumi ima. Az olyan ima, amely jóérzéssel tölti el a bűnösöket, és amely által azok megerősíttetnek bűnös állapotukban, elárulja az evangéliumi elhivatást.”

„Amikor az Egyház hallja az elnyomottak kiáltását, nem tehet mást, mint hogy megbélyegzi azokat a társadalmi struktúrákat, amelyek létrehozzák és állandósítják a nyomorúságot, amelyből e kiáltás fakad.” (Oscar Arnulfo Romero érsek, 1979. március 11.)

1980. március 24-én, hétfő éjjel Oscar Arnulfo Romerót szíven lőtték, miközben gyászmisét mondott egy barátja édesanyjáért. Perceken belül meghalt. 1980. március 23-án, a halála előtti napon közvetlenül az ország katonáihoz szólt heti prédikációjában, így kérlelve őket: „Isten nevében, e szenvedők nevében, akiknek a kiáltása napról napra hangosabban száll a mennyekig, kérlek benneteket, könyörgök nektek, parancsolom nektek: állítsátok meg az elnyomást.”

A merénylet felbőszítette a tömegeket. Az érsek gyászszertartása alatt bomba robbant San Salvador katedrálisa mellett, és a kormánycsapatok tüzet nyitottak az ötvenezres tömegre, amely eljött leróni végső tiszteletét. Becslések szerint negyvenen haltak meg, és kétszázan sebesültek meg.

A merényletet követő napon előrukkoltak a gyilkosságban való közvetlen kubai részvétel ötletével. De nem is volt kérdés, hogy a kubaiaknak semmi közük az érsek halálához. Mindenki tudta, ki felelős a gyilkosságért. A merénylet a jobboldali reakció műve volt, amely nem sokkal később, 1981-

ben létrehozta az ARENA pártot Roberto D'Aubuisson vezérlete alatt, aki korábban a hírhedt el salvadori halálbrigádok alapítója és vezetője volt, és aki személyesen kezdeményezte Romero meggyilkolását.

Az ENSZ tényfeltáró bizottsága által 1993-ban kibocsátott jelentés egyértelműen fogalmaz:

„A bizonyítékok alapján teljes bizonyossággal kijelenthető, hogy Roberto D'Aubuisson egykori őrnagy adta ki a parancsot az érsek meggyilkolására, és precíz instrukciókat adott a biztonsági szolgálat tagjainak, hogy halálbrigádként cselekedve szervezzék meg és felügyeljék a merénylet végrehajtását.”

Az érsek a közép-amerikai ország felett vaskézrel uralkodó hadsereg szókimondó és rendkívül népszerű bírálója volt. Romero bátran és nyilvánosan leleplezte a hadsereg által az elkeseredett salvadori polgárháborút megelőző viharos években elkövetett atrocitásokat.

Emlékét tisztelettel őrzik El Salvador és egész Közép-Amerika munkás- és paraszttömegei. A brutális politikai gyilkosság harmincadik évfordulóján (2010. március 23-án) El Salvador népe az utcákra tódult e bátor ember emlékének megünneplésére.

A Monseñor Romero elleni merényletre forradalmi helyzetben került sor, amikor a hatalom karnyújtásnyira volt a munkások és parasztok előtt. Az 1970-es évek a tömeges mobilizáció évei voltak. Sajnálatos módon a kommunista párt (PCS) nem volt képes ellátni a szükséges vezető szerepet. Ahelyett, hogy a tömegek élére állt volna a proletárforradalom programjával, a pártvezetés inkább a „progresszív burzsoázia”, sőt a hadsereg megnyerésével próbálkozott. E politikai zsákutca következtében a forradalmi ifjúságból sokan a gerillaszervezetekhez csatlakoztak.

Ezrek jelentkeztek a baloldali tömegszervezetek (mint a BPR, FAPU, LP-28, UDN y MLN) soraiba – ezeket fegyveres harcot hirdető gerillaszervezetek vezették. A társadalom legforradalmibb szegmensének ez a reakciója teljesen érthető volt. Az ellenforradalmi erőszak már hónapok óta gyötörte az országot. Munkásokat, parasztokat, szakszervezeti tagokat és papokat tartóztattak le, kínoztak meg, öltek meg vagy egyszerűen tüntettek el rendszeresen. Romero maga nem sokkal korábban írt levelet Carter elnöknek, kérve őt, hogy ne küldjön további katonai segítséget az uralmon levő juntának, ameddig az be nem szünteti a gyilkosságokat. Mondani sem kell, hogy kérése süket fülekre talált.

A felszabadítás teológiája

El Salvador nagymértékben függött – és ma is függ – az Egyesült Államoktól. Az Egyesült Államok a salvadori export fő felvevőpiaca, és onnan érkeznek a migráns munkások tömegeinek hazautalásai. A legtöbb

közép-amerikai országhoz hasonlóan Salvador is elmaradott, jórészt agráralapú gazdaság, félfeudális földviszonyokkal; a föld túlnyomórészt néhány gazdag földbirtokos (latifundista) kezében van. A nagybirtokosok és tőkések alkotják az oligarchia reakciós blokkját, amely generációkon keresztül uralta az ország gazdasági és politikai életét.

A kis létszámú és gazdag salvadori oligarchia szervezett állami terror révén tartotta fenn hatalmát. Az 1970-es évtized előrehaladtával fokozódó feszültség és erőszak atmoszférája végül nyílt polgárháborúba torkollott. A társadalmi forrongás szükségképpen megmutatkozott a katolikus egyház alsóbb szintjein, a munkájuk révén a szegényekkel és elnyomottakkal szoros kapcsolatba kerülő papok körében. E forrongásból született meg a mozgalom, amelyet a felszabadítás teológiája néven ismerünk.

Romero pályájának korai szakaszában semmi sem mutatott arra, hogy a szegények ügyének mártíráként fog meghalni. Konzervatívként és az Opus Dei elnevezésű jobboldali katolikus szervezet támogatójaként indult. De a történelem során mindenféle átalakulásra akad példa. Az emberek képesek a változásra, és változnak is. Nagyon rosszul állna a szénánk, ha nem így lenne.

Camillo Torres, egy katolikus pap, aki fegyvert ragadott és harcban ölték meg, egyszer kijelentette:

„Levetettem a papi reverendát, hogy valódi pappá válhassak. Minden katolikusnak kötelessége, hogy forradalmárrá legyen; minden forradalmár kötelessége, hogy véghezvigye a forradalmat. Az a katolikus, aki nem forradalmár, halálos bűnben él.”

1968 és 1978 között több mint 850 papot, apácát és püspököt tartóztattak le, kínoztak meg és ölték meg Latin-Amerikában. A salvadori jezsuita, Rutilio Grande nem sokkal halála előtt azt mondta: „Manapság veszélyes [...] és gyakorlatilag illegális autentikus kereszténynek lenni Latin-Amerikában.” A kulcsszó az „autentikus”.

1968-ban latin-amerikai katolikus püspökök gyűltek össze Medellinben, Kolumbiában. Az „intézményesült bűn”-ről beszéltek, amely Latin-Amerika népeinek többségét sújtja és tartja elnyomás alatt, és felhívást intéztek az egész egyházhoz a szegények támogatására. Eleinte Romero semmiféle közösséget nem érzett velük. Valójában korai pályájának nagy részében politikailag konzervatív volt. Ellenezte a bázisközösségekre alapozott lelkesítő projekteket, mivel túl radikálisnak érezte őket – ő a status quo megőrzésére törekedett.

1977 februárjában Romerót érsekké nevezte ki a San Salvador-i érsekség; e döntést ellenezte az alsópapság, viszont lelkesen fogadta a jobboldal és az oligarchia, mivel úgy vélték, hogy Romero épp az az ember, akire szükségük van az egyház „kommunistáktól” való megtisztításához. Kifejezetten konzervatív nézetei miatt választották ki erre a posztra. Romeróban bízott a katonai vezetés és az oligarchia is. Romero

nyilvánosan bírálta a felszabadítási teológia követőinek egyre nagyobb visszhangot keltő progresszív állásfoglalásait.

1977-ben az országon agitációs hullám söpört végig. Sztrájkok és demonstrációk követték egymást, a parasztok elfoglalták a földesurak birtokait. Február 28-án, pár nappal Romero beiktatását követően, a választási csalás elleni nagyszabású tiltakozás vérfürdőbe torkollott, miután katonák támadtak a tiltakozókra a főváros főterén. Romero nem reagált az eseményekre.

Majd 1977. március 12-én történt valami, ami megváltoztatta látásmódját. Meggyilkoltak egy radikális szerzetest, Rutilio Grandét, egy fiatal fiúval és egy 72 éves laikussal együtt. A szegényparaszti családból származó Rutilio atya a Medellín-irányzat szilárd támogatója volt. Romero személyesen ismerte és nagyra becsülte őt, így kérdezősködni kezdett, hogy miért nem indul hivatalos vizsgálat halála ügyében. Romero levelet írt az elnöknek, amelyben megejtő naivitással ezt írta:

„Ismerve az Ön irántam tanúsított barátságát, kimagasló képességeit és nemes érzületét, nem kételkedem benne, hogy teljesíteni fogja egy eminensen katolikus nép jogos követeléseit, és megóvjá saját presztízsét a bűnrészesség gyanújának az árnyékától is.”

Természetesen nem kapott választ. Ezen a ponton Romero elkezdte újra és újra feltenni azokat a kérdéseket, amelyeket az ő érseki kinevezését támogató vagyonos elit nem akart hallani. Pontosán ugyanezek az emberek álltak – tevőlegesen, vagy hallgatólagos egyetértéssel – az erőszak mögött, amelynek révén megőrizhették pozíciójukat.

1977. július 1-én Carlos Romero tábornok vette át a kormányfői tisztséget. Korábban a Molina-kormány hadügyminisztereként valószínűleg személyesen felelős volt Rutilio Grande atya meggyilkolásáért. A sztrájk- és földfoglalási hullám folytatódott és erősödött. A mozgalomnak az elnyomás eszközeivel való szétzúzására irányuló kísérletek csak fokozták a tömegek elszántságát. A munkások és parasztok gyakran menekültek templomokba a rendőri üldözések elől. 1978 húsvétján a BPR (az egyik gerillaszervezet) elfoglalta a katedrális. Monseñor Romero arra kérte a hatóságokat, hogy ne avatkozzanak közbe; azzal érvelt, hogy habár ő nem ért egyet a templomfoglalással, a kormány nem hagyott választási lehetőséget a munkásoknak és a parasztoknak.

A pulpitusról Romero hajlíthatatlanul szót emelt a katonák és a halálbrigádok által elkövetett jogtalanságok és az elnyomás ellen. Keményen bírálta a szélsőjobbokat, és szorgalmazta a falusi közösségek és szegénynegyedek körében végzett lelkeszi munkát. „A politikai hatalom a fegyveres erők kezében van” – jelentette ki Romero egyik prédikációjában, egy hónappal a halála előtt. „Lelkiismereti aggályok nélkül élnék ezzel a hatalommal. Csak ahhoz értenek, hogyan nyomják el a népet, és hogyan védelmezzék a salvadori oligarchia érdekeit”.

Romero kiállt azok mellett, akiknek nem volt lehetőségük a hangjukat hallatni. Az ő birtokában volt az egyedüli cenzúrázatlan hang San Salvadorban: egy kis rádióállomás, amelyen keresztül világgá kürtölte az eltűntek neveit. Egy ízben valakit elvittek, és soha senki nem hallott többé felőle; a család megkért egy papot, segítsen őt megtalálni. Az érsek figyelmét is felhívták az ehhez hasonló esetekre, és ő válaszként követelt. Elkezdte rendszeresen ostromolni a hatóságokat, azt tudakolva, hogy miért tartóztatják le az embereket, hol vannak, és mi történik velük.

1979 májusában Romero hét dossziét mutatott be a pápának, amelyek a gyilkosságokról, eltűnésekről, az emberi jogok megsértésének eseteiről szóló jelentéseket és dokumentumokat tartalmazták. Ugyanebben az időben a társadalmon belül a forradalmi forrongás tovább fokozódott, és ez tovább radikalizálta az érseket. 1980 januárjában a munkások, parasztok, diákok különféle szervezetei létrehozták az egyesült Coordinadora Revolucionaria de Masas-t (Tömegek Forradalmi Egyeztető Bizottsága), és demonstrációt hirdetett január 22-re, az 1932-es forradalmi felkelés évfordulójára. Ez volt a kis ország történelmének valaha volt legnagyobb tüntetése, mintegy 300 ezer résztvevővel. A tüntetésre kemény elnyomás volt a válasz. Általános sztrájkok sora következett.

Romero keményen elítélte az elnyomást, sőt a tömegeknek az „erőszakos felkeléshez való legitim jogáról” beszélt. Egy február 2-án adott interjúban ezt mondta:

„A keresztények nem félnek a harctól, tudják, hogyan kell harcolni, de előnyben részesítik a béke nyelvét. Ám ha egy diktatúra komolyan aláássa az emberi jogokat és a nemzet általános jólétét, amikor mindez elviselhetetlenné válik, és a párbeszéd minden csatornáját lezárják [...] amikor ez történik, akkor az Egyház az erőszakos felkelés legitim jogáról beszél. Nem az Egyház feladata a felkelés időpontjának kitűzése, vagy annak pontos meghatározása, hogy mikor zárult be a párbeszéd összes csatornája. De figyelmeztetem az oligarchiát: tárjátok ki kezeteiket, adjátok oda gyűrűiteket, mielőtt elérkezne az idő, amikor a kezeteiket fogják lecsapni.”

A salvadori gazdasági és politikai helyzetről adott elemzése is élesebbé, tisztábbá, következőképpen forradalmibbá vált. Érdemes hosszabban idézni egy interjúból, amit a *Prensa Latin*ának adott február 15-én:

„Minden nyomorúságunk okozója az oligarchia, családok kis, szorosán összetartó csoportja, amelyet nem érdekel, ha a nép éhezik, hanem épp ellenkezőleg, az éhségre támaszkodva jutnak hozzá a bőségesen rendelkezésre álló olcsó munkaerőhöz, amelynek segítségével learatják és exportálják a termést. Az iparvállalatok, hazaiak és külföldiek egyaránt, éhbérekre alapozzák a világgiazi versenyben

való részvételüket, és ez megmagyarázza, miért állnak ellen oly makacsul bármilyen reformnak, illetőleg a nép életfeltételeinek javítására törekedő szakszervezeteknek. Ez az oligarchia nem engedheti meg a munkásoknak és parasztoknak, hogy szakszervezetekbe szerveződjenek, mert ezt gazdasági érdekeik elleni fenyegetésnek tekintik. E néhány családnak elnyomáshoz kell folyamodnia ahhoz, hogy fenntartsa és növelje profitját, még akkor is, ha ennek a dolgozó osztályok növekvő nyomora az ára.”

„Ám a vagyon és a tulajdon koncentrációja egyben a társadalmi, gazdasági és politikai hatalom autoriter jellegét is maga után vonja – enélkül nem volna lehetséges fenntartani privilégiumaikat – ami sérelmes az emberi méltóságra nézve. Országunkban ez az erőszakos elnyomás gyökere, és végső soron társadalmi, politikai és gazdasági alulfejlettségünk legfőbb oka.”

„A fegyveres erők feladata az oligarchia érdekeinek biztosítása és a politikai és gazdasági szerkezet védelme, a nemzetbiztonsági érdekre való hivatkozás örve alatt. Mindazokat, akik nem értenek egyet az állammal, kikiáltják a nemzet ellenségeinek, és a nemzetbiztonságot használják kibúvóként a legaljasabb bűnök igazolására. Mindezt az oligarchia érdekeinek védelmében teszik, egy mindenható oligarchia védelmében, amely teljességgel megveti a népet és a nép jogait.”

Ez már túl sok volt. A jobboldali politikusokat és az általuk képviselt oligarchiát felbőszítette az ügyeikbe való állandó beleavatkozás, amely annál inkább dühítő volt, hogy olyasvalakitől jött, akiben korábban megbíztak. Most úgy tekintettek rá, mint árulóra és veszélyes felforgatóra. El kellett hallgattatniuk ezt az idegesítő hangot, és így is tettek.

Büntetlen gyilkosok

Romero gyilkosait sohasem fogták el és büntették meg. De ez csak egy eset. Volt még több tízezer egyéb jól dokumentált ügy is. A hadsereg, a biztonsági erők és a hozzájuk kapcsolódó halálbrigádok több mint egy évtizeden keresztül követték el mészárlásokat – néha egy-egy alkalommal több száz áldozattal. A Farabundo Martí Nemzeti Felszabadítási Front (FMLN) gerilla-haderejével való fegyveres konfliktus éveiben a salvadori biztonsági erők és a paramilitáris halálbrigádok mindvégig tömegesen követték el gyilkosságokat, tömegmészárlásokat, kínzásokat, „tüntettek el” embereket.

A háborúban 75 ezren haltak meg, és további 7 ezren „eltűntek”, közben becslések szerint egymillió salvadori keresett más országban

menedéket az erőszak elől. A hadsereg és a halálbrigádok által meggyilkoltak között volt tizenennyolc katolikus pap és öt apáca – ez utóbbiak közül négyen amerikaiak voltak.

Az ENSZ égisze alatt létrejött „Tényfeltáró Bizottság” által összeállított jelentés alapos vizsgálatra és számtalan tanúvallomásra támaszkodva részletesen beszámolt az emberi jogok 1980 és 1991 júliusa között történt legkirívóbb megsértéseinek némelyikéről. A dokumentum figyelemreméltó olvasmány, számos tényt hoz napvilágra azokról a rettenetes atrocitásokról, amelyeket a salvadori oligarchia elkövetett. A jelentésben szerepelnek például a következők:

„1. Jezsuita szerzetesek: A Bizottság megállapította, hogy 1989 novemberében a salvadori hadsereg felső vezetésének egyes tagjai rendelték el a jezsuiták meggyilkolását. A katonai akadémia tisztjei szervezték meg a gyilkosságokat. Az Atlacatl zászlóalj tagjai gyilkolták meg a hat papot, a házvezetőnőt és annak kislányát; ezt követően hamis bizonyítékokat helyeztek el a tetthelyen, hogy a lázadó FMLN-re tereljék a gyanút.”

„2. El Mozote: A Bizottság megállapítja, hogy 1980-ban a hadsereg több mint 200 embert ölt meg El Mozotében, köztük nőket és gyermekeket. A Bizottság megemlíti az Atlacatl zászlóalj korábbi parancsnokát, Domingo Monterrosa Barrios ezredest, és Natividad de Jesus Caceres Cabrera ezredest, aki a mérsárlás idején őrnagyi rangban volt. A Bizottság továbbá megemlíti a legfelsőbb bíróság elnökét, Mauricio Gutierrez Castrót aki illetéktelenül beavatkozott a mérsárlás kivizsgálásához kapcsolódó büntetőjogi eljárásba.”

„3. Oscar Arnulfo Romero érsek: A Bizottság megállapítja, hogy Roberto D'Aubuisson őrnagy rendelte el az érsek elleni merényletet, és Eduardo Avila százados, Alvaro Saravia egykori százados valamint Fernando Sagrera játszottak aktív szerepet a gyilkosság végrehajtásában. A Bizottság megállapítja továbbá, hogy El Salvador legfelsőbb bírósága aktívan közreműködött Saravia százados Egyesült Államokból való kiadatásának akadályozásában.”

A „kiegyensúlyozottság” érdekében a dokumentum azzal folytatja, hogy az FMLN gerilláit is elmarasztalja erőszakos cselekedetekért:

„4. Az FMLN polgármesterek elleni merényletei: A Bizottság megállapítja, hogy az FMLN általános parancsnoksága jóváhagyta civil polgármesterek meggyilkolását, és hogy az FMLN Népi Forradalmi Hadserege (ERP) volt a felelős legalább tizenegy polgármester meggyilkolásáért. A Bizottság megemlíti Joaquin Villalobos, Ana Guadalupe Martinez, Mercedes del Carmen Letona, Jorge Melendez,

és Marisol Galindo ERP-parancsnokokat a kivégzések ügyében viselt felelősségükért.”

Általánosságban a Bizottság megállapította, hogy az FMLN „súlyos” erőszakcselekményekért felelős. A Bizottság felszólította az FMLN-t, hogy örök időkre vesse el az erőszak alkalmazását politikai céljainak megvalósításában. A dokumentum azonban azt is leszögezi, hogy „a Bizottság által vizsgált jogtalanságok túlnyomó többségét a fegyveres erők, vagy azok egyes csoportjai követték el”.

Ha pedig ez a helyzet (e felől ne legyen kétségünk), hogyan lehet párhuzamot vonni a felkelők által elkövetett viszonylag kisszámú jogsértés és az állam által elkövetett gyilkosságok és más bűntettek tömege között?

Az amerikai imperializmus szerepe

A dokumentum így folytatódik:

„A Bizottság aggasztónak találja, hogy a Miamiban élő salvadori emigránsok segítették a halálosztagok tevékenységének igazgatását 1980 és 1983 között, szemlátomást anélkül, hogy az Egyesült Államok kormánya érdemben foglalkozott volna e jelenséggel. Az amerikai felségterületnek terrorista cselekmények támogatására való ilyesféle felhasználását ki kell vizsgálni, és soha többé nem lenne szabad újra megengedni.”

Mindenki tudja, hogy az Egyesült Államok mindvégig aktívan és agreszívan beavatkozott Közép-Amerika ügyeibe a szóban forgó időszakban. Nicaraguában a sandinista forradalmi mozgalom megdöntötte Anastasio Somoza elnyomó rezsimjét, akinek a családja az 1930-as évek óta uralta az országot. Washington azonnal nekikezdett a managuai forradalmi kormány aláadásának, nagyszabású katonai, gazdasági és diplomáciai hadműveleteket indított e cél érdekében.

Az 1980-as évtized folyamán az amerikai imperializmus folyamatosan véres háborút folytatott Nicaragua és El Salvador népe ellen, Reagan „kommunizmus” elleni globális háborújának részeként. Sokmilliárd dollárt költöttek e pizkos háborúra, amelyben mindennapos volt a terrorizmus, a politikai gyilkosságok, a kínzás, emberrablás és eltűnések. Romero leleplezte az amerikai kormányt, amely dollár-milliárdokra rúgó katonai segílyt nyújtott a salvadori kormánynak a polgárháború alatt, valamint katonai kiképzést nyújtott az ország fegyveres erőinek. D'Aubuisson elnök, a salvadori halálbrigádok hírhedt megalapítója, a School of the Americas, a felkelések leverésére specializálódott amerikai katonai főiskola végzett hallgatója volt.

Az érsek négy héttel halála előtt levelet küldött Jimmy Carter amerikai elnöknek, amelyben ezt írta: „Ön azt mondja, hogy ön keresztény. Ha ön valóban keresztény, kérem ne nyújtson több katonai segílyt az itteni hadseregnek, mert csak a népem gyilkolására fogja használni azt.” A levélre sohasem érkezett válasz.

Nincs itt semmi újdonság vagy meglepetés. Az amerikai imperializmus El Salvadort, Közép- és Dél-Amerika egészét saját hátsódudvarának tekinti, saját magát pedig e fontos ingatlan tulajdonosának. És mint bármelyik felelős tulajdonos, az USA is házőrző kutyát tart, hogy az éjjel-nappal szemmel tartsa a birtokot. Az őrkutyának vadnak kell lennie, és a harapástól sem szabad visszariadnia. Esetünkben az őrkutya neve: salvadori oligarchia, amely fenntartja a nagy elnyomó apparátust, a hadsereget, a rendőrséget, a titkosszolgálatokat, a börtönőröket, a kínvallatókat és a bérgyilkosokat.

Ezek az emberek ezer szállal kötődnek a CIA-hez és az amerikai imperializmushoz. Az öléshez és a kínzáshoz szükséges kiképzést a Miamihoz hasonló helyeken kapják. Azt kérik, hogy ez ne így legyen, ugyanolyan, mintha arra kérnénk a kerttulajdonost, hogy eressze szélnek a házőrző kutyát. A tulajdonos ironikus mosollyal így fog válaszolni: „Majd akkor megszabadulok a házőrző kutyámtól, ha ön garantálni tudja, hogy a környéken nincs egy betörő sem!”

A jelentés szerzői iskolamester módjára rosszállóan csóválják a fejüket, Udvariánisan megkérik Washington, hogy máskor ne tegyen ilyet. De az amerikai imperialistákat nem hatják meg az ilyen intelmek. Nekik komoly érdekeket kell megvédeniük, és komoly eszközökkel meg is védik azokat. Irak és Afganisztán népei még most is behatóan ismerkednek ezekkel az eszközökkel.

A terror a háború eszköze. A terror bármely háborúnak szükségszerű velejárója, mivel a háború egyedüli célja, hogy a harcoló fél képessé váljon akaratának alávetni az ellenséget. Ahol az ellenség hadereje sokkal nagyobb létszámú, a terror még inkább szükségszerű lesz. Ez volt a helyzet El Salvadorban, ahol egy apró és parazita oligarchiát elégedetlen munkások és parasztok tengere vett körül. Ez a helyzet Irakban és Afganisztánban, ahol a megszálló erők létszáma eltörpül az őket körülvevő ellenséges lakosságéhoz képest.

Az imperialisták terrorista módszereket használnak az elfoglalt országokban a tömegek ellen. A szóban forgó országok tömegei terrorista módszereket alkalmaznak, hogy megvédjék magukat, és kiűzzék a külső ellenséget. Az ellenállás által alkalmazott terrorizmus nyers, rudimentális, és gyakran sikertelen. Az imperialisták által használt terrorizmus rendkívül kifinomult, óriási pénzek állnak mögötte, a tudomány és a technika legfrissebb eszközeit használja fel. Az utóbbi mindig sokkal több embert öl meg, mint az előbbi.

A tízparancsolat közli velünk, hogy ne öljünk. De az egész világtörténelem azt mutatja, hogy a kormányok sohase törődtek a tízparancsolattal.

És erősen kétséges, hogy bármiféle figyelmet szentelnének a jelentésben foglalt leckéztetésnek.

Megbékélés?

„A Bizottság megállapítja, hogy a halálbrigádok, amelyeket gyakran a hadsereg működtetett és amelyeket nagyhatalmú üzletemberek, földbirtokosok és némely vezető politikusok támogattak, hosszú időn át tevékenykedtek El Salvadorban, és továbbra is potenciális fenyegetést jelentenek. A Bizottság a halálbrigádok több mint 800 áldozatáról kapott tanúvallomást. Ez olyannyira komoly probléma, hogy a Bizottság a halálbrigádok speciális vizsgálatát indítványozza annak érdekében, hogy feltárja működésüket, majd pedig véget vessen annak. A Bizottságot különösképpen aggasztják a fennálló szoros kapcsolatok a hadsereg, a bérgyilkosok, a salvadori üzleti közösségen és némely vagyonos családokon belül található extremisták között, akik az ölés eszköztétét használták a viták lezárására.”

Elérkeztünk a leglényegesebb ponthoz. Miután megállapítottuk, hogy az állam által saját népe ellen a (hivatalos és „nemhivatalos”) fegyveres erők által hatalmas számban elkövetett gyilkosságok és más jogtalanságok valóságosan megtörténtek, felmerül a kérdés: mi a teendő mindezzel kapcsolatban? Ez korántsem másodlagos kérdés, mivel ha most nem történnek megfelelő lépések a vétkesek azonosítására, letartóztatására és megbüntetésére, akkor semmi sem biztosítja, hogy ugyanezeket a bűnöket nem fogják újra elkövetni a jövőben. Az államot alaposan meg kell tisztítani azoktól, akik közvetlenül vagy közvetetten részt vettek a nép ellen elkövetett bűnök elkövetésében. Mit javasol mármint a Bizottság?

Ezen a ponton a dokumentum mélyrepülésbe kezd. Arra számítani lehetett, hogy egy ENSZ-dokumentumban egyetlen atomnyi osztályelemzés sem lesz, és hogy a salvadori polgárháborút képmutató moralizáló nézőpontból mutassa be. Elítéli az erőszakot általában, és nem fárad azzal, hogy elemezze az erőszak konkrét tartalmát. Sajnálkozik amiatt, hogy „erőszak dúlt”, de soha nem mondja meg, miért volt erőszak, ki volt az agresszor és az áldozat. Más szavakkal: egyformán kezeli az agresszort és az áldozatot.

Ha egy férfi megtámad és megkísérel megerőszakolni egy nőt az utcán, aki ellenáll élete védelmében, elítélhetjük-e mindkettőt, mintha az erőszaktevő és az önmagát védeni kénytelen áldozat által alkalmazott erőszak egy és ugyanazon dolog lenne? Egyetlen értelmes ember se mondaná ezt. De pontosan ezt próbálja állítani az ENSZ-dokumentum. Például:

„A Bizottság reméli, hogy a mindkét oldalon igazságtalan háború hámból egy igazságosabb El Salvador fog újjászülni.” Ez pontosan az a

fajta képmutatás, amely arra szolgál, hogy lefegyverezze a szegényeket és elnyomottakat elnyomóikkal szemben. „Mindkét oldalon igazságtalan”! Mintha az elnyomott rabszolga által a rabszolgatartó korbácsa elleni önvédelem során alkalmazott erőszak egy lapon említhető lenne a rabszolga-tulajdonos által alkalmazott erőszakkal!

„A megbocsátás is nélkülözhetetlen”, tudatja velünk az ENSZ-dokumentum. Majd pedig rögtön ellentmond önmagának, és azt állítja: „A jogsértéseket és az emberek százezreire mért szenvedést nem fogják és nem is szabad elfelejteni.”

Számíthatunk-e igazságtételre?

Mindez bárki számára világos, és senkit sem lep meg. De amint mondtuk, a felmerülő kérdés az, hogy: mi a teendő?

„A Bizottság úgy érzi, hogy az igazságosság az emberi jogok megsértőinek megbüntetését követeli. De a Bizottság nem azért állt fel, hogy a büntetéseket specifikálja; és elismeri, hogy a jelenlegi salvadori igazságszolgáltatási rendszer nem alkalmas a büntetések igazságos mérlegelésére és végrehajtására. Ezért a Bizottság úgy véli, hogy addig nem ajánlhatja, hogy a jelentésében megnevezett személyek ellen büntetőeljárás induljon, ameddig a jogi és igazságszolgáltatási rendszer reformja meg nem valósul.”

Természetesen helyeselnék a jogi és igazságszolgáltatási rendszer minden olyan reformját, amely azt demokratikusabbá, a népesség szükségleteire és követeléseire nyitottabbá teszi. Ám El Salvador esetében ez majdnem a teljes bírói testület kihajtását jelentené, valamint számos bíró bíróság elé állítását, háborús bűntettekben való bűnrészesség miatt! Egy ilyen igazságügyi reformnak sok implikációja van, és csak az egész társadalom forradalmi rekonstrukciója részeként vihető véghez.

A Bizottság jelentése megjegyezte, hogy a Romero-ügyet illetően a salvadori kormány megszegett számos, a korrekt igazságügyi eljárással kapcsolatos egyezményt. A jelentés javasolja továbbá,

„hogy az állam gyorsan vigyen végig egy teljes, pártatlan és hatékony igazságügyi vizsgálatot az összes elkövető – mind a közvetlen elkövetők, mind a megállapított jogsértések kitervelői – azonosítása, bíróság elé állítása és megbüntetése érdekében, a meghirdetett amnesztiától függetlenül”.

Minden munkás és paraszt tudja, hogy a bírói testület a burzsoá állam része, hogy tagjai a gazdagok és hatalmasok soraiból kerülnek ki, hogy a „pártatlanság” képmutató álcája ellenére a legkevésbé sem pártatlan,

és végső soron mindig a gazdag kisebbség érdekeit fogja védeni a szegény többséggel szemben. Még a legfejlettebb és legdemokratikusabb országokban is ez a helyzet, El Salvadorban pedig a szituáció még sokkal egyértelműbb.

A Bizottság továbbá úgy határozott, hogy „az állam nem teheti döntő kritériummá a szükséges előírásoknak a hazai jogban való meglétét, csak hogy elkerülhesse a jogsértések kivizsgálását, a felelős személyek elleni büntetőeljárás megindítását, a büntetlenséggel szembeni fellépést”. Pedig éppen ez az, amit a salvadori állam tett. Pontosan ugyanabban az évben, amikor a jelentés is megjelent, a törvényhozás amnesztiatörvényt hozott. Az e mögött meghúzódó erő az ARENA volt, vagyis épp az a párt, amely a hadsereg és a halálbrigádok által elkövetett összes atrocitást ösztönözte.

Az uralkodó osztály alkalmanként tesz majd egy-egy gesztust az „igazságtétel” irányába, annak érdekében, hogy fenntartsák a nép számára az illúziót, hogy az állam pártatlan, és hogy végül az igazság mindig diadalmaskodik. Az uralkodó osztály akár még be is áldozhat egyes személyeket, akik jól szolgálták a múltban, de akikkel szemben már elvesztették az érdekelttségüket. Ilyen volt Alvaro Saravia, a légierő egykori századosa, akit bűnösnek találtak Romero meggyilkolásának kitervelésében, más, egykori katonatisztekkel együttműködésben.

Saravia az Egyesült Államokba emigrált, amikor megkezdtek a vizsgálatot a merényletben játszott szerepét illetően. 1987-ben az amerikai hatóságok letartóztatták, miután a salvadori ügyészség kérte kiadatását. De a salvadori kormány és igazságügyi rendszer gyorsan megmozdult, és visszavonatta a kiadatási kérelmet arra az ürügyre hivatkozva, hogy „nincs elégséges bizonyíték” a vádemeléshez, így 1988-ban Saraviát szabadlábra helyezték.

Romero érsek gyászoló családtagjai – két fivére, mára mindketten a hetvenes éveikben járnak – végül az amerikai bírósághoz fordultak, polgári keresetet nyújtottak be Saravia ellen. Kalifornia államban a külföldiek kártérítési igényével kapcsolatos törvény, illetőleg a kínzás áldozatainak védelméről szóló törvény lehetővé teszi, hogy az Egyesült Államokban felelősségre vonjanak külföldi állampolgárokat, külföldön elkövetett bűneikért. Saraviát 10 millió dollár kártérítés kifizetésére kötelezte Kalifornia állam szövetségi bírósága. Saravia nem jelent meg, *in absentia* ítélték el. Habár pontos tartózkodási helye nem ismert, feltehetően még mindig valahol az Egyesült Államokban él.

2009. március 15-én El Salvador népe történelmi győzelmet aratott. Mauricio Funes, a Frente Farabundo Martí para la Liberación Nacional (FMLN) jelöltjének megválasztásával első ízben alakult baloldali kormány. Funes kijelentette, hogy a szegények és a kirekesztettek javát szem előtt tartva fog kormányozni. Ez szép és jó, de a szavakat majd tettekre kell váltani.

El Salvador népe el van szánva arra, hogy kiderítse az igazságot, hogy véget vessen a büntetlenség állapotának és a bűnök elleplezésének,

hogy igazságot szolgáltasson. A salvadori kormány a Romero-gyilkosság összes kitérvelőjének és felbujtójának „azonosítására, eljárás alá vonására és megbüntetésére” irányuló teljes kivizsgálásba kezdett. Ez jó irányba tett lépés, de távolról sem elégséges. Szükség van az 1993-as botrányos amnesztiatörvény érvénytelenítésére is, amely gyakorlatilag blokkol minden vizsgálatot a polgárháború során elkövetett bűntetteket illetően.

Romero érsek meggyilkolása az egész nép elleni bűntett volt. Tökéletesen példázza az uralkodó osztály brutalitását és a törvénnyel szembeni teljes közönyét – ennek semmiféle jogszabály nem szabad, hogy védelmet nyújtson. Az ARENA-vezette kormány éveken keresztül az amnesztiatörvény mögé bújt, hogy elkerülje az ügy újraindítását. A törvény érvénytelenítése abszolúte szükséges ahhoz, hogy a nép igazságtételre irányuló kívánsága valósággá váljék.

Manapság divatossá vált a „párbeszéd, tolerancia és megbékélés” szükségességéről beszélni. „Nemzeti megbékélést” és „a salvadori családok újraegyesítését” emlegetik. Az igazságtétel ellenzői sosincsnek híján az érveknek. „A múltbéli régi sebek megnyitása nem szolgálná a jövőbe tekintő ország érdekeit.” „A régi sebek megnyitása senkinek se jó. Széthúzást okoz.” És így tovább, és így tovább.

De mindez csak üres beszéd és képmutatás. A gazdag és a szegény nem alkot egyetlen „családot”. Az elnyomók és az elnyomottak, a kizsákmányolók és a kizsákmányoltak, a gyilkosok és meggyilkoltak között nem lehetséges a megbékélés. „Demokratikus folyamat”-ról beszélnek, de miféle demokrácia az, ahol az elnyomó és korrupt oligarchia kezében marad az irányítás? Miféle igazságról beszélnek, amikor három évtizeddel később a gyilkosok és kínvallatók szabadon járhatnak San Salvador utcáin és áldozataik arcába nevethetnek?

Az ENSZ-jelentés szerint

„Nemzeti emlékművet kellene emelni, amelyen a háború összes áldozatának neve szerepel. Új nemzeti ünnepnapot kellene létrehozni, amelynek célja a holtakra való megemlékezés és a megbékélés megünneplése lenne. Szorgalmazzuk a jelen dokumentum országos szinten, nyilvános fórumon való megvitatását és elemzését El Salvadorban.”

Ez mind nagyon szép, de ez csak a probléma megkerülése, nem pedig a probléma gyökerének a megragadása.

Nagyon könnyű elővenni egy komoly problémát, hangosan a „megoldásról” beszélni, majd pedig e megoldást merő bohózzattá redukálni azzal, hogy a komoly cselekvést szimbolikus aktusokkal helyettesítjük. Jelen esetben pontosan ezzel van dolgunk. 2010-ben számos hivatalos vallási és kulturális rendezvényre kerül sor a meggyilkolt érsekre való megemlékezés jegyében. 2005-ben, a merénylet huszonötödik évfordulóján örökláng meggyújtásának lehettünk tanúi a katedrális előtt. Az idén

a nemzeti kongresszus úgy döntött – az ARENA és a PCN¹ ellenzése mellett – hogy március 24-ét „Monseñor Romero Nappá” nyilvánítják.

Túl az „öröklágon” és a „kulturális és vallási rendezvényeken”, fel kell tenni a kérdést: milyen konkrét lépéseket tesznek annak érdekében, hogy a gyilkosokat bíróság elé állítsák? Milyen konkrét lépéseket tesznek a hadsereg és a rendőrség fasisztáktól, kínvallatóktól, gyilkosoktól való megtisztítása érdekében? Amíg ezekre a kérdésekre nincs válasz, addig nem bízhatunk abban, hogy a múlt eseményei nem ismétlődnek meg a jövőben. El Salvador népe számára ez a legkevésbé se mellékes kérdés.

Az FMLN-kormány megválasztása jelentős előrelépés. De nem elég megnyerni egy választást. A nép azért választotta meg a kormányt, hogy alapvető társadalmi változást hozzon. Egy ilyen változást lehetetlen véghezvinni, amíg a politikai és gazdasági hatalom legfőbb emeltyűi a reakciós oligarchia kezében maradnak.

A múltban a sztálinisták a „két fejlődési szakasz” katasztrofális elméletét védelmezték. Vagyis hogy El Salvador munkásságának és parasztságának még nem szabad átvennie a hatalmat, hanem a „progresszív” burzsoáziát kell támogatniuk, és a harcot a demokratikus követelésekre kell korlátozniuk. Ez az érvelés elejétől végéig hamis. El Salvadorban nem létezik progresszív burzsoázia – a földesurak és a tőkések reakciós blokkba tömörülnek, és minden változásnak útját állják.

Ám abban egyetértünk, hogy El Salvadorban szükség van a demokratikus követelésekre, kezdve azzal a legelemből elvárással, hogy tartóztassák le és büntessék meg mindazokat, akik a nép elleni atrocitásokért felelősek, továbbá tisztítsák meg a hadsereget, a rendőrséget és az igazságügyi gépezetet a fasisztáktól.

Ezeket az igazságos és szükséges követeléseket támogatni fogja a munkások és parasztok túlnyomó többsége, míg az oligarchia, amely hatalma elleni támadásként fog tekinteni e követelésekre, foggal-körömmel ellenáll majd. Ez komoly küzdelem lesz. A reakciósoké az állam feletti ellenőrzés. De a munkásosztály és a parasztság teszi ki a társadalom túlnyomó többségét. Amint sikerül megszervezniük és mozgósítaniuk magukat, nincs erő, amely megállítaná őket.

A pathhelyzetből csak egy forradalmi szocialista program adhat kiutat. A szocializmusért folyó harc nem egyetlen ütközet, hanem sok, különböző frontokon zajló küzdelemből tevődik össze. Csak a legkülönbözőbb követelések mentén napról-napra, párhuzamosan folyó harc – beleértve a demokratikus elvek legmesszemenőbb érvényesüléséért folytatott küzdelmet – révén szerezhetik meg a tömegek az erőt és az önbizalmat ahhoz, hogy továbblépjenek a legdöntőbb ütközet: a politikai hatalom meghódítása felé.

¹ PCN - Partido de Conciliación Nacional: jobboldali párt, az ARENA 1981-es megalapítása előtt a legfőbb jobboldali párt volt El Salvadorban. (A ford.)

El Salvador munkássága és parasztsága már megnyert egy fontos csatát a választási fronton. Most biztosítaniuk kell, hogy ez az első győzelem elvezessen a reakciós oligarchia elleni döntő csapáshoz. A demokráciáért való küzdelem, ha kellően konzisztens, csakis az oligarchia hatalmának megtöréséhez vezethet. Másképp fogalmazva: a földesurak, bankárok és a tőkések kisajátításához, illetve a hatalomnak a munkásosztály általi kézbevételehez. Ez az első lépést jelentené a szocializmus győzelme felé El Salvadorban és egész Latin-Amerikában, egyben döntő fontosságú lépés lenne a világszocializmus diadala irányába.

(Eeredeti megjelenés: In Defense of Marxism, 2010. március 25., <http://www.marxist.com/el-salvadorassassination-of-archbishop-romero.htm>)

(Fordította: Matheika Zoltán)

„Ambulancia zapatista, dedicada a...”: Zapatista mentő, Davida Dax Cesare és Carlo Giulianinak, a Ya Basta! felajánlása Olaszországból, Oventic, Chiapas

Bibó István aktualitása

Ebben a tanulmányban két témakörrel foglalkozom majd. Először azt boncolgatom, hogy Bibó István életműve mennyire és miért időszerű ma is, és mennyiben avult el (I). Utána pedig arra a kérdésre keresem a választ, hogy a bibói oeuvre aktualitásának csökkenését miért élék meg oly sokan fájdalmas veszteségként (II).

I

1990 óta a Bibóról szóló megemlékezések mindig is tele voltak az új keletű „Bibó-felejtés” miatti lelkifurdalással és másoknak tett szemrehányásokkal, valamint a 80-as évek iránti nosztalgiával – még akkor is, ha Bibóból időközben tananyag lett, utcákat, intézményeket neveztek el róla, és szobrokat állítottak neki.

Tény és való: ha ma 1956-os felvételeket nézegetünk, nem ismerünk arra a modern országra, amelyben ma élünk. Valós probléma az is, hogy Bibó más nyelvet használt, mint mi; ő metaforikusan, esszéisztikusan írt. Valljuk be: „A szabadságszerető ember tízparancsolata” (Huszár 1989, 257–258) ma patetikusan hangzik. Szerzője egy másik kor gyermeke volt, részben más problémákkal.

Ha azonban a gyakran hangoztatott vádat, a Bibó-felejtést vesszük górcső alá, egy lényeges tényezőt nem szabad figyelmen kívül hagynunk. Csak azt tudjuk *feldolgozva* megőrizni emlékezetünkben, amit megértettünk! Egyvalamit pedig annak idején szinte senki nem gondolt át. Azt, hogy Bibó és 1956 örökségének felelevenítése nem a rendszerváltást alapozta meg, hanem a kádárizmus felszámolását. Azét a kádárizmusét, amely a forradalmat hazug módon ellenforradalomnak minősítette, és álnokul azzal vádolta, hogy restaurálni akarja a kapitalizmust. Az igazság viszont az, hogy Bibó 1956 után nem is engedte volna a választásokon indulni azokat a pártokat, amelyek vissza akarták volna állítani a nagy magántulajdont (Bibó 1990, 193). Ezért lehetett az ő nevét a zászlóra tűzve megdönteni a kádárizmus alapgógmáját, az „ötvenhatban restaurációs jellegű ellenforradalom volt” tételt. De ugyanezért lehetett Bibóra hivatkozva 1989-ben megkísérelni elodázní az államszocializmus teljes felszámolását is! (Lásd erről Balog 2010, 71–84.) És ugyanezért nem lehet(ett) rá építeni a nyolcvankilences rendszerváltást, amely visszaállította a nagytőke uralmát.

Az ötvenhatos közös nevező híján viszont ismét kiéleződött és a többpártrendszer domináns törésvonalává vált előbb a népi-urbánus ellentét, majd a jobboldal és a baloldal kölcsönös, kétoldalú hisztériája, amellyel szemben Bibó mindig is politikai pszichoterapeutaként próbált fellépni. Mivel azonban a kompetitív gazdaságban és politikában ez a terápiás beszédmód jórészt funkcióját veszítette, elsikkadtak a bibói életmű azon mondanói is, amelyek adaptálhatók lettek volna az új helyzetre. Bibó 1945-ben is figyelmeztetett arra, hogy a korábbi, autoriter rezsim komoly tömegtámogatást élvezett (Bibó 1986, II:13–81), és nem belső feszítőerő, hanem a külpolitikai erőviszonyok megfordulása döntötte meg. Őva intett attól is, hogy a politikai élet még azelőtt polarizálódjon, hogy a demokratikus minimum alapján a középben kialakult volna a konszenzus (Bibó 1986, II:13–81). Tisztában volt vele, hogy máskülönben közéletünkben újra eluralkodik az egzisztenciális fenyegetettség érzése, amely elől ki-ki ismét a személyes uralom, a klientúrák ólmelegébe menekül vissza, egyúttal felmentve magát a morális skrupulusok alól. Tudta azt is, hogy a folyamat végén a hisztéria normává, a hazugság kötelességgé válik, és kitermeli haszonélvezőit is, akik a hisztéria hullámainak a felületén úszkálnak (Bibó 1986, I:365–483).

Amitől Bibó óvni akart, végül mégis bekövetkezett. Nem hallgattunk rá, pedig a Bibóval bizonyos fokig szellemileg rokon Ulrich Beck (2003) a mi korunkat is kockázattársadalomként jellemzi, ahol már nem az „Éhes vagyok!”, hanem a „Félek!” a legjellemzőbb típusmondat. De már Bibó is tudta: a szüntelen bizonytalanságérzés elviselhetetlen, és hamar átadhatja a helyét annak a meggyőződésnek, hogy jobb a tartós, de biztos alávetettség, mint az állandó fenyegetettség, veszélyeztetettség (Dénes 2004). Szembesülnie kellett azzal, hogy hazánkban a személyes uralmon alapuló autoriter rendszerek jelentősebb tömegtámogatást élveznek, mint a polgári demokrácia. Azt is világosan látta, hogy minden országnak magának kell kivívnia a személyes uralom alóli szabadságot (Bibó 1986, II:13–81). Üzeneteinek figyelmen kívül hagyása, vagy inkább meg nem értése is okolható a mostani válságért.

A krízis azonban sajnálatos és paradox módon ismét aktuálissá teszi Bibót. Egyrészt a nem-marxista kapitalizmus-kritika képviselőjeként és a több lábon álló vegyes gazdaság híveként. Bibó ugyanis elvetette azokat a társadalomszervezési megoldásokat, amelyek akár a szabad piacot, akár az állami beavatkozást kiáltják ki egyedül üdvöztetőnek (Bibó 1986, III:5–125; Bibó 1990, 759–783). Mindenekelőtt azonban válságkezelőként és tranzitológusként. Tanítványaim előtt mindig hangsúlyozom: inkább ne kívánjuk, hogy Bibó újra „divatba jöjjön”, mert amikor sokan tanulmányozzák, vitatják őt, olyankor mindig nagy baj van – elvégre ő mindenekelőtt politikai traumatológus volt, akit a legnagyobb vesz idején veszünk elő.

Bibó munkásságában ez az attitűd a nemzetközi kapcsolatokban keletkezett konfliktusokra nézve is megnyilvánult. Amikor ezeket tanulmányozta, mindig szembehelyezkedett a nacionalizmussal, de az elsí-

etett nemzetek fölötti integrációs kísérletekkel is (Bibó 1990, 373–389). Nemzetközi jogásként számos világpolitikai feszültségóccal foglalkozott, például a közel-keleti helyzettel (Bibó 1990, 587–683). Kerülte, hogy akár egyik, akár másik fél mellett egyoldalúan elkötelezze magát. Ez a beállítottsága kivételesnek mondható, és ma, amikor az arab országokban lejátszódó „népek tavasza” eseményeket teremt a demokratikus kibontakozás számára, gyümölcsöző lehet.

II

A Bibó-felejtés kérdéskörének van egy másik dimenziója is. Fel kell vetnünk, miért baj az, ha egy szerző elavul? Az irodalomtörténethez, művészettörténethez hasonlóan a politikatörténet is számos példáját ismeri annak, hogy az, aki egy adott korszakban meghatározó, megkerülhetetlen figurája volt az általa művelt diszciplínának, egy másik éraban a feledés sorsára juthat. Ismert az az effektus is, hogy a fiak nemzedéke, identifikációjának keresése során, gyakran szembefordul apáinak generációjával, és helyette szimbolikus orientációs pontként a nagyszülők által megtestesített magatartásminták felé fordul. Mindezek tudatában akár – az éppen Bibóra oly jellemző! – joviális iróniával is nyugtázhatnánk, hogy Bibó könyveinek is megvan a maga sorsa, és hogy a globalizáció és az individualizáció korának gyermekei szemében hősünk immáron „a papa moziját” képviseli.

Lehetne így is, de nem *így* van. A „Bibó-felejtés” a Bibó-recepció egyik toposzává nőtte ki magát, és ezt nem intézhetjük el annyival, hogy mindenféle recepciónak kísérőjelensége a lamentálás amiatt, hogy a hálátlan utókor nem fogadja meg a Nagy Ember intelmeit. Másutt kell keresnünk a jelenség gyökereit.

A recepció a múlt egyfajta feldolgozása a jelen problémáinak megoldása végett, és ennek során emlékezést, de – elkerülhetetlenül – felejtést (Assmann 2004) is tartalmaz. Bibóval kapcsolatban azt állítom, hogy a felejtés azért hangozik el vádként, mert Bibó tragikus figura volt, és a kényszerűen derékba tört sorsa fölötti gyász és büntudat elaborációja még mindig nem történt meg. Bibó személye ma is lelkiismeret-furdalást kelt – ez pedig egy másik toposz: „erkölcsi zsenijének” emlegetése kapcsán érhető tetten. Ez másféle probléma, mint amiről fentebb szóltam.

Bibó személyiségének és munkásságának egyik legszembetűnőbb vonása a szó és tett egysége. Nem véletlenül nevezi „tettbeszédnek” életművét egyik tolmácsolója (Nagy 2001). Politikusként és közíróként morális politizálást hirdetett, ami nem újdonság, sokan mások is hangoztatták már. Ő azonban meg is valósította, amit deklarált. Műveiben a szerződésszerűség, az európai módszerek, a szakszerűség, azaz a tisztesség, a korrektség híve volt. Ezek egyike sem eredeti vagy korszakalkotó eszme – Bibó azonban ezek szerint élt és cselekedett a

politikában, de magánemberként is, mégpedig a legkisebb pátosz nélkül. Akkor is, amikor az élete is veszélybe került emiatt.

Bibó ezáltal olyan mércét állított, amely kortársai számára, de ma is elérhetetlennek tűnik, és ezzel kihívást intéz befogadói felé. A kihívásra adott válasz lehet háritás, de lehet túlbuzgó követés is. Mindkettőben egyfajta zavar érhető tetten. Bibó nem futhatta be azt a pályát, amelyre képességei predesztinálták, és ez jövátéhetetlen, hiszen már 32 éve halott. Az azonban, hogy így történt, az ő döntésén alapult. A Kádár-rendszer neki is felajánlotta a karrier lehetőségét (lásd erről Gyarmati – Kukorelli 2009, 71). Azáltal, hogy nem fogadta el, Bibó mindenkit önvizsgálat elé állít, aki egzisztenciát teremtett 1989 előtt, azt is, aki eközben nem kötött elvtelen kompromisszumokat. Szembenézésre készítet: hogy ki-ki olyasmire emlékezzen, amire nem szeretne. Ez az igazi felejtés tárgya tehát, és nem Bibó személye – ő csak az alkalmat és a kontrasztot teremti meg hozzá. Bibó élete, művei és szenvedése adósaivá teszik olvasóit, amit soha nem törleszhetnek le.

Ez azonban nemcsak abból a decivilizációs folyamatból vezethető le, amelyen a magyar társadalom a XX. században keresztülment. Bibó (1986, I:221–243) egyik fő célkitűzése egy új elit megteremtése volt, amely szájbarágás és moralizálás nélkül, egyszerűen a cselekedeteivel nyújt „példázatos tapasztalatot” (Mannheim 1943; Bence – Kis 1991 [1980]) mások számára. Ez nem pusztán személyes meggyőződése volt, hanem – Mannheimtól átvett – szociológiai koncepciója is. Tudta, hogy az alkalmazkodás ugyanolyan fontos, mint a mintaadás, de azt is, hogy míg az előbbi mindenki számára szükséges, az utóbbi az elit kötelessége. Olyan magasra tette hát a mércét, hogy csak ő tudott neki megfelelni. Mindezt anélkül, hogy másokon számon kérte volna – hiszen máskülönben nem is lehetett volna hiteles. Ez pedig jézusi magatartás (Bibó 1986, III:5–125).

Bibó igazi, divathullámokon átfelőlő időszerűsége éppen abban rejlik, hogy nem kötődik rendszerekhez, ideológiákhoz. Az a társadalmi be rendezkedés, amelyben ő hitt – az önigazgató szocializmus – egyelőre megvalósíthatatlan, de éppen ezért nem is járatódhatott le soha. Ma, amikor már régen lejáratódott a fasizmus, majd az államszocializmus is, de a neoliberálizmus is sokat veszített hiteléből, ismét elővehetjük azokat a szerzőket, akiknek a „szavatossága” nem jár le 20, 30, vagy 40 év alatt, ami egy-egy rezsim élettartama – és Bibó István is ilyen ember volt.

Irodalomjegyzék

- Assmann, Jan 2004: *A kulturális emlékezet: írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban.* (Ford.: Hidas Zoltán.) Budapest, Atlantisz
 Balog Iván 2010: *Bibó István recepciója – Politikai átértelmezések.* Budapest, Argumentum Kiadó, Bibó István Szellemi Műhely

- Beck, Ulrich 2003: *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. Budapest, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég
- Bence György – Kis János 1991 (1980): Határolt forradalom, megszorított többpártrendszer, feltételes szuverenitás. In: *Bibó-émlékkönyv I*. Budapest, Századvég – Bern, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 386–403.
- Bibó István 1986: *Válogatott tanulmányok I–III*. (Vál. és utószó: Huszár Tibor. Szerk. és jegyzetek: Vida István, Nagy Endre. A válogatásban és szerkesztésben közreműködött ifj. Bibó István.) Budapest, Magvető
- Bibó István, 1990: *Válogatott tanulmányok IV*. (Vál. ifj. Bibó István és Huszár Tibor.) Budapest, Magvető
- Dénes Iván Zoltán (szerk.) 2004: *Bibó István egyetemi előadásai 1942–1949*. (Sajtó alá rendezte, a szövegeket gondozta: Balog Iván, Tóth László Dávid.) Debreceni Egyetem, Kossuth Egyetemi Kiadó
- Gyarmati György – Kukorelli István (szerk.) 2009: *Kortársak Bibóról. Előadások a Bibó István Szakkollégiumban*. Budapest, ELTE Bibó István Szakkollégium
- Huszár Tibor, 1989: *Bibó István. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok*. Debrecen, Kolonel Bt
- Mannheim, Karl 1943: *Diagnosis of Our Time*. London, Routledge & Kegan Paul
- Nagy J. Endre 2001: Tettbeszéd. Bibó István 1935-ös „megtérése”. In: Dénes Iván Zoltán (szerk.): *Megtalálni a szabadság rendjét. Tanulmányok Bibó István életművéről*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 111–145.

(Az Eszmélet Társadalomkritikai Szabadegyetem „Arcok a magyar humanista hagyomány történetéből” c. előadássorozatában elhangzott előadás [Kossuth Klub, 2011. február 8.] írásos változata.)

Globális? Emberi? Jogok?

Szabó Gábor: *Szétszakadó világunk –
a globalizáció emberi jogi kockázatai*

Pécs, Publikon, 2010

Az emberi jogok fogalmát, persze jócskán leegyszerűsítve a dolgot, a jogi oktatástól a közbeszéden át a publicisztikáig nagy vonalakban úgy szokás meghatározni, hogy ezen jogok és szabadságok az embert ember voltánál fogva megilletik. Más jogokkal szemben itt a szuverén állam feladata nem az ugyancsak szuverén megalkotás, hanem az emberi jogok elismerése és tiszteletben tartása; a törvények e jogokat úgy szabályozhatják, hogy azok lényeges tartalmát ne korlátozzák.

Nyilvánvaló, hogy ez a szépen hangzó definíció számos kérdést nyitva hagy – itt van mindjárt az „ember” fogalma, amit az első emberi jogi deklarációk a XVIII. század végén gyakorlatilag a fehér felnőtt férfira korlátoztak, nem rosszindulatból, csak éppen a korszellemnek engedve. Hasonló kérdéseket vet fel az is, hogy mikor, hol, kire vonatkozóan és konkrétan mit jelent a jogok lényeges tartalma, s mit tekinthetünk e jogok nem lényeges tartalmának, mennyire mehet el a korlátozás – és így tovább.

Szabó Gábor könyve tisztán módszertani szempontból is igen érdekes. Felhívja ugyanis arra a figyelmet, hogy az egyes társadalmi jelenségek, folyamatok – bármennyire is közhelyszerűnek hat ennek kiemelése – nem vizsgálhatók önmagukban, elszigeteltségükben. De arra is, hogy eltérő szintű jelenségek büntetlenül egybe sem moshatók. Márpedig a globalizációt, a jogot és az emberi jogokat – egyelőre értsünk bármit e fogalmak alatt – a társadalomelméleti vizsgálódás során előszeretettel külön-külön kezeljük és vizsgáljuk. Nehéz bevallani – mert e hibát elkerülni korántsem könnyű –, de a kutatók és a publikációk többsége e két, vagy inkább három jelenséget külön világnak tekinti, ennek megfelelően nem egyszerűen eltérő fogalmi-kategoriális hálót alkalmaz – ez természetesen szükségszerű –, hanem szemléletében, következtetéseiben is különválasztja az összetartozókat.

Szabó Gábor arra tesz sikeres kísérletet, hogy ezt a hibát – amennyire lehetséges – kiküszöbölje.

A hiba persze bizonyos értelemben elkerülhetetlen: a globalizáció, a jog és az emberi jogok kérdésének analízise különvállik, bármennyire

is összefüggő jelenségekről van szó, s bármennyire is komplexitásként ragadjuk meg azokat.

A globalizációról szólni mindenképpen azt jelenti, hogy történelmi folyamatokban, világot átfogó társadalmi tendenciákban, egyszerűen komplex rendszerekben kell gondolkodni – más kérdés, hogy a kutató, a gondolkodó milyen elméleti irányzathoz kötődik, a vizsgálódás mennyire mély, a kiindulópontok vagy a következtetések mennyire megalapozottak, az elmélet kellően koherens-e – vagy, legyünk realisták, a kordivatot követve mit hoz ki ezekből a szerző.

A nem-jogász olvasó számára ki kell emelni, hogy a jogról való elmélkedés szükségszerűen több olyan fikciót, szebben mondva előfeltétet alkalmaz, amelyek érvényességi körükön kívül használva – az érvényességi kör tipikusan egy adott állam pozitív joga, s a mindennapi jogalkalmazása – tévedéshez, de legalábbis egyoldalúsághoz vezet. E felfogás – jellegénél fogva – változatlan, de legalábbis stabil, tartós világ-és emberképet involvál, hiszen a jognak mint normarendszerek lényege az általánosság, a tartósság, annak feltételezése, hogy a szabályozott életterületen a cselekvés rutinszerűen ismétlődik, egyszerűen – legalábbis a modern jogban – mindenre és mindenre kiterjedő szabályozás. A jogalkalmazói döntések ugyancsak rutinszerűen ismétlődnek, a kiszámíthatóság, de legalábbis annak előfeltételezése a jogalkalmazás lényegéhez tartozik. A klasszikus jogi felfogás emberképe hasonló előfeltevéseken alapul: a (feltételezett) ember racionális, belátó, normát ismerő döntése vezet a norma követésére vagy megsértésére. Az is hozzátartozik ehhez a képhez, hogy a jogot szuverén nemzetállamok arra rendelt szervei alkotják, az erre létrehozott állami szervezetek – bíróságok, hatóságok – alkalmazzák. A jogalkotás és a jogalkalmazás folyamatát az adott állam társadalmi-politikai viszonyai mellett a jogi hagyomány is erősen befolyásolja. A klasszikus jogalany vázolt képe még azzal is kiegészül, hogy ő egy adott állam polgára, annak jogát ismeri, részben elfogadja, részben pedig rákényszerül az elfogadására, döntéseit ennek megfelelően hozza. Egy következő fikció – s ezt megint csak magyarázza a jog sajátos szervezete, funkciója –, hogy a szuverén államok szuverén nemzeti jogrendszerrel rendelkeznek, amelyek a történeti hagyomány, a társadalmi különbségek, a jogfejlődés sajátosságai miatt néhány általános ismérvet leszámítva szigorúan egyediek.

Ennek az elemi történeti ismeretek ellentmondanak. Már a feudális jog is az eltérő konkrét megoldások mellett lényegüket tekintve hasonlóan szabályozta az azonos életviszonyokat, a modern jog pedig kezdetektől fogva – nagyjából a XVII. századtól – tudatosan is kereste az összevethető, mondhatni egyneműsítő normákat.

Az emberi jogoknak már a legrégebbi felfogása is valamiképpen az emberről mint általánosról szólt; első pillantásra semmi akadály nem lenne annak, hogy a globalizációs elméletek korrekten beemeljék vizsgálódási körükbe.

A dolog mégsem ilyen egyszerű.

Továbbra is vállalva a súlyos leegyszerűsítés vádját, ki kell emelni, hogy az emberi jogok – noha maga a kifejezés általános embert, s nem alattvalót vagy állampolgárt jelöl – a korai polgári fejlődésben továbbra is az egyedi egyén saját alanyi jogait jelölték, amelyeket az állam nem vonhat el. (Az emberi jogok első generációja). Ha bárki, tipikusan az állam, valamely állami szerv mégis korlátozta mondjuk a véleményszabadságot, adva volt a konkrét (egyedi) jogsérelem, a konkrét, megint csak egyedi sérelmet szenvedett, s e sérelem alapján fordulhatott bírósághoz. Az emberi jogok második generációja éppen ezért a klasszikus jogi felfogás szerint nehezebben értelmezhető. A munkához való jog például egyfelől azt jelenti, hogy senkit sem lehet megfosztani attól a lehetőségtől, hogy munkát vállaljon – ez még belefért a korábbi felfogásban – ám ezzel a joggal valójában csak akkor lehet élni, ha azt a közhatalom valamilyen módon – munkahelyteremtés, közmunka stb. – kifejezetten és tevőlegesen biztosítja. A harmadik generációs jogok biztosítása – egészséges környezethez való jog stb. – pedig eleve csak az államok együttműködésével lehetséges.

Az emberi jogok második nemzedékének kialakulása és alapjoggá válása átnyúlik a XX. századba. Megjelenésük szorosan összefüggött a modern társadalom fejlődésével, s a társadalmi átrétegződéssel. A XIX. század társadalmi folyamatai, a klasszikus kapitalizmus kíméletlen brutalitása, a gyarmatosítás, később az első világháború, az azt követő forradalmi hullám, a radikális társadalmi és politikai változások sora nyilvánvalóvá tette, hogy a törvény előtti egyenlőség nem jelent – nem is jelenthet – társadalmi egyenlőséget. Nyilvánvalóvá vált, hogy a klasszikus emberi jogok kiüresedhetnek, ha azt nem támasztja alá, nem legitimálja a társadalmi egyenlőség és igazságosság egyfajta minimuma. Tarthatatlanná vált az a gyakorlat, hogy az emberi jogok alanyának – inkább kimondatlanul, mint kimondva – csupán az emberek egy része tekintendő. A XX. század első harmadában a súlyos társadalmi konfliktusok mérséklésében átmenetileg kétségtelenül szerepet játszott az emberi jogok második nemzedékének – a gazdasági, a szociális jogok és a kulturális jogok – alapjoggá válása. Ezek először a mexikói forradalom alkotmányában jelentek meg (1917-ben fogadták el, 1920-ban lépett hatályba). A későbbi jogfejlődésre legnagyobb hatással a Német Köztársaság 1919-es weimari szociális alkotmánya volt. Ezt a tendenciát erősítette meg az 1917–1922 közötti forradalmi hullám hatása is. Ugyancsak az emberi jogok mindkét nemzedékének kiterjesztése irányában hatottak a különböző emancipatorikus törekvések, így a munkásmozgalom, a nőmozgalmak, a gyarmati felszabadító mozgalmak is.

A második világháború kivételes jelenség az emberiség történetében. A közel 50 millió emberáldozat, az otthonukat elvesztő emberek, menekültek tízmilliói, a mérhetetlen anyagi pusztítás, a résztvevő államok

száma, az iparszerű népirtás megannyi érv volt arra, hogy nem mehet semmi sem úgy tovább, mint addig.

A világháború után mélyreható társadalmi változások következtek be, párhuzamosan a globalizáció új fordulatával. Csak jelezzük, hogy ez a folyamat új államok keletkezésével, a gyarmatbirodalmak megszűnésével, új, közösnek elismert nemzetközi szervezetekkel, mérhetetlenül felgyorsult társadalmi-emberi kommunikációval járt együtt. Fokozatosan, de történetileg viszonylag gyorsan megváltozott az államok szerepéről, struktúrájáról alkotott kép, s maguk az államok is változtak.

A második világháborút követően, kiindulva a háború és az odavezető történelmi folyamatok súlyos tapasztalataiból, máig ható fordulat következett be az emberi jogok történetében. E fordulat lényegi elemeit foglalja össze az ENSZ által elfogadott, *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata*.

A Nyilatkozat kifejezetett szándéka, hogy helyreállítsa azt a felfogást, ami szerint az emberi jogok az ember jogai. Világosan utal az emberi jogok első nemzedékét alátámasztó, felvilágosodás kori és más elméletekre azzal, hogy e jogokat közös eszményként deklarálja, amelyek úgy az államokat, nemzetközi szervezeteket, mint az egyéneket kötelezi. Az emberi jogok közös eszménye a *Nyilatkozat* szerint olyan kötelezettség, ami a jövőbeni jogalkotás mércéje lesz – vagy annak kell lennie. A *Nyilatkozat* a háború, illetve azt megelőző évek, az odavezető út tapasztalataira utalva szükségesnek tekinti az emberi jogok tételes jogba való foglalását is, ami így vagy úgy, legtöbbször részlegesen, olykor hipokrita módon, de végbement az elmúlt évtizedekben.

Szabó Gábor könyve vége felé négy kérdést tesz fel, részben magának, részben nekünk.

1. Mit tartunk az emberi jogi eszme leglényegesebb elemének?
2. Ezek az elemek apriori erkölcsi elveken nyugszanak-e?
3. Milyen viszonyban van az emberi jogok általunk elfogadott értelmezése a modernizációval?
4. Mit hoz a modernizáció terén jelen világunkban a globalizáció? (Szabó 2010, 180)

Az emberi jogok eszméje eredetileg a természetjogi gondolkodásban jelent meg a XVII-XVIII. században – gazdag filozófiatörténeti és részben teológiai-vallási előzmények után. Nagyjából akkor és ott kristályosodott ki, ahol és amikor a modern világrendszer centruma létezett, illetve kifejlődött, s ott is kezdődött meg az emberi jogok törvénybe foglalása. Szabó álláspontja szerint az emberi jogi eszme leglényegesebb eleme az egyén választási lehetőségeinek minél szélesebb körű, és minél több ember számára egyenlő mértékű biztosítása, valamint ezeknek a választásoknak az elismerése. Ehhez egyaránt szükség van a negatív és pozitív szabadságon alapuló jogokra, valamint a hatalom ellenőrzésének, számonkérésének lehetőségére. „Mindez végső soron az ember képességeinek (természetesen nem minden képességének), a lehető

legmagasabb szintű és a lehető legszélesebb körben élvezett életminőség keretei közötti kifejlődését jelenti.” (Szabó 2010, 182)

Az apriori erkölcsi elvek létezése és mibenlétük kérdése túlmegy a könyv keretein – alapvető etikai kérdés lévén –, ami viszont a konkrét felvetést illeti, a válasz más nem is lehet, mint amit a könyv ad: ezek az elvek formailag lehetnek apriorisztikusak, de mindig konkrét módon azok. Magyarán az embert mint olyat természeténél fogva megillető jogok erkölcsi bázisa maga is dinamikusan változó.

A globalizációs folyamat egyebek között azzal járt és jár, hogy egymástól távol eső államok, eltérő fejlődési úton járó társadalmak, tradíciók, vallási közösségek, kultúrák kerülnek kapcsolatba, illetve a korábbi kapcsolatok folyamatosan átrendeződnek. A XVIII-XIX. század folyamán, de még a XX. elején is, a kapcsolatok rendszerét – ideértve az eszmék, így az emberi jogok eszméjének korabeli felfogását – a centrum államai diktálták, más kérdés, hogy a gyarmatosítók magukra nézve mennyire tekintették azokat kötelezőnek akár otthon, akár a meghódított területeken. A II. világháború sokkja, az emancipatorikus mozgalmak, az államszocializmus több évtizedes jelenléte, a gyarmatbirodalmak felbomlása – hogy csak néhány tényezőt emeljünk ki –, majd a globalizációs folyamat felgyorsulása az évszázad végére, mint minden másban, így az emberi jogok elméletében és gyakorlatában is alapos újragondolást kényszerít ki.

(-g)

A német kérdés – ma

Németország helyzetéről és helyéről a világban kap néhány fontos tény és erre építkező véleményt a következő sorok olvasója, de témánk felvezetéseképp – attól nem függetlenül, sőt azzal nagyon is összefüggően – a Távol-Keletre hívjuk. Az egyik nagy német politikai magazin moszkvai tudósítója, aki sem a Putyin–Medvegyev kettős által jegyzett Oroszországnak, sem – az ő terminológiájával élve – a kommunista Kínának nem nagy barátja, Szibériából küldött minapi cikkében így ír: „3645 kilométernyi a határ az összeomlott orosz szuperhatalom és a lassacskán szuperhatalommá emelkedő népköztársaság között, ez a világ egyik leghosszabb határa. És talán egyike a legfontosabbaknak az új évszázad hatalmi pókerében: itt találkoznak Európa utolsó, kifutó régiói a kínaiak 1,3 milliárdos népével, itt ütközik a kereszténység a buddhizmusba és a konfucianizmusba. Kialakulhat e térségben két tekintélyuralmi nagyhatalom szövetsége, amin végképp megtörik az amerikai világhuralom?”

Még negyedszázad sem múlt el azóta, hogy Gorbacsov 1989 decemberében Málta kikötőjében, a Gorkij nevű hadihajó fedélzetén beadta derekát az idősebbik Bushnak, és ezzel megnyitotta azt a hatalmpolitikai zsilipet, melyen át a NATO a papíron akkor még létező Szovjetunió nyugati határaiig nyomult, és a szovjet típusú európai szocialista rendszerek összeomlásával kezdetét vette egy új világpolitikai berendezkedés, az egypólusú rend, amiről az amerikai Fukuyama úgy vélte, hogy ez immár a történelem vége.

E folyamatok centrumában Németország, s még néhány hónapig az akkor éppen negyvenéves két német állam, az NSZK és az NDK állt, természetes következményeként annak, hogy a II. Világháborút követő hatalmi övezetek határa Európában – akkor még a világ közepének számító kontinensünkön – a kettéválasztott, bukott birodalmon keresztül futott; tehát a lehetséges változások éppen itt mutatkoztak a leglényegesebbeknek.

A mából visszanezve sem mellékes, hogy Németország egységének azonnali helyreállítására az idősebb Bush és tanácsadói látták meg a lehetőséget. Az amerikai globális stratégiai gondolkodással szemben Thatcher brit miniszterelnök és Mitterand francia államfő viszont a XX. század tapasztalataiból indultak ki, amikor az utolsó pillanatig elleneztek egy nagy és egységes német állam visszajelentkezését Európa térképére. Az sem csupán történelem, hogy a német politikai osztály is

megosztott volt annak megítélésében, hogy milyen tartalommal, milyen időhorizonttal és milyen feltételek elfogadásával szabad és kell nekiindulni az újraegyesítésnek.

Mint tudjuk, végül igen gyorsan az amerikai elképzelés valósult meg; nem csupán német földön, hanem Belorusz és Ukrajna kivételével mindenütt Közép- és Kelet-Európában. Az elsődleges szempont a Szovjetunió – majd annak eltűnését követően sem változó intenzitással Oroszország – kizorítása volt, a lehető legtávolabbra a kontinens szívéből. E törekvés szolgálatában az Egyesült Államok kulcsszerepet szánt Németországnak, és az akkor kormányzó konzervatív kancellár, Helmut Kohl erre vállalkozott is.

Az első kihívás, aminek 1990-el kezdődően a hidegháború győztes oldalán fellépő NSZK-nak meg kellett felelnie, a két – egymástól minden vonatkozásban nagyon különböző – német állam egyesítése lett volna. Azért feltételes módon, mert végül is az egyesítés helyett a bekebelezés történt meg. Nem is titkoltan! A szerződés ugyanis arról szól, hogy az NDK csatlakozik a nyugatnémet alkotmány felségterületéhez. Ez nem jogi formalitás. Kohl virágzó tájakat ígért a több évtizedes elszigeteltség állapotából ocsúdó keletnémet embereknek, egyik napról a másikra bevezette a nyugatnémet márkát s azt az árubőséget, ami e pénzzel elérhetővé vált. Nyugaton kiürültek a használtautó-raktárak, az akkor már csak egykori keleten pedig hihetetlen sebességgel mentek tönkre az új versenyhelyzetben mindazok az üzemek, vállalatok, gazdaságok, amikre valaki nyugatról – ilyen vagy olyan megfontolásból – nem vetett szemet. Ennek lett közvetlen következménye – a teljes foglalkoztatottság évtizedei után – a folyamatosan húsz százalék körül mozgó munkanélküliség, az országrészből máig tartóan folyamatos „kivándorlás” nyugatra. Előállt egy, a gazdaságtörténetben példátlan helyzet: rohamtempóban valósultak meg imponáló infrastrukturális beruházások, megújult az országrészt, ennek következtében 1990 és 2003 között 1300 milliárd eurónyi nyereségre tettek szert nyugatnémet cégek. A felszámolt NDK állami és szövetkezeti tulajdonban volt vállalatainak a privatizációjából – hivatalos statisztikák szerint – 95 százaléknyi tulajdont nyugatnémetek és külföldiek szereztek meg.

Előállt az a fura helyzet, hogy nyugati állami eszközökből óriási összegeket transzferáltak keletre, ennek nyomán ott nyugati színvonalra emelkedett az infrastruktúra, de a vállalkozások haszna visszavándorolt nyugatra, s emitt hátramaradt egy – a polgári elemzők által sem tagadottan – mélységesen frusztrált társadalom. Egyesültek, hogy kettészadjanak.

Európa nyugati fele – angolok, franciák, hollandok – noha természetesen látta az imént vázolt belső német feszültségeket, mégis abból indult ki, hogy az 1957 óta messzemenően integrált és belső erőviszonyait tekintve meglehetősen kiegyensúlyozott gazdasági közösségnek új garanciákra van szüksége az előbb-utóbb bekövetkező német túlsúlyal

szemben. Európai fűzőben marad-e Németország, vagy német befolyás alá kerül Európa – fogalmazták meg Párizsban és Londonban, Rómában és Hágában a dilemmát. Bonn megértette az aggodalmakat. Az új alku – immár a nagyra nőtt Németországgal – 1992 elején született meg a hollandiai Maastrichtban. Ennek leglényegesebb eleme a nyugatnémet márka felváltása egy új fizetőeszközzel, az euróval, minden erre alkalmas és ezt vállaló országban. Az elhatározott eurózóna stabilitási kritériumait messzemenően német igények szerint állapították meg, ezért cserébe viszont Németország továbbra is vállalta a lojális tag státusát az Unióban.

A kilencvenes évek új Németországa – az „újraegyesítés kancellárjával” és liberális segédcsapatával mindenben igyekezett megfelelni az akkor már (és még) egyedüli világhatalom és patrónus elvárásainak. Megbízhatóan és pedánsan dolgoztak az euró bevezetésének az előkészítésén, szorgalmasan ápták a francia-német viszonyt, és kezdeményező szerepet vállaltak a jugoszláv állam szétverésében Szlovénia és Horvátország szecessziójának előkészítésével és gyors elismerésével. Ez utóbbi volt az esetleg még fennmaradni képes, közvetlenül nem szovjetfüggő és évtizedek óta nagy nemzetközi tekintélynek örvendő európai szocialista állam felszámolásának előbb a beindítása, majd a kiteljesítésben való katonai szerepvállalás révén az első, határain túlmenő fegyveres vállalkozása a német államnak.

Az ország belső helyzete nagyon ellentmondásosan alakult, nem függetlenül a világ gazdaság hullámzásaitól és természetesen azoktól a költségvetési torzulásoktól, amik a hatalmas, keletre menő állami transzferekből adódtak. Két tényező külön is említést érdemel. Az egyik a strukturális munkanélküliség folyamatos növekedése, aminek kezdetei a hetvenes évek derekáig nyúlnak vissza, de a kilencvenes évekre érik el a többmilliós arányt. A másik tényező a tőke viselkedésének radikális megváltozása. A szociális piacgazdaság német modellje a II. Világháború utáni kapitalista fejlődésnek minden bizonnyal az egyik legsikeresebb változata. A szociáldemokrata párt által kézben tartott, egységes és ropant erős szakszervezet sokáig kikezdzhetetlen vívmányokat harcolt ki, és elérte a társadalmi békének egy olyan folyamatos, zavartalan állapotát, ami pártját ritkította. A nyugatnémet gazdaság az 1948-ban lebonyolított pénzreformot, tehát a D-Mark bevezetését követően lélegzetelállító gyorsasággal növekedett. A szociáldemokrata politikusoknak csak az Elba túlsó partjáról leselkedő „kommunista veszély” lehetőségére kellett utalniuk a nagy vállalatok vezetésébe való munkavállalói beleszólás kiharcolásáért, vagy a minden évben ismétlődő bértárgyalásokon. A gépezet olajozottan működött mindaddig, amíg a „kommunista veszély” el nem múlt.

Helmut Kohl konzervatív rezsimje tizenhat év kormányzás és az újraegyesítés sokakat magával ragadó eufóriáját követően 1998-ban megbukott. Jele volt ez annak, hogy a más országokkal összehasonlítva továbbra is stabil és a többség által még jólétinek érzett társadalom szövedéke itt is, ott is elkezdett felfesleni annak a neoliberais, kíméletlenül

profitorientált politikának következtében, ami ezekben az években az egész fejlett nyugati világban meghatározó volt.

A választásokon győztes szociáldemokraták és az immár országosan is erős zöldek Gerhard Schröder vezetésével – a „zöld” Joschka Fischerrel – kormányozni kezdtek, s noha hét évvel később, 2005-ben a CDU és a szabaddemokraták visszavették a kormányhatalmat, Németország a Schröder érában kezdett olyan új világpolitikai orientációt keresni, amin lényegében Angela Merkel konzervatívjai sem változtattak és aminek a lehetséges következményei aligha szorítkoznak csupán Európára. A „német kérdésnek” – véleményünk szerint – minden mást megelőzően ma ez a lényege, mert Berlin immár egy évtizede szisztematikusan egymáshoz illő lépéseivel legalábbis új fejezetet nyitott sok évtizedes atlanti elkötelezettségének az értelmezésében.

Amikor 2001-ben a New York-i világkereskedelmi központ lerombolását követően az Egyesült Államok úgy döntött, hogy az al-Kaida centrumát Afganisztánban megtalálták és annak megsemmisítésére a hadsereget bevetik – s ezt nemzetközi koalíció keretei között hajtják végre –, Németország feltétel nélküli szolidaritást vállalt a Bush kormánnyal. Még annak az évnek a decemberében a Bonn melletti Petersbergben ült össze az a nemzetközi konferencia, amin meghatározták az intervenció célját. Amikor a rákövetkező évben a Bush kormány nyilvánosan latolgatni kezdte egy iraki invázió lehetőségét – Szaddam Husszein feltételezett tömegpusztító fegyvereit nevezve meg okként –, Schröder nyilvánosan bejelentette, hogy ebben a hadjáratban Németország nem vesz részt. Vele együtt Chirac francia elnök is így döntött. Ez utóbbi azonban nem jelentett szakítást a feltétlen NATO- és Amerika-hűséggel, hiszen Franciaország már a hatvanas években, tehát De Gaulle elnöksége idején kivonult a NATO katonai szervezetéből, ugyancsak a hatvanas években megvétózta Nagy-Britannia csatlakozását a Közös Piachoz, még szimbolikusan sem vett részt az amerikaiak 1964-ben kezdett indokínai háborújában, jóllehet ott nem sokkal korábban amerikai segítséggel próbálta helyreállítani gyarmati uralmát.

A német „nem” világpolitikai értelme másnak minősül, mert csak nyitánya volt egy folyamatnak, aminek fontosabb állomásait érdemes felidézni. Schröder felismerte, hogy a putyini Oroszország, minden belső ellentmondásával együtt, elindult a Szovjetunió összeomlását követő bénultságból és jecini káoszból a ki- és felfelé vezető úton. Németország észrevehetően kimaradt, vagy csak vonakodva és verbálisan szerepelt az Oroszország további visszaszorítására irányuló Bush–Rumsfeld–Rice féle akciókban. E „kimaradások” sorából a legfontosabb az volt, hogy Németország határozottan ellenezte annak a Cseh- és Lengyelországba tervezett amerikai rakétaelhárító rendszernek a kiépítését, ami papíron „iráni veszély” elhárítására irányult, valójában a Bush kormányzat kőkeményen sarokba szorító orosz politikájának lett volna az egyik kulcseleme. Ez a német ellenállás is számított, amikor az új Obama adminisztráció lemondott a megvalósításról.

Berlin tényleges, kézzelfogható, tetten érhető akciókban nem vett részt azoknak a „narancsos” politikai kísérleteknek a során, melyek – ismét csak félreérthetetlenül orosz ellenes célzattal – Ukrajna, Grúzia, Moldávia átemelését próbálták meg a NATO-ba, még konkrétabban az Egyesült Államok hatalmi törekvéseinek zónájába. S a nem kormányzati politika szférájáról is szólva, a mértékadó német média nagyon gyorsan és mélyrehatóan elemezve tájékoztatta a közvéleményt a Tyimosenko és Szaakasvili féle vállalkozások lényegéről.

De ha eddig arról volt szó, hogy az új és ismét nagy erejű Németország milyen ügyekben relativizálta magatartását a természetesen továbbra is érvényes atlanti elkötelezettségének koordinátarendszerében, akkor most essék szó azokról a már láthatóan párhatárokon átnyúló elhatározásokról is, amelyek a hidegháború utáni világ berendezéséről a német szándékokat és törekvéseket jellemzik. Schröder határozta el, de Angela Merkel is tartja magát ahhoz a német ipari- és banktőke által támogatott és vállalt politikához Oroszországgal szemben, hogy ez a viszony a kölcsönösen vállalt függőség és ne a konfrontáció jegyében épüljön ki. E politika fundamentuma a tények normatív erejének felismerése és tudomásulvétele. Konkrétan: Németország – de tegyük hozzá, hogy Európa nagy részének, ebben Magyarországnak is – az energiaszükségletét (földgáz és olaj) a következő évtizedekben mind nagyobb arányban csak orosz forrásokból lehet fedezni. A másik oldalról: Oroszország modernizációs szükségletei kínálják hosszú távon az exportra épülő német gazdaságnak azokat a stratégiai azonosítható piaci lehetőségeket, amelyek nélkül helyzete és szerepe a világ gazdaságban nem lenne megőrizhető.

Ezek a felismerések és a nyomukban kialakított és formálódó politika természetesen nem hozhatók közös nevezőre sem az orosz energiaipar lenyúlására még a kilencvenes évek káoszában tett amerikai kísérletekkel (lásd az Exxon szerződését Hodorkovszkijjal), sem azzal az újabb, de mára már nagyon elhalványult, hatalompolitikai fogantatású amerikai törekvessel, hogy majd a Nabucco vezetéki kiüti az orosz monopóliumot az európai politikából. Schröder bizonyára túlzott, amikor egyszer kristálytiszta (lupenrein) demokratának minősítette Putyint, de realista döntést hozott a „Északi áramlat” elnevezésű tenger alatti gázvezeték közös, német–orosz kiépítéséről. A német politikai osztály, tehát a konzervatív Angela Merkel is megértette és tudomásul vette, hogy semmilyen orosz politikai formáció sem teheti ki magát olyan – enyhén szólva – kiszámíthatatlan belső szerkezetű országok jó- vagy rosszindulatának, mint a balti államok, vagy Lengyelország. Tehát a vezetéki hamarosan elkészül és e veszélyzónákat elkerülve szolgálja nemcsak a német, hanem még a francia gazdaság gázellátását is.

A bevezetésképp idézett, a lehetséges orosz–kínai hatalomkoncentrációra utaló mondatok azért is érdekesek a német politikai gondolkodás felől közelítve, mert a német ipar számára a Kínai Népköztársaság hosszabb ideje nem csupán kereskedelmi, hanem stratégiai partner.

Erőművek építésében, vasútfejlesztésben, a gépkocsi- és repülőgépipar kiépítésében – hogy csak a legfontosabbakat említsük – a német know-how mára kulcspozícióban van Kínában. És ezt a viszonyt nem terheli sem világpolitikai rivalizálás, sem az Egyesült Államok óriási arányú eladósodottsága Kínával szemben, sem a hidegháborúból visszamaradt tajvani kérdés politikai megoldatlansága. Ezek a német–kínai kapcsolatok meghatározó tényezői és csak másodlagos jelenség a média szerepvállalása úgynevezett emberjogi kérdésekben, vagy a rutinszerűen megismétlődő bírálatok Kína politikai berendezkedéséről.

A német nagytőke és a különböző színezetű kormánykoalíciók adminisztrációja XXI. századi lehetőségeit és esélyeit azoknak a globális hatalmi egyensúly-eltolódásoknak a célravezetőnek tartott értelmezésében látja, amelyek ma és holnap érzékelhetők. Erre utal a berlini kormánynak legújabb – és Németországban is nagy vitákat kiváltó – döntése a líbiai intervenció dolgában. Angela Merkel az ENSZ-ben Oroszországgal, Kínával, Indiával és Brazíliával együtt tartózkodott az intervenció megszavazásától. Ez a döntés ebben a formában, kiegészítve azzal, hogy azonnal hazarendelte minden, a Földközi tengeren tartózkodó hadihajót, példátlan. És a döntés mögött nemcsak az található, hogy az amerikai vagy brit és francia ihletésű fegyveres beavatkozások sehol sem kecsegtetnek sikerrel. A német diplomácia utakat keres abba a jövőbe, amikor az amerikai dollár már nem az egyedüli világpénz lesz, amikor a világ-gazdaság motorja már nem az euroatlanti térség lesz, amikor Peking, Delhi, Brazília és talán Moszkva adja meg a nemzetközi koncert normál á hangját. Ez nem a távoli jövő!

Perdöntő lesz Németország politikája, magatartása az Európai Unió, ezen belül az euróövezet elhúzódó válságának a kezelésében is. Ez a problémakör nem vizsgálható anélkül, hogy ne vetnénk egy pillantást az ország belső viszonyaira. Mindenképpen azzal kell kezdeni, hogy a 2008-ban kirobbant és még mindig tartó válság következményeinek a felszámolásában Németország kimagasló eredményeket ért el. Míg az ország bruttó hazai terméke (GDP), 2009-ben még 4,7 százalékkal csökkent az előző évihez képest, tavaly már 3,6 százalékos volt a növekedés, tehát minden esély megvan arra, hogy fokozatosan meghaladják a válság előtti szintet. A feldolgozó ipar 2005-höz képest, a közbeeső évek hullámváltozása, visszaesése ellenére tavaly egyötöddel nagyobb eredményt mutatott fel. A beruházások értéke 2003-ban 85 milliárd euró volt, idén pedig, ugyancsak visszaesést követően már 120 milliárdot prognosztizálnak. Az ország exportja – a nemzetgazdaság motorja – 2009-ről 2010-re 18,5 százalékkal nőtt s elérte a 952 milliárd eurót. Az import ugyanebben az időben 20 százalékkal, 797 milliárdra nőtt, óriási többletet mutatva, de egyben őrizve a pozitív külkereskedelmi mérleget is. Ezek az eredmények Németországot változatlanul az európai élvonalban tartják, ám nem fedik el azokat a strukturális problémákat, amik általában is jellemzik az Európai Unió országait. Ez Németország esetében azt jelenti, hogy

az államháztartás hiánya 2010-ben 3,5 százaléka volt a GDP-nek, tehát meghaladta a 3 százalékos maastrichti kritériumot. Az állam eladósodottsága is lényegesen magasabb a GDP-re vetített 60 százalékos felső határnál, s jelenleg mintegy 82 százaléknyi.

A belső feszültségek ennél rosszabb képet mutatnak. Schröder bukásakor, 2005-ben a munkanélküliek száma meghaladta a 4,8 milliót. Ezt azóta nominálisan sikerült 3 millió alá szorítani, de milyen áron! Schröder *Agenda 2010* elnevezésű, az országot mindmáig megosztó reformprogramja úgy liberalizálta a munkaerőpiacot, hogy gyakorlatilag felszámolta azt a létbiztonságot, ami Németország legnagyobb vívmánya volt – más-más módon Nyugaton és Keleten. Jelenleg a 42 millió kereső állampolgárból 7 és fél millió úgynevezett *minijobban* havonta maximum 400 eurót keres. E súlyos helyzetben lévő emberek kétharmada nő. A munkanélküli segélyt kortól és helyzettől függően 24 hónapban maximalták, ezen túl csak szociális segély jár, aminek összege a havi 400 eurót sem éri el. Majdnem másfél millió ember olyan kevés pénzt kap néhány órás, félnapos munkájáért, hogy emellett jogosult a szociális segélyre is, tehát amolyan félig munkanélküli.

Már utaltunk rá, hogy az úgynevezett „kommunista veszély” elmúltával a tőke kompromisszumkészsége minimálisra zsugorodott. Ennek egyik bizonyítéka, hogy minden szociális feszültség ellenére máig nincs országosan és egységesen szabályozott minimálbér. Holott kiszámították, hogy ha a minimális órabért 8,5 euróban állapítanák meg, ötmillió munkavállaló juthatna jobb jövedelemhez és milliárdokkal nőne az állam bevétele személyi jövedelemadóból, amit ma a 400 euró alatti bérekre nem lehet kivetni.

Még sok elemét lehetne felsorolni azoknak a társadalomszerkezeti torzulásoknak, amelyek a mai Németországot jellemzik, de vizsgálódásunkat most inkább arra összpontosítjuk, hogy mire is számíthat az Európai Unió – és ezen belül az euróövezet – legerősebb tagjától. Annak nincsenek jelei, hogy a német parlamenti pártok nacionalista megoldásokat keresve felmondani készülnének azt az európai együttműködést, ami immár több mint fél évszázada előbb nyugaton, majd e század eleje óta Európa nagyobbik felében létezik, működik. De annak igen, hogy a társadalomban folyamatosan erősödik az euroszkepticizmus, s e tekintetben olaj a tűzre, hogy a német adófizetőknek kell a legnagyobb részt vállalniuk azoknak a mentőcsomagoknak a finanszírozásából, amiket Görögország, Írország, Portugália már kapott, és a jelek szerint még ezután is igényelni fog. A kormány emiatt lavírozni kénytelen, mert két további feszültséggóc is terheli a közállapotokat. Az egyik az évtizedek során bevándorolt több milliónyi muzulmán vendégmunkáshoz és leszámazottaikhoz való viszony.

A prekariátus – tehát a különböző rétegekből lecsúszottak – növekvő mértékben tanúsít elutasító, kirekesztő magatartást ezekkel az emberekkel szemben. Ezt a tendenciát csak erősíti az iszlamista terroristáktól

való részben indokolt, részben gerjesztett félelem. A másik ügy a nukleáris energiaiparról folyó, nem új keletű vita. A Schröder–Fischer, tehát a szociáldemokrata–zöld koalíció programot fogadott el az erőművek fokozatos, de gyorsított bezárásáról. Ezt a Merkel-kormány a nagyon erős energialobby követelésére megváltoztatta. Ez a társadalom nagy részének már a fukusimai katasztrófát megelőzően sem tetszett. Most viszont a kormány kénytelen hátraarcot csinálni, s ekörül óriási vita, küzdelem bontakozott ki.

Korábbi évtizedekkel összehasonlítva nem mondhatók stabilnak a pártviszonyok sem. Tény, hogy a Merkel vezette CDU jócskán eltávolodott a párt hajdani, részben ultrakonzervatív pozícióitól, de ennek következtében belülről meggyengült, mert napirenden vannak a viták a nyilvánosság előtt is egy-egy konkrét probléma kezelésének útjáról-módjáról. A jelenlegi koalíció kisebbik pártja, a liberális FDP válságban van. Most vált meg eddigi elnökétől, Westerwelle külügyminisztertől, mert szélsőségesen neoliberális gazdaságpolitikai irányvonalával a pártot a választhatóság öt százalékos küszöbe alá vitte. A zöldek annyira megerősödtek, hogy versenyben vannak a hallatlanul meggyengült szociáldemokratákkal a második helyért a népszerűségi listán. Nem biztos, hogy ezt a pozíciójukat tartósan meg tudnák őrizni, mert gazdaságpolitikai kompetenciájuk nagyon gyenge. Ha bizonyíték kell arra, hogy Németországban a padlóra szorított rétegek mennyire nem érzik jól magukat, akkor a Die Linke, tehát a Balpárt folyamatosan 10 százalék körüli támogatottsága, és immár a volt NSZK több tartományában is parlamenti képviselőhez jutása olyan tény, aminek kisugárzása van a határokon túlra is. A nagy európai államok közül egyedül Németországban ilyen erős egy radikális szocialista párt, holott éppen Németországban a párt egy része magával cipeli az egykori NDK-beli állampárt terhét, s ezt a polgári propaganda folyamatosan napirenden tartja.

Az SPD, a német szociáldemokrácia nagy múltú pártja Schröder bukásával mélypontra zuhant. A húszszázalékos zónában támológó párt – persze hasonlóan Európa többi tradicionális szociáldemokrata pártjához – egyelőre nem tudja feledtetni 2005-ben véget ért hétéves kormányzásának nagyobbreszt negatív hagyatékát. Végül is a választópolgárok zöme nem világpolitikai koordinátákban, hanem saját egzisztenciális helyzetében és esélyeiben gondolkodik, amikor belép a választófülkébe. A párton belüli irányzatok és személyiségek küzdelme nap mint nap lecsapódik a médiában és egyelőre nem látszik, hogy mi lesz a fő irány, ami felé a párt elindul.

Quo vadis Németország? Az biztosnak tűnik, hogy a német szerep és súly növekvő tendenciát mutat az Európai Unióban, mert ezt eredményezi az ország gazdasági ereje. Arra a dolgok mai állása mellett nincs biztosíték, hogy ez a megnövekedett súly progresszív, tehát jó irányba mutat. A legnagyobb kérdés – véleményünk szerint – az, hogy az Európai Uniónak mikor és hogyan sikerül kiverednie magát mai nagyon

rossz helyzetéből. Megőrzi-e pozícióit az euró, avagy elkezdődik a végek lemorzsolódása, és csak ezen az áron stabilizálódik a fizetőeszköz a törzsországokban? S végül – innen, Budapestről vizsgálódva – vajon sikerül-e leküzdeni azt a születési hibát, amivel az új tagok e század első évtizedében úgy váltak teljes jogú taggá, hogy ennek gazdasági előfeltételei a legtöbb helyen nem voltak meg?

Két évtizede, hogy Németország ismét egy állam. Megállapíthatjuk, hogy a jugoszlávai – nem egyedül elkövetett – durva beavatkozásokon kívül a német állam nem vált az általános békét veszélyeztető tényezővé. És azt is, hogy az idősebbik Bush stratégiai számításai nem jöttek be, másfelől Thatcher asszony és Mitterand elnök aggodalmai sem bizonyultak indokoltnak. Németország a maga útját járja.

„Resistir es existir”: Az ellenállás létezés, Oventic, Chiapas

Digitális önszerveződés – határokkal

„Olyan társulás, amelynek szabad fejlődése minden egyes tagjának szabad fejlődését feltételezi.” „Szabadon társult egyének, akik közös szükségletre termelnek.” Az idősebbek még emlékezhetnek az ilyesféle fordulatokra.

Az emberek közötti kapcsolatoknak ez a változata két pilléren nyugszik. Társulás, együttműködés, szövetkezés, önszerveződés – az egyik póluson. Társulási, együttműködési, önszervezési képességekkel és szándékokkal rendelkező egyének a másik oldalon. Az előbbi az utóbbin, a társulás léte a társulni akaró és tudó egyének meglétén nyugszik. Egymással társuló egyének létezésének előfeltétele a termelés. (Az alapszükségleti cikkek megtermelése, mint elengedhetetlen harmadik – ha nem is pillér, de – kellék.) Nem véletlenül van szó az idézetben termelésre társuló egyégekről. Az emberek közötti kapcsolatoknak ezzel a formájával jellemzi Marx a kommunizmust.

Az ilyen értelemben vett kommunizmusához való közeledésként is értelmezhető, ha termelő egyének bizonyos szükségleteik közös kielégítésére társulnak.

Az ilyen értelemben vett kommunizmusához való közeledésként is értelmezhetők azok a törekvések, amelyek nyomán társulási képességekkel (ezért önálló döntési és önfejlődési hajlammal) rendelkező egyének jönnek létre.

Az ilyen értelemben vett kommunizmusához való közeledésként is értelmezhetők azok a kísérletek, amelyeket az önszerveződés, az egyének közötti szabad együttműködés jellemez.

Az önszerveződés, mint rendszerbomlasztás

Szokássá vált az utóbbi időkben az internetre (világhálóra), mint a szabad önszerveződés terepére és eszközére hivatkozni. Nem alaptalanul. Az interneten számos olyan jelenség vált megszokottá, amely a hagyományos állami jogrendhez és állami piacgazdasághoz képest alternatív elemeket mutat.

Az internet olyan területe a gazdaságnak, amely kevésbé tiszteli a magántulajdont. Itt minden „ingyen van”. Kalózként másolt (állami nyelven: hamis) szoftvereket használok. Ahelyett, hogy szakszervezetekben

megvásárolnám, ellenszolgáltatás nélkül töltök le filmeket, zenéket stb. Az internet alapelve: amihez hozzá tudok férni, azzal szabadon rendelkezem. Ez a hozzáférési lehetőség szellemi termékekre vonatkozik, vagyis olyan javakra, amelyek nem kopnak és nem fogynak attól, hogy sokan használják. Csupán a tulajdonosi jogok csorbulnak, mert kevesebb lesz az árueladás. Csupán a szerzői jogok csorbulnak, mert csökken a jogdíj-bevétele.

Az internet a magántulajdont – a szellemi termékek vonatkozásában – úgy kezeli, mint egy darab természetet: akként fogyasztom, mint a levegőt. Ami megtetszik, azt szabadon elvihetem, „széthordhatom” – ettől nem lesz kevesebb. „Onnan veszem, ahol találok” – mondta Molière, amikor szemére vetették, hogy színdarabjaiban másoktól elcsent fordulatokat használ. A „nyílt forráskódú” molière-i eljárást az internet megpróbálja az egész szellemi világra kiterjeszteni.

Az internet szabad kínálatának előfeltétele e kínálat létrehozása. Az internethasználók egy része – a fennálló jogrend tiszteletétől független szabad kalózként – „meghekkeli” a magántulajdon rendszerét. Az így szerzett javakat felteszi a világhálóra, ezáltal ingyen elérhető, mindenki számára rendelkezésre álló szellemi közvagyonot állít elő. (Magánjavakat közjavakká alakít át. Hivatalosabb nyelven fogalmazva: ellopott magántulajdont tesz közkinccsé.)

De a magántulajdont nemcsak a fogyasztás és a hekkelés, hanem a termelés oldaláról is felülírja az internet. Egyrészt egyének elhelyezik rajta a saját szellemi termékeiket, amelyeket önként megosztanak másokkal. Másrészt egyének együttműködéséből, közös szellemi erőfeszítéséből digitális alkotóközösségek jönnek létre. Ezek a közösségek a nyilvánosság előtt folytatnak olyan termelő tevékenységet, amelynek folyamata és eredménye is közkinccs.

Az interneten keletkezik szellemi termék, de nem keletkezik szellemi tulajdon. Itt nincsenek szerzői jogok. Ezekre a szellemi termékekre nem terjed ki semmiféle tulajdonvédelem. A fogyasztásból kizáró áruformát felváltja a termék közzététele, önkéntes megosztása. A megosztott termék digitális közvagyon. A digitális együttműködéssel létrejövő ingyenes termék: kreatív közvagyon.

A hagyományos kereteket alaposan felborítja, szétfeszíti, hogy az interneten szabad teret kap az amatőr tartalomgyártás. Az intézményesen összeválogatott tartalmak irányított közlése helyébe decentralizált, öntevékeny tartalomgyártás lép. A szakmaisággal (így a gazdaság, politika, jog, művészet, tudomány stb. bürokratikus szakmaiságával) szemben egyenrangú vetélytársként szerepel a hobby-szintű, „műkedvelő” aktivitás. Semmi sem tiltja például, hogy valaki amatőr zenét gyártson és osszon meg, illetve hogy egyeseknek ez az amatőr zene tetsszen jobban. Semmi sem gátolja, hogy valaki álhíreket, pseudo-tényeket gyártson és tegyen közzé, illetve hogy egyeseknek az ilyen álhír legyen a meggyőzőbb. Itt érvényét veszti a professzionális és az amatőr közötti

hierarchikus megkülönböztetés. Olyan alternatív és informális nyilvánosság keletkezik, amely a plurális alkotói és fogyasztói hajlamokkal inkább kerül összhangba, mint az államilag (illetve állami piacgazdaság által) irányított és ellenőrzött média.

Az internet digitális nyilvánossága korántsem tökéletes. 1. Nagyon különböző értékminőségű tartalmakat zúdítt a fogyasztóra, aki nem feltétlenül tud közöttük rendet vágni, eligazodni. Vagyis a tartalomfogyasztó közönség külső manipulálásának lehetősége itt is fennáll. 2. Az internetet sokan az árureklám (elsősorban gazdasági és politikai áruk propagálásának) szolgálatába állítják, annak vélelmezett leghatékonyabb eszközeként. Működése technikai hátterének biztosításában (pl. a szerverszolgáltatásban) is látványosan érvényesül a manipuláció: a közölt tartalmak, információk egyenrangú szabad versenyének korlátozása.

Az internetes közösség informális szervezet: bárki számára szabad ki-bejárást biztosít. Nem ismer intézményes hatalmat, hierarchiát, bürokráciát. Egy – némiképp patetikus – megfogalmazás szerint az internetes közösségekben a részvétel forradalma zajlik.

A digitális alkotóközösségekben többleterő keletkezik az együttműködésből, a közös erőfeszítésből. A tömeges együttműködés többletenergiaát szabadít fel, és alkotó termelést hív életre a művészet, tudomány, de a gyakorlati szoftverkészítés területén is. A résztvevők felfedezik a közösség erejét, és kollektív termékeket, alkotásokat hoznak létre. Közben megtapasztalják az összedolgozás, az együttes erőfeszítés örömét. Az egész folyamat az önszerveződés gyakorlatának iskolája.

Az önszerveződés, mint rendszerkonzerválás

Nem logikátlan, hogy a fennálló rendszer egyes hívei kihívást és veszélyforrást látnak a különböző önszerveződésekben. A tényleges önszerveződés részben vagy akár egészében kicsúszhat az állami fennhatóság alól, és – mintegy annak konkurenseként – önálló életet kezd élni. A spontán módon keletkező ingyenes közvagyon terjedésére reagálva pedig megfogalmazódik: „ez az új kommunizmus veszélyezteti a profittermelést”.

Nem logikátlan, hogy a fennálló rendszer egyes hívei különböző önszerveződésekben szövetségest, segítőtársat látnak. „Sokan attól tartanak, hogy a tömeges együttműködés hatására jelentősen lecsökken azoknak az aránya, akik képesek profitot termelni. Szerintünk ennek éppen az ellenkezője igaz. Egy felkészült menedzser számára ma már az együttműködés jelenti az új és igen jövedelmező lehetőségeket arra, hogy számtalan forrásból válogatva szerezze meg azt az innovációs erőt, ami a vállalatban belül és kívül is előnyökhöz juttatja” – írja D. Tapscott és A. D. Williams a *Wikinómia. Hogyan változtat meg mindent a tömeges együttműködés* (Budapest, HVG Kiadó, 2007, 28) című könyvben.

„Egyenrangúak együttműködése szöges ellentéte a kommunizmusnak” – vélik a szerzők.

Néhány évtizede különböző helyeken új üzleti gyakorlat jelent meg: bizonyos típustermékeknél a vásárló maga választhatja ki, hogy az általa kiszemelt áru milyen végső formát kapjon. Dönthet például egy ruha anyagáról, színéről, fazonjáról, amit azután a kívánságának megfelelően gyártanak le neki. Ez előnyös a vásárlónak, de előnyös a gyártónak is, mert rugalmasságával megnöveli a vevőkörét. Ennek a gyakorlatnak továbbfejlődése, amikor – újabb marketingfogásként – a vásárlót nem csupán a „fazonra igazításba”, hanem magába a tervezésbe is bevonják.

A világháló – sok egyéb funkciója mellett – egyfajta „ötletpiacként” is működik. A kreativitás, így a spontán együttműködésből fakadó kollektív kreativitás terepe. A tapasztalatok szerint növekvő számú felhasználó (egyén, illetve webes közösség) alkotó módon használ bizonyos készülékeket, illetve szoftvereket. Átalakítja őket, bővíti, továbbfejleszti a működésüket. Számos felhasználó feltöri a rendszert, meghekkeli a programot, majd új tulajdonságokkal, képességekkel ruházza fel, egészíti ki. Kreatív – akár illegálisan kreatív – tevékenységének eredményeit pedig nyilvánosságra hozza: közzéteszi a neten, megosztja a többiekkel. A saját készítésű alkalmazásokat, saját fejlesztésű termékeket közrebocsátja. Vagyis létrejön és meghonosodik a fogyasztói innováció gyakorlata. A vásárló kiszolgáltatót végfelhasználóból a termelés részesévé változik. Az új gyakorlatot a szakirodalom gyártó-fogyasztásnak nevezte el.

Egyesek erre a „hekkelési” gyakorlatra jogi védelemmel, tulajdonvédelemmel, pereskedéssel reagálnak. Más cégek – abból kiindulva, hogy a felhasználók alkotó fantáziáját úgysem lehet megbéklyózni – megpróbálják a „savanyú szőlőt” egy egyszerű gesztussal megédesíteni: párbeszédet, együttműködést kínálnak a gyártó-fogyasztóknak. A gyártó megengedi a vásárlóknak, hogy önkéntesen részt vegyenek az áru továbbfejlesztési, tervezési folyamatában. Ebből az önkéntes együttműködésből a profit is profitál. A gyártó számára a tervezés olcsóbb, az áru pedig eladhatóbb lesz. Gazdaságélénkítő hatással jár, ha a vásárló maga is bekapcsolódik az általa igényelt árucikk megtervezésébe.

A rugalmasabb (az új helyzethez gyorsabban alkalmazkodó) cégek ösztönzik a fogyasztók (webes közösségek) alkotói fantáziájának felszabadítását, sőt – bizonyos esetekben –, számukra szabad hekkelési jogot biztosítanak. (Tehát igyekeznek a profitorientált termelésbe nonprofit elemeket is integrálni. Szellemi tulajdonuk hozzáférhetővé tételét befektetésként kezelik.) A legjobbnak ítélt innovációs ötleteket a gyártási folyamatban megvalósítják. Észrevéve, hogy ez a lelkesen alkotó közösség a cégek számára hatalmas ingyenes szellemi tőke, fontos üzleti lehetőségként kezelik: hasznosítják a konkurenciával szembeni piaci küzdelemben. „Az okos cégek az üzleti web részévé teszik vevőiket, vezető szerephez juttatják őket a termékek és szolgáltatások következő generációjának kifejlesztésében [...] Ez igazán nem nagy ár azért, hogy

a cég megőrizze hűségese vevőit” (Tapscott – Williams 2007, 147) – olvasható az „Összefogás a fogyasztói hatalommal” c. fejezetben.

A gyártó-fogyasztók ingyenes értékteremtők a tőkés tulajdonos számára. A hivatkozott könyv szerint „a küszöbön álló gyártó-fogyasztó forradalom” következménye olyan innováció, amelyet „az üzleti világ még sohasem látott. A fogyasztókkal történő együttműködés azt jelenti, hogy rendelkezésre áll a valaha létezett leghatalmasabb és legkülönlegesebb szellemi tőke, egy hatalmas közösség, amelynek minden tagja rendkívül lelkesen vesz részt nagyszerű termékek és szolgáltatások előállításában” (157) – hangsúlyozza „A gyártó-fogyasztó közösségek hasznosítása” című fejezet. Fontos megállapítás: a gyártó-fogyasztó nem kényszerből, mint a bér munkás, hanem önkéntesen és lelkesedéssel szolgálja a profittermelést. Hiszen a profitgyártás melléktermékeként megtagasztatja a kreativitás élményét. Akkor is alkotói örömben részesül, ha szellemi képességeit – ingyenesen – a tőkés tulajdonos rendelkezésére bocsátja. A cég által becsatornázott „gyártó-fogyasztó” paradox helyzete: csak akkor lelheti meg a maga örömet, ha egyúttal a tőkés tulajdonos hasznosítását segíti elő. A korábbi „Csináld magad” mozgalom ily módon átalakul a cégek „Csináld velünk” mozgalmává.

A változási folyamat tehát két lépésből áll. 1. Internethasználók szabad kalózokként meghékkelik a magántulajdon rendszerét, és ingyen használható szellemi javakat, szabad közvagyonot hoznak létre. 2. Cégek – profitnövelő céllal – a magántulajdon szolgáltatába állítják az alkotó közösségekben keletkező ingyenes szellemi közvagyonot. Hogy a lényegre illetően ne maradjanak kétségeink, a könyv – mintegy a folyamat harmadik fázisaként – prognosztizálja a jövőt: a szabad alkotó tulajdonrészt és nyereségrészesedést is fog kapni. Vagyis „független” szereplőből függővé alakítható át. „A vevők egy idő után azt is elvárják majd, hogy részesüljenek alkotásaik tulajdonjogából és az általuk generált haszonból. Ha a vevőknek anyagilag is megéri részt venni a tervezési és gyártási folyamatokban, akkor a cég mindig számíthat arra, hogy ez a dinamikus és termékeny rendszer támogatja a növekedésben és az innovációban.” (159) A kör – a magántulajdon köre – visszazárul. Érzékletes példa arra, hogy a *részleges antikapitalizmus* miként csúszik át ellentétébe, és válik *a kapitalizmus gyakorlati szolgáltatójává*.

A digitális önszerveződés sajátossága

Az internethasználók pusztán előítéletként kezelik, hogy egy szellemi termék valakinek a magántulajdona. „Onnan veszem, ahol találom.” A fennálló rendszer álláspontjáról ez a hozzáállás súlyosan törvénysértő és erkölcsileg is elfogadhatatlan. Erről a nézőpontról tekintve további furcsaságok is találhatóak abban, ahogy az internethasználók nem elhanyagolható része gondolkodik és viselkedik.

1. Az alkotó webközösségek tagjai „furcsán” viselkednek: a társadalmi gyakorlatban megszokottól eltérően, nem egymással versenyezve, nem egymás ellenében, hanem együttműködve próbálják megtalálni az őket foglalkoztató kérdésekre az elméleti és gyakorlati válaszokat.

2. Az alkotó webközösségek tagjai „furcsán” viselkednek: az őket körülvevő társadalmi gyakorlattól eltérően, egyenrangúaknak tekintik egymást. Együttműködés azért alakul ki közöttük, mert – képességeiknek megfelelően kevés vagy sokkal – hozzá tudnak járulni valamilyen közös probléma megoldásához. Az ilyen webközösség termelő közösség: szellemi és/vagy tárgyi termelést végez. Az alkotó webközösség tehát egyenrangúak termelő együttműködése: a hozzá csatlakozó, benne résztvevő egyén a munkájával társul. A munkája révén válik a közösség tagjává.

3. Az alkotó webközösségek tagjai „furcsán” viselkednek. Az őket körülvevő társadalmi gyakorlattól eltérően, csak azt termelnek, amire szükségük van. Csak akkor fognak bele valaminek az előállításába, amikor úgy gondolják, hogy szükségük lesz rá. (Vagy belső szükségletből: mert izgatja őket az adott probléma.) Tehát kilépnek a túltermelés, a túltermelésből fakadó eladási kényszer, az eladási kényszerből fakadó reklámozás, a reklámozás-hírverés által előidézett túlfogyasztás, a túlfogyasztás miatti túlköltekezési-eladósodási hajlam stb. jelenlegi gyakorlatából. Könnyű helyzetben vannak: nem árukat, hanem használati javakat, nem kínálati piacra, hanem eleve adott szükségletre akarnak termelni.

4. Az alkotó webközösségek tagjai „furcsán” viselkednek: szükségletüket nem – valahogyan megszerzett – pénzzel, hanem személyes munkával elégítik ki. Személyes munkájuk révén igazolják, hogy amire vágyakoznak, az valóban a szükségletük. (Vágyukat a kielégítésére irányuló munkavégzéssel emelik a tényleges szükséglet rangjára.) Szükségletük – ily módon – munkájukkal igazolt, munkavégzésükkel hitelesített szükséglet. Ebben a gyakorlatban az egyén szükséglete személyes munkájával (személyes munkája arányában) képződik. Szükségletképződése és munkavégzése egymástól elválaszthatatlan – végső fokon egybeesik.

5. Az alkotó webközösségek tagjai „furcsán” viselkednek. Közvetlen gyakorlati együttműködésükben nincs szükségük marketingre és kereskedőkre. Nincs szükségük pénzre, bankokra és bankárookra. Nincs szükségük árupropagandára és reklámszakemberekre. Nincs szükségük hivatalnokokra és szakszervezetekre. Nincs szükségük jogászokra, rendfenntartókra, politikusokra stb. Szükségletük az ilyesféle dolgok, intézmények, foglalkozások közbeiktatása nélkül elégül ki. Közvetlen gyakorlati együttműködésük fölöslegessé teszi azokat a foglalkozásokat és intézményeket, amelyek a magántulajdonhoz és az árutermeléshez kapcsolódnak.

Az alkotó webközösségek felülírják és elhagyják a fennálló rendszert. Felülírják és elhagyják – de csupán részlegesen.

Az önszerveződés, mint történelmi esély

A hivatkozott könyv kedvenc fordulatai: „fogyasztók által irányított gazdaság”, „önszerveződő tartalomgyártás”, „egyenrangúak együttműködése”, „digitális tartalom- és forrásmegosztás”, „szellemi tulajdon megosztása”, „nyílt forráskód”.

Gondoljunk bele abba, hogy mit eredményezne ezeknek a könyvben ünnevelt gazdálkodásbeli sajátosságoknak az egész gazdaságra történő alkalmazása!

– Egy „fogyasztók által irányított gazdaságban” a gazdálkodás iránya megfordul: a termelést nem a technikai kapacitások maximális kihasználása, hanem a mindenkori „fizetőképes” (vagyis személyes teljesítményvállalásokkal fedezett) szükségletek kielégítésének igénye vezérli. A „fogyasztók által irányított gazdaság” nem – gyakran – bizonytalan keresletű piacra, hanem biztos „piacra”, előzetesen meglevő és személyes munkafedezettel bíró szükségletre termel. (Ennek technikai lehetőségével foglalkozik a *Válaszúton* /ELTE, 1988/ című könyv „Gazdasági demokrácia és szocialista termelési mód” fejezete.)

– „Szellemi tulajdon megosztásának” kiterjesztése esetén nemcsak egyes cégek bizonyos jogvédelem alá eső tulajdonai kerülnek megosztásra (azaz válnak szabadon hozzáférhetővé), hanem minden szellemi tulajdon, sőt minden, a termelés során használható tulajdon is. Másként fogalmazva: a termeléshez szükséges eszközök „zárt forráskódúból (tehát kirekesztőből)”, „nyílt forráskódúvá” válnak. A tulajdon „megosztása”, „nyílt forráskódúvá” tétele a magántulajdonból (mint monopolhasználattal járó kirekesztő tulajdonból) fakadó versenykorlátozások megszűnését eredményezi. Minden termelési eszköz „nyílt forráskódú tulajdonmegosztása” valójában a magántulajdon rendszerének egészen való túllépést jelent.

– „Egyenrangúak együttműködése” a szerzők szóhasználatában arra vonatkozik, hogy a szellemi termelés, közös alkotás folyamatában mindenki egyenrangúnak számít, aki hasznos-használható munkával (ötlettel) járul hozzá a közös cél megvalósulásához. „Egyenrangúak együttműködése” az egész termelést átfogó „nyílt forráskódú” gazdálkodásban azt jelenti, hogy a szükségleteik kielégítése céljából együttműködő egyének valamilyen – a végeredmény szempontjából termékeny – szempont szerint működnek együtt egymással. Például: a termelési folyamatban az erőforrások megosztása a tehetség, képesség, hozzáértés alapján történik. Az egyenrangúság másik oldala, hogy az együttműködésben szerényebb teljesítőképességgel résztvevőknek is jut olyan munka, amellyel bizonyos mértékig fedezik fogyasztási igényeik kielégítését.

Egyenrangúak együttműködésének lényegét a termelési eszközök egészének „nyílt forráskódú” gazdálkodási rendszerében akár a következőképpen is jellemezhetnénk: „Szabadon társult egyének, akik közös szükségletre termelnek.” „Olyan társulás, amelyben minden egyes ember szabad fejlődése az összesség szabad fejlődésének feltétele.”

A hitlerista műkincsrablás a Szovjetunió megszállt területein

Nem tudni, hogy a Szovjetunió hadvezetésének mi volt az elképzelése a háború esetére szokásos mozgósítási tervében a műkincsek megmentésére. Publikációkból, levéltári iratokból ismerjük a főbb leningrádi kincstárak kimenekítésére vagy biztosítására vonatkozó mozgósítási terveinek részleteit, de azok inkább a légitámadások veszélye miatt készültek.

A műkincsek őrzésével, ápolásával és bemutatásával foglalkozó intézmények vezetői, munkatársai természetesen ismerték Napóleon hadjárait, és hadainak zsákmányolási hajlamait. Ismerték az orosz cári Udvar által 1812-ben tett preventív intézkedéseket a szentpétervári műkincsek és dokumentumok megmentésére, amikor híre érkezett a napóleoni hadak Oroszország elleni támadásának.

De hát itt egy másik háború zajlott. Az esetleges légitámadások valószínűségére tekintettel, pl. Leningrádban a híres Ermitage-ban még Hitler támadása előtt végeztek kiürítési gyakorlatokat. A német hadsereg azonban olyan tempóban érkezett Leningrád falaihoz, hogy a külvárosok óriási kulturális kincseinek csak egy részét tudták kimenekíteni vagy helyben elrejtetni. Semmilyen mozgósítási terv nem számolhatott azzal, hogy a németek Moszkva közelébe is eljutnak. Moszkvában azután nagyon rövid idő jutott a legfontosabb műkincsek evakuálására a hátszágba. Ezt azért bocsátom előre, mert a szovjet veszteségekbe a mostani kutatók azokat a műkincsekben esett károkat is beszámítják, amelyek a háborús evakuálás közben keletkeztek, de a háború végén még nem voltak ismertek.

A moszkvai Kreml kincsesárát Napóleon 1812-ben alaposan megrítkította, de bezsebelték továbbá a pénzverdét, a Csudova egyházi kincstárát, a kastélyok dísz tárgyairól nem is beszélve; ami csak a szekerekre ráfért. A franciák Moszkvában 15 ezer házat fosztottak ki. Derekasán kivette a részét a Kreml kirablásából Napóleon, bár az ő leltárba vett értékes szállítmánynak útközben nyoma veszett. Ez annyira közismert, hogy a második világháború idején a megszállt orosz területeken speciális német osztagok is kutattak ezek után a napóleoni orosz kincsek után. Az oroszok pedig a mai napig keresik. Jó nevet szerzett a moszkvai kincsrablásban Henry Beyle, Napóleon tisztje, aki nem más, mint sokak kedvenc regényírója, Stendhal. Ő pedig, a visszaemlékező bajtársai

szerint csak néhány szekeret rakott meg impozáns orosz holmival. Napóleon szekereinek tartalmáról 1824-ben számolt be egy francia gróf, aki a rakodás szemtanúja volt. Az orosz kincskeresők a hadjárat 200. évfordulójára remélik az útközben eltűnt napóleoni kincs megtalálását.

A náci hadjárat által fenyegetett szovjet területeken Moszkva kiűrtítési parancsainak csak részben tudtak eleget tenni. A németek és csatlósai által megszállt óriási területen a műkincsek német, kisebb részben román kézre kerültek. Érdekes ilyen dokumentumokat olvasni a náci Németország Szovjetunió elleni támadásának 70. évében, amikor egymást követik a honvédő háború értelmezését „felülvizsgáló” reakciós kampányok.

A hitleri hódító-megszálló gépezet műkincsrablása a második világháború kezdetével azonnal megindult. A megszállt Lengyelország területéről a németek már 1939 szeptemberétől totális módon kezdték meg a rablott javak elszállítását. Az 1940-ben megszállt nyugat európai és Skandináv országokban a főszabály az volt, hogy az állami tulajdonba tartozó javakat általában német hadizsákmánynak tekintették, a magántulajdonban lévő javak megkaparintásában pedig a német megszálló hatóságok és különleges megbízottai szelektív módon zsákmányoltak, vagy spekulációs erőfölénnyel-zsarolással szivattyúzták át a kulturális kincseket a Birodalomba. Ebből a célból hozták létre szakosított szervként az „Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg”, rövidítve „ERR” bevetési akciócsoportot. Rosenberg náci főideológus gyűjteményének alapvető irányultsága az volt – a nevét viselő „Hochenschule Rosenberg” náci ideológiai kutatóközpont volt, főiskolai megnevezéssel, ahol a kulturális kincseket raktározták, szortírozták és kutatták –, hogy a régiségekből milyen tárgyak és irományok szolgálhatnak a náci ideológia és a német felsőbbrendűség alátámasztására. A Rosenberg-csoport más országokból is ezzel a céllal folytatta a kulturális kincsek elrablását. A Rosenberg-csoport törzse Rigában rendezkedett be. (Rosenberg maga erről a vidékről származott.) Kelet-Poroszországba 40 vagon rablott kincset irányítottak. 1943-ban 2256 rablóakciót hajtottak végre a Szovjetunió megszállt területén; 375 levéltárat, 957 könyvtárat, 402 múzeumot fosztottak ki. Tengeri úton 427 tonna értékes rakományt szállítottak el. 1944-ben Rosenberg még 1418 vasúti vagonért kilincsel. A náci „faji ideológus” Rosenberg nagy nevet szerzett magának a régiségek „kivonásával” a Szovjetunió területéről, (aminek értelmi szerzője még 1935-ben Himmler volt). Szabályos ásatásokat végeztek a Krimben. Oroszország északkeleti részén, Novgorod alatt feldúlták a kurgánokat. Az ideológiai indíték a németek korábbi földrajzi jelenlétének és ennek okán a német felsőbbrendűség archeológiai bizonyítékainak feltárása volt.

Nyugat-Európa lerohanásának és az azt követő több éves náci megszállásnak egyik előkelő célpontja a műkincsfosztogatás volt. Ebben a szőgyenteljes rablásban személyes parancsokkal és magánjellegű érdekekkel részt vett Hitler, Göring, Rosenberg, Himmler, Ribbentrop, az SS

alakulatok parancsnokai és a Wehrmacht tábornokai. De szerepet vállaltak e dicstelen történetben németországi műkincs-spekulánsok, karöltve a megszállt országok spekuláns maffiáival. Mind a náci rablásról, mind a náci rendszer szétzúzását követő restitúciós (visszaadási) folyamatról, az egyes műkincsek kálváriájáról gazdag irodalom áll az olvasó rendelkezésére. Kevéssé ismert a Szovjetunió hatalmas területén évszázadok alatt felhalmozódott történelmi-kulturális örökség fasiszta elrablása, majd a náci Német Birodalom térdre kényszerítését követő igazságtétel.

Ami mindebből mára ismertté vált, az nem a német megszállók féktelen rablásának igaz története, hanem inkább a szovjet restitúciós eljárásokkal szembeni rendszeres hecckampányok. Különbféle híresztelések jelennek meg nagy mennyiségű német kincsek birtokbavételéről és a Szovjetunióba szállításáról, valamint ottani deponálásáról. Az ilyen kampányok néha már azt a benyomást keltik, mintha nem is Hitler követett volna el agressziót és népirtást az európai államok és népek ellen, hanem az oroszok.

A műkincsek, levéltári iratok, katonai dokumentumok és térképek elrablása és restitúciós vitája azonban nem orosz–német ügy. Ahol megfordult a német katonacsizma, majd ahonnan fegyveresen elkergették a náciakat, ott az elhurcolt javak visszaszármaztatása (restitúciója) a második világháború után – de különösképpen a „műkincs ügy” – a napi politika, a diplomácia, a közérdeklődés centrumába került. Hangsúlyozom, a megszállt országokból a Németország belsejébe tartó szállítmányok nem csak műkincsekből álltak, hanem minden elképzelhető hasznos állami és magánjavakból, így aztán az érdekelt államok azok visszaszerzése érdekében is nagy kampányt folytattak, de az utóbbiak iránti érdeklődés nem bizonyult olyan tartósnak, mint a műkincsekkel kapcsolatos kutakodás.

A műkincsek nemzeti történelmi jelentősége következtében – évszázados tárgyakról, nemzeti ereklyékről lévén szó – a műkincsek értékének pénzben való kifejezése mindig túlnő a gazdaságilag kifejezhető kategóriákon. A háborúk egyik következménye, hogy felülírják a korábbi jogokat és újabb jogalkotás, politikai-jogi megegyezések születnek. Ez érinti a szóban forgó értéktárgyak sorsát is. Nincs méltó szakirodalma annak, hogy a háború végén a németek és Szálasi bandái mekkora anyagi értéket „mentettek ki” magukkal Nyugatra. Példának okáért említem a Szent Korona sorsát, amely a szerencsés véletlennek köszönhetően nem haramiák kezébe került, hanem az USA expedíciós haderejének európai parancsnokához került, ám ezt követően Amerika jogilag semmivel sem igazolható módon hosszú ideig nem szolgáltatta vissza Magyarországnak, noha Magyarországon új államiság jött létre. Az 1947-es Párizsi Békeszerződéssel lezárult háborús időszak után a Magyar Népköztársaságot 1954-ben felvették az ENSZ-be, de a Szent Koronát Amerika minden jogalap nélkül saját belátása szerint visszatartotta. Én hivatalos kiküldetésben többször megfordultam az Egyesült Államokban,

s nagyra becsült hivatalos kollégáimnak mindig szóvá tettem a Szent Korona jogtalan visszatartását. Amikor Amerika úgy látta, hogy a Kádár-rendszer amerikai mércével mérve elég szalonképes, elég engedményt tett, akkor visszaadta a Szent Koronát a magyar államnak. Ekkor már 1976-ot írtunk...

De térjünk vissza a hitleri műkinszrablásokra a megszállt szovjet területeken. A német rabló gépezet ekkor már nagy tapasztalatok birtokában volt. A Szovjetunió kirablása esetében azonban helyesebb mindennemű kulturális és tudományos vívmány elrablásáról beszélni. Kevés szó esik róla, de én fontosnak tartom a Szmolenszk megyei pártbizottság irattárának német kézre jutását, amelyben országos jellegű titkos dokumentumokra is rábukkantak. Például a Szovjetunió 1941. évi népgazdasági terve is előkerült. A németek hazavitték, nyilván kiértékelték, de a háború végén ez a megyei szovjet irattár szintén amerikai kézre került. Az amerikai „kremlinológusok” sokáig dolgoztak, publikáltak ezekből az iratokból. Nem tudok olyan közlésről, hogy visszaadták-e már az amerikaiak ezt a levéltárat az orosz kormányoknak.

A Birodalom vezető köreiben a műkinszrablás dolgában a nyugat-európai gyakorlathoz képest a főszereplők a megszállt szovjet területeken sem változtak. Göring, mint jelentős üzletember, saját számlára dolgoztatta az ügynökeit. Hitler egy óriási méretű világhiállításra gyűjtött, Rosenberg az ideológiai Főiskolája raktárait, szertárait gazdagította – ideértve a régészeti és etnográfiai tárgyakat is –, azzal a céllal, hogy a germán törzsek korai elterjedését és fölényét tárgyi eszközökkel bizonyítsa.

Itt szeretném leszögezni: a Magyar Királyi Honvédség erői a megszállt szovjet területeken – kutatásom szerint – intézményes parancsra műkinszrablásban nem vettek részt. Egyéb, kétes módszerekkel kerültek Magyarországra ikonok és más muzeális értéktárgyak katonai közvetítéssel; ilyen típusú tárgyak köztudottan megjelentek a honi piacokon is. Én magam is láttam serdülő koromban ilyen tárgyakat a szabadságos vagy hazatért honvédeknel.

Az alábbiakban hiteles információt tudok adni számos olyan német parancs és jelentés első közlésével, amelyekből az olvasó megítélheti, hogy a német megszállók milyen intenzitással foglalkoztak a szovjet (ukrán, orosz, fehérorosz, kaukázusi) kulturális kincsek elrablásával. Folyóiratról lévén szó, természetesen csak e dokumentumok rövid bemutatására szorítkozhatok.

Dokumentumok

A dokumentumok lelőhelye: ПРЕСТУПНЫЕ ЦЕЛИ — ПРЕСТУПНЫЕ СРЕДСТВА. Документы об оккупационной политике фашистской Германии на территории СССР. (1941–1944 гг.) 2-е издание, М., Политиздат, г 1968.

1. Kiállító hivatal, szerv: A Keleti Megszállt Területek Birodalmi Minisztériuma IV. számú alosztálya

Tárgy: Titkos jelentés Alfred Rosenberg birodalmi miniszternek az Ukrajnából zsákmányolt műtárgyokról

Keltezés: 1944. szeptember 14., Berlin

Dokumentum jellege: felsorolás, lajstrom

„65 ládáról van szó, tartalmukról pedig mellékelt részletes leltári lajstrom szól. A többi 20 ládát, 57 dossziét, és egy göngyöleg metszetet illetően leltári leírás egyelőre nem áll rendelkezésre. A festmények között nagy számban vannak régiségnek számító ikonok, kiemelkedő német mesterek alkotásai, holland és olasz iskolák művei a XVI., XVII. és a XVIII. századból, és a legjobb orosz művészek munkái a XVIII. és a XIX. századból. Egészében ez a gyűjtemény igen értékes műtárgyakból áll, amelyeket az ukrán állami raktárakból szállítottak el, értékük a legfeljebb becslések szerint is sokmillió. Továbbá ezen gyűjtemény egyedülálló jellegű a német területen, valódi nemzetközi jelentőséggel bír. Mindez nagyon fontos lesz etnikai, kulturális és politikai téren az összes olyan csoport viszonylatában, akikkel a birodalom most vagy a jövőben együtt kíván működni.”

2. Kiállító hivatal, szerv: A Keleti Megszállt Területek Birodalmi Minisztériuma

Szerző: Alfred Rosenberg birodalmi miniszter

Tárgy: Rendelkezés Ostland és Ukrajna birodalmi komisszáriájának a kulturális és tudományos értékek megőrzéséről és Németországba szállításáról

Keltezés: 1942. április 7., Berlin

Dokumentum jellege: Miniszteri rendelet

Fellelhető: ПРЕСТУПНЫЕ ЦЕЛИ — ПРЕСТУПНЫЕ СРЕДСТВА. ДОКУМЕНТЫ ОБ ОКУПАЦИОННОЙ ПОЛИТИКЕ ФАШИСТСКОЙ ГЕРМАНИИ НА ТЕРРИТОРИИ СССР. (1941–1944 гг.) 2-е издание, М., Политиздат, г 1968. 307.

„A keleti megszállt területeken a társadalmi, egyházi és magánépületekben található könyvtárak, levéltárak, tudományos kutatóintézetek, múzeumok és hasonlóknak fellelt kulturális értékek, kutatási és tudományos anyagok nyilvántartását és egységes rendszer szerinti számbavételét Rosenberg birodalmi vezető operatív törzskarára bízta.”

3. Kiállító hivatal, szerv: A nácik által megszállt Kijev komisszariátusa

Szerző: Kijev város birodalmi komisszáriája

Tárgy: Utasítás a város elöljáróinak a városi szovjet értelmiség lakcímeinek és a kulturális intézményeknek összeírásáról a kulturális értékek számbavétele céljából

Keltezés: 1942. április 11., Kijev

Dokumentum jellege: rendelet

Fellelhető: ПРЕСТУПНЫЕ ЦЕЛИ — ПРЕСТУПНЫЕ СРЕДСТВА. Г 1968. 333.

„Felülvizsgálni és kideríteni, hogy vannak-e az előjáróság felügyelete alatti könyvtárakban, levéltárakban (Kirov utca 14. alattit kivéve) példányok a *Szovjet Világtalasz* kiadásából, továbbá a XVIII. pártkongresszus előtti időkből megvan-e *A nyersanyagok lelőhelyei és bányászata* című könyv?”

4. Szerzők: Belgium, Nagy-Britannia, Hollandia, Görögország, Luxemburg, Norvégia, Lengyelország, USA, Szovjetunió, Csehszlovákia, Jugoszlávia kormányai illetve a Francia Nemzeti Bizottság

Tárgy: Együttes kormánydeklaráció Európa zsidó lakosságának a hitleri hatalmak által folytatott kiirtásáról

Keltezés: 1942. december 18.

Dokumentum típusa: hivatalos kormányközi állásfoglalás, memorandum, megjelent az *Izvesztijában* (orosz eredetiből magyarra fordította Dr. Bálint József, 2002-ben)

„A fent felsorolt kormányok és a Francia Nemzeti Bizottság a lehátározottabban elítélik ezt a hidegvérrel irtó politikát. Kijelentik, hogy a szabadságszerető népek elszántak Hitler barbár zsarnokságának megdöntésére.”

5. Szerző: Wilhelm Kube SS-Gruppenführer, Belorusszia birodalmi főkomisszára

Tárgy: Levél Alfred Rosenberg birodalmi miniszternek a művészeti és más értékek elkobzásáról Minszk városában

Kelekezés: 1942. október 29., Minszk

Dokumentum típusa: hivatalos levél, formális beszámoló

„Minszkben nagy mennyiségű, részben nagyon értékes művészeti és festészeti tárgyak gyűjteménye volt, amelyek csaknem teljesen kiszállítottak a városból. Az SS birodalmi vezető Heinrich Himmler parancsára, a festmények többségét – részben azt követően, hogy én már elfoglaltam a főkomisszári tisztem – az SS-ek bepakolták és elirányították Németországba. Többmillió értékéről van szó, amelyet elkoboztak Belorusszia főkormányzóságából.”

6. Kiállító hivatal, szerv: A Szovjet Külügyi Népbiztosság Tájékoztató Irodája

Tárgy: Közlemény a hitleri hatalom által az európai zsidó népesség megsemmisítésére irányuló terv megvalósításáról

Keltezés: 1942. december 19., Moszkva

Dokumentum típusa: hivatalos népbiztossági sajtóközlemény, megjelent a *Pravdában* (orosz eredetiből fordította Dr. Bálint József, 2008-ban)

„A Külügyi Népbiztosság olyan hiteles információkkal rendelkezik, amelyek arról tanúskodnak, hogy az utóbbi időben a német fasiszta hódítók által megszállt területeken, Európa szerte megfigyelhető a hitlerista rezsim békés lakosokkal való tömeges véres leszámolásá-

nak erősödése. [...] Férfiak, nők és gyermekek gépfegyverrel történő lekasabolásán túlmenően, az áldozatok megsemmisítése speciálisan kialakított gázkamrákban, villamos árammal, tömeges tűzhalállal és a koncentrációs tábor foglyainak megmérgezésével (kékítő sav) is folyik. [...] Orlov megyében a frontról a szovjet partizánokhoz átszökött és megmenekült magyar zsidó csoport vallomásából megállapítást nyert: a német hadvezetés parancsára a magyar hadsereg alakulataiból kivonták a magyar zsidókat és külön létrehozott munkaszolgálatos zászlóaljakra vonták össze őket. Német részről hallatlan megaláztatásnak vetik alá őket, sokan elpusztulnak az éhségtől, a betegségtől, a kibírhatatlan munkaterheléstől és a verésektől. Harci cselekmények idején a németek ezeket az egykoron fegyverbarát »szövetséges« katonákat arra kényszerítik, hogy a német szekerek előtt meneteljenek, és ha az út aláaknázott, akkor a magyar zsidók szenvedik el az akna robbanását, megtisztítva így módon a hitleristák előtt az utat.”

7. Kiállító hivatal, szerv: Gerhard Utikal törzse, a Rosenberg-minisztérium berlini Központi Hivatalából

Tárgy: Jelentés Kijev és Harkov városok kulturális értékeinek elkobása ügyében

Keltezés: 1943. október 26.

Dokumentum típusa: titkos jelentés, összefoglalás, lajstrom

„Elkobzott tárgyak: 96 ukrán festmény, 185 európai festmény, 12 metszet fából és rézből, 25 szőnyeg és gobelin (mind a Harkovi Városi Szépművészeti Múzeum egykori anyagai). 42 láda (10 186 könyv), 7 láda (a keleti könyvtár általános katalógusa), 21 láda (válogatott folyóiratok), 11 csomag folyóirat minta, 12 láda különböző festmény, 9 csomag és 7 tekercs bolsevik festmény, 22 csomag bolsevik film, sok láda negatív film a filmlevéltárból és diapozitívok valamint filmtekercsek (mind Kijevből).”

8. Szerző: a Magyar Királyi Honvédség Novij Oszkol város irányába előrenyomuló egységének parancsnoka

Tárgy: Hirdetmény a megszállt terület rendjének biztosításáról

Keltezés: 1941. október-november

Dokumentum típusa: hivatalos katonai hirdetmény, falragasz orosz levéltári és magyar nyelven (orosz levéltári eredetiből fordította Dr. Bálint József, 2004-ben)

„Külön engedély nélkül a lakosok közül senki sem hagyhatja el a várost és a falut. Engedélyt a helyi katonai állomásparancsnok ad ki. Azok a személyek, akik engedély nélkül hagyják el a várost, partizánnak tekintendők és felakasztják őket. [...] 2 személynél több gyűlekezése tilos. [...] A magyar katonák elleni mindennemű gyilkosság vagy gyilkossági kísérlet halálbüntetést von maga után.

Ezenkívül minden megölt katonáért a falu lakosaiból elfogott 100 túszt végeznek ki, a falut pedig felperzselik. [...] Minden zsidó köteles 24 órán belül jelentkezni a katonai parancsnokságon. Azokat, akik nem teljesítik ezt a parancsot agyonlövők, miként az őket bűjtató vagy a zsidókkal beszélő viszonyban lévő oroszokat is.”

9. Szerző: Alfred Rosenberg birodalmi miniszter

Tárgy: Levél Martin Bormann-nak, az NSDAP Pártkancelláriáját vezető birodalmi miniszternek a keleti megszállt területeken működött nyersanyag- és késztermék kiaknázással foglalkozó állami monopolszervezetek felszámolása ügyében

Keletkezés: 1944. október 17., Berlin

Dokumentum típusa: Formális minisztériumi levelezés, legfelsőbb szintű egyeztetés, beszámoló

„Abból a célból, hogy a felügyeitem alá tartozó gazdasági társaságok felszámolása ne húzódjon, felhívom a figyelmüket arra, hogy nem magáncégekről van szó, hanem a nagynémet állam kebelébe tartozó vállalatokról. Ezért a velük kapcsolatos különböző eljárások, csakúgy, mint az állami intézmények esetében, a legfelsőbb kormányzati szint ügykörébe tartoznak. Az én felügyeitem alá az alábbi gazdasági társaságok tartoznak: a) Vosztok központi kereskedelmi korlátolt felelősségű részvénytársaság a mezőgazdasági termékek értékesítésére és egyéb mezőgazdasági ellátási feladatokra; b) az Ostland és Ukrajna mezőgazdasági forrásainak kiaknázására szolgáló társaság; c) korlátolt felelősségű társaság a Vosztok gazdaságainak ellátására; d) a Vosztok korlátolt felelősségű gyógyszerészeti részvénytársaság. A következő felügyeitem alá tartozó bankok ugyancsak nem magántulajdonú intézmények: e) Ukrajna központi jegybankja; f) Ostland központi jegybankja; g) Ukrajna központi gazdasági bankjai; h) Ukrajna gazdasági bankszövetsége; i) Ostland és Belorusszia társadalmi bankjai. Ezeknek a társaságoknak és bankoknak a felszámolása egyeztetve van a totális mozgósítás birodalmi meghatalmazottjával, mely szerint a felszámolásokat ez év végéig be kell fejezni.”

10. Kiállító hivatal, szerv: A náci főparancsnokság főhadiszállása

Szerző: Adolf Hitler Birodalmi Kancellár

Tárgy: Führer-parancs a megszállt keleti területek kulturális és tudományos értékeinek elkobzásáról

Keltezés: 1942. március 1., Wolfsschanze, Forst Görnitz

Dokumentum típusa: Legfőbb hadúri parancs a fegyveres erők számára

„A jelenlegi, a Német Birodalom ellen irányuló háborúért a zsidók, a frank szabadkőművesek és a nemzeti szocializmus hozzájuk közeli ellenségei a hibásak. Ezekkel az erőkkel az ideológiai harc a hadi

helyzet szükségszerű követelménye. Ezért megbízást adtam Alfred Rosenberg birodalmi miniszternek, hogy a fegyveres erők főparancsnokságának főnökével megállapodva teljesítse ezt a feladatot. Az ő műveleti törzse a megszállt területeken jogosult felülvizsgálni a könyvtárakat, a levéltárakat, páholyokat valamint mindennemű ideológiai és kulturális szervezetet, és a vonatkozó anyagokat elkobozni, s azokat a nemzeti szocialista párt feladatainak teljesítése érdekében felhasználni az ideológiai munka területein, valamint a továbbiakban a tudományos kutatási munkálatokhoz a főiskolákban. Ugyanilyen elosztás alá kell vetni a kulturális értékeket is, ha azok zsidóké voltak vagy gazdátlanok, esetleg ezen értékek tisztázatlan eredetűek.”

„Tienda colectiva la resitencia”: Az ellenállás közösségi boltja, Oventic, Chiapas

Az előfizetési címen, 650 Ft-os egységáron visszamenőleg is megrendelhetők az Eszmélet korábbi számai közül az alábbiak:

1: Beköszöntő. Peresztrojka, adósságválság; **4:** Kapitalizmus, szocializmus, sztálinizmus, anarchizmus; **5:** Kelet-Európa fordulatai, nacionalizmus, alternatívák; **6:** Nemzetek, etnikumok, kisebbségi politika; **7:** Erőszak a társadalomban, terrorizmus, pedagógia; **23:** Demokrácia, harmadik világ, iszlám, felzárkózás; **24:** Privatizáció, gazdaságelmélet, futball és piac; **25:** Az államszocializmus története, gyarmati demokrácia; **27:** Információs társadalom, média, alapítványok; **28:** A munka világa – szakszervezetek, munkanélküliség; **29:** NATO. A demokrácia mint uralom. Rasszizmus; **30:** Államháztartási reform. Nyelv és politikum. Eutanázia; **31:** Ökológia, Kína, alkotmányozás; **32:** Osztályok, nemek, etnikumok; **35:** Szappanoperák. Európai Unió. Agrárválság; **36:** Gazdaságpolitikai alternatívák. A politikai elit. Baloldal Erdélyben; **37:** A Kommunista Kiáltvány. Forradalmak: 1789, 1848, 1917; **38:** Forradalmak a XX. században. A liberális gazdaságpolitika; **39:** Szakértők. Ökológia. A Világban és Magyarország; **40:** Emberi jogok. A szabadkereskedelem mítosza; **42:** Szex és politika. Sport és társadalom. Háború Jugoszláviában; **44:** A felzárkózás délibábjá. Háború – határok nélkül; **45:** Auschwitz különössége. Jelentés a GULAG-ról. Klónozott jövő; **46:** Clinton, a háborús bűnös? Marx a toplista élén; **47:** A monopoltőke az ezredfordulón. Labdarúgás alulnézetből; **49:** Gyermekek nyomora, NATO-bűnök Európában; **50:** Az új baloldal ezredfordulója, EU: csatlakozás – csatlakozás? **51:** Gazdasági válság Amerikában. Az antiglobalizációs ellenállásról; **52:** A magyar privatizáció. Történelemhamisítás. Terrorválság; **53:** A „harmadik út”. Egészségügy. Nyugdíjrendszer; **54:** Glo-bal. Kik csinálják a cigánykérdést? Osztály nélküli kapitalizmus; **56:** Civil társadalom, Izrael, Oroszország, EU; **57:** A sztálinizmus a historiográfiában. Ökológiai egyensúly; **58:** Az államszocializmus hagyatéka. Hidegháború és kultúra; **59:** Új világrend? Államszocializmus-vita; **60:** India. József Attila. Lukács-tanítványok; **61:** Holokaust. A „harmadik út” kudarcai. Új jobboldal; **62:** Munkás-ság. Migráció. Latin-Amerika; **64:** EU-alkotmányozás. Bűnözés, hatalom és jog; **65:** József Attila. II. világháború; **66:** József Attila-év. Zsukov. Xenorasszizmus; **67:** Gunder Frank. Amerikai birodalom. Magyar vidék a mezőgazdaság „után”; **68:** Ifjúság. Latin-Amerika. Az 1905-ös orosz forradalom; **69:** „Világrendszer-nézőben”. Forradalom és szervezet; **70:** Spanyol népfront. Baloldal és „szervezeti kérdés”; **71:** Civil mozgalmak. Kína alternatívái; **72:** 1956 másként. A lengyel szükségállapot. Wass Albert; **73:** Gender mainstreaming. A magyar film. Puskás; **74:** Miért beteg a baloldal? Galbraith, Keynes, Polányi. Migráció; **75:** Információs társadalom és a közoktatás, közjavak. TGM vs. Krausz. Kuba; **76:** A nemzetközi marxista reneszánsz fő irányai; **77:** Munkásosztály. Jóléti állam. Roma nemzetépítés?; **78:** Globalizáció, kapitalizmus, Afrika, Tibet; **79:** Élelmszervválság, választói osztályhelyzet, önkritika; **80:** Pénzügyi válság, olaj, balpártok, 1968; **81:** Kommunizmus újratöltve. Zöld pénz; **82:** Háború Gázában. Osztály és nemzet; **83:** Politikai iszlám. Bolivari forradalom; **84:** G. Arrighi- és P. Gowan-életinterjú. Melléklet: Žižek; **85:** Korruptió. Eurokommunizmus. Félperiféria-vita. **86:** Szocialista autógyártás. Ökomarxizmus. Latin-Amerikai regionalizmus; **87:** Változatok a félperifériára: Kína, Kirgizia, India, Brazília; **88:** Rendszerváltás. Klíma és kapitalizmus. Bulgakov; **89:** Erőszak és kapitalizmus. Ökológikus civilizáció. Szintetikus biológia.

Kérjük, hogy megrendelését az előfizetési csekkszámlasszámon fizesse be, a kért példányok sorszámanak megjelölésével.

Analysis

György Szoboszlai: Farwell to the rule of law. The model of power sharing in the Basic Law of 2011

In the past 20 years we were living in a bourgeois democratic state governed by the rule of law – with a constitution missing the term of power sharing. Nevertheless, the Basic Law that comes into force on January 1, 2010 mentions it but the power of the “new majority” in fact is and will not be relevantly limited. How is it possible? The constitutional lawyer and politologist author gives accurate answers 5

Colin Leys: Health, health care and capitalism

According to the widespread interpretation of our days, the huge improvement concerning health affairs over the past 100-150 years is obviously an achievement of capitalism. In fact the relationship between capitalism and health conditions is rather contradictory thus the revolution in public health and later the establishment of universal social security systems often were realized against the active resistance of capitalists. Countries less developed according to capitalist standards or even non-capitalistic ones have also been able to achieve a dramatic improvement in extending life expectancies at relatively low costs. Capitalism is unable to actually solve the stubborn inequality – one of the fundamental reasons of health problems, furthermore is unwilling to raise this question. In the past decades, private capital interest became more and more determining in the operation of the health care system – having the result of increasing inequality in the access to and level of health care services 32

François Houtart: Liberation theology: its present state in Latin-America

The starting point of liberation theology is the situation of the oppressed. The God of love cannot exist there, where injustice, exploitation and war are present. Thus, it is such a theology that does not seek to answer whether God exists, rather where he exists. Fundamentals of its theoretical background and discourse are the reality of social struggle for justice and Christian commitment 63

Carlos Antonio Aguirre Rojas: Mexico in chronological 2011: Welcome in historical 2010!

By now, Mexico has become a permanent war zone, where the corrupt political elite can and able to maintain its legitimacy by the vehement application of different suppression systems of violence. As a result the “thermometer of social discontent” shows an ever increasing fever. How long can be a nation oppressed? What were the causes of the 1810 independence war and the 1910 revolution? What are the similarities of the present situation to the one then? What are the conditions for the arrival of a “2010”? What can it bring about at all? *Nos vemos el 2010!* (We will meet in 2010!)..... 74

Ádám Fülöp: **The neozapatist movement: its theory and practice**

Meanwhile zapatistas walk. They walk and pose questions. Slowly but they move forward. One step ahead, two steps back. They sow seeds and animate their children. They pay attention, talk, act and listen to the others, smile and sing on the land. Why is the Zapatista Autonomy so profoundly *different* from the well known socio-political context reproduced by the dominant culture of our time day-by-day? Does this *very different* really work? And if yes, what are the reasons behind? 89

Documents

Sixth Declaration of the Lacandon Jungle

Clandestine Revolutionary Indigenous Committee – General Command of the Zapatista Army of National Liberation (EZLN)..... 95

“The People Come First, not Numbers nor Statistics”

Open Letter to Evo Morales and Álvaro García Against the Gasolinazo and for the Self Governance of Our People, December 30, 2010 *La Lajta*, Cochabamba..... 118

Manifesto of the Network of Alternative Resistance

Buenos Aires, September 1999

Groups in Western Europe and Latin America published a political program in 1999 to create a worldwide counter power of non-government actors. This alternative called libertarian communism is based on changing lifestyle. It is a solidarity opposition - to the bourgeois system – which is the rejection and overcoming of the standardisation of individuals, their consolidation, separation and isolation..... 122

History

Carlos Antonio Aguirre Rojas: **The 1910 Mexican revolution from the perspective of the historical long term**

At the 100th anniversary of the Mexican Revolution, it is disputed again. The revision of this story (as well) is done with vehemence. Such a logical framework is applied, which does not want only to reconquer the past. Its actual goal is the selective actualisation of personalities, actions, developments and situations, casting them in a different light, to legitimize and stabilise the actual developments, social groups and personalities of the very present. Restore historical facts to find our ways in the present 133

Faces

Alan Woods: **El Salvador: The assassination of Archbishop Romero**

On the night of March 24, 1980, Archbishop Oscar Arnulfo Romero was shot through the heart by killers, carrying out orders that came straight from the reactionary oligarchy that rules over the country. He was killed because he was giving voice to the needs of the oppressed. To this day justice has not been done and the masses are still waiting. By his stand for the oppressed and martyrdom Romero became an icon for the theology of liberation 154

István Balog: **The actuality of István Bibó**

The edited version of the lecture given at the *Eszmélet Academy of Social Critique*: the heritage of Bibó as a chapter in the humanist tradition of Hungary..... 169

Bookmark

Global? Human? Rights?

On the book of Gábor Szabó: *Szétszakadó világunk – a globalizáció emberi jogi kockázatai*. [Our World Tearing Apart – Human Rights Risks in Globalisation] Pécs, Publikon, 2010..... 174

Associations

János Hajdu: **The German question – now**

The political role of Germany is on a rising trend, determined by the economical strength of the country – argues the article. There is not any guarantee at the present situation that this larger weight directs towards a progressive and positive direction 179

Flipside – a different view

László Tütő: **Digital self-organisation – with limits**

Internet based communities are examples of self-organisation. In many cases they overcome private ownership and commodity relations established between people. Nevertheless, their only partial anti-capitalism may serve the better operation of the system 188

Culture

József Bálint: **Nazi art looting in the occupied zones of the Soviet Union**

Recent falsifications of history move attention – by a “trick” – from the discourse on the Nazi art looting of cultural treasures to the “compensation” policy of the Soviet Union after the war. Let us return to original sources and see the magnitude of the art looting in the Soviet Union as well as the interests of the German capital in it..... 195

Photos of the present issue were taken by Ádám Fülöp in Mexico.

Szerkesztőbizottság: Andor László, Bartha Eszter, Bózsó Péter, Kállai R. Gábor, Koltai Mihály Bence, Krausz Tamás (elnök, e szám felelős szerkesztője), Lugosi Győző, Matheika Zoltán, Nagy Éva, Szigeti Péter

Tanácsadók: Agárdi Péter, Balogh András, Bayer József, Bihari Péter, Böröcz József, Földes György, Havas Ferenc, Konok Péter, Sipos Péter, Szalai Erzsébet, Szoboszlai György, Szűcs Katalin Ágnes, Tütő László, Vígvári András, Wiener György, Zágoni Miklós, Z. Karvalics László

Nemzetközi védnökség: Carlos Antonio Aguirre Rojas, Elmar Altvater, Samir Amin, Stephen Eric Bronner, Borisz Kagarlickij, Andrej Kolganov, Andrea Komlosy, Bill Lomax, Alain Lipietz, Mészáros István, Rastko Mocnik, Kari Polanyi-Levitt, Catherine Samary, Tamás Gáspár Miklós, Immanuel Wallerstein

Olvasószerkesztő: Márkus Péter

A szerkesztőség levelezési címe:

Eszmélet – Kossuth Klub, 1088 Budapest, Múzeum u. 7.

Telefon: +36 (1) 338 4295, e-mail: eszmelet@eszmelet.hu

Borítóterv: Verebes György

Nyomdai előkészítés: **indigoline**, Budapest

Nyomás: Robinco Kft., felelős vezető: Kecskeméthy Péter

Kiadja az Eszmélet Alapítvány

Kuratórium: Andor László (elnök), Harsányi László, Krausz Tamás

Felelős kiadó: Andor László

Adminisztrációs, terjesztési és előfizetési ügyek:

Nagy Éva, Eszmélet – Kossuth Klub, 1088 Budapest, Múzeum u. 7.,

tel.: +36 (30) 567 6815; e-mail: eszmelet@eszmelet.hu

Előfizetés könyvtárak számára:

Könyvtárellátó Nonprofit Kft., 1134 Budapest, Váci út 19., tel.: 311-2819

Előfizetés külföldről: 25 euró (postaköltséggel)

IBAN: HU75 1020 0830 3231 9448 0000 0000

Swift: OKHB HUHB

K&H HUNGARY, 1051 Budapest, Vígadó tér 1.

Előfizetési díj 2011-re: 2600,- Ft (ami a postaköltséget is magában foglalja).

Előfizetési csekket küldünk postafordultával, ha igényét bejelenti Nagy Éva fenti címén vagy telefonszámán.

Csekk számlaszám: K&H 10200830-32319448-00000000